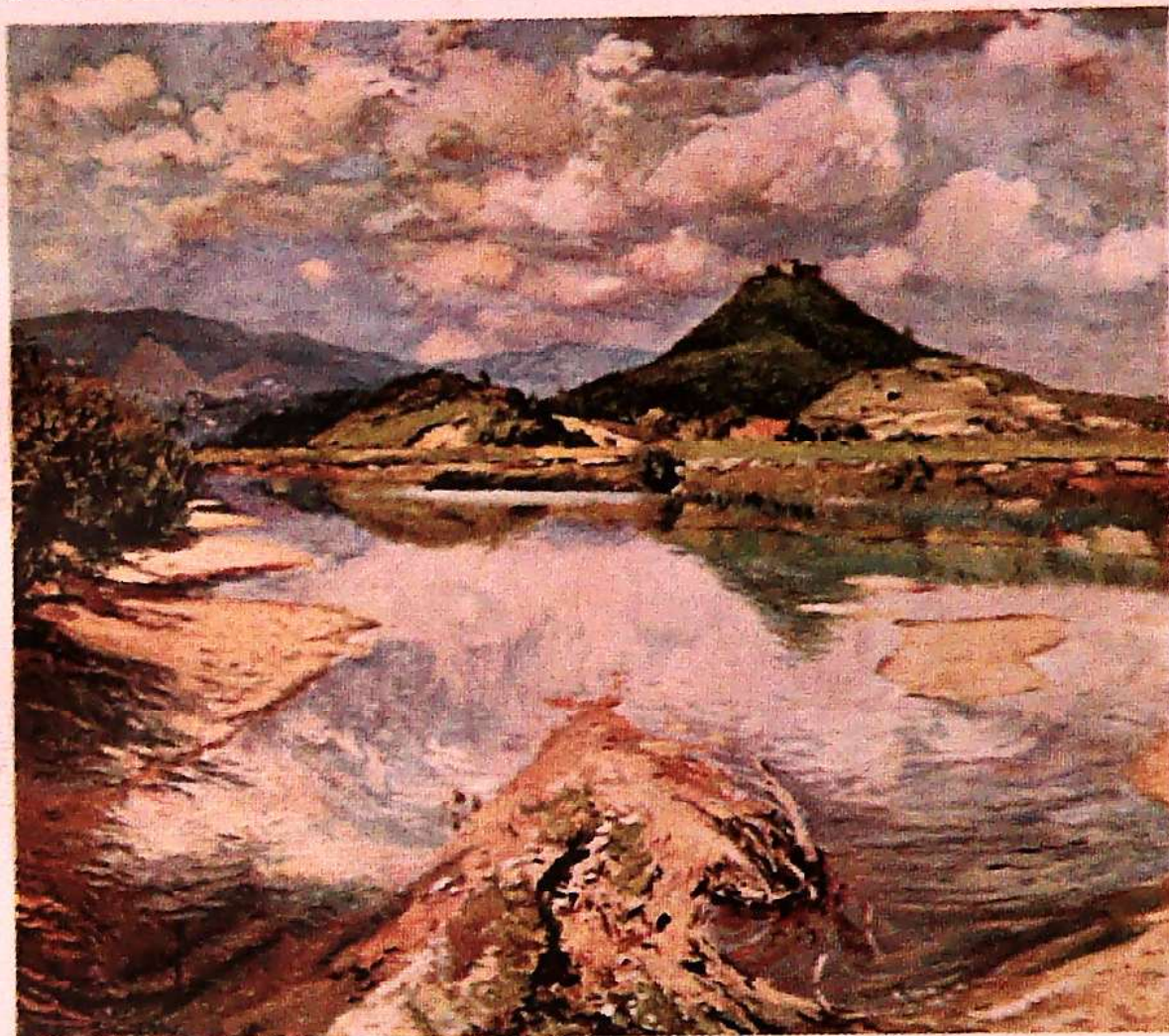

КАЛЕНДАР
«ПРОСВІТИ»
НА 1999 РІК

60-річчю проголошення
незалежності Карпатської України
присвячується це видання
Іван Ірлявський

ВЕЛИКИЙ ЧИН

З приводу унезалежнення Карпатської України

*Все по зимі — весни цілющий подих,
за бурями — блеск сонця золотий,
а по народній тузі — волю родить
Чин світлий, чин надхнений і святий.*

*За ним чи з ним в невинному розгоні
життя вперед скеровують роки:
від одиниць — до груп, до мільйонів,
від зраних — до сильних і палких.*

*Ото ж — одні падуть, підлягши смерті,
а ті здіймуться, що були — раби, —
а їм рішучість та сталеву твердість
у пориві зуміє час різьбити.*

*Піднявся і Срібної Землі так Геній,
піднявся воїн прагнень молодих,
як недалеко Чин воскрес вогнений
і грім верхи до волі став будить.*

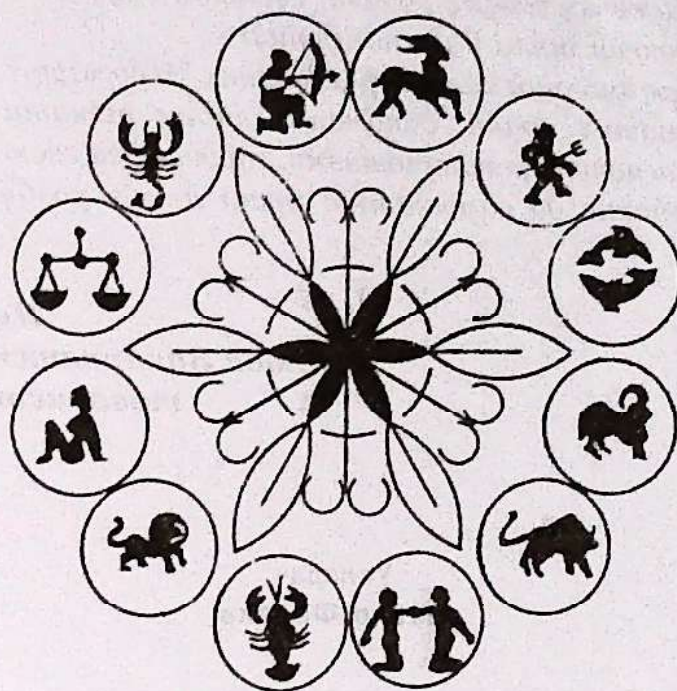
*Це дух, що в пітьмі, осторонь від світла
карався, та бажання не змінив,
зістався вірний рідним заповітам
у скелях гір, серед Країни див.*

*А час сприяв — блаженний і великий,
щоб передать майбутності у дар,
що схоронилось в завірюсі дикій
від наїзду орди нових татар.*

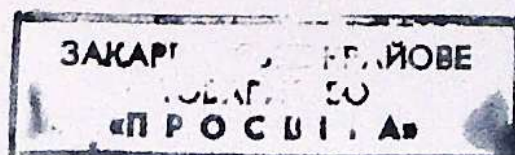
*Ото ж нехай запалює ця дійсність
недужих, а погірливих — сліпить,
хай скаже те, що проспівують в пісні
відродженої лицарі доби.*

*— Народ забутий зголосивсь до Чину,
народ, що довго гнувсь під батогами,
а Чин йому полишив — Україну,
щоб більше не вважався він — рабом!*

КАЛЕНДАР
«ПРОСВІТИ»
на 1999 рік

Ужгород
Закарпатське крайове товариство «Просвіта»
1999

2709

Слово до читача

Любий читачу! На нашому календарі 1999 рік. 60 років тому у Хусті було проголошено незалежність Карпатської України і цей факт став символом віковичних прагнень наших предків до волі, їх історичного визначення і утвердження як галузки єдиного українського дерева. Чимало сторінок календаря присвячено саме цій пам'ятній в історії нашого краю даті. Знайдеш ти і матеріали про визначних провідників закарпатських українців Августина Волошина і Юлія Ревая, поетів і громадських діячів Зореслава, І.Ірлявського, учених М.Балудянського, М.Лучкая, Ю.Венеліна-Гуцу, про видатні події і пам'ятки української історії, статті краєзнавчого характеру, господарські поради тощо.

Увесь зібраний і опублікований у календарі матеріал є важливим джерелом у набутті знань, вихованні національної свідомості, історичної пам'яті, утвердженні національної гідності та державницького мислення. У цьому зв'язку ми звертаємося до учителів, викладачів, громадських і політичних діячів з проханням сприяти поширенню календаря у школах, середніх і вищих учбових закладах, серед інтелігенції, службовців, селян. Прочитай і дай прочитати цю книжечку своєму родичу, сусідові, другові, знайомому — тоді і вислід освідомлюючої праці буде помітний!

Віriamo, що цьогорічний календар-альманах "Просвіти" дійде до розуму і серця багатьох наших краян, допоможе глибше пізнати рідну історію і культуру, вселить почуття патріотизму, гордості за свою землю, її славних синів і дочок, надихне до самовідданої праці в ім'я розбудови Української держави.

Павло ФЕДАКА,
голова Закарпатського крайового
товариства «Просвіта».

Укладач
Павло Федака

К 5001000000-0001
1999 Без оголош.

© Закарпатське крайове товариство «Просвіта», 1999

1999

СІЧЕНЬ

Пн.	4 11 18 25
Вт.	5 12 19 26
Ср.	6 13 20 27
Чт.	7 14 21 28
Пт.	1 8 15 22 29
Сб.	2 9 16 23 30
Нд.	3 10 17 24 31

ЛЮТИЙ

1 8 15 22
2 9 16 23
3 10 17 24
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28

БЕРЕЗЕНЬ

1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24 31
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28

КВІТЕНЬ

Пн.	5 12 19 26
Вт.	6 13 20 27
Ср.	7 14 21 28
Чт.	1 8 15 22 29
Пт.	2 9 16 23 30
Сб.	3 10 17 24
Нд.	4 11 18 25

ТРАВЕНЬ

3 10 17 24 31
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30

ЧЕРВЕНЬ

7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27

ЛИПЕНЬ

Пн.	5 12 19 26
Вт.	6 13 20 27
Ср.	7 14 21 28
Чт.	1 8 15 22 29
Пт.	2 9 16 23 30
Сб.	3 10 17 24 31
Нд.	4 11 18 25

СЕРПЕНЬ

2 9 16 23 30
3 10 17 24 31
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 20 29

ВЕРЕСЕНЬ

6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24
4 11 18 25
5 12 19 26

ЖОВТЕНЬ

Пн.	4 11 18 25
Вт.	5 12 19 26
Ср.	6 13 20 27
Чт.	7 14 21 28
Пт.	1 8 15 22 29
Сб.	2 9 16 23 30
Нд.	3 10 17 24 31

ЛИСТОПАД

1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28

ГРУДЕНЬ

6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24 31
4 11 18 25
5 12 19 26

1874 **О. АВГУСТИН ВОЛОШИН** 1945
Президент Карпатської України

Церковний календар на 1999 рік.

ПОСТИ: 6 січня, від 22 лютого по 10 квітня,
від 14 червня по 11 липня,
від 14 серпня по 27 серпня,
11 вересня, 27 вересня,
від 29 листопада по 6 січня.

ЗАГАЛЬНИЦІ: від 8 січня по 18 січня,
від 1 лютого по 6 лютого,
від 12 квітня по 17 квітня,
від 31 травня по 5 червня.

СІЧЕНЬ

Н	С	Дні
1	19 П	Боніфация мч.
2	20 С	Ігнатія свщмч.
3	21 Н	30 нед. по зісл. св. Духа, гл. 5 Св. Отець, Юліанії мчц.
4	22 П	Анастасія влкмч.
5	23 В	Критських мчч.
6	24 С	Навечеріє Різдва, Євгенії прпмчц.
7	25 Ч	Різдво Христове.
8	26 П	Собор Пресв. Богоматері, св. Йосифа обручника.
9	27 С	св. Стефана первомуч.
10	28 Н	Неділя по Різдву Христовому, гл. 6. 2000 мчч. у Никомидії.
11	29 П	Дітей, вбитих у Вифлеємі.
12	30 В	Анізії мчц.
13	31 С	Меланії прп.
14	1 Ч	Наймен. Христа, св. Василія Вел. Новий рік.
15	2 П	Сильвестра свт. Папи.
16	3 С	Малахія прор., Гордія мч.
17	4 Н	Неділя перед Просвіщ., гл. 7. Собор 70-ти Апостолів.
18	5 П	Тіопемпта мч. Навечеріє. Богоявл.
19	6 В	Богоявлення Господнє.
20	7 С	+ Собор Іоана Хрестителя.
21	8 Ч	Єміліяна, Георгія прп.
22	9 П	Полієвкта мч.
23	10 С	Григорія із Нісси.
24	11 Н	Неділя по Богоявленню, гл. 8. Теодозія Вел. прп.
25	12 П	Тетяни мчц.
26	13 В	Єрмила, Стратоніка мчч.
27	14 С	Отців у Синаї убитих.
28	15 Ч	Павла і Іоана прпп.
29	16 П	Поклін оковам Ап. Петра.
30	17 С	+ Антонія Вел. прп. 0
31	18 Н	Неділя 33 по зісл. св. Духа, гл. 1 Атанасія і Кирила свтт митаря і фарисея

ЛЮТИЙ

Н	С	Дні
1	19 П	гл. 8. Макарія Єгиптян. прп.
2	20 В	Євтимія прп.
3	21 С	Максима прп.
4	22 Ч	Тимофія Ап.
5	23 П	Климентя свщмч.
6	24 С	Ксенії прп.
7	25 Н	Нед. блудного сина, гл. 2. + Григорія Богослова свт.
8	26 П	Ксенофонта прп.
9	27 В	Перенесен. мощей св. Іоана Золотоуст.
10	28 С	Єфрема прп.
11	29 Ч	Перенес. мощей св. Ігнатія свщмч.
12	30 П	Трьох Святителів.
13	31 С	Кира і Іоана безср., задушна субота
14	1 Н	Неділя м'ясопусна, гл. 3. Трифона мч.
15	2 П	Стрітєння Господнє, Неділя блудного сина, гл. 2.
16	3 В	Симеона прав., Анни прор.
17	4 С	Ізидора прп.
18	5 Ч	Агафії мчц.
19	6 П	Вукола прп.
20	7 С	Парфенія прп.
21	8 Н	Неділя сиропусна, гл. 4. Теодора Страт. влкмч.
22	9 П	Никифора мч. Великодн. Піст
23	10 В	Харалампія мч.
24	11 С	Власія свщмч.
25	12 Ч	Мелетія св.
26	13 П	Мартиніяна прп.
27	14 С	+ Кирила рівноап., Авксентія прп.
28	15 Н	1 нед. Вел. Посту, гл. 5. Онисима Ап.

Церковний календар на 1999 рік.

БЕРЕЗЕНЬ

Н.С. Дні

1	16	Н	Памфила, Порфирія мчч.
2	17	В	Теодора Тирона влкмч.
3	18	С	Льва папи Римського
4	19	Ч	Архипа Ап.
5	20	П	Льва прп.
6	21	С	Тимофія, Євстахія прпп.
задушна субота
7	22	Н	2 нед. Вел. Посту, гл.6.
Знайд. мощей св.мчч. у Євгенії.
8	23	П	Полікарпа свщмч.
9	24	В	1 і 2 знайд. глави св.Іоана Хрест.
10	25	С	Тарасія єп.
11	26	Ч	Порфирія свт.
12	27	П	Прокопія прп.ісп.
13	28	С	Василія прп.ісп., задушна субота
14	1	Н	3 нед. Вел. Посту, гл.7.
Євдокії прпмчц.
15	2	П	Феодота свщмч.
16	3	В	Євтропія, Клеоника мчч.
17	4	С	Герасима прп.
18	5	Ч	Конона мч.
19	6	П	42-х мчч. в Аморії.
20	7	С	Єфрема, Капітона свщмчч.
21	8	Н	4.нед. Вел. Посту, гл.8.
Теофілакта прп. ісп.
22	9	П	40 мучеників у Севастії.
23	10	В	Кіндрата мч.
24	11	С	Софронія патр. Поклони
25	12	Ч	Теофана прп.
Григорія папи Римськ.
26	13	П	Перенесення мощей
св.Никифора.
27	14	С	Венедикта прп.
28	15	Н	5 нед. Вел. Посту, гл.1.
Агапія мч.
29	16	П	Савина папи, Юліана мчч.
30	17	В	Алексія прп.
31	18	С	+ Кирила свт.

КВІТЕНЬ

Н.С. Дні

1	19	Ч	Хризанта і Дарії мчч. Поклони.
2	20	П	Прпп. Отці у обителі Савви убієн.
3	21	С	Якова єп. ісп.
4	22	Н	Квітна неділя,
Василія свщмч.
5	23	П	Никона прпмч.
6	24	В	Захарії прп.
7	25	С	Благовіщення Пресв.Богородиці.
8	26	Ч	Собор Архистр.
Гавриїла. Вел. четвер.
9	27	П	Велика П'ятниця,
Матрони прмчц.
10	28	С	Велика Субота, Іларіона прп.ісп.
11	29	Н	Воскресіння Господнє,
Марка прп.
12	30	П	Світлий Понеділок, Іона прп.
13	31	В	Світлий Вівторок, Іпатія прп.
14	1	С	Марії Єгипт. прп.
15	2	Ч	Тита прп. чудотв.
16	3	П	Микити прп.
17	4	С	Йосифа і Юрія прпп.
18	5	Н	Неділя Томина, гл.1.
Теодула і Агатопода мчч.
19	6	П	Євтихія свт.
20	7	В	Георгія прп.
21	8	С	Іродіона Ап.
22	9	Ч	Євстихія мч.
23	10	П	Терентія, Максима мчч.
24	11	С	Антипа єп.
25	12	Н	Неділя Мироносиць, гл.2.
Василія прп.
26	13	П	Артемона свщмч.
27	14	В	Мартина папи Римськ.
28	15	С	Аристарха, Пуда, Трохима Апп.
29	16	Ч	Агапії, Ірини мчцц.
30	17	П	Симсона свщмч.

Церковний календар на 1999 рік.

ТРАВЕНЬ

Н	С	Дні
1	18	С Іоана прп.
2	19	Н Неділя Розслабленого, гл.3. Іоана старопеч. прп.
3	20	П Теодора Тріхини
4	21	В Януарія свщмч.
5	22	С Теодора прп. Преполовнення
6	23	Ч + Юрія Переможця влкмч.
7	24	П Сави мч.
8	25	С + Марка Ап. євангел.
9	26	Н Неділя Самарянки, гл.4. Василія свщмч.
10	27	П Симеона свщмч.
11	28	В Ясона і Сосипатра Апп.
12	29	С 9 муч. у Кизиці.
13	30	Ч + Якова Ап.
14	1	П Єремії прор.
15	2	С Атанасія Вел. свт.
16	3	Н Неділя Сліпорожд., гл.5. + Теодосія Печер. прп.
17	4	П Пелагії прпмчц.
18	5	В Ірини мчц.
19	6	С Йова многострад.
20	7	Ч Вознесіння Господнє, Поява Чесного Хреста
21	8	П + Іоана Богослова Ап. єванг.
22	9	С Перенес. мощей св. Миколая, Ісаї прор.
23	10	Н Неділя святих Отців, гл.6. + Симона Зилота, Ап.
24	11	П Мокія свщмч.
25	12	В Єпифанія, Германа свтт.
26	13	С Гликерії мчц.
27	14	Ч Ісидора мч.
28	15	П Пахомія Вел. прп.
29	16	С Теодора освящ., задушна субота
30	17	Н Зіслання св. Духа, гл.7. Андроніка Ап.
31	18	П Пресвятої Тройці, Теодора мч.

ЧЕРВЕНЬ

Н	С	Дні
1	19	В Патрікія свщмч.
2	20	С Талалея мч.
3	21	Ч + Константина і Олени.
4	22	П Василиска мч.
5	23	С Михаїла прп.єп.
6	24	Н Неділя всіх Святих, гл.8. Симсона прп.
7	25	П 3-те віднайд. голови Іоана Хрест.
8	26	В Карпа Ап.
9	27	С Терапонта свщмч.
10	28	Ч + Пресвятої Євхаристії, Микити прп.
11	29	П Теодозії діви, прпмчц.
12	30	С Ісаакія Далм. прп.ісп.
13	31	Н 2 нед. по зісл. св. Духа, гл.1. Єрмія Ап.
14	1	П Юстина мч. Петрівка
15	2	В Никифора, Олександра єпп.
16	3	С Лукиліяна мч.
17	4	Ч Митрофана свт.
18	5	П + Пресвятого Серця Ісуса, Доротея свщмч.
19	6	С Віссаріона прп.
20	7	Н 3 нед. по зісл. св. Духа, гл.2. Теодора свщмч.
21	8	П Теодора Стратилата влкмч.
22	9	В Кирила єп.свт. Текли мчц.
23	10	С Тимофія свщмч.
24	11	Ч + Варфоломея і Варнави Апп.
25	12	П Онуфрія прп.
26	13	С Акиліни мчц.
27	14	Н 4 нед. по зісл. св. Духа, гл.3. Єлисея прор.
28	15	П Амоса прор. Ієронима прп.
29	16	В Тихона свт.
30	17	С Мануїла, Савела мчч.

Церковний календар на 1999 рік.

ЛИПЕЇНЬ

Н	С	Дні
1	18	Ч Леонтія мч.
2	19	П + Юди Ап.
3	20	С Методія свщмч.
4	21	Н 5 нед. по зісл. св. Духа, гл.4. Юліана Тарс.мч.
5	22	П Євсевія свщмч.
6	23	В Агрипини мчц.
7	24	С + Різдво св.Іоана Хрестителя
8	25	Ч Февронії прпмчц.
9	26	П Давида Солун.прп.
10	27	С Сампсона прп.
11	28	Н 6 нед. по зісл. св. Духа, гл.5. Перенес. мощей Кира і Іоана.
12	29	П + св.Петра і Павла верх. Апп.
13	30	В Собор 12 Апостолів.
14	1	С Кузьми і Дем'яна чудотв.
15	2	Ч Положен. ризи Пресв. Богородиці.
16	3	П Якінта мч.
17	4	С Андрія свт., Марти прп.
18	5	Н 7 нед. по зісл. св. Духа, гл.6. + Кирила і Методія рівноап.
19	6	П Сисоя прп.
20	7	В Томи і Акакія прпп.
21	8	С Прокопія влкмч.
22	9	Ч Панкратія свщмч.
23	10	П Антонія Печер. прп.
24	11	С Єфимії мчц., Ольги княгині.
25	12	Н 8 нед. по зісл. св. Духа, гл.7. Прокла і Іларія мчч.
26	13	П Собор Арханг. Гавріїла.
27	14	В Акили Ап.
28	15	С + Володимира Вел. Рівноап.
29	16	Ч Атиногена свщмч.
30	17	П Марини влкмч.
31	18	С Якінта, Еміліяна мчч.

СЕРПЕНЬ

Н	С	Дні
1	19	Н 9 нед. по зісл. св. Духа, гл. 8. Макрини, Дія прпп.
2	20	П + Ілїї прор.
3	21	В Симсона і Іоана прпп.
4	22	С Марії-Магдалини рівноап.
5	23	Ч Трохима, Теофіла мчч.
6	24	П Христини, Бориса і Гліба мчч.
7	25	С + Успення св.Анни.
8	26	Н 10 нед. по зісл. св. Духа, гл.1. Єрмолая свщмч.
9	27	П Пантелеймона влкмч.
10	28	В Прохора, Никанора Апп.
11	29	С Калініка мч.
12	30	Ч Сили і Силуана Апп.
13	31	П Євдокима прав.
14	1	С 7 Макавейських мучен. Успенський піст.
15	2	Н 11 нед. по зісл.св. Духа, гл.2. Перенесення мощей св.Стефана.
16	3	П Ісаакія. Далмата, Фауста прпп.
17	4	В 7 юнаків з Ефесу
18	5	С Євгенія мч.
19	6	Ч Преображення Господнє.
20	7	П Дометія прпмч.
21	8	С Еміліяна свт.ісп.
22	9	Н 12 нед. по зісл. св. Духа, гл.3. + Матія Ап.
23	10	П Лаврентія мч.
24	11	В Євпла мч.
25	12	С Фотія, Аникити мчч.
26	13	Ч Максима ісп.
27	14	П Михея прор.
28	15	С Успення Пресв. Богородиці.
29	16	Н 13 нед. по зісл. св. Духа, гл. 4. Перенес. нерукотвор. Образа Господня.
30	17	П Мирона мч.
31	18	В Флора і Лавра мчч.

Церковний календар на 1999 рік.

ВЕРЕСЕНЬ

Н	С	Дні
1	19	С Андрія мч.стр.
2	20	Ч Самуїла прор.
3	21	П Тадея Ап., Васси мчц.
4	22	С Агатоніка мч.
5	23	Н 14 нед. по зісл св. Духа, гл.5. Іриней свщмч.
6	24	П Євтиха свщмч.
7	25	В Перенесення мощей Вартоломея, Тита Апп.
8	26	С Андріяна і Наталії мчч.
9	27	Ч Пімена прп.
10	28	П Августина свт., Мойсея Мурина прп.
11	29	С + Усікновення голови Іоана Хрестителя
12	30	Н 15 нед. по зісл св. Духа, гл.6. Олександра, Іоана, Павла свтт.
13	31	П Положення чесн. пояса Богородиці.
14	1	В + Новий рік церковний, Симона прп.
15	2	С Маманта мч.
16	3	Ч Антима свщмч.
17	4	П Вавили свщмч., Мойсея прор.
18	5	С Захарії прор.
19	6	Н 16 нед. по зісл св. Духа, гл.7. Чудо арханг. Михаїла.
20	7	П Созонта мч.
21	8	В Різдво Пресвятої Богородиці.
22	9	С Прав. Йоакима і Анни.
23	10	Ч Минодори, Митродори, Нимфодори мчцц.
24	11	П Теодори прп.
25	12	С Автонома свщмч.
26	13	Н 17 нед. по зісл св. Духа, гл.8. Корнилія сотн.мч.
27	14	П Воздвиж. Чесного Хреста.
28	15	В Микити вакм.
29	16	С Євфимії вакмчц.
30	17	Ч Софії, Віри, Надії, Любові мчцц.

ЖОВТЕНЬ

Н	С	Дні
1	18	П Євменія прп., Ірини мчц.
2	19	С Трохима, Савватія мчч.
3	20	Н 18 нед. по зісл св. Духа, гл.1. Євстахія вакмч.
4	21	П Кіндрата Ап.
5	22	В Фоки свщмч., Йони прор.
6	23	С + Зачаття Іоана Предтечі.
7	24	Ч Текли Першомучениці
8	25	П Єфрозинії прп.
9	26	С + Представ. св.Іоана Ап.Богослова.
10	27	Н 19 нед. по зісл св. Духа, гл.2. Калістрата мч.
11	28	П Харитона прп.
12	29	В Киріяка прп.
13	30	С Григорія свщмч.
14	1	Ч Покров Пресв. Богородиці.
15	2	П Кипріяна свщмч.
16	3	С Діонизія свщмч.єп.
17	4	Н 20 нед. по зісл св. Духа, гл.3. Єротея свщмч., св. Отців
18	5	П Харитини мчц.
19	6	В Томи Ап.
20	7	С Сергія і Вакха мчч.
21	8	Ч Пелагії прп.
22	9	П + Якова Алфеева Ап.
23	10	С Євлампія і Євлампії мчч.
24	11	Н 21 нед. по зісл св. Духа, гл.4. Пилипа Ап., Теофана єп.
25	12	П Прова, Тараха, Андроніка мчч.
26	13	В Карпа, Папіли, Агадоніка мчч.
27	14	С Назарія, Геврасія мчч.
28	15	Ч Євфимія прп., Лукіяна прпмч.
29	16	П Лонгіна сотн.мч.
30	17	С Осії прор.
31	18	Н Христа Царя, 22 нед. по зісл св. Духа, гл.5. + Луки Ап. і Євангел.

Церковний календар на 1999 рік.

ЛИСТОПАД

Н	С	Дні
1	19	П Йоїла прор.
2	20	В Артемія влкмч.
3	21	С Іларіона Вел.прп.
4	22	Ч Аверкія рівноап.
5	23	П + Якова Ап.
6	24	С Арети та інших мчч.
7	25	Н 23 нед. по зісл св. Духа, гл.6. Маркіяна і Мартирія мчч.
8	26	П + Дмитрія влкмч.
9	27	В Нестора мч.
10	28	С Параскеви мчц.
11	29	Ч Анастасії прпмчц.
12	30	П Зиновія і Зиновії мчч.
13	31	С Стахія, Амплія Апп.
14	1	Н 24 нед. по зісл св. Духа, гл.7. Кузьми і Дем'яна чудотв.
15	2	П Акиндина мч.
16	3	В Алексима еп.мч.
17	4	С Йоаникія Вел.прп.
18	5	Ч Галактіона мч.
19	6	П Павла свт.ісп.
20	7	С Єврона та інших мчч.
21	8	Н 25 нед. по зісл св. Духа, гл.8. + Собор Арх.Михайла.
22	9	П Онисифора, Порфирія мчч.
23	10	В Ераста, Олімпа Апп.
24	11	С Мини, Віктора мчч.
25	12	Ч + Йосафата свщмч.
26	13	П + Іоана Златоуста свт.мч.
27	14	С + Пилипа Ап.
28	15	Н 26 нед. по зісл св. Духа, гл.1. Гурія, Самона мчч.
29	16	П + Матея Ап. Єванг. Різдв. піст.
30	17	В Григорія свт.чудотв.

ГРУДЕНЬ

Н	С	Дні
1	18	С Платона і Романа мчч.
2	19	Ч Авдія прор.
3	20	П Григорія прп.
4	21	С Введення в храм Пресв. Богородиці.
5	22	Н 27 нед. по зісл св. Духа, гл.2. Филимона Ап.
6	23	П Григорія еп. Амфілохія еп.свтт.
7	24	В Катерини влкмчц.
8	25	С Климента папи свщмч., Петра еп.
9	26	Ч Алімпія прп.
10	27	П Якова прес.мч.
11	28	С Стефана нов.прпмч.
12	29	Н 28 нед. по зісл св. Духа, гл.3. Парамона мч.
13	30	П + Андрія Ап.Першозванного.
14	1	В Наума прор.
15	2	С Аввакума прор.
16	3	Ч Сафонія прор.
17	4	П Варвари влкмчц.
18	5	С Сави освящ.прп.
19	6	Н 29 нед. по зісл св. Духа, гл.4. + Миколая чудотв.
20	7	П Амвросія еп.свт.
21	8	В Потапія прп.
22	9	С + Непорочне зачаття. Пресвятої Богородиці.
23	10	Ч Мини та інших мчч.
24	11	П Даниїла стовп.прп.
25	12	С Спиридона прп.
26	13	Н 30 нед. по зісл св. Духа, гл.5. Євстратія, Євгенія мчч. Праотці
27	14	П Тирса, Левкія мчч. Праотці.
28	15	В Елевтерія свщмч.
29	16	С Агея прор.
30	17	Ч Даниїла прор.
31	18	П Севастіяна мч.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

СІЧЕНЬ

- 1 1909 90 Народився провідник українських визвольних змагань Степан Бандера.
- 2 1649 350 Триумфальний в'їзд Богдана Хмельницького в Київ.
- 3 1919 80 Ухвала Української Національної Ради про возз'єднання ЗУНР і УНР.
- 5 1969 30 Помер відомий закарпатоукраїнський громадсько-політичний і культурний діяч Михайло Брацайко.
- 7 1924 75 Народився вчений-історик і краєзнавець Степан Пруниця.
- 10 1924 75 Народився вчений-історик і літературознавець Яків Штернберг.
- 11 1919 80 Жителі Синевирської Поляни прийняли ухвалу про возз'єднання з Україною.
- 16 1919 80 Директорія оголосила війну більшовицькій Росії.
- 16 1919 80 Жителі Бедевлі прийняли ухвалу про возз'єднання з Україною.
- 17 1869 130 Народився відомий український живописець, критик і громадський діяч Іван Труш.
- 17 1919 80 Народився відомий поет, публіцист, громадсько-політичний діяч Іван Рошко (Ірлявський).
- 19 1879 120 Народився історик, журналіст, письменник і культурний діяч Юлій Гаджега.
- 20 1939 60 Утворення Українського Національного Об'єднання (УНО) Визначення дати виборів до Сойму Карпатської України — 12 лютого 1939р.
- 21 1919 80 Всезакарпатський з'їзд у Хусті висловився за злуку Закарпаття з Україною.
- 22 1919 80 Проголошення на Софіївському майдані в Києві соборності всіх українських земель.
- 24 1879 120 Народився український композитор, музикознавець, педагог Станіслав Людкевич.

ЛЮТИЙ

- 1 1919 80 Народилася відома дослідниця-карпатознавець Олена Рудловчак (Микита).
- 8 1939 60 В газеті «Нова свобода» опубліковано звернення «До всіх громадян Карпатської України», підписане А.Волошином та Ю.Реваєм.
- 8 1909 90 Народився громадсько-культурний діяч, ветеран закарпатської «Просвіти» Федір Сас.
- 10 1169 830 Князь Андрій Боголюбський зруйнував Київ.
- 11 1989 10 Установча конференція Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка.
- 12 1939 60 Вибори до Сойму Карпатської України, переконлива перемога Українського Національного об'єднання (УНО).
- 14 869 1130 У Римі помер видатний просвітитель, автор слов'янської азбуки Кирило.
- 20 1054 945 У Вишгороді помер великий київський князь Ярослав Мудрий.
- 21 1919 80 Народився поет і прозаїк Омелян Балецький.
- 22 1894 105 Засновано Український Народний Союз — першу центральну українську установу в Америці.
- 24 1574 425 Вийшла перша друкована книга в Україні — львівський «Апостол» Івана Федорова.
- 26 1704 295 Повстанці-куруци, очолювані Іваном Бецою, здобули Ужгородський замок.
- 27 1829 170 Помер вчений, педагог і громадський діяч Іван Орлай.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

БЕРЕЗЕНЬ

1	1919	80	Народився український громадський діяч і благодійник Іван Керестіль.
3	1919	80	РРФСР підписала Берестейський мирний договір, за яким визнала самостійність України.
3	1974	25	Помер визначний український фольклорист і музикознавець Філарет Колесса.
4	1949	50	Народився відомий український композитор—пісняр Володимир Івасюк.
6	1934	65	Відкрито пам'ятник Т.Г.Шевченкові у Києві.
9	1814	185	Народився геніальний український поет Тарас Шевченко.
13	1949	50	Початок діяльності Української Академії Наук у Канаді.
15	1849	150	Народився відомий український етнограф Володимир Шухевич.
15	1919	80	Народився поет Юрій Гойда.
15	1939	60	Сойм Карпатської України. Прийняття Основного (Конституційного) Закону, обрання Августина Волошина Президентом Карпатської України.
16	1859	140	Народився відомий дослідник історії Закарпаття Олексій Петров.
17	1844	125	Народився Президент Карпатської України, визначний вчений, педагог, культурно—освітній і політичний діяч о.Августин Волошин.
19	1928	70	Народився відомий вчений—джерелознавець історії України Микола Ковальський.
26	1839	160	Помер відомий вчений—славіст, основоположник болгарської історіографії Юрій Гуца—Венелін.
27	1899	100	Помер письменник Юлій Ставровський—Попрадов.

КВІТЕНЬ

1	1809	190	Народився видатний письменник Микола Гоголь.
7	1979	20	Помер вчений—мовознавець Микола Грицак.
8	1929	70	Народився фольклорист, педагог, учений Юрій Туряниця.
8	1919	80	Помер відомий український етнограф, фольклорист, історик Михайло Зубрицький.
12			Всесвітній день космонавтики і авіації.
13	1994	5	Помер письменник, громадський і церковний діяч Юрій Станинець.
14	1919	80	Народився відомий закарпатоукраїнський громадсько—політичний діяч і вчений Петро Стерчо.
18			Міжнародний день пам'яток та історичних місць.
19	1879	120	Народився відомий закарпатоукраїнський громадсько—політичний і культурний діяч Юлій Брацайко.
22	1849	150	Угорські революційні війська, керовані майором Йосифом Мартіні, спільно з мукачівськими добровольцями—ополченцями на чолі з А.Андрійковичем завдали поразки австрійським військам генерала Баркова біля Підгорянського мосту.
22	1919	80	Народився поет Кость (Костянтин) Дрок.
22			День Землі.
26	1986	13	День Чорнобильської трагедії.
29	1979	20	Помер прем'єр—міністр уряду Карпатської України Юліан Ревай.
	1794	205	Засновано Ужгородську греко—католицьку учительську семінарію.
	1799	200	У Кошицях видано латиномовну працю І.Базилевича «Короткий нарис фундації Теодора Корятовича».

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

ТРАВЕНЬ

3	1074	925	Помер український церковний діяч, письменник—полеміст, ігумен Києво—Печерського монастиря Феодосій Печерський.
4	1764	235	Народився вчений—філософ Петро Лодій.
4	1909	90	Народився вчений—фольклорист Петро Лінтур.
8	1919	80	Центральна Руська Народна Рада прийняла рішення про входження Закарпаття до складу Чехословаччини на автономних правах.
9	1920	79	Засноване крайове товариство «Просвіта» в Ужгороді.
9			День перемоги над фашизмом.
10			День матері.
10	1879	120	Народився Головний Отаман і Голова Дирекції УНР Симон Петлюра.
12	1954	45	УРСР стала членом ЮНЕСКО і Міжнародної Організації Праці (МОП).
13	1849	150	Народився відомий український письменник Панас Мирний.
14	1959	40	Народився поет Петро Мідянка.
18			Міжнародний день музеїв.
24			День слов'янської писемності й культури.
25	1709	290	Зруйнування Чортомлицької Січі царськими військами.
26	1899	110	Народився поет і фольклорист Сидір Білак.
28	894	1105	Перша згадка про Мукачеве.
29	1914	85	Народився громадсько—політичний діяч, секретар Президента Карпатської України, редактор газети «Українське слово» Іван Рогач.

ЧЕРВЕНЬ

1			Міжнародний день захисту дітей.
1	1909	90	Народився педагог, підпільник Василь Жупан.
2	1919	80	Народився відомий актор—комік Юрій Тимошенко (Тарапунька).
5	1919	80	Початок Чортківської операції Українських січових стрільців (УСС).
6	1894	105	Народився письменник і фольклорист Лука Дем'ян (помер 1968).
9	1944	55	В концтаборі Заксенгаузен загинув мученицькою смертю поет, вчений і політичний діяч Олег Ольжич (Кандиба).
10	1829	170	Помер вчений—філософ Петро Лодій.
13	1874	125	Народився відомий український письменник Марко Черемшина.
13	1949	50	Народився відомий український вчений—біолог, директор Інституту клітинної біології і генетичної інженерії НАН України Юрій Глеба.
17	1924	75	Народився український поет Володимир Ладижець.
17	1994	5	Помер відомий діяч українського національного руху Юліан Химинець.
18	1939	60	Відкрито пам'ятник на могилі Т.Г.Шевченка в Каневі.
24	1939	60	Народився прозаїк Петро Часто.
29	1849	150	Народилася відома українська письменниця і громадська діячка Олена Пчілка.
29	1945	54	Возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

ЛИПЕНЬ

- 1 День архітектури України.
- 1 1934 65 У Мукачеві відбувся другий з'їзд української молоді Закарпаття.
- 5 1939 60 Народився відомий український учений, просвітителі і популяризатор науки Ярослав Гординський.
- 7 1929 70 В Ужгороді відбувся I з'їзд української молоді Закарпаття.
- 8 1659 340 У битві під Конотопом гетьман Іван Виговський розгромив російське військо.
- 8-9 1709 290 Битва під Полтавою.
- 8 1899 100 Народився поет, прозаїк і драматург Петро Мігунко.
- 11 969 1030 Померла княгиня Ольга.
- 16 1914 85 Народився прозаїк Михайло Томчак.
- 16 1990 9 Прийняття Декларації про державний суверенітет України.
- 22 1894 105 Народився депутат Союму Карпатської України, Міністр охорони здоров'я і соціального забезпечення в уряді Юліана Ревая Микола Долиняк.
- 22 1944 55 Помер відомий український лірик Олександр Олесь (Кандиба).
- 26 1864 135 Народився відомий закарпатоукраїнський історик, громадський і церковний діяч Василь Гаджега.
- 26 1899 100 Народився відомий закарпатоукраїнський політичний і культурний діяч та педагог Юліан Ревай.
- 30 1909 90 Народився прозаїк і драматург Олександр Сливка.

СЕРПЕНЬ

- 1 День Військово-Морських Сил України.
- 1 1889 110 Народився відомий літературознавець, фольклорист і перекладач Корнеліо Заклинський.
- 2 1914 85 Українські політичні партії об'єдналися в Головну Українську Раду. Головою Ради обрано Костя Левицького.
- 5 1899 100 Народився український письменник Борис Антоненко-Давидович.
- 8 1819 180 Народився відомий український суспільний діяч, публіцист, письменник, історик Пантелеймон Куліш.
- 15 1649 350 Перемога козацьких військ під Зборовом.
- 19 1879 120 Народився закарпатськоукраїнський громадсько-політичний і культурний діяч Іван Грига.
- 19 1884 115 Народився відомий український громадсько-політичний діяч, хоровий диригент Іван Трухлий.
- 23 1939 60 Підписано таємний протокол між СРСР і Німеччиною, згідно якого Західна Україна опинилась у сфері впливу Радянського Союзу.
- 24 1991 8 День незалежності України.
- 25 1989 10 Засновано Ужгородську міську організацію Народного Руху України.
- 26 1849 150 Калітуляція Мукачівської фортеці. Вступ у місто російських військ.
- 28 1749 250 Народився видатний німецький письменник Йоганн-Вольфганг Гете.
- 31 1919 80 Українські армії УНР і УГА здобули Київ.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

ВЕРЕСЕНЬ

- 1 День знань.
- 1 1939 60 Початок другої світової війни.
- 8 10 1989 10 У Києві відбувся установчий з'їзд Народного Руху України.
- 9 1769 230 Народився видатний український письменник Іван Котляревський.
- 10 1919 80 Сен-Жерменський мирний договір. Вхідження Закарпаття до складу ЧСР.
- 17 1939 60 Війська Червоної Армії вступили на територію Західної України, яка незабаром була приєднана до СРСР.
- 17-26 1989 10 У Чернівцях відбувся I Республіканський фестиваль української пісні «Червона Рута».
- 18 1974 25 Помер вістун Січового стрілецтва, публіцист, редактор, педагог, історик літератури й фольклорист, музеєзнавець Ростислав Заклинський.
- 19 1819 180 Народився відомий закарпатський поет, педагог і громадський діяч Олександр Павлович.
- 21 1659 340 Юрія Хмельницького обрано гетьманом.
- 25 1914 85 Бойове хрещення УСС – перший бій сотні О.Семенюка коло Сянок.
- 23 1989 10 Засновано Закарпатську крайову організацію Народного Руху України.
- 26 1769 230 Народився відомий вчений і педагог Михайло Балудянський.
- 27 1889 110 Народився український літературознавець і критик Олександр Дорошкевич.
- 28 1929 70 Народився відомий український поет, політик і громадський діяч Дмитро Павличко.

ЖОВТЕНЬ

- 1 1899 140 Народився культурно-освітній і суспільний діяч, літературознавець Євменій Сабов.
- 2 1709 290 Помер визначний державний діяч України гетьман Іван Мазепа.
- 3 День працівників освіти.
- 5 1909 90 Народився відомий український лемківський поет Богдан-Ігор Антонич.
- 7 1844 155 Народився вчений, літератор, церковний і громадський діяч Євген Фенцик.
- 7 1939 60 Народився поет Володимир Матіїв.
- 10 1889 110 Народився поет-неокласик, літературознавець Михайло Драй-Хмара.
- 12 1624 375 Напад запорожців на Царгород.
- 14 1924 75 Народився поет і історик Казимир Гурницький.
- 15 1959 40 У Мюнхені від рук агента КДБ Б.Сташинського загинув провідник ОУН Степан Бандера.
- 19 1849 150 Відбувся з'їзд руських вчених у Львові.
- 20 1924 75 Відкриття у Харкові першої в Україні радіостанції.
- 21 1989 10 У Львові відновлена діяльність Наукового товариства ім.Т.Г.Шевченка.
- 23 1924 75 Народився український критик і літературознавець, педагог Василь Микитась.
- 28 1944 55 Визволення Закарпаття від угорських окупантів. Завершення визволення України від німецько-угорських загарбників.
- 28 1814 185 Народився відомий вчений, поет, фольклорист і громадський діяч Яків Головацький.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

ЛИСТОПАД

- 3 1929 70 Помер відомий вчений—мовознавець Іван Бодуен—де—Куртене.
- 7 1899 100 Народився закарпатоукраїнський педагог, письменник, громадський і церковний діяч Дмитро Попович.
- 9 1889 110 Народився поет, фольклорист і перекладач Іван Васько.
- 12 1889 110 Народився український письменник—сатирик Остап Вишня.
- 12 1944 55 Обрано Народний комітет Ужгорода.
- 18 1919 80 За Генеральним статутом Закарпаття одержало назву «Підкарпатська Русь».
- 19 1789 210 Народився відомий закарпатоукраїнський історик і мовознавець Михайло Лучкай.
- 21 1764 235 Ліквідація гетьманства в Україні.
- 24 1724 275 Народився український диригент Андрій Рачинський.
- 25 1934 65 Помер визначний український історик, літературознавець, громадсько—політичний діяч Михайло Грушевський.
- 25 1974 25 Помер відомий поет, прозаїк, драматург, журналіст і редактор, активний будівничий Карпатської України Василь Гренджа—Донський.
- 26 1944 55 У Мукачеві відбувся I з'їзд Народних комітетів Закарпатської України. Ухвалено Маніфест про возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною. Обрано Народну Раду Закарпатської України.
- 29 1919 80 Помер відомий український мовознавець і фольклорист Іван Верхратський.
- 1869 130 Помер відомий український поет Віктор Забіла.

ГРУДЕНЬ

- 1 1991 8 Український народ шляхом референдуму підтвердив Акт проголошення незалежності України.
- 6 1919 80 Початок першого зимового походу січових стрільців.
- 7 1909 90 Народився відомий закарпатоукраїнський поет і релігійний діяч о.Степан Сабол (Зореслав).
- 13 1944 55 Помер мовознавець, редактор, бібліограф, один з провідників Підкарпатського Общества наук Іван Гарайда.
- 15 1934 65 В СРСР засуджено до смертної кари 28 українських науковців, письменників, культурних діячів, серед яких — Д.Фальківського, Г.Косинку, К.Буревія, О.Влизька, І.Крушельницького.
- 16 1909 90 Народився закарпатоукраїнський громадсько—культурний і політичний діяч Микола Бандусяк.
- 19 1809 190 Помер відомий просвітител, громадсько—культурний і церковний діяч єпископ Андрій Бачинський.
- 23 1944 55 Відбувся перший конгрес учителів Закарпаття.
- 23 1990 9 Відроджено діяльність Закарпатського крайового товариства «Просвіта».
- 27 1879 120 Народився відомий український письменник Степан Васильченко.
- 29 1724 275 У Петропавлівській фортеці помер гетьман Павло Полуботок.
- 1674 325 У Києво—Печерській друкарні видано перший короткий нарис історії України — «Синопси».

КАЛЕНДАРИК

пам'ятних дат заснування сіл Закарпаття*

БЕРЕГІВСЬКИЙ РАЙОН

Бене	—	1269р.(730)
Гать	—	1374р.(625)
Нижні Ремети	—	1329р.(670)
Пані	—	1389р.(610)

ВЕЛИКОБЕРЕЗНЯНСЬКИЙ РАЙОН

Великий Березний	—	409р.(590)
Волосянка	—	1549р.(450)
Зарічево	—	1409р.(590)
Кострино	—	1409р.(590)
Люта	—	1599р.(400)
Сіль	—	1599р.(400)
Стужиця	—	1559р.(440)
Тихий	—	1599р.(400)

ВИНОГРАДІВСЬКИЙ РАЙОН

Новоселиця	—	1619р.(380)
Хижа	—	1629р.(370)
Чорнотисово	—	1319р.(680)

МІЖГІРСЬКИЙ РАЙОН

Буковець	—	1649р.(350)
Голятин	—	1599р.(400)

Майдан	—	1599р.(400)
Новоселиця	—	1599р.(400)
Присліп	—	1599р.(400)

ТЯЧІВСЬКИЙ РАЙОН

Вільхівці	—	1389р.(610)
Вонігово	—	1389р.(610)
Добрянське	—	1419р.(580)
Теребля	—	1389р.(610)

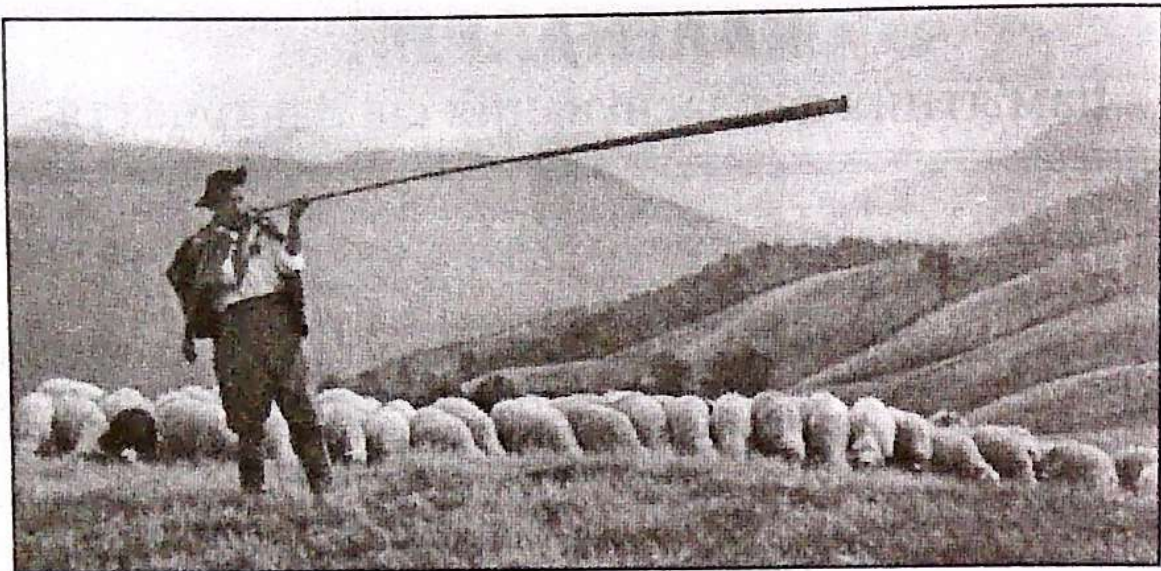
УЖГОРОДСЬКИЙ РАЙОН

Баранинци	—	1409р.(590)
Невицьке	—	1364р.(635)
Невицький замок	—	1274р.(725)
Ратівці	—	1284р.(715)
Ярок	—	1499р.(500)

ХУСТСЬКИЙ РАЙОН

Боронява	—	1389р.(610)
Сокирниця	—	1389р.(610)
Стеблівка	—	1389р.(610)

* Подаються дати першої письмової згадки про те чи інше село. Перша дата вказує рік заснування села, друга — його вік.

Сидір Воробкевич

То наші любі, високі Карпати

Знаєш ті гори, мій друже милий,
Що ранком миленьким,
Вечором тихеньким
Сонце їх украшає,
Сердечно їх любить,
До себе голубить,
Як мати все про них дбає?
Я тобі скажу, не треба питати:
То наші любі, високі Карпати!

Знаєш ті гори, мій друже милий,
Де в небо ясне,
Синє і красне,
Смереки, сосни зазирають?
Білими скалами,
Темними лісами
Орли, соколи літають?
Я тобі скажу, не треба питати:
То наші любі, високі Карпати!

Знаєш ті гори, мій друже милий,
Де в зеленім гаю,
Якби при Дунаю,
Птахи, соловії співають,
А в воді бистренькій,
Ясній, студенькій
Рибки, пструги ся грають?
Я тобі скажу, не треба питати:
То наші любі, високі Карпати!

Знаєш ті гори, мій друже милий,
Де горні комари,
Якби татари,
Людям страх насилають?
Буря і грім,
Як смертний дзвін,
Страшно і тоскно загравають?
Я тобі скажу, не треба питати:
То наші любі, високі Карпати!

Знаєш ті гори, мій друже милий,
Де з топіріями
Під ялицями
Гайдамаки танці водили?
Червонці красні,
Таляри ясні
Межи собою ділили?
Я тобі скажу, не треба питати:
То наші любі, високі Карпати!

Знаєш, мій друже, де утікати,
Як лихо тисне,
Меч врага блисне,
Як вся надія минеся?
В горах там воля,
Там твоя доля,
Щастя твоє повернеся!
Утікай, брате, в гори Карпати!
Там лише можеш щастя зазнати!

Сторінки рідної історії До 60-річчя Карпатської України

РІК ДОСЯГНЕНЬ І ПЕРЕМОГ

(Хуст, 1. січня 1939.) Минулий рік дав нам поважні страти, але разом із тим приніс Карпатській Україні великі перемоги. Український народ впродовж того року під проводом своєї влади та Української Народної Ради відбив наступ ворожих сил, оборонив свою Батьківщину від ворожих зазіхань, виборов собі державу, в якій став повним господарем. Після сумних днів евакуації відібраних від нас земель, після героїчної боротьби за наші границі, наступила доба творчої будівничої праці, що її з нечуваною енергією провадить український народ під проводом своєї свідомої інтелігенції.

Минулий рік буде записаний до історії України роком відродження української держави на західній частині нашої великої землі. На тій землі, де народ був засуджений на повне винародовлення, на національну смерть, повстала Карпатська Україна. Повстала як вислід довголітніх змагань, — кривавої імперативи історії та причинового розвитку її.

Вступаємо в новий рік схвилювані радістю перемоги. З нами радіє цілий

український народ, окрилений надіями на велику майбутність...

Вступаємо в новий рік сміливо, з піднесеною головою, а перед нами розкриті широкі обрії, осяяні світлом свободи.

Перед нами стоять великі будівничі завдання, що їх спільними зусиллями маємо виконати. Ми віримо, що ті завдання успішно виконаємо й доведемо Карпатську Україну до радісного, щасливого життя.

Під проводом нашої рідної народної влади, під проводом досвідчених провідників український народ поведе будівництво своєї держави, вибудує свій промисел, розбудує своє сільське господарство, побудує шляхи, залізницю, пориє свої гори тунелями, поставить електривні; розвине свою науку-культуру до найвищого ступня, а поети, письменники, маляри, музики оспівають нашу епоху й створять велике мистецтво, гідне великої української нації.

(Нова Свобода — 1939. — 1 січня)

НАЗВА НАШОЇ ДЕРЖАВИ КАРПАТСЬКА УКРАЇНА!

(Хуст, 2. 1.) Влада Карпатської України дня 30. грудня 1938. видала таке історичної ваги розпорядження (ч. 36.) про назву краю: (§ 1.) «До дефінітивного установлення назви Підкарпатської Русі, по думці §2. конституційного закону з дня 22. листопада 1938. число 328 36. з. і р. Чехословацької Республіки, можна вживати крім назви Підкарпатська Русь також і назву «Карпатська Україна». (§2.) «Це розпорядження набуває обов'язуючої сили днем його оголошення. Др. Августин Волошин, в. р., Юліян Ревай, в.р.

Немає сумніву про те, що відтепер кожний свідомий українець в урядах, бюрах, у редакціях, у приватньому житті ніколи вже не буде нашого краю називати «Підкарпатською Руссю», але «Карпатською Україною». Це розпорядження влади має бути для нас імперативом, наказом, щоб ми раз на завжди покінчили з назвою, яка пригадує нам рабство та пониження!

(Нова Свобода — 1939 — 3 січня)

Наша держава — Карпатська Україна

(Хуст, 3. 1.) Довго боровся український народ за свою національну волю. Ціла його велика історія списана драматичними подіями та героїчними вчинками вірних синів України. Ворог лютий, хижі сусіди насідали на нашу землю й забирали доробок народу, забирали його багатства, змушували його працювати на гнобителів, а за це все відбирали від нас волю, оту свободу, за яку всюди борються найкращі сини. Від нашого народу вороги забирали не лишень багатства та всі скарби, але й рідну назву: Україна, українець.

Різно нас називали — русин, орос, руснак, малорос, рутенець, — але

справжня наша назва була схована від народу, а коли хтось виступав і сміливо проголошував свою приналежність до України, то його кидали до в'язниці, катували, забивали на смерть або висилали за межі України, щоб ця страшна для гнобителів назва не була поширена в масах українського народу.

Але нашої правди не вдалося нікому затерти. Незряче око глянуло в саму душу глибоко (Шевченко). Наш народ спонтанно пробудився. Подув свідомості, подув свободи огорнув нашу землю й вона стала на передові позиції в боротьбі за українську державність.

Тепер перед світом виступає не ота вже темна й залякана «Мадярська Русь», за яку колись говорили мадярські магнати, а пізніше чеські політики та їх наймити; перед лицем світу стоїть національно свідома, Україні віддана народня маса, яка знає чого хоче, бо знає до кого вона належить. Ця народня маса на чолі з своєю рідною владою взялася до будівництва Карпатської України й тепер нема такого села, яке було б осторонь від великої будівничої праці, нема села, яке не раділо б, що наступила нова ера в житті українського народу.

Довголітня боротьба нашого народу під проводом своїх героїв дала той вислід, що тепер цілий світ знає, що ось тут під Карпатами живе частина великого українського народу. Наша етнографічна територія починається біля Попраду й сягає по Кавказ. Всюди на цій розлогій землі стоять села й міста, де лунає наша прекрасна, музична мова, де є однакові звичаї та пісні... Політично розділений народ на кілька частин почуває себе одним народом, а землю свою називає Україною.

Доки над нами панували чужинці, вони забороняли нашому народові звати себе своїм спільним і справжнім іменем. Але коли ми вибороли собі свободу й на чолі нашої держави стали найкращі сини українського народу — прем'єр др. Августин Волошин та міністр

Юліян Ревай, то наша національна назва спонтанно запанувала в краю.

Тепер селянин і робітник, інтелігент і ремісник знають, що вони є сини 50-мільйонного українського народу. Це визнає цілий світ, бо ціла світова преса й наука має для нас одну лишень назву: Карпатська Україна.

Влада нашої молоді держави, йдучи на зустріч бажанням народніх мас та задовольняючи вимоги об'єктивної науки, дня 30.12.1938 ухвалила видати розпорядження про те, що нашу країну можна називати Карпатською Україною.

Тією постановою наша влада усунула довголітню кривду, що її робили чужинці, коли забороняли нам зватися українцями, а край Карпатською Україною.

Розпорядження влади всі мають виконувати й респектувати.

Давня мрія широких народніх мас здійснена. Тепер уже назва нашої держави відповідає назві народу, який заселює цю землю. Тепер наш народ виступає перед світом під своїм іменем, яке сам собі дав, і покидає раз на завжди всі назви, що їх давали нам вороги.

Ми українці, наш народ український, наша держава Карпатська Україна!

С. Д.

(Нова Свобода — 1939 — 3 січня)

ЖИВИ, УКРАЇНО

Живи, Україно, живи для краси,
Для сили, для правди, для волі!
Шуми, Україно, як рідні ліси,
Як вітер в широкому полі.
До суду тебе не скують ланцюги
І руки не скрутують ворожі.
Стоять твої вірні сини навкруги
З шаблями в руках на сторожі.
Стоять, присягають тобі на шаблях
І жити і вмерти з тобою,
І прапори рідні в кривавих боях
Ніколи не вкрити ганьбою!

(Нова Свобода — 1939 — 7 січня).

ХІБА НЕ БАЧИТЕ?

Хіба не бачите, що небо голубіє,
Що сонце ранками всміхається ніжніш,
Що вся земля в якимсь чеканні дивнім мліє
І легше дихає, і дивиться ясніш.
Хіба не чуєте, про що вітри шепочуть
І як з зітханнями зливається їх сміх...
Хіба не чуєте, — як голуби туркочуть,
Як краплі котяться і падають із стріх.

Хіба не вірите, що скоро день засвітить,
Що сонце наше вже з-за обрію встає,
Що хід його спинить ніщо не зможе в світі
І цвіту нашого ніщо вже не уб'є!

(Нова Свобода — 1939 — 13 січня)

Сторінки рідної історії До 60-річчя Карпатської України

Др.А.ВОЛОШИН: МИР ЛЮДЯМ ДОБРОЇ ВОЛІ!

Над Вифлеємом засіяла зізда, засвітило проміння Сонця Правди й атмосфера наповнилася вищою етичною культурою, яка підлягає головному приказові любови і тому оповіщає людям мир.

О, що то за цінний скарб! Почували його й ми в часах неспокою, у час нападів, викликаних заздрістю, заздрістю противників проти нашої молоді країни, як колись загрожувала ненависть Ірода життю народженого в Вифлеємі Спасителя.

Хотіли забрати нашу землю, загарбати без заплачення скарбів її, підбити наш народ чужому панству, а коли ми охороняли своє право, свою землю, свою свободу, кинулися проти нас темною хмарою клевет, розтрубили хвилями радіо, що ми вороги народу, що ми служимо чужим інтересам, що ми злодії, що ми вбивники і т.п. Засилали проти нас озброєних терористів, які нападали на наші границі, вбивали наших громадян, жандармів, нищили наші мости, дороги, тримали в сталому напруженні все наше пограниччя!

О, як глибоко заблудить чоловік без світла вифлеємської зізди, без світла високої ідеї, яку представляє нам цивілізація вифлеємської Дитини!

Ми нікому не вчинили жадної кривди, не жадали чужого, віддали все, заздрим сусідам присуджене, хоч той суд і противився нашому почуванню та загальній справедливості.

І все ж таки в минулих місяцях були ми виставлені от таким диким та насильницьким атакам низької людської ненависті.

І як довго ще буде один народ кривдити другого? Як довго буде ще шаліти між народами дух ненависті й несправедливості?

«Мир людям доброї волі» — говорить вістка ангелів над Вифлеємом. От ця вістка й толкує, чому панує між людьми ненависть і злоба. Тому, бо немає в них доброї волі, немає в них духа справедливості.

Наш народ все ж таки захоронив і захоронить свою свободу, і наша мала земля є тепер одинокою українською країною, яка здобула свою самоуправу. Той прецінний дар Божий вважаємо ми здобутком всього нашого народу, і нашим обов'язком є підносити духовні скарби всієї нашої нації.

Перед 20 роками заблищала свобода й над нашими землями, але потім знову затемнила й ми попали під панство чужого духа, не дивлялись на те, що наш народ великий і культурний.

Нашу культуру, яку ми перебрали ще кінцем першого тисячоліття від греків, розбили татари вже в XIII столітті, але ми знову піднесли себе, обновили духовне життя, заснували школи, Січ. Ми стались знову носіями культури латинської, замість старої грецької. І знову ми мусли обороняти своїм хребтом цивілізацію Середньої Європи проти насильств потомків татарів.

Найбільш пошкодила нам політика царської Росії. Вона пригнобила нас своїми багнетами, змінила нашу адміністративну автономну систему своїми централістичними урядами, губерніями, забрала наші школи. Але найбільш шкоди зробила нам тим, що знищила духовне життя наших предків.

Москва переносила й на Україну духовну мертвеччину, свою урядову церкву, й тим і нищила правдиве українське православ'я, традицію Св. Івана Золотоуста, Василя Великого та Св. Володимира Великого.

Наслідком тої духовної мертвеччини — нігілізм та комунізм. У самій Росії мав він глибші корені, ніж в Україні, де традиція позитивного християнства живе й сьогодні. Але під натиском московського режиму значно ослабла вона й ослабила й силу національної свідомості.

Хто хоче, щоб чим скорше воскресла свобода і на широких степах України, передовсім має стреміти до того, щоб воскресла сила тої ідеї та традиції, яка й перед московським пануванням підносила моральну та національну культуру народу!

Прискорити прихід тої духовної обнови народу маємо й ми поширюванням наших культурних здобутків

Долею народів керує Провидіння Боже, чим скорше прихилимо молитвами нашими до нас ласку Божу, тим скорше воскресне Україна!

Лиш тоді й обновиться Мир Божий на степах нещасної України, яка колись була коморою Європи.

(Нова свобода — 1939. — 7 січня).

Зореслав

УКРАЇНСЬКЕ РІЗДВО

1. Христос рождається в Карпатській Україні
У шумі пралісу старих мовчазних гір
І верховинські янголи — вітри стодзвінні
Співають «Слава в вишніх Богу» аж до зір.
2. Убогі пастирі припали до землиці
І дивляться на чудо вбогих полонин.
Заграли дзвони деревляної дзвіниці
І колядки летять у простір навздогін.
3. Приходять мудреці аж від Дніпра і Сяну
І моляться Дитині Божій в пеленках;
Лякається, трясеться Ірод окаянний
І весь синедріон вже обіймає жах.
4. З вертепом ходять козаки по Україні,
Залита колядками гомонить земля:
— Вітай, Мессіє наш, на закарпатським сіні
І запануй на всю Вкраїну звідтіля!
5. А він, малий Ісус, підносить Божі руки
І простягає їх на весь широкий край:
— Благословенна будь, країно сліз і муки,
Зродись-повстань наново й славою засяй!

Хуст, 6.1.1939.

(Нова Свобода. — 1939. — 7 січня)

*Подасмо дві історико-героїчні колядки, записані у селі
Нижні Доманинці колишньої Ужсанської жупи і надруковані
у часописі «Підкарпатська Русь», №2 за 1 січня 1924р.*

Ішли молодці

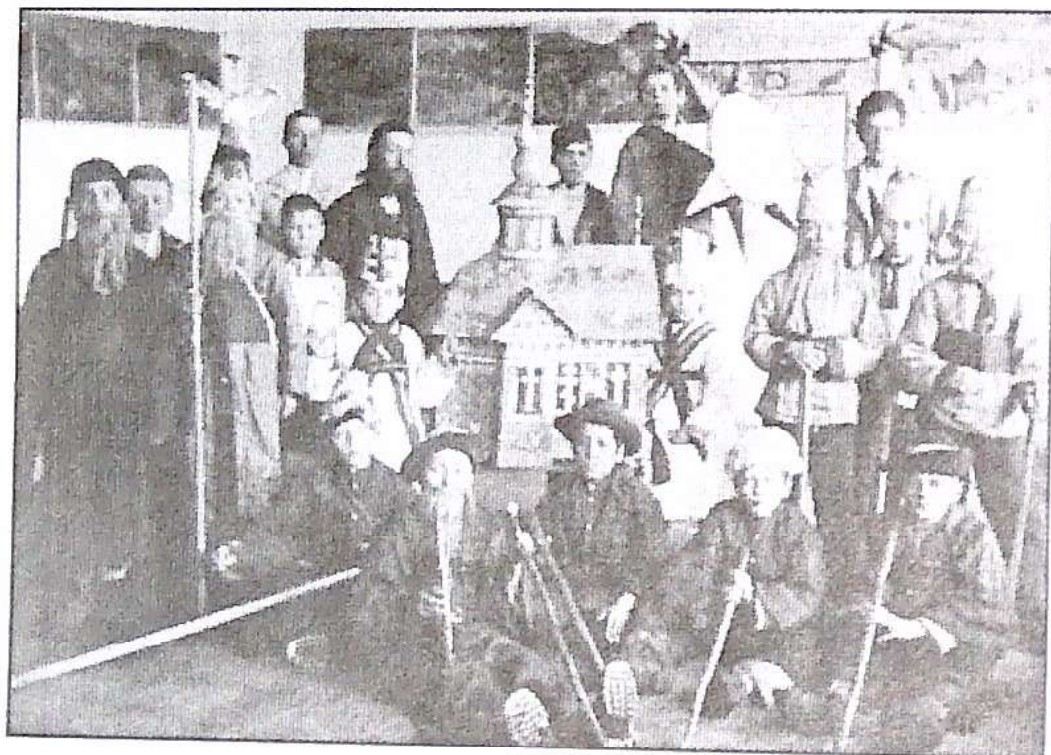
*Ішли молодці рано з церковці, Ой дай Боже!
Ой ішли, ішли раду радили, Ой дай Боже!
Раду радили не однакую, Ой дай Боже!
Не однакую, а троякую, Ой дай Боже!
Ой ходіме ж ми до ковальчика, Ой дай Боже!
До ковальчика, до золотника, Ой дай Боже!
Покуйме ж собі мідяні човна, Ой дай Боже!
Мідяні човна, золоті весла, Ой дай Боже!
Ой пустиме ж ся на тихий Дунай, Ой дай Боже!
Долу Дунаєм пуд Царгород, Ой дай Боже!
Ой чуєме там доброго пана, Ой дай Боже!
Що платить добре заслуженьку: Ой дай Боже!
Ой дає на рук по сто червоних, Ой дай Боже!
По сто червоних, по коникови, Ой дай Боже!
По коникови, та й по шабельці, Ой дай Боже!
Тай по шапочці, тай по панночці, Ой дай Боже!*

*Греко-католицький бенедикт у селі Сімер на Перечинщині.
20-і роки XX ст. Крайній справа учитель Іван Пазуханич. Фото з архіву Людвіга Філта*

Ой з-за гуроньки

Ой з-за гуроньки три річки течуть,
Грай, коню,
Грай, кониченьку, пуд молоденьким Янічком.
А верх гуроньки сокол гніздо в'є,
Ой виє, виє білем каменем
Із середку виє синім каменем,
А з сподку виє чистим золотом.
Тамады была давно стежечка,
Ішли тамады трьома радари,
Раду радили, што бы му дали.
Вывезли єму коничка в сідлі.
А вун то не брав, та й не дяковав.
Раду радили, што бо му дали;
Вывели єму возик кований,
А вун то узав, та й подякував,
Красно дякував, шапочку знимав,
Шапочку знимав, шабельков звивав,
Шабельков звивав, пушечков стріляв.
Так будь веселий, пан граф Янічку.

*Православний бендикс у селі Нижній Сіовьар на Володимирі 1924.
Фото з архіву Любові Філіпа*

Календар садівника

Рубрику веде кандидат сільськогосподарських наук, доцент Ужгородського державного університету, довголітній науковий співробітник ботанічного саду університету, автор численних праць з питань ботаніки і плодівництва Закарпаття Василь Заяць.

СІЧЕНЬ-ЛЮТИЙ

Січень – найхолодніший місяць року, але роботи в саду не припиняються і в цей час. Якщо, як це було взимку 1993–94рр., є тривалі потепління, то дерева, особливо кісточкові, в січні вже виходять із стану спокою. Тоді вони найбільш чутливі до морозів. Садівники мають знати, які частини дерева легко пошкоджуються морозами і по можливості захистити їх. Найбільш уразливими є плодові бруньки, коренева система і стовбур (штамб). При поступовому зниженні температури корені переважної більшості дерев та кущів на глибині 10–20 см витримують температуру мінус 12–15°C. Нижча температура є згубною для них. Сніг добре

захищає кореневу систему від пошкодження морозами і сприяє нагромадженню вологи в ґрунті. Якщо зима безсніжна і є загроза сильного пониження температури, то слід утеплити корені і штамби. Для цього пристовбурні круги мульчують (покривають) листям, перегноєм або торфом. Стовбури обгортають папером, картоном або сухими стеблами кукурудзи. Коренева система найкраще перезимовує тоді, коли ґрунт промерзає, але температура його не опускається нижче мінус 3–5°C.

Після великих морозів потрібно перевірити ступінь підмерзання дерев. Для цього зрізують у різних частинах дерева гілки довжиною 20–25 см з листковими і квітковими бруньками і кладуть у банку з водою при температурі близько +20°C. Через 10–15 днів здорові бруньки починають розвиватися, а пошкоджені морозами квіткові бруньки осипаються. Пошкоджена деревина пагонів буріє. За інтенсивністю побуріння можна приблизно визначити ступінь підмерзання.

У січні-лютому на Закарпатті приступають до обрізування дерев і формування крони. Спочатку обрізують зерняткові, а потім кісточкові породи. Обрізування абрикоса і персика слід проводити в першій половині березня, бо тоді вже чітко вимальовується картина пошкодження квіткових бруньок, а від цього залежить сила обрізування і регулювання урожаю.

Обрізують виноград, смородину, ожину і агрус. При цьому з добрих сортів заготовляють живці для вегетативного розмноження, якщо ця робота не була виконана восени. Нарізані живці довжиною 20–25 см відразу можна висаджувати (похило) з розпушеного ґрунту або до весни зберігати їх у вологому піску в підвальних приміщеннях. При посадці живців треба слідкувати, щоб верхня брунька була на рівні з поверхнею ґрунту або навіть заглиблена на 1–2 см.

Заготовляють однорічні живці культурних сортів для весняного щеплення. Їх акуратно зв'язують у пучки з кожного сорту окремо і навішують етикетки з назвою сорту. До періоду щеплення живці зберігають у вологому піску або в мохові при температурі +1–3°C.

У насадженнях малини вирізують до землі старі стебла, які відплодоносили в минулому році, та слаборозвинуті однорічні пагони. Сильні однорічні пагони, залишені на урожай, вкорочують до першої добре розвинутої бруньки.

На плантаціях суниці згрібають сухе листя, вносять добрива і розпушують ґрунт у міжряддях. Можна пересаджувати свіжозаготовлену розсадку суниць, але з грудкою землі.

Після сильних снігопадів, щоб запобігти обламуванню гілок, з дерев струшують сніг. Під час відлиги сніг навколо стовбурів молодих дерев втоптують і ущільнюють для захисту кореневої шийки від пошкодження мишами.

Справжній господар подбає і про своїх пернатих друзів, які знищують зимуючих шкідливих комах та їх личинки. Птахів оберігають і підгодовують. Розвішують штучні гніздівлі.

На початку січня приступають до стратифікації насіння яблуні, груші, айви та інших зерняткових порід. Перевіряють хід стратифікації насіння кісточкових культур, яке було закладене в пісок ще восени, та стан зберігання запискованих живців плодових, ягідних і декоративних рослин (в підвалах і сховищах); при необхідності пісок зволожують.

На Закарпатті, якщо дозволяє погода (незамерзла земля), дерева і кущі можна садити цілу зиму. Зимові посадки дають кращі результати, ніж запізнілі весняні. Тому варто скористатися цією можливістю, аби зняти напругу в роботі весною, коли додається чимало інших клопотів.

У суху безморозну погоду білять стовбури і нижню частину основних скелетних гілок. Для цього готують вапняний розчин: на 10 л води — 2 кг свіжогашеного вапна і 0,5 кг мідного купоросу, попередньо розчиненого в теплій воді.

Ремонтують і заготовляють дрібний садовий інвентар, драбини, ящики, добрива, отрутохімікати. Ремонтують шпалери, вносять добрива і перекопують або переорюють ґрунт. Коли середньодобова температура встановлюється не нижче +5°C, починають обприскувати дерева та ягідні кущі розчинами отрутохімікатів проти шкідників і хвороб.

До 80-річчя від дня народження
Івана Ірлявського

БРОСТІ ІВАНА ІРЛЯВСЬКОГО

Серед недостатньо поцінованих нині в Україні й поза нею досі залишається постать Івана Ірлявського (Івана Івановича Рошка; 17.01.1919, с. Ірлява — 20.02.1942, Київ) — поета і громадського діяча.

Ми не знаємо надто конкретно, де спочиває його прах, окрім загального визначення зловісної місцини — Бабин Яр. Мало знаємо про його конкретну участь у творенні Карпатської України з осені 1938 — до середини березня 1939 року, як і його чільну участь у спробах розбудови української державності за часів гітлерівської фашистської навали на Україну, його діяльність як секретаря Спілки письменників у Києві.

Нікому досі навіть на гадку не спадало увести постать Івана Ірлявського в національний пантеон слави і в Києві і в рідному Закарпатті, рідній Ірляві. Ще п'ять років тому, поки в селі жив його рідний брат Василь, правда, уже не на обійсті, де вони з Іваном народилися, частіше снувалася й згадка про Івана там, де він зіп'явся на ноги і пішов у широкий світ. Нині хіба старезні

Іван Рошко-Ірлявський
З картини художника І. Ільша

верби над річкою Старою, може, вже й не свідки Іванового дитинства, проте достеменно з того давнього кореня, пам'ятають, як він улітку сидів тут в задумі, снував думи — рядки, що відтак ставали віршами, в осінні й весняні розливи — повені жахався сили розбурханої водяної стихії. Стара у цій частині села часто розливалася, а заливала шлях щороку по кілька разів. Може, годилося б, аби на місці вже давно не існуючої дерев'яної родинної хатини стояв хоч якийсь знак на честь видатного селянина, і не тільки на місці хати.

Ні на Закарпатті, ні в Україні, ні в усім широкому світі ми досі не спромоглися перевидати, зібравши й публікації у періодиці, його поетичну спадщину. Не тільки у рідному краї, в усій Україні знайдемо хіба кілька, що спокійно можна полічити на пальцях однієї руки, примірників його чотирьох поетичних книг. А може, для рахування не треба буде й усіх пальців однієї руки. Та якби нині в Угольському монастирі ще жили ті три з половиною сотні монахів, які у середньовіччі забезпечували духовні потреби краю у рукописній книзі, можна не сумніватися, ми уже давно мали б казковий на нинішні часи тираж спадщини поета. Адже від часу першої у повоєнні роки згадки про Івана Ірлявського й публікації добірки його творів, здійсненими Олексом Мишаничем («Закарпатська Правда» від 24 лютого 1990р.), невдовзі мине десятиліття.

Усі чотири поетичні книги Івана Ірлявського вийшли в Празі — «Голос Срібної Землі» (1938), «Моя весна» (1940), «Вересень» (1941), «Брості» (1942). Одразу після виходу стали явищем словесного мистецтва Закарпаття і всієї України. Явили поета-патріота, чий патріотизм вбираючи безоглядну любов до України соборної, живився щедрою пам'яттю батьківського порогу, околицями рідного села, чарівним дивосвітом Карпат.

В його поезії живе ріка дитинства, що зовсім-зовсім поруч з батьковим обійстям, горіх, що його знав він, а ще десятки років по тому всі, хто проходив ґрунтовим, без покриття шляхом біля хати:

*Сміялася і пахла рівнина,
шуміли, гей шуміли нам оріхи,
немов для щастя, наче для потіхи
увечері щодня.*

*У млі родилася, сходилла луна,
а схід в огні то плакав, то багровився
і завжди ранком в золоті умився,
бо це була весна.*

Перша збірка поета «Голос Срібної Землі», датована 1938 роком, вибрала настрої патріотично налаштованої молоді Закарпаття, те піднесення національної свідомості, яке увінчалось проголошенням Карпатоукраїнської держави.

Наступна збірка поета «Моя весна» набула більшої цільності, пройнята певними підсумками прожитого-пережитого, якоюсь юначою розважністю й епічною розлогістю. Уже перший її, заспівний, вірш занотував ці особливості («Я від тебе багато чекаю, двадцять друга весно моя, ти в душі моїй арфою граєш, ти в пісень моїх виикла слова»).

«Вересень» — книга цільна, своєрідна поема, ліро-епіка. Написана юнаком, вона вражає чіткою окресленістю почуттєвого світу із народною звичаєвістю й обрядовістю на чільному місці, як часткою власного «я» поета, першою серйозною закоханістю. Створена у Празі, вона сповнена природним серпанком туги за рідним краєм, рідними й близькими людьми.

На зламі літа 1941 року в одній із похідних груп його шлях проліг в Україну, до Києва. Тут разом із земляком-журналістом Іваном Рогачем, його сестрою Ганною, сином Олеся—Ольжич, Оленою

Телігою та іншими патріотами він прагнув в умовах фашистської негоди відроджувати українське мистецьке й громадське життя столиці. Він — секретар Спілки письменників, один з творців журналу «Литаври», підпільник-оунівець і завжди — поет. В окупованому Києві дописує свою останню збірку «Брості», якої вже не побачив. 9 лютого 1942 року разом з товаришами його арештувало гестапо. А 20 лютого всіх їх стратили у Бабиному Яру.

«Брості» Івана Ірлявського злітовують воедино національну ідею й поезію. У засніженому, майже до тла зруйнованому Києві, він вірить у незнищенність українського народу, його державності, що має невмируще коріння у глибині віків:

*Столицю будують славетні майстри —
не рік, а важкими віками;
Міняють пісні в дорозі топори,
легенди — у мармур і камінь.*

*Столицю не знищать хуртовини злі,
пожежі, ні розрухи воєн,
доки ласка Всевишнього щедро землі
дає невідомих героїв.*

Таким невідомим чи мало відомим героєм поки що залишається й він, Іван Ірлявський. Його коротке життя потужним зблиском метеора осяяло безсмертне небо України, він пішов від нас, коли інші у тому віці ще лише починають роздумувати, що могли би зробити. Він зробив багато у свої двадцять три. Може, цей ювілейний рік донесе в більшій мірі його діяння до нащадків.

Дмитро ФЕДАКА.

Іван Ірлявський

ПРИВІТ

*Тобі, нова, Соборна Україно,
Твоїй землі, за котру в крові літ
сини найкращі падали в руїні,
накреслюю привіт.*

*І віддаюся цим гарячим будням,
що нам віщують вільне життя, —
як час прийде, то у ясний полудень
здіймем побідний стяг.*

*Схилившись низько, хрест кладу на себе,
відчувши, як минуле знов встає,
як те, що говорили — плаче в небі, —
тут розцвітає, є.*

*О, честь Тобі, полита кров'ю земле,
не переступлю рідну я межу,
а більше спраги, розгару приємлю
й Тебе остережу.*

*Несхаменуся насвятому шляху
перед вихрами розпачу й тривоги,
а вслід піду за другими без жажу
до дальших перемог.*

До 80-річчя від дня народження Василя Бурча

Освітянин, художник, громадський діяч

Серед постатей, які все своє свідоме життя присвятили розвитку освіти на Закарпатті був Василь Бурч, людина багатогранного таланту — педагог, музикознавець, художник.

Народився В Бурч 2 січня 1919 року у селі Смологовиця Іршавського району в селянській сім'ї. Початкову школу закінчив у рідному селі. Далі продовжував навчання у Свалявській горожанській школі, в Мукачівській державній семінарії, яку закінчив 1939 року.

З січня 1940 року працює вчителем початкової школи у селі Лазіщина, з червня за власним бажанням був переведений у початкову школу с Локіть Іршавського району, де працював до 5 травня 1941 року. Потім, за сімейними обставинами, був переведений у Колочава-Лазівську початкову школу Міжгірського району, де працювала вчителькою його дружина. Згодом працював у Котельницькій початковій школі Волицького району.

З червня по листопад 1944 року В Бурч брав участь у партизанському загоні Усти-Прищепи у Мукачівському і Свалявському районах, а з листопада 1944 до липня 1953рр. працював директором і вчителем Іршавської семирічної школи.

У процесі практичної роботи В Бурч не лише удосконалював педагогічну майстерність, але й продовжував навчання — 1949 року поступив на навчання в Київський Державний Педагогічний інститут ім Горького (філологічний факультет), який успішно закінчив 1952 року. Як здібний педагог посідав відповідальні посади: з липня 1953 до вересня 1958 року працював директором і вчителем Іршавської середньої школи. У цей час обирався депутатом Іршавської сільської Ради. В одній із його характеристик зазначалося: «Працюючи на посаді директора школи, В.Бурч проводив громадську роботу — надавав допомогу в художньому оформленні селища Іршави, на громадських засадах працював керівником хору на ряді підприємств, займав призові місця на обласних і республіканських оглядах».

Поряд з самовідданою освітянською і громадською роботою, він у вільний час присвячував малярству талановито відображаючи на полотні чарівні куточки рідного Закарпаття. Його твори виставлялись на обласних, міжобласних і республіканських виставках.

15 вересня 1958 року В Бурча було призначено заступником завідуючого, а в березні 1967 року — завідуючим обласним відділом народної освіти. Працюючи на цьому відповідальному посту, доклав чимало зусиль для зміцнення матеріальної бази шкіл, підвищення кваліфікації кадрів, поширення передового педагогічного досвіду, розвитку гуртків художньої самодіяльності тощо.

З 1975 року по 1983 рік був директором Мукачівського педагогічного училища. На цій відповідальній посаді яскраво проявився його талант керівника і педагога, багато зробив він для зміцнення матеріальної і творчої бази цієї навчальної установи, яка славилась в області своїми добрими традиціями. Зокрема, завдяки його наполегливості в училищі було відкрито нові спеціальності: учителів початкових класів для шкіл з угорською мовою навчання, а також співів, музики та вихователів дошкільних закладів. Сам був прикладом працездатності, сумлінності, такту як для учителів так і учнів педучилища, через що користувався повагою і авторитетом у колективі.

За самовіддану працю Василя Бурча відзначено рядом урядових нагород, присвоєно йому звання заслуженого вчителя України, був він і кавалером медалі ім Макаренка та членом Спілки художників України, обирався депутатом обласної ради.

Після виходу на пенсію дуже багато малював. За цим заняттям його можна було зустріти у різних куточках краю.

Дуже болісно пережив смерть дружини і єдиного сина. Помер у 1993 році і похований в Ужгороді.

Василь Бурч був чесною, чуйною людиною чудовим педагогом і митцем. Таким він залишився у пам'яті живих, а його художні полотна надовго чаруватимуть нащадків своєю майстерністю, щирістю і любов'ю до отчої землі.

Олексій ХЛАНТА,
кандидат історичних наук.

Визначні пам'ятки української культури

Українські першодруки

425 років тому в історії української культури сталася виняткова подія — на Україні з'являється книгодрукування. Не виключено, що окремі спроби книговидавання робилися в Україні і раніше, але першою достовірно відомою книгою, з якої починається уже безперервна видавнича традиція, є саме львівський Апостол Івана Федорова. Того ж року з'явилася і Азбука. Знаменно, що українське книгодрукування почалося саме з цих двох книжок.

Чому Апостол, а не, скажімо, Євангеліє? Адже потреба у цих книгах при богослужінні майже однакова! Справа в тому, що Апостол мав ще й навчальну функцію. Він входив до трійки книжок, з яких традиційно в Україні-Русі починалася освіта.

Спершу вчилися читати за Псалтирем, потім освоювали Часослів, а закріплювалися навички за Апостолом. За нинішніми мірками, перша книга виконувала роль азбуки, друга — букваря з полегшеними текстами для читання, а третя — читанки з достатньо складними і за формою і за змістом оповідями. Вибір у шій якості саме Апостола є знаменним. До складу цієї книги входять як самі Діяння св. апостолів, так і наступні за ними апостольські послання. Діяння апостолів повіствують про яву воскреслого Ісуса перед учнями, кінець зрадника Юди, початок проповідання Петром, організацію перших християнських громад, переслідування апостолів та їхніх учнів, історію апостола Павла, становлення церковних центрів в Антіохії, Греції, Римі. Мова твору дуже багата, образна, чимало фраз звідси стали крилатими, що й не дивно, оскільки його автор євангеліст Лука вправно поєднував дві літературні традиції — біблійну і античну. Діяння є композиційним центром Нового Завіту і органічно зв'язують євангелія з апостольськими посланнями. Укупі з посланнями воно розгортає величну картину становлення християнства, яка не могла не вражати юних читачів, давала їм багатий матеріал для духовного змушнення. До того ж, численні епізоди про переслідування були надто суголосними переживанням руського люду, що опинився під владою Речі Посполитої. Зрозуміло, що й самому Федорову були надто близькими постаті апостолів, чию місію він продовжував у нових умовах.

Львівський Апостол чудово оформлений: три ілюстрації на шлу сторінку — портрет апостола Луки, герб Г. Хоткевича і декоративна геральдична композиція, до якої включено львівський герб і друкарський знак І Федорова. Серед прикрас також 51 заставка, 47 кіншвок, 23 буквиці. Наклад Львівського Апостола — 3000 примірників, що чимало і для наших часів, а на ту добу такий тираж просто фантастичний. До наших днів збереглося близько ста його примірників у Львові, Києві, Дніпропетровську, Харкові, Москві, Петербурзі, Брянську, Вільнюсі, Володимирі, Нижньому Новгороді, Новосибірську, Саратові, Єкатеринбурзі. Львівський Апостол зберігся й у багатьох західних бібліотеках — у Хиландарському монастирі на Афоні у Белграді, Будапешті, Варшаві, Кембріджі, Кракові, Нью-Йорку, Пловдиві, Празі, Римі, Упсалі.

Велику цінність має передмова до цього Апостола — це по суті мемуари І Федорова під заголовком «Сия убо повесть изъясняет, откуда начася й како свершися друкарня сия». Апостол став першим криком новонародженого українського друкарства. Але книжність живе лише там, де наявний масовий читач, змалку вихований у любові до друкованого слова. Тому другою книгою Федорова логічно стала Азбука.

Вона відкривається аркушем з 45 буквами кирилиці. Далі ті ж букви подавалися у зворотному порядку, це так зване «вспятословіє». Втретє алфавіт подано у вигляді восьми стовпчиків. Цікаво, що при цьому більшість колонок починалося голосними: а, е, й, о, у, ы (мабуть, такий порядок свідомо заклали автори алфавіту Кирило і Мефодій). Школярі заучували букви за першим реєстром, а потім (закріплювали) знання за другим і третім, де літери розташовано незвично. Далі слідували сторінки зі складами — спершу дволітерними ба, вэ, га, потім — трилітерними бра, вра, гра. Наступні вправи для читання поєднувалися з елементами граматики. Наводилися також найпоширеніші слова, які традиційно писалися скорочено. Далі наводилися числові значення букв. Завершала Азбуку коротка хрестоматія для відпрацьовування зв'язного читання цілих фраз. На відміну від Апостола, Азбука збереглася дуже погано, відомо лише два її примірники, обидва за кордоном — у Британській бібліотечі та Гарвардському університеті. Проте з останнього було зроблено факсимільне видання, з яким тепер може ознайомитися кожен бажаючий.

Хоча Азбука 1574 року мала усього 40 аркушів формату вісімки (це приблизно розмір сучасного поштового конверту), але це була найвагоміша відповідь тодішнім спробам денаціоналізувати народ України — Русі. Мало яка нація починала своє книгодрукування з двох підручників. І якщо донедавна ми були однією з найосвіченіших націй світу, то тому, що опиралися на величезний фундамент друкованого слова, у самісінькому підмурівку якого лежать два першодруки Івана Федорова.

С.Ф.

Про що писала преса Карпатської України

НАРОД ПЕРЕМІГ

(Хуст, 24. 1) Народ Карпатської України щойно відсвяткував 20 річницю проголошення злуки всіх українських земель в одну державу. Хуст старе місто, але такого здвигу ще не бачив. Більше ніж 30.000 народу взяло участь у великій святі всенародньої єдності та соборності.

Саме перед святом Карпатська Україна пережила прикру пригоду, коли їй чеські централісти намагалися накинати на шию ярмо неволі. Призначення генерала Прхали третім міністром нашої влади доказує, що Прага ще не навчилася шанувати народні права, хоч уже й мала нагоду навчитися, що насильством панувати довго не можна. Наш народ масово задемонстрував свою волю й показав залізну єдність, і це було головною причиною повороту генерала до Праги. Не вдалося залякати нас жадним насильством та погрозами. Спроби розбити нас знову на табори збанкрутували та показали, що чеські централісти не мають жадної моральної сили в нашій країні.

Український народ 22. січня святкував своє велике свято. Гордо й дисципліновано проходили десятки тисяч людей під синьо-жовтими прапорами й з повних грудей виривалося «Слава, слава провідникам народу премерові Волошині й міністрові Рєваєві!» І так цілий край, цілий народ виявляв свою відданість та довір'я до своєї влади, до проводу Українського Національного Об'єднання, що виникло з почину Української Народньої Ради. А коли народ показує свою єдність, тоді з ним числяться й не підносять руки, щоб його розбивати. Вороги й зрадники знають, що жадного успіху не будуть мати. Ось недавно спробували кілька одчайдухів робити змову проти нас, але були накриті і в зародку знищені їхні намагання. Так буде й з тими, які посміють піднести зрадинську руку на наш лад, на наш провід, на найкращих синів, які нас ведуть до повної перемоги.

Влада нашої держави виписала вибори до сойму. Час для виборів вибрала найкращий, бо народні маси Карпатської України переживають добу національного відродження, коли починають бачити, в чім полягає українська правда. Провід почуває себе сильним і сконсолідованим, як і цілий народ, що радісно переживав весну свого ренесансу.

Сміливо можемо констатувати, що ще наш народ не був так об'єднаний, не був так міцно зорганізований навколо своєї влади та національного проводу. Створення Українського Національного Об'єднання свідчить про те, що народ уже пережив добу дрібничкового партійництва і вже його не розбивають чужинці на табори.

На маніфестації всенародньої єдності в Хусті й цілій країні всі промовці проголошували, що єдиною нашою політичною партією тепер є Українське Національне Об'єднання і з ним весь український народ піде до виборів.

Недільна маніфестація показала, що факт створення Українського Національного Об'єднання наш народ прийняв з великим захопленням, бо здійснюється давня мрія українців про згуртування всіх до одного табору та одної партії. Програма тої партії побудована так, що заступаються інтереси селян, робітників, ремісників, інтелігентів та всіх синів нашої нації. Тепер український народ усвідомив собі, що він єдиний національно та має спільні соціально-господарські інтереси.

Тому й маніфестації наші відбуваються так урочисто, а народні маси такі захоплені новим ладом, що виник після повалення старого чеського режиму.

С.Д.

(Нова Свобода — 1939. — 24 січня)

ВЧЕНИЙ-ЛАТИНІСТ

Михайло Орос

Учений світ знав про доробок Михайла Лучкая, зокрема про його «Граматику слов'яно-руську» (Будин, 1830) та «Історію карпатських русинів». Але не всі змогли з цим доробком познайомитися, бо і «Грамматика», і «Історія» були написані латинською мовою. Тільки 1989 року у Києві «Граматику» видано українською мовою (переклад здійснили Юрій Сак та Петро Лизанець). 1983 року в Науковому збірнику Свидницького Музею української культури почали друкувати український переклад «Історії карпатських русинів» і хоча здійснено подвижницьку працю, до цього часу переклад не завершено. До складу перекладацького колективу увійшли Юрій Сак, Андрій Ігнат, Йосип Баглай, Михайло Орос. Двох перших вже нема серед жи-

вих, Й.Баглай відійшов від цієї справи, тому зараз, на завершальному етапі, над Лучкасою історію невтомно працює Михайло Орос.

Народився Михайло Орос 25 січня 1939 року у селі Стеблівці на Хустщині, вчився у місцевій школі, далі поступив до Львівського університету, аби здобути рідкісну в Україні спеціальність латиніста. Йому пощастило слухати лекції видатних учених-філологів С.Дур'є, Й.Кобіва, М.Білика, Ю.Мушака... Уже в стінах вузу наукові інтереси Михайла Ороса концентруються навколо античного і середньовічного мовознавства.

Після завершення навчання молодого спеціаліста було направлено асистентом на кафедру класичних мов Ужгородського державного університету, де він працює дотепер — завідує кафедрою класичної та румунської філології. Його введено до складу науково-методичної ради при Міністерстві освіти України. Колеги, друзі, студенти, усі, хто його знає,

стверджують: знавець своєї справи перекладач Лучкая, принциповий, людяний...

Аби набути високе реноме, юнакові із Салдобоша (так здавна називають Стеблівку) довелося здолати чимало перешкод. Та він таки проклав свою стежку у високу науку. Допомогли допитливість і селянська працьовитість. При Львівському університеті заочно закінчив аспірантуру з класичної філології, тобто досконало оволодів латинською і давньогрецькою мовами, у 1979 році у Московському університеті захистив кандидатську дисертацію «Проблеми синтаксису у працях римських граматиків». Про обсяги роботи над темою свідчать його публікації в наукових журналах: «Мовознавчі питання в стародавній Греції V — початку IV ст. до н.е.», «Традиції і новаторство у працях римських граматиків», «Визначення речення в античному мовознавстві» та інші.

Зрозуміло, що з такою підготовкою він не міг не взятися за прочитання латиномовних рукописів Михайла Лучкая і переклад їх українською мовою. Для нього не існує сучасних мовних проблем, які наві'язуються лідерами політичного русинства. У відповіді на ці питання він спирається на авторитет Михайла Лучкая. «У своїй граматиці, — пише Михайло Васильович, — М.Лучкай послідовно проводить думку про те, що українська мова вживається як у Східній, так і Західній Україні. Зрозуміло тому, що він обстоював приналежність закарпатських українців до українського народу. Зразки усної народної творчості у граматиці були наочною ілюстрацією багатства і краси українського слова закарпатців».

Як співавтор і співредактор перекладу «Історії карпатських русинів», Михайло Васильович у освоєння цієї капітальної праці Лучкая вклав багато ідей теоретичного й методичного характеру. Йому належить теоретична розробка про те, як у сучасному фонетичному звучанні передати латиномовне звучання у праці Лучкая українських і зарубіжних прізвищ. Про це він зробив повідомлення на одній із наукових конференцій в Ужгородському університеті.

Наукову роботу Михайло Орос успішно поєднує з педагогічною і організаційною — вчить студентів латині, пише методичні посібники, організовує і спрямовує діяльність кафедри класичної та румунської філології. Вітаючи ювіляра з 60-річчям, вінуємо йому здоров'я, довголіття і нових здобутків на науково-педагогічній ниві.

Іван СЕНЬКО,
кандидат філологічних наук,
доцент УжДУ.

ВЕЧІР ПАМ'ЯТІ В.ПАЧОВСЬКОГО І В.СТУСА

14 січня 1998 року, на старий Новий рік і на день Св. Василя Великого в актовому залі Народного дому товариства «Просвіта» в Ужгороді відбувся вечір пам'яті двох великих Василів — поета Василя Пачовського (з нагоди 120-річчя від дня народження) та поета Василя Стуса (до 60-річчя від дня народження).

У своєму вступному слові голова крайового товариства «Просвіта» Павло Федака наголосив на значенні цих постатей для національного пробудження українців, загострив увагу на закарпатському періоді діяльності В.Пачовського, який проявив себе тут не лише як талановитий поет, але й педагог та й дослідник історії краю, закликав поширювати серед народу правду про подвижницьке життя і творчість вбитого комуністичним режимом В.Стуса.

Кандидат філологічних наук, заступник голови крайового товариства «Просвіта», доцент Йосип Баглай виголосив доповідь «Василь Пачовський — поет національної ідеї», поклавши в її основу аналіз творчості поета періоду 20-х років, коли той працював на Закарпатті.

Про невідомі та маловідомі сторінки життя і творчості поета-мученика, в'язня сумління комуністичних таборів Василя Стуса говорив у своїй доповіді літературознавець і журналіст, доцент Ужгородського університету Степан Пойда.

Заступник голови крайового товариства «Просвіта», завідувач кафедри української мови УжДУ, професор, академік Михайло Сюсько присвятив свій виступ темі «Василь Пачовський і Василь Гренджа-Донський», а ветеран «Просвіти» Микола Бандусяк поділився спогадами про професора Берегівської гімназії Василя Пачовського, уроки якого запам'ятав на все життя.

Лауреат Державної премії України ім. Т.Шевченка поет Петро Скунець і журналіст Андрій Лешко говорили про значення поезії Василя Стуса та прикладу його подвижницького життя для сучасності, порівняли цю велику постать з іменем Т.Шевченка.

Учасники вечора читали вірші В.Пачовського і В.Стуса, співали українські народні пісні про героїчне минуле українського народу: козацькі, січові, повстанські.

Василь Стус

Як добре те, що смерті не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест.
Що перед вами, судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст.
Що жив, любив і не набрався скверни,
ненависті, прокльону, каяття.
Народе мій, до тебе я ще верну,
як в смерті обернуся до життя
своїм стражденням і незлим обличчям.
Як син, добі доземно уклонюсь,
і чесно гляну в чесні твої очі,
і з рідною землею поріднюсь.

*До 800-річчя заснування
Галицько-Волинської держави*

ОДНА ІЗ ПРЕДТЕЧ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Історія не пишеться одразу набіло. Вона прискіпливо творить чорновик за чорновиком, немов вимогливий романіст, перебираючи варіант за варіантом. Один з таких варіантів української держави було започатковано рівно вісімсот років тому. Найбільше це утворення, що проіснувало рівно півтора століття (1199—1349), відоме під кабінетною назвою «Галицько-Волинське князівство», хоча у тогочасних документах воно іменується Малою Руссю, а у літописах також і Україною.

Галицько-Волинська держава — назва не надто вдава, бо несе у собі дуалізм. Дана ж держава мислилася і розбудовувалася як унітарна, до того ж до неї тривалий час входили не лише Галичина з Волинню, а й Закарпаття, Буковина, Підляшшя, навіть епізодично Київщина — словом уся Правобічна Україна. Засновник держави Роман Мстиславич хотів відродити міцну єдину Русь, не обтяжену колоніями, не загрузлу у степові чвари. Він здійснив дуже рішучий крок — не відмовляючись від оживлення Дніпрового торгового шляху, як це робили і попередні київські князі, Роман підстраховує економічне буття оновленої держави за допомогою другої торгової магістралі — Волинсько-Дністровської. Зрозуміло, що така геополітична перебудова потребувала певного часу і значних матеріальних витрат (будівництво замків, волостей, мостів, заселення певних територій тощо). Останнім пояснюються традиційні конфлікти Романа і його нащадків з боярами. У перспективі було знайдено вихід — будівництво українських опорних пунктів на Чорному морі. Щоправда, це завдання здійснив уже литовсько-руський князь Вітовт після падіння Галицько-Волинської держави, але передумови для цього було закладено саме нею.

Роман цілком реалістично підійшов до творення єдиної держави на базі щойно оформлюваної української народності. Не йшлося про негайне об'єднання одразу всіх п'яти великих князівств, що охоплювали українську етнічну територію. Роман почав з двох західних, найбільш віддалених від Половецького Степу і Суздальщини, що рівносильно становили загрозу для українських князівств. Йому вдалося об'єднати два дуже різні (а часто навіть ворожі) князівства — рівнинну Волинь з її багатьма містами, сильною княжою владою, міцно пов'язану з сусіднім Києвом, і прикарпатську Галичину з численним гоноровим боярством, з багатим купецтвом, з тривкими сепаратистськими традиціями. Після відпрацювання механізмів об'єднання двох таких різних регіонів почалося прилучення до цього ядра й інших українських земель, яке тривало впродовж усього існування цієї держави. Саме тут знайшов логічне продовження процес оформлення українського етносу в феодальну народність. Наявність своєї держави забезпечила сприятливі умови для цього. Галицько-Волинська Русь була політично слабшою, ніж попередня, Київська, але міцнішою економічно і культурно.

Сергій ФЕДАКА

До 90-річчя від дня народження Федора Саса

СТАРІЙШИНА ПРОСВІТЯНСЬКОГО РУХУ ЗАКАРПАТТЯ

8 лютого виповнюється 90 років від дня народження одного з найстаріших діячів на ниві закарпатоукраїнської культури, невтомного просвітянину Федора Олексійовича Саса.

Син простих косівсько-полянських селян на Рахівщині Марії та Олексі Сасів, Федір став полум'яним речником українства та української національної ідеї в добу творення на Закарпатті власної державності — Карпатської України. За своє 90-ліття пережив австро-угорський, чехословацький, угорський і більшовицький режими, зазнавши від кожного, окрім хіба що чехословацького, багато кривд, втрату батька, поневіряння і приниження людської гідності. Але завжди був у гущі подій, пов'язаних із боротьбою українців Закарпаття за волю та незалежність. Активна праця патріота у творенні незалежної Карпатської України стала причиною його ув'язнення гортіївською владою і запроторення у концтабір Вор'юлопош, з якого йому вдалося вийти завдяки щасливому випадкові.

Сповнений радістю від того, що настав світлий день проголошення незалежності рідної України, пан Федір у поважному віці став у ряди самовідданих працівників своєї Української держави, хоча вона, на жаль, перебуває ще під старим номенклатурно-комуністичним контролем і далеко не відповідає тим ідеалам, які він лелівав у своїй свідомості усе життя. Та все ж вірить у майбутнє рідної України, у свій великий, талановитий і працьовитий український народ. У свої поважні літа він підготував до друку нарис про рідну Косівську Поляну.

Щиро вітаємо заслуженого українського працівника, довголітнього члена Ради крайової «Просвіти», почесного члена «Просвіти», нашого доброго друга і помічника Федора Саса з нагоди його 90-річчя, бажаємо міцного здоров'я, радості і життєвих гараздів.

Із роси Вам та із води, дорогий Ювіляре!

Федір Сас

Рада Закарпатського крайового
товариства «Просвіта».

СЬОГОДНІ ВЕЛИКЕ СВЯТО!

Сьогодні український народ під зеленими Карпатами скидає тисячолітнє ярмо, яке наклали на нього гнобителі. Порвав пута і виходить на широкий шлях, де гріє ясне Сонце Золотої Волі.

Сьогодні він одержує мандат управляти собою, став легальним у родині Держав і сідає до стола Вільних Народів.

Нинішня неділя — це день повноліття. Нинішнім днем виступив цей відламок великої Нації, як дорослий, як зрілий до того, щоб сам рішав про свою долю, про своє майбутнє. Як гарний, юний молодець, він повен невгасаємої енергії, він повен любови до своїх просторих гір, широких, як широка Воля. Кохав він свої зелені ліси, кохав він свою волю, за нею він поривався у тисячолітній боротьбі...

Карпатська Україна, це ж найкраща дочка великої Матері... її сестри ще доріжжю накривавих хрестах... Ждуть на своє велике Воскресіння, ждуть на свого Лицаря, щоб їх звільнив.

Карпатська Україна — найкраща перлинка Українських Земель, сьогодні одягнена в святочне, прикрашена цвітами, бо вона дочекалась свого великого дня. Вона вільна і своєю волю, орошену кров'ю батьків, цінить.

Вона сьогодні присягає на святі кістки своїх предків, які спочивають в цих зелених горах, присягає на могили Батьків, що свою волю оборонить перед кожним...

Холодний вітрик гойдає рідними, соняшно-блакитними барвами... Хатки прикрашені рушниками... Дівчата у вінках, у святочних киптариках... — Сьогодні дзвони гудуть: Воля... Воля... Воля!...

В Карпатській Україні сьогодні велике свято!

Гренджа-Донський.
(Нова Свобода, — 1939. — 12 лютого).

Солодкий мій народе!

Вже з перших вислідів голосовання бачив я щирі прояви Твоїї любови до тої великої Нації, з котрої Ти походиш. З великою утіхою, з невимовною радістю бачу, що Ти вже виробив у собі свідомість, що Ти не є вже тим пониженим рабом, тим нещасним рутеном, яким тебе колись з презирством прозивали чужі пани, але що Ти є сином великої Нації святого Володимира Великого і Ярослава Мудрого, що були першими основоположниками нашої рідної культури вже тоді, коли теперішні великі західні народи далеко були від того.

Твоя щира поведінка при виборах до першого Твогого сойму доказує Твою політичну зрілість, доказує, що Ти зумів у собі витворити не лиш національну свідомість але і солідарність щирої любови один до одного, брата до брата, порозумів наші спільні інтереси.

В цьому нашому великому успіху я бачу повну гаранцію того, що наша країна, хоч мала, але на своєму місці постояла, є на міжнародному полі запевнена і що минуться за неї великі міжнародні спори. Тепер вже наша країна сконсолідована і її чекає велика будучність.

Я в імені виборних Твоїх послів до Твого першого сойму, можу Тобі, любий мій народе, пообіцяти, що ми присвяtimo всі наші сили для вибудування здорового політичного, господарського та культурного устрою нашої країни. Тоді з нашої країни зникне біда і зникне недовіря, викликane всілякою міжпартійною боротьбою, і наша мала Карпатська Україна зможе експортувати багато духовного корму і для своїх братів, що живуть поза кордонами Рідної Землі.

З утіхою маю ще тут пригадати щире співпрацю з нашими національними групами, з німцями, чехами і румунами, які кандидували на нашій спільній листі і своїх заступників, а також на ту листу і голосували. З приємністю констатую також і те, що мадярська національна меншість в більшості пішла з нами. При зложенню кандидаційної листи ми запропонували місце і для їх заступника, але в останній хвилі — певно лиш на якийсь зовнішній диктат — відступили від того, але при виборах, разом і з жидівським населенням нашої країни, ішли з нами. При такій гармонійній співпраці могли ми досягнути в голосованні такого прекрасного успіху, вище 90% всіх голосів. Любов за любов, щирість за щирість.

Особливо тішить мене те, що наша дорога була правильна і ми тою дорогою ідемо далі, щоб вибудувати культурну, господарську і політичну самостійність для блага нашого народу, у згоді з нашими славянськими братами чехами і словаками у спільній федерації.

Др.Августин Волошин.

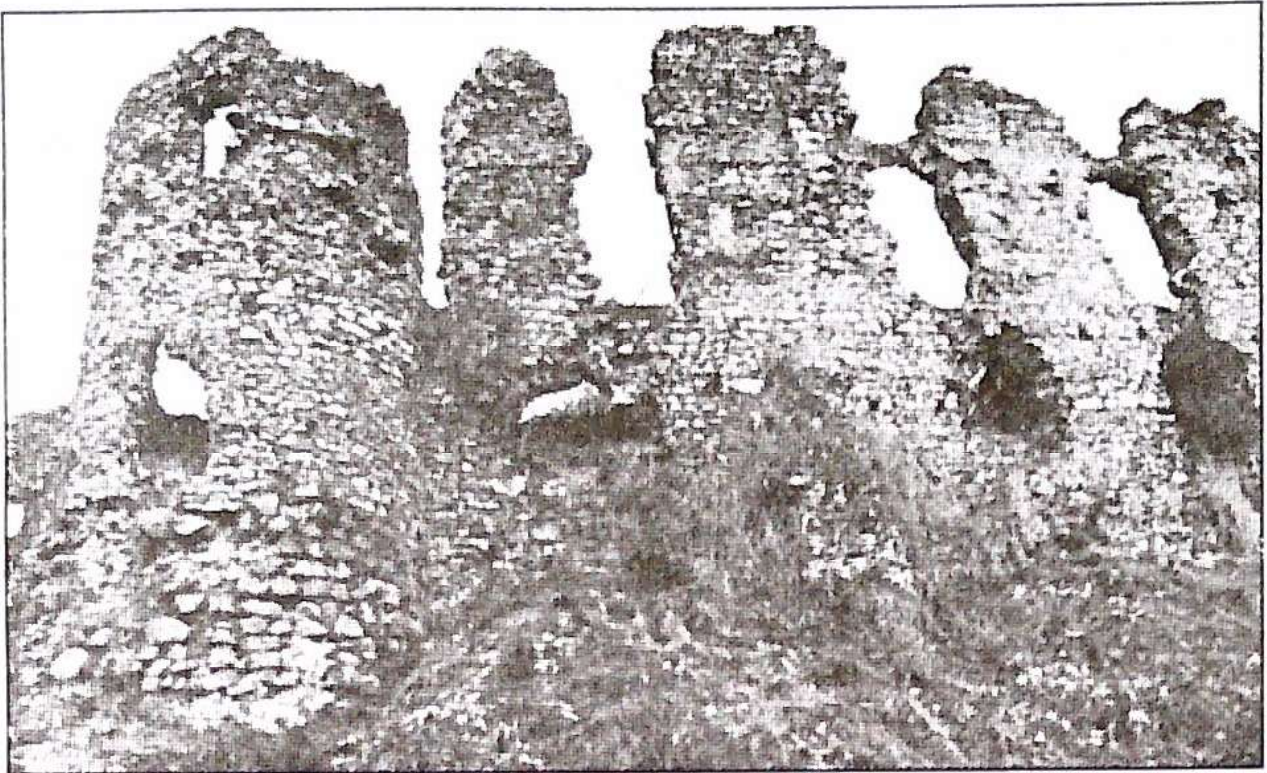
(Нова Свобода. — 1939. — 14 лютого)

ВЕЛИКИЙ ДЕНЬ ХУСТА

Минуле Хусту сумне...

Від давних часів заселений разом зо своєю околицею українським населенням, ніколи не був містом свого люду. І хоч ніколи не був він по кількості мешканців містом неукраїнським, все володіли ним чужинці

Хуст, наше столичне місто так часто записалося в історію чужих кордонів. Старинний його замок був все столицею тих, що володіли й солотвинськими копальнями соли. Сіль та була для власника копалень великим скарбом, джерелом потуги і тому стало та стало велися бої та двірські інтриги о власність хустського замку. Мадярські королі обдаровували своїх слугів за їх заслуги хустським замком, відбирали його зрадникам, своїм військом здобували його проти бунтівників. Особливо часто змінював хустський замок своїх властителів в часі, коли семигородські князі при допомозі турків боролися з мадярськими королями за владу над краєм. Даруючи Хуст старалися то одні, то другі зєднувати собі обдарованих приклонників для своїх цілей. Початком XVIII-го століття є він в руках князя Франца Ракоція II, а по його упадку переходить в руки

Руїни Хустського замку

князя Бетлена а опісля яко власність австрійського цісаря є осідком військового гарнізону. 3 липня 1766 вдарив у замок грім, повстав вогонь, який знищив навіки славний замок...

А під замковою горою зростало та цвіло, то знова завмірало від чужих наїздів та пожерів українське село Хуст. Чуже тим, що там на горі володіли замком та краєм, але зросло з землею українського народу Гноблене та визискуване населення жило переконанням, що тоді коли зайдуть хмари над гордою замковою горою, вийде сонце над хатками, що розкинулися там внизу. І дійсно, кінець замку Хусту — це початок міста Хусту. Протягом XIX віку Хуст стало розвивається, нема війн о власність замку, за те селяни розводять сади, розширюють свої господарства, наладнуються шляхи, приходить залізниця, — Хуст стає малим окружним містечком.

Двадцятий вік приносить нове життя в нинішню столицю. Хуст стає торговельним осередком Мараморощини. Світова війна приносить пробудження національної свідомости а перший іспит своєї національної зрілости складає Хуст на конгресі дня 21. січня 1919 року заявою:

«Геть з чужим ярмом, українська земля для українців». В 1920 році стає Хуст осідком краєвих урядів, що перенеслися сюди по прилученні Сиготи до Румунії. Перебирає ролю Сигота, стає центром Мараморощини, розбудовується, стає містом.

А день 2. листопаду 1938, який значить для Карпатської України втрату столичного міста Ужгороду, є історичним днем для Хуста: він стає головним містом молоді, вільної Карпатської України.

В жили Хуста вливається нова, гаряча кров національного ентузіязму. Він стає осередком всього політичного, господарського та культурного життя краю. І Хуст доказує свою зрілість: купається в морі прапорів 22 січня 1939 в день 20-ліття Української Народньої Ради, співає з радощів дня 12 лютого 1939 над успіхом виборів до першого сойму Карпатської України, гомонить вигуками надхненої молоді 19.ІІ.1939 підчас краєвого зїзду «Січи».

Але найбільшої історичної почеси дістанеться Хустові доперва 2. березня 1939. Тоді зійдеться до Хуста перший український Сойм Карпатської України. Сойм, вибраний з волі тих, що завжди були господарями, але не панами тої землі. Сойм тих, що по 1000-літньому рабстві вільні зійдуться, щоб через своїх заступників-послів володіти самі собою та своєю землею.

Хуст мусить бути свідомий того, що так великого дня в історії Хуста вже ніколи не буде. І кожний, хто писатиме історію Хуста, муситиме писати про 2. березня 1939.*

А Хуст мусить в той день доказати, що він зрозумів, який це для нього славний день. Не сміє бути в той день і найбіднішої хати, з котрої б не повіяв синьо-жовтий прапор.

Прикрасимо наші вікна килимами, квітками, образами, вечером засвіtimo в них свічки.

А коли надійде 17-та година, вдянемо те, що маємо найкраще, прикрасимо наш одяг національними стяжками та підемо під будинок гімназії, де засідати буде наш сойм. Через ампліони вислухаємо перебіг засідання а потім всі як один: молоді та старі, мужчини та жінки станемо в похід. Покажемо нашим гостям: заступникам центральної влади, влади словацької, представникам парламенту та сенату, своїм та чужим журналістам, що Хуст розуміє, що для нього означає 2. березень 1939.

Готуймося всі до великого дня нашої столиці.

Др.В.КОМАРИНСЬКИЙ.

(Нова Свобода. — 1939. — 28 лютого)

Як відзначали річницю Крут у Карпатській Україні

ВЕЛИКА УЧАСТЬ НА СВЯТІ КРУТ

Український народ вічний, як вічна його земля, як вічне його право на неї

Дня 4. березня ц.р. о 7-й годині відполудня в Королеві над Тисою відбулося величаве свято, присвячене українським лицарям, поляглим під Крутами. Вже о 6 годині пополудню публіка з сусідніх сел, а навіть з далеких, зачала прибувати, щоб належно віддати честь тим, що лягли головами, пролили свою кров за волю Батьківщини, за волю України. Салю, окрашена смерековим галуззям та синьо-жовтими стяжками, була вщерть переповнена. На стіні пишався гарно зроблений з смерекового галуззя переплетений синьо-жовтими стяжками національний герб України — тризуб. Свято влаштував ініціативний гурток свята Крут за великою участю гарнізону Організації Національної Оборони «Карпатська Січ». Ініціатором свята був місцевий провідник Українського Національного Об'єднання в Королеві Євген Поляк.

На програму Свята склалися: промова, чотири пісні, п'ять декламаші та жива сцена.

Євген Поляк у своїй промові передав короткий перебіг історії та терпіння українського народу, що йому довелося перенести в боротьбі з різними наїздниками та катами України. Глибше задержався на історії бою під Крутами. Між ін. в своїй промові сказав та помімо всіх тих мук, терпіння, знущань, боїв та пролиття гарячої української крові на великих степах у боротьбі за свої права і вольності з різними наїздниками, дикими ордами, віковичними ворогами, що Україну розпинали на хрест, український народ жив, живе й жити мусить, бо український народ вічний, як вічна його земля, як вічне його право на неї. Ідея його предків, ідея славних князів, гетьманів та невимірних лицарів-козаків живе. Крути тільки почин, а вони мусять Україні принести Велику Перемогу.

Чотири пісні відспівав січовий гарнізон, за що від публіки одержав великі оплески. Свято закінчено відспіванням національного гімну.

(Нова Свобода — 1939. — 10 березня)

* Насправді Сойм був скликаний на 15 березня 1939р. (Ред.)

Календар садівника

БЕРЕЗЕНЬ

Березень — перший весняний місяць. Він розпочинає теплий сезон року і вегетаційний період у рослин. На низині і передгір'ї теплий сезон починається в кінці лютого — на початку березня. Сильних морозів у цей час, як правило, вже немає. Тому можна перевірити ступінь підмерзання дерев. На поперечних і повздовжніх зрізах гілок слід звернути увагу на забарвлення кори і деревини. Якщо вони стали бурими або коричневими, це значить, що були пошкоджені морозами, бо здорова деревина має світле забарвлення. Якщо дерева до зими підготувалися погано, то на початку зими, при ранніх морозах, або при зворотних морозах після потепління може пошкоджуватися камбій. На Закарпатті це іноді спостерігається у аличі, абрикоса, черешні і особливо у сливи китайської. Камбій знаходиться між корою та деревиною і, якщо він пошкоджений, у кінці березня на поперечних зрізах гілок, в тому числі і товстих, між корою і деревиною можна побачити вузьку темну смужку. Це найбільш небезпечне враження, і дерева з таким пошкодженням найчастіше гинуть, бо кільцеве відмирання камбію порушує рух речовин від листя до кореня і припиняє ріст дерева у товщину.

У березні проводиться щеплення дерев способами копулювання, в розщеп, за кору, мостиком. Кісточкові культури починають щепити з перших днів березня, зерняткові можна щепити і в другій його половині. Місце щеплення та товсті зрізи гілок замащують садовим варом.

Продовжують обрізувати і формувати крону дерев. В останнє десятиріччя в садівництві впроваджуються різні типи крон, найчастіше стараються її знизити, оскільки низькорослі дерева легше обробляти і збирати з них урожай, а якість плодів на них вища. Однак, щоб правильно обрізати дерева і сформувати бажану крону, треба мати відповідні знання і навички. Тому, перш ніж почати обрізування дерев та кущів, слід вивчити методичні рекомендації або проконсультуватися в спеціаліста.

Під час пересадки великих дерев необхідно обрізати їх крону, щоб звести її до рівноваги з обрізаною при викопуванні кореневою системою. Головне завдання при садінні — забезпечити приживання дерева, а крона виросте знову. Отже, березень — це час посадки дерев та кущів. З цією роботою не можна запізнюватися і бажано закінчити її до середини місяця.

З настанням теплої погоди (+5°C і вище) дерева обприскують проти грибкових хвороб 3% розчином бордоської рідини (на 10л води 300г мідного купоросу і 400-500г свіжогашеного вапна). Обробка бордоською рідиною особливо потрібна для персика, який хворіє на грибкову хворобу під назвою «кучерявість листя». Одного своєчасного і якісного обприскування достатньо, щоби уберегти дерева персика від цієї небезпечної хвороби. На низині і в підгір'ї найбільш ефективні результати дає обприскування в період від 20 лютого до 15 березня. Обприскування слід проводити свіжоприготовленою бордоською рідиною, бо наступного дня вона вже непридатна для обробки саду.

На виноградниках продовжують обрізування кущів, прив'язують лозу до шпалерних дротів, садять саджанці, вносять добрива і розпушують міжряддя.

Слід уважно стежити за станом стратифікації насіння та живців. Якщо появились ознаки проростання насіння, його висівають в заздалегідь підготовленні грядки або в ящики, доглядають за сходами.

СТОРОЖНИЦЯ ВІДЗНАЧИЛА РІЧНИЦЮ «ПРОСВІТИ»

6 лютого 1998 року у приміщенні Сторожницької школи відбувся вечір, присвячений 73-ій річниці заснування в селі осередку «Просвіти».

Почесними гостями на цьому святі були голова крайової «Просвіти», кандидат історичних наук Павло Федака, секретар цього ж товариства Микола Вовк, секретар обласної організації Всеукраїнського товариства репресованих та політв'язнів Омелян Росул, художник Михайло Баник та викладач УЖДУ Степан Пойда. На свято також були запрошені відомі люди села Павло Огразанський, Іван Ладика, Маргарита Кузьма, Мальвіна Ладика та інші.

Просторе приміщення кабінету української мови та літератури було переповнене. У святі взяли участь майже всі вчителі та учні школи. Відкрив святковий вечір учитель історії Маріан Токар, який розповів про історію заснування читальні «Просвіти» в селі та її діяльність в 20—30-і роки XX ст. Далі запросили до слова Павла Федаку, який говорив про діяльність культурно-освітнього товариства в минулому і в сучасних умовах. Омелян Росул та Михайло Баник підкреслили важливість збереження народної культури як духовної основи сьогодення і майбутнього нашої держави.

Після виступів гостей розпочалось театральне дійство, за яким із задоволенням спостерігали присутні на цьому святі. Розпочала його вчителька української мови та літератури Наталя Агєєва, яка успішно виконувала роль господині театралізованого вечора. Учні 8-го та 9-го класів чудово зіграли виставу, яку назвали «Сторожницькі вечорниці». Сценки були наповнені народним гумором, піснями, повір'ями, загадками та приказками. Виставу чудово доповнював живий звук акордеона, на якому грав учитель музики Володимир Михайлюк. А коли на завершення вистави почали звучати українські та словацькі народні пісні, то присутні в залі гості широко підтримали юних виконавців. А потім господарі свята піднесли гостям справжній сюрприз — 500 вміло приготовлених пирогів! Таких смачних пирогів, стверджували учасники свята, вони за своє життя ще не пробували.

Свято вдалося на славу! Воно вселило віру у те, що пам'ять про минуле не повинна загубитись у думках та ділах молодого покоління. Історія села, його культурні набутки, завдяки новій генерації, будуть оберігатися і збагачуватися.

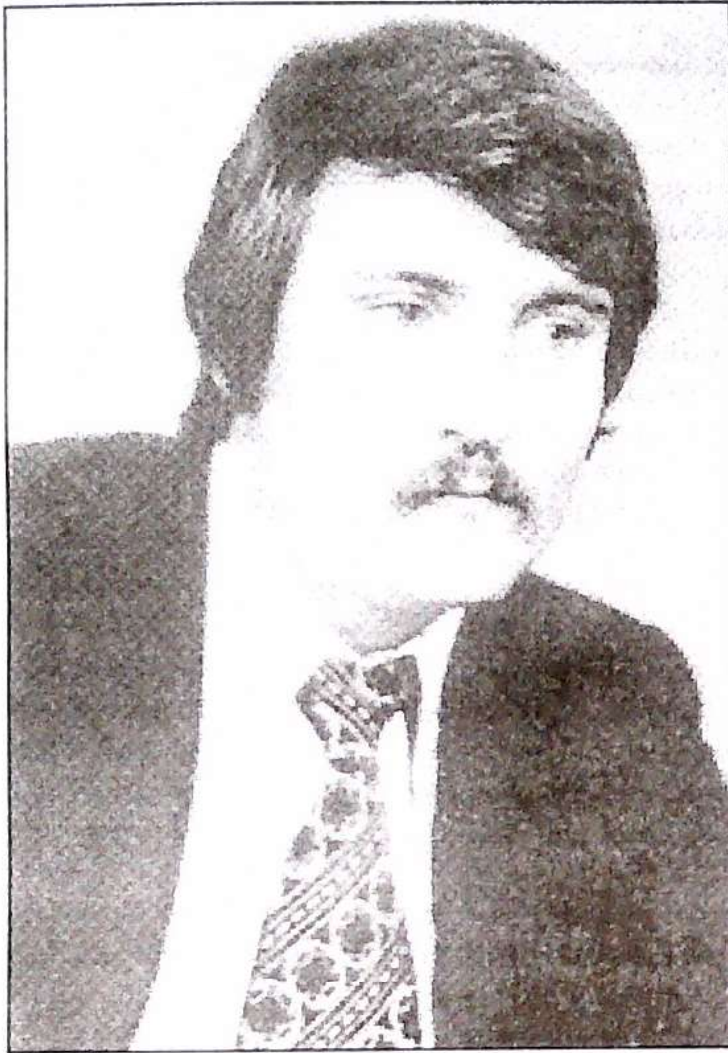

На фото: учасники святкового вечора, присвяченого 73-ій річниці заснування читальні «Просвіти» в Сторожниці. Сидять зліва направо: Любомир Петрецький, Мальвіна Ладика, Маргарита Кузьма, Наталя Агєєва, Алла Огразанська. Стоять: Микола Вовк, Михайло Баник, Маріан Токар, Степан Пойда, Омелян Росул, Павло Федака, Іван Микочик, Павло Огразанський, Іван Маркович, Іван Ладика.

6 лютого 1998

ЧЕСНА ПІСНЯ

4 березня 1999 року Володимиру Івасюку виповнилося б 50 років.

Володимир Івасюк

Про таких людей, як композитор-легенда Володимир Івасюк, згадувати завжди приємно, але разом з тим і надзвичайно важко. Приємно тому, що наша молодість була насичена його незвичайною творчістю, на яку і зараз голос совісті відгукується жаданням людям добра, душевною потребою до очищення, а серцю — прагненням любові. Важко, бо не проходить в душі біль через те, що несправедливо коротким був спалах його таланту і залишилося відчуття провини за цілком можливі, але так і ненароджені, диво-пісні.

Особисто мене в піснях В.Івасюка, попри незаперечну їхню мелодійність і гармонічну довершеність, завжди дивувало відчуття свіжості, незайманості, людської теплоти.

Пройшло майже тридцять років з того часу, як я вперше був зачарований його «Водограєм» і «Червоною рutoю», але ця зачарованість не проходить і досі, хоч переслухано багато і самим також зроблено чимало творчих спроб.

Ця причетність, думаю, дає мені право поділитися своїми міркуваннями з читачем.

Що спонукає людину до творчості? Порух серця, потаємний внутрішній голос, який кличе зафіксувати на віки мить, всіми так жадану, але визначену вищою силою лише одному творцю, який спіймає цю мить і подарує її людям.

Карпатському генію Володимиру Івасюку вдалося саме через такі спіймані миттєвості завоювати серця не лише земляків-однодумців, але й мільйони слухачів за межами України. І це в той час, коли все українське сприймалося як «націоналістичне», хибне, коли масово закривалися українські школи, а наша прабатьківська мова вважалася провінційним «нарчієм». Саме українською мовою від Карпат до Камчатки співалися, визнані центральним телебаченням кращими, пісні року — його пісні.

Так, то був особливий талант, який дав крила сучасній українській естрадній пісні, вивів її у широкий світ, поєднавши з глибокими традиціями української національної культури, закладеними Миколою Лисенком, Миколою Леонтовичем, Володимиром Гнатюком та іншими духовними провідниками нашого народу.

Зоря таланту Володимира Івасюка зійшла у містечку Кіцмані на Буковині у 1964 році, коли ним, дев'ятикласником, був створений вокально-інструментальний ансамбль «Буковинка» і виконані на всю Україну пісні «У двадцять літ», «Моя пісня», «Ласкаво просимо».

Після закінчення середньої школи Володя вступає до Чернівецького медичного інституту, але музикою займається вперто і наполегливо, створює ряд нових пісень. Серед них записаний на Українському радіо талановитий твір «Я піду в далекі гори», який відразу сподобався слухачам, часто замовлявся і виконувався.

Однак, справжнім тріумфом було публічне виконання пісень «Червона рута» і «Водограй», які у 1971 і 1972 роках стали переможцями Всесоюзного телевізійного конкурсу «Ало, ми шукаємо таланти». Якби Володимир Івасюк створив лише ці два твори, його ім'я все одно увійшло б золотою стрічкою в музичну історію України, бо він відшукав у них ту єдину інтонацію, той єдиний образ, який здатний приязно обізнатися в душі нашого народу і злетіти так високо, щоб заздрісники не змогли перешкодити його переможному лету, а вболівальники теж піднялися душею на цю висоту разом з творцем.

Так, він знайшов те, що мало кому вдається віднайти — він знайшов свою Червону руту. А про пісню «Червона рута» народний артист України Василь Зінкевич згадує так: «Її прекрасна мелодія, в якій органічно злилися, поєдналися сучасні ритми з кращими елементами традиційного українського співу, звучала повсюдно — з професійної і самодіяльної сцени, з голубого екрана, на студентських вечорах і сільських весіллях, у наметах геологів та прикордонних заставах... «Червону руту» люди приймали всім серцем, бо це була чесна пісня. Це була не позичена, а ніби самим народом написана пісня, яка, без перебільшення стала чи не найвищим проявом української естради...»

З прадавніх часів творчість завжди покрита пеленою таїни, недоступності, сяганням уявою людини в навколишній реальний і разом з тим фантастичний світ, у якому вона народилась, живе, творить і з якою відійде у вічність.

Життя, а найбільше несподівана смерть Володимира Івасюка — суцільна загадка.

Версія самогубства, сфабрикована в той час у прокурорських кабінетах, ніяк не вкладається у голову тих, хто добре знав композитора. Друзі, добрі знайомі і сьогодні не вірять, що він міг накласти на себе руки. Можливо, ми ще станемо свідками спростування цієї версії, довідаємось про подробиці жакликої трагедії?

А в дні святкування ювілею, до якого, на жаль, не дожив митець, пам'ятаймо його молодим лікарем-композитором, який став зцілителем наших душ від важкої хвороби національного безпам'ятства і бездуховності через водограй і чари освяченої любов'ю до рідної землі, до рідного народу — пісні.

Василь КОБАЛЬ,
директор Закарпатського
обласного будинку народної творчості.

**ПОДАЄМО ПІСНЮ ВІВАСЮКА НА СЛОВА В МИКОЛАЙЧУКА
«Відлітали журавлі»**

Помірно

Від_лі_та_ли жу_рав_лі від
хв_ти, гля_ну_ла у_слід старе_м_ка
ма_ти — Ой жу_рав_ли_кн. чи з вас хто
зна_є. де мій син є_ди_ний спо_чи_ва_є?
Бо у світі ши_ро_кий ви лі_та_ли,
де ко_лись бо_ї_ва_жі лу_на_ли.
— Ой жу_рав_ли_кн. ме_ні ска_жі_те
де ше гн_нуть ма_те_ри_ні ді_ти?
f
— Ой жу_рав_ли_кн. ска_жі_те.
де ше гн_нуть ма_те_ри_ні ді_ти?
1 2
ді_ти? кві_ти

Відлітали журавлі від хати,
Глянула услід старенька мати.
— Ой журавлики, чи з вас хто знає,
Де мій син єдиний спочиває?

Бо у світ широкий ви літали,
Де колись бої важкі лунали.
— Ой журавлики, мені скажіте:
Де ще гинуть материні діти?
— Ой журавлики, мені скажіте:
Де ще гинуть материні діти?

Журавлі летіли на чужину —
Глянула услід сумна дівчина.
— Ой журавлики ви срібнокрилі,
В яким краю спочиває милий?

Бо я знаю, що ви скрізь бували,
Де йшли війни, де колись вбивали.
Ой журавлики, ви понесіте
Милому любов мою і квіти.
Ой журавлики, ви понесіте
Милому любов мою і квіти.

Художник Михайло Бєлень.
Т. Шевченко у майстерні товариша.

9 березня минає 185 років від дня народження великого сина українського народу, геніального поета і художника, Пророка і Творця української нації Тараса Шевченка. Нині, як і завжди, його непоборний дух і полум'яне слово кличуть нас до самовідданої праці в ім'я України.

Тарас Шевченко

ПОДРАЖАНІЄ 11 ПСАЛМУ

Мій боже милий, як то мало
Святих людей на світі стало.
Один на другого кують
Кайдани в серці. А словами,
Медоточивими устами
Цілюються і часу ждуть,
Чи швидко брата в домовині
З гостей на цвинтар понесуть?
А ти, о господи єдиний,
Скуєш лукавії уста,
Язик отой велеречивий,
Мовлявший: «Ми не суєта!
І возвеличимо на диво
І розум наш, і наш язик...
Та й де той пан, що нам закаже
І думать так, і говорити?»
«Воскресну я! —
той пан вам скаже. —

Воскресну нині! Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово. І пониче,
Неначе стоптана трава,
І думка ваша, і слова».
Неначе срібло куте, бите
І семикрати перелите
Огнем в горнилі, — словеса
Твої, о господи, такії.
Розкинь же їх, твої святії,
По всій землі. І чудесам
Твоїм увірують на світі
Твої малі убогі діти!

1859, 15 февраля,
(С. — Петербург)

Як відзначали Шевченківське свято в Карпатській Україні

НЕ ЗАБУДЬТЕ СПОМ'ЯНУТИ...

9. і 10. березня. Ці дні говорять безліч кожному українцеві де б він не був на земній кулі. В ці дні родився і вмер той, кому Україна завдячує своє повстання і своє буття. В ці дні родився і вмер Тарас Шевченко.

Святочні, великі дні... Дні в які українство відновляється черпаючи з безмежності Шевченкового духа своє тверде і незломне: хочу і буду! Цього року український народ у Карпатах чує себе народом державним. Також цього року ми, як ніколи інше, повинні «не злим тихим словом» споминути Його «в семі вільній новій». Також якраз цього року минуло 125 років з часу, коли народ України сповістив світові народження свого генія. Того, що нас покликав до чину і якого заповітом ми творимо свою будучність.

Не дивлячись на це, якраз цього року, державний народ Карпатської України не може у спокою та належній повазі відсвяткувати цього свого великого свята. На перешкоді цього події, що відігралися на нашій землі останніми днями, події, що нас всіх до глибини душі обурюють і нас всіх кличуть дати на них належну відповідь. Тому відповідь, бо ми не маємо можливості зробити те, що вимагає від нас наше «святая святих», наша національна честь і гідність. Минаючи трагічне підложжя скликання нашого першого сойму, того сойму, який з таким ентузіазмом та захопленням вибирав наш народ, але ми також не можемо відсвяткувати у ці великі дні пам'яті Того, якого ім'я є нашим законом, нашим прапором і нашим духовим буттям. Ми змушені завдяки тому, що якийсь чужинець задумав бавитись у Наполеона, проживати ці дні, замість в радості, в гніві та напруженому чеканні вирішення цієї трагікомедії.

Український народ не забуде цього! Він не сміє цього забути, бо перешкоджають цьому якраз ті, що найбільше носяться зі своїм «славянством», своїм «братерством та демократизмом». Вони не розуміють, що вони ранять нас у найбільшій місці, бо навіть москалі, ті відвічні вороги всього, що є святе і велике навіть ті не відважуються перешкоджати святкувати це свято. Там, на т.зв. советській Україні, обходять ці дні з величезною помпою та урочистістю. Інша справа, яке значіння має те свято під московською тиранією, але вони прекрасно знають, що для нас є Шевченко і яку вагу він для нас має.

Ми готовились також належно зустріти ці великі дні. Але з огляду на те, що Прага затягнула відкриття нашого сойму, а потім з огляду на останню нечувану інтригу Праги з нашою владою, ми були змушені відложити це свято на інший час.

Тарасе! Твій дух каже нам у ці дні більше, ніж колиб ми буди дійсно «вільні та нові». В ці дні ми живемо Твоїм великим заповітом, віримо Твоєю вірою, несемо в душах Твої незабутні прикази. «Борітеся — поборете! Вам Бог помагає. За нас Правда, за нас воля!...» Так. Знаємо це і в Твої великі дні присягаємо боротись, боротись і ще раз боротись. Боротись зо всім, що підле, що брехливе і що в такий ганебний спосіб намагається трошити нашу, тяжкою боротьбою здобуту свободу.

Громадяни Карпатської України! Відложене Шевченківське свято відбудеться 15 березня у головному місті Карпатської України Хусті з великою святочною програмою. В год. 14. надасться через мегафони Січової гостинниці популярна програма присвячена Шевченкові. Того самого дня в год. 20. відбудеться святочна академія в салі Словянського дому. На передодні цього, театр Нова Сцена в год. 20. в салі Словянського дому, відіграє інсценізовані Шевченкові «Гайдамаки». Віримо, що хоч це і не буде точно у Шевченкові дні, Ви всі приймете участь у цих урочистостях і тим самим дасте гідну відповідь кожному, хто осмілюється ображати наше найсвятіше. Це свято має пройти під гаслом. «В своїй хаті своя Правда і Сила і Воля».

(Нова Свобода. — 1939. — 11 березня).

БАТЬКУ Й МАМО!

Ми українські діти просимо Тебе Батьку й Мамо, щоб Ви доложили усіх зусиль до оборони й розбудови нашої Вільної Карпатської України.

Не хочемо жити рабами та слугами у чужих, хочемо на своїй землі бути самі своїми панами!

Батьку не вір тим, що за кусок сала і 30 сріберників хочуть, щоб Ти продав нас і поробив з нас яничар!

**Ми,
діти Карпатської України
хочемо виростати на свободній українській землі!**

Листівка М. Михалевича часів Карпатської України

МІЙ РІД

Родоводу свого не скажу до дрібниці,
Бо селянський мій рід хронік дому не вів,
І на стінах низьких в моїй рідній світлиці
Нема давніх портретів прабаб та дідів.

Та те знаю, що мій давній, прадавній прадід
Був правдивий дивак у козацький свій вік:
Бо так сильно підліг він дівочий принаді,
Що покинув степ, Січ і в Карпати утік.

А потому нераз в верховинській діброві
Тужно мріяв про Січ та Великий Байрак;
І нераз говорив із натхненням синкові,
Як, було, ворогів бив хоробрий козак.

Так роки перейшли на грунях Верховини.
І мій рід запустив тут коріння й росте:
На грунях тепер я — свого роду дитина —
Як і прадід колись, про Січ мрію, про степ.

І у жилах моїх — по дідичнім законі —
Оживає й кипить мого прадіда кров.
І вже бачу: мої від пожеж дні червоні...
І вже знаю: це час мій суджений прийшов!

До 60-річчя проголошення незалежності Карпато-Української держави

Карпатська Україна в боротьбі з угорською «п'ятою колоною»

На території Карпатської України активно і цілеспрямовано діяла угорська «п'ята колона», яка наприкінці 30-х років розповсюджувала дезінформацію про карпатоукраїнський уряд та його прем'єра, видавала листівки протичеського і протиукраїнського характеру. Як і постійні напади терористів, вона теж негативно впливала на політичну ситуацію в краї, дестабілізувала внутрішнє життя Карпатської України.

Наочна пропаганда посилилась під час підготовки до плебіситу, проведення якого вимагав угорський уряд. Так званий «Комитет незалежності русинів» закликав населення: «Браття! — нам не треба чеського и украинского панства, но мадыарскую низменность... Мы с чехами только 20 лет жили, но с мадярами 1000 лет жили вместе. Цы хочете, чтобы этот старый счастливый свет вернулся? От вас зависит!». Той же «Комитет» переконував закарпатців у необхідності спільного співжиття з Угорщиною, бо тільки вона «дасть нам волю, заробітки і кращу будучність». Листівка «Сестри і браття!» була видана відразу ж після виборів до Сойму Карпатської України, її укладачі закликали до спільної боротьби русинів і угорців проти «Волошина, Ревая и украинского панства», до зустрічі «наших освободителей — мадыарских гонимых». Листівка під назвою «Послушайте це і запам'ятайте собі!», видана чеською мовою, відверто закликала до терору. Вона закінчувалась попередженням: «Наша терпеливість закінчилася!».

Чехословацька поліція, Карпатська Січ уважно стежили за розповсюдженням листівок і нерідко їх конфіскували. Така доля чекала і польську друковану продукцію. Начальник Дубриницької жандармської станиці Малек доповідав голові служби безпеки краю, що ним конфісковані польські листівки під назвами «Браття», «Дорогие браття русини», «Браття карпаторуссы». У полі зору чехословацької поліції також знаходились польські та угорські агенти. Нерідко на користь Угорщини агітували священники. Апостольський адміністратор Карпатської України повідомляв відділ преси і пропаганди, який очолював Володимир Комаринський, що активну антиукраїнську пропаганду ведуть священники Іжак Емерик, Сілвай Нестор, Іван Йосиф, Золтан Шолтес та ряд інших. Окружний начальник в Перечині ще 24 грудня 1938р. пропонував А.Волошину: «...щоби священники близькі духом до маляр були попереложувани на аж третій округ, щоби прийшли між зовсім нових незнайомих людей, між якими не посміють агітовати...».

1 січня 1939р. С.Фенчик відвідав прем'єр-міністра Угорщини Б.Імреді. В поїзді до Будапешту його супроводжували проугорськи налаштовані юристи, лікарі, судді, викладачі та представники молодіжних організацій. На глибоке переконання С.Фенчика, «вони представляють на 90% інтереси і бажання народу, а на 100% стоять за політику, яку проводить Б.Імреді. Закарпатський народ не тільки бере до відома, але і проголошує ту ідею, яку проповідує Імреді». Угорський прем'єр висловив надію, що невдовзі буде піднято угорський прапор над Ужем.

Угорська розвідка уважно слідувала за розвитком політичних подій у Карпатській Україні. Згідно телетайпного повідомлення Каффи (кличка угорського агента — М.В.) від 14 січня 1939р., із Карпатської України поступило понад 740 донесень від різних угорських агентів. Нерідко останнім були відомі навіть такі дрібниці, як кількість новобранців, рівень забезпечення продуктами харчування тощо. Уже названий вище агент доповідав своєму

начальству, що у братиславській в'язниці залишилось всього 60 осіб, яких охороняють воїни 39-го піхотного полку. Решта (понад 200 осіб) звільнено й направлено у військові частини.

Серед завдань, які були поставлені перед агентами Угорщини, був збір компрометуючих матеріалів на «неблагонадійних» політичних діячів, науковців і педагогів краю. Так, агент «Г» доносив про наявність у сваявського лікаря М.Різдорфера карти Великої України, яка «крім українських земель у Польщі, Радянському Союзі також включав і територію Північно-Східної Угорщини по Дебрецен». Гортистам було відомо, що священник В.Лар «у приміщенні виноградівської вчительської семінарії роздавав зброю дівчатам для боротьби проти угорців». Серед неблагонадійних називалися прізвища Ю.Перебузника, М.Долиная та інших, які, на превеликий жаль угорських агентів, після окупації краю угорцями покинули Карпатську Україну. Вчитель малювання Й.Бокшай хоч і залишився на окупованій території, однак «вимагав українського громадянства».

Стеження за патріотично налаштованими закарпатцями продовжувалось і після повної окупації краю угорськими військами. Невідомий угорський агент доносив, що «коли угорські частини ввійшли до Великого Березного, вчитель Патакі відмовився вивісити угорський прапор на школі», а греко-католицький священник Бачинський під час проповіді в церкві не захотів виконати гімн Угорщини». В Рахові священник Волошин «багато заподіяв шкоди Угорщині». Вчитель Іванчо «під час викладання свого предмету постійно знущався над угорською історією», а перечинський інспектор шкіл Ю.Петенко «відкрито виступив проти мадяризації шкіл».

Середина березня 1939р. Угорські війська розпочали окупацію Карпатської України. Через деякий час почалися масові репресії. Сучасними дослідниками в архівах віднайдено два списки, до яких були занесені прізвища 140 закарпатських українців, які «з метою шкодили так мадярському, як руському народу» і «українців, які намагалися шкодити...». Всі вони вважалися запеклими ворогами Угорщини і підлягали знищенню. Дослідниками встановлено, що списки були складені 10 листопада 1938р., тобто відразу після Віденського арбітражу і задовго до вторгнення угорських військ на територію Карпатської України (Див: За Українське Закарпаття. — Ужгород, 1994). Отже, окремим історикам необхідно переглянути свої попередні оцінки з приводу мотивів угорських репресій. Не опір Карпатської Січі викликав масові репресії проти місцевого населення — до них гортіївці готувалися заздалегідь. До цього необхідно додати, що в списках названі тільки добре відомі в широких колах населення люди. Час показав, що протягом 1939—1942рр. всі вони пройшли крізь угорські тюрми і табори. У списках відсутнє прізвище Д.Няраді, який був відомий далеко за межами Закарпаття. Однак, незважаючи на велику популярність єпископа, «два дні після окупації Карпатської України уряд Мадярщини поставив єпископа Няраді у його власній квартирі в Хусті під строгий жандармський догляд із заборонаю виходити з будинку та зустрічатися з людьми. Брутальною поведінкою жандармерії та інших мадярських урядових властей єпископ Няраді зазнав всяких принижень».

Із вищесказаного видно, що важке внутрішнє становище краю ще більше ускладнювала антиукраїнська діяльність угорської «п'ятої колонії». Якщо до цього додати, що необхідно було консолідувати всі патріотично настроєні сили, то зрозуміло, чому уряд Августина Волошина змушений був піти на певне згортання демократичних процесів. Тоді, у 1938—1939рр., все робилося для того, щоб зберегти незалежність і територіальну недоторканість краю з боку агресивного сусіда — Угорщини.

Микола ВЕГЕШ,
доктор історичних наук, доцент УЖДУ.

КАРПАТСЬКА СІЧ

*Великий шлях, дорога превелика,
змагання героїчні до мети —
все це дав час цей передбурний, дикий,
час боїв наших молодих.*

*Лягли сліди, як іскри, у минулім,
по тих слідах в майбутніє нам іти!
Готуймося на перепони, бурні,
Всіх мужніх Лицарів — в ряди!*

*Завдання наше: праця муравлина,
а клич : із рук не випускає меч!
Хай дні бурхливі незбагнаних чинів
про нас признання б'ють печать;*

*нехай дзвенять про успіхи, про змоги, —
що наша міць гартується в серцях!
Ми не відступим, не зійдем з дороги,
бо наступ, пориви — борцям.*

*Отож летить слова у світ могутньо,
хай скаженіють вороги й падають,
бо сталося те, чому для них не бути:
полки грізні звитязню йдуть!*

*Ідем у лавах непоборних, смілих
і знаємо — святою нам — борня!
На шляху ми — одно незломне тіло,
в майбутньому — Нова Сім'я.*

ДО УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА!

В часі, коли доля нашого народу стоїть перед остаточним рішенням і має бути виголошена наша державна самостійність, в той мент посипались кулі в нашу ідейну молодь, в наших січовиків.

З досі невисліджених причин вони в конфлікті з військом впали першими жертвами за свою волю, за нашу свободу.

Клонимо голови перед цими нашими героями, — їхні імена історія визвольної боротьби українського народу впише на перші свої сторінки.

Громадяни, закликаємо Вас, щоб ви всюди вдержували зразковий спокій і порядок та не дали себе ніким випроковувати до небажаних виступів.

Всякий непорядок, безладдя, може довести нас до повної руїни, державної і національної загибелі.

Влада всіма своїми силами оборонить наші державні і національні інтереси.

Жадна небезпека нам не грозить, коли ми вдержимо спокій і порядок.

Др.Августин ВОЛОШИН

Степан КЛОЧУРАК
Др.Микола ДОЛИНАЙ

Др.Юлій БРЯЩАЙКО
Юрій ПЕРЕВУЗНИК

(Нова Свобода. — 1939. — 15 березня)

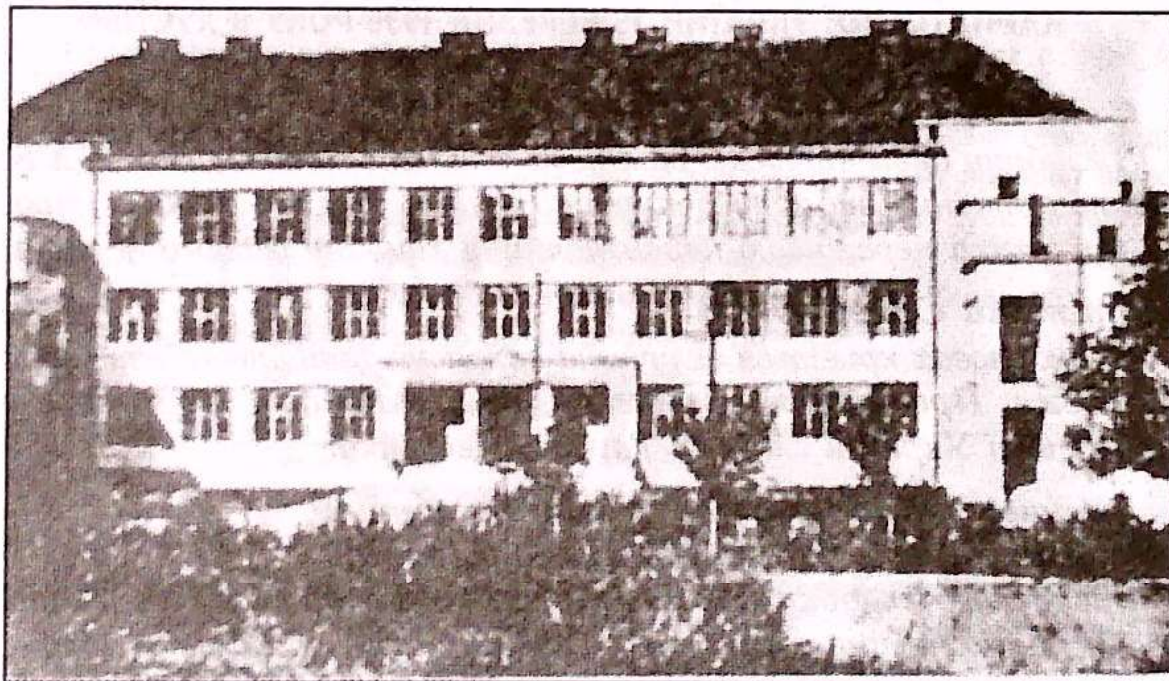
СОЙМ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

15 березня 1939 року в будинку Хустської гімназії, вже під гуркіт мадярських гармат і скорострілів, о 15.20 год. розпочав роботу історичний Сойм Карпатської України.

Головою Сойму вибрано проф. Августина Штефана, заступниками голови — Федора Ревая і Степана Росоху, письменниками — Августина Дудку та Леоніда Романюка; впорядчиками Михайла Тулика і Дмитра Німчука. Канцелярію Сойму вів Михайло Кочерган.

Сойм прийняв Конституційний закон ч.І (про незалежність Карпатської України, мову і символи держави), обрав о. д-ра Августина Волошина першим Президентом Карпато-Української Республіки, який іменував уряд Карпатської України у складі: Юліан Ревай — прем'єр уряду і міністр закордонних справ, Юрій Перевузік — міністр внутрішніх справ, Степан Ключурак — міністр оборони, Юлій Бращайко — міністр фінансів і комунікацій, Микола Долинай — міністр охорони здоров'я й соціальної опіки, Августин Штефан — міністр освіти і культів.

Сойм завершив свою роботу близько 19 год. А на Красному Полі під Хустом кипів кровопролитний нерівний бій доблесних оборонців молодого Карпато-Української держави з переважаючими силами мадярських окупантів...

Будинок Хустської гімназії, у якій 15 березня 1939р. відбувся Сойм Карпатської України

СОЙМ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Августин Волошин відкриває Сойм Карпатської України

**З ВИСТУПУ Д-РА АВГУСТИНА ВОЛОШИНА ПРИ ВІДКРИТТІ СОЙМУ
КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ 15 БЕРЕЗНЯ 1939 РОКУ В ХУСТІ:**

Світлий Сойме!

З глибини душі відчуваю важність тих слів, якими ословив я Вас, як першу законно вибрану політичну репрезентацію нашого народу. При цій нагоді переживаю найвизначнішу хвилину свого життя.

Світлий Сойме!

В цих словах криється величезна важність нинішнього історичного дня. Боже Провидіння дозволило мені відкрити Перший Сойм Карпатської України словами Тараса Шевченка:

**Встане Україна, світ правди засвітить
і помоляться на волі невольничі діти...**

Висловлюю глибоку вдячність Богові, що дозволив дочекатися цього великого нашого свята, що є святом цілого українського народу. Дозволив якраз нам — найменшій частині українських земель — бути вільними.

СОЙМ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

З ВИСТУПУ Д-РА МИХАЙЛА БРАЩАЙКА ПІД ЧАС ОБГОВОРЕННЯ
ПЕРШОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКОНУ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ:

Світлий сойме!

*По вчорашніх трагічних годинах, коли в головнім місті Карпатської України проливалася українська кров, обговорюємо сьогодні під згуки гарматних вистрілів Перший Конституційний Закон Карпатської України. По тисячолітній неволі наша земля стає вільною, незалежною та проголошує перед цілим світом, що вона була, є й хоче бути **Українська**. І коли б нашій молодій державі не суджено було довго жити, то наш край залишиться вже назавжди **Український**, бо нема такої сили, яка могла б знищити душу, сильну волю нашого українського народу.*

Закон Ч.1

Сойм Карпатської України ухвалив цей закон:

- §1. Карпатська Україна є незалежна Держава.
- §2. Назва Держави є: Карпатська Україна.
- §3. Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним Соймом Карпатської України, на чолі.
- §4. Державна мова Карпатської України є Українська мова.
- §5. Барва державного прапору Карпатської України є синя і жовта, при чому барва синя є горішня, а жовта є долішня.
- §6. Державним гербом Карпатської України є дотеперішній краєвий герб: медвідь у лівім червонім півполі й чотири сині та три жовті смуги у правому півполі і Тризуб св.Володимира Великого з хрестом на середущому зубі. Переведення цього місця закону полишається окремому законові.
- §7. Державний гімн Карпатської України є: «Ще не вмерла Україна...»
- §8. Цей закон обов'язує зараз од його прийняття.

В Хусті, дня 15 березня 1939.

А.ШТЕФАН, власноручно
Предсідник Сойму КУ

Д-Р Августин ВОЛОШИН, власноручно
Президент Карп.-Української Респ.

Августин ДУДКА, власноручно, Письмовод Сойму КУ.

Д-р Михайло КОЧЕРГАН, власноручно, Секретар Сойму КУ.

Сини твої, Карпатська Україно!

«БУЛА ОСІНЬ НЕ СИВА, А СИНЯ...»

Григорій Ліщинський (1919–1939)

Йосип Ленець (1920–1939)

Біля братських могил на Красному Полі під Хустом, на Верецькому та Яблунівському перевалах Карпат, у багатьох містах і селах Закарпаття збираються люди і вшановують вічну пам'ять героїв Карпатської Січі... У багатьох із цих могил спочивають кості безіменних січовиків. Тільки на Верецькому перевалі нараховують 123 молодих хлопців Львівщини та Івано-Франківщини, розстріляних польськими жовнірами і мадярськими гонведами. А може їх було й більше? Чи воскреснуть колись бодай їхні імена? Чи замовкли вони на схилах Карпат навіки?...

*Зажурилася мати за сином,
що її не послухав — пішов...
Була осінь не сива, а синя:
сонце трави міняло на шовк.*

*Дала мати, що мала, убогим
на молитву й усердний поклін,
щоб Пречиста хрестила дороги,
а юначий умужила гін.*

*Щоб під вітром, що вдарить у груди,
не хитнувся напружений змаг...*

Ці щемливі рядки із циклу «Брості» талановитого закарпатського поета, представника відомої Празької школи українських літераторів 20-х—30-х років Івана Ірлявського завжди викликають у мене

спомин про двох учасників Карпатської Січі — моїх сусідів з містечка Комарне, що на Львівщині, — Йосипа Ленця та Григорія Ліщинського. Мов у якомусь світанковому мареві, знов і знов зринають події далекого і тривожного 1938 року й образи хлопців-добровольців, яких Галичина виряджала на захист Карпатської України. А було їм — Йосипові 20, а Грицькові 19 років.

На трав'янистому подвір'ї мого батька Олекси майже щовечора збиралися сусіди і жваво обговорювали всякі буденні справи. Не полишали вони осторонь також питань політичних, трактуючи їх у міру свого розуміння. Саме там і саме тоді я вперше почув про народження новітньої української держави — Карпатської України та про її військо — Карпатську Січ.

...Надворі стояла пізня, але тепла осінь, і тільки легкі вітри несли на своїх крилах відгомін стрілецької пісні з зелених Карпат — «Гей, там на горі Січ іде...» і линув по українських селах і містечках заклик:

*Гей, молод хлопче, позір май,
Гей, та до Січі приставай!..*

Опинившись перед реальною загрозою бути загарбаною гортіївською Угорщиною, Карпатська Україна звертала свій погляд на Галичину й Буковину, сподіваючись на допомогу. І як це вже бувало не раз в українській історії, коли зажевірла хоч якась іскорка надії на побудову власної держави, наші юнаки знов і знов повторювали великий подвиг студентів під Крутами і відважно йшли на самопожертву. Пішли вони й тепер на велику борню за рідну землю у лавах бійців Карпатської Січі.

На відстані шістдесяти років зринають, як живі, постаті двох матерів-галичанок — Марії Ленець і Софії Ліщинської та двох їхніх юних синів із вулиці Гора в містечку Комарне. Тамуючи смуток і сльози, дві матері виряджали своїх синів у далеку дорогу через Карпати, не відаючи, що більше ніколи їх не побачать... А хлопці, Йосип та Григорій, можливо, добре й не знали, що то за край такий — Карпатська Україна, названий поетами Срібною Землею. Але вони добре знали, що саме там, у Хусті, втілюється в життя споконвічна мрія українського народу про побудову власної незалежної держави, і за цю мрію, за українську національну ідею вони готові віддати своє юнацьке життя.

Осінь 1938 року... 6 листопада... Неділя... Ранком Йосип і Григорій пішли до церкви, а після Служби Божої вирушили до Хусту...

*Гомоніли зворушені села,
що ця осінь дітей забира,
що приманлива, квітами стелить
їм шляхи від самого двора...*

*Гомоніли схвилювані села,
і здивовано глипала в синь
одинок-одна невесела
стара мати: Чи вернеться син?*

Так писав про синю осінь 1938 року Іван Ірлявський.

Матері чекали й чекали, глипаючи в далеку синь, але сини не поверталися... Йосип Ленець і Григорій Ліщинський дали про себе вістку зі столиці Карпатської України міста Хуст, та згодом їхній слід пропав. Не знаємо навіть, хто був їхнім катом — мадярський чи польський наїзник. Не знаємо, чи потонули комарнівські хлопці в бурхливих хвилях Тиси, чи спочивають під шовковими травами карпатських схилів на Верецькому перевалі... На жаль, ми цього не знаємо і, мабуть, не знатимемо ніколи...

Тож нехай через шість десятиліть, у дні відзначення ювілею Карпатської України, вийдуть із забуття імена захисників молоді держави із галицького містечка Комарне — Йосипа Ленця і Григорія Ліщинського! Хай їхні світлі образи борців за волю і незалежність України на теренах найзахіднішої її частини — Закарпаття служать вічним ідеалом для нашої молоді, якій і сьогодні доводиться вести боротьбу за утвердження Української національної держави.

Йосип БАГЛАЙ,
кандидат філологічних наук.

Сини твої, Карпатська Україно!

СПОМИН ПРО БАТЬКА

Багато світлих сторінок історії краю зберігає наша пам'ять, зокрема про Карпатську Україну. Довгий час замовчували про неї, нищились архівні документи, переслідували й тримали в катівнях тих, хто був причетний до її створення та розбудови.

Навчаючись на філологічному факультеті УжДУ в 1950–1955 роках, на лекціях з Історії України я не чула жодного слова про Карпатську Україну, хоча пам'ятала про неї ще з дитинства.

Мій батько Цмур Іван Миколайович (нині покійний) був січовиком, командиром «Січі» в Перечині, де ми тоді мешкали.

Скільки себе пам'ятаю, він хотів

бачити Україну незалежною. Ще молодим хлопцем таємно переходив кордон і бував у Галичині. Звідтіль привіз багато українських пісень, співав їх серед молоді — у нього був гарний голос. Під час Карпатської України життя в Перечині пожвавилось. Був організований хор, яким керував Іван Романченко, драматичний гурток, готувались вистави українських класиків. Організатором і провідником національно-культурного життя була «Просвіта». Люди з радістю брали участь у всіх культурно-просвітницьких заходах. Кожна дівчина і хлопець мали вишиванки. Молодь та підлітки залучались у пластуни. Я також ходила на пластунські сходи, хоча була ще досить малою. Там займались спортом, вчили українські пісні та вірші Кобзаря. Пам'ятаю і форму для молодших: плаття синього кольору, а навколо шиї — квадратної форми виріз, обшитий жовтим полотном. Вона нагадувала наш національний прапор.

Згадую свого батька, командира січовиків, в уніформі. Це був справжній красень: стрункий, бадьорий, веселий. Пам'ятаю наш синьо-

Іван Цмур

жовтий прапор, який майорів на хаті кожного свята. Ми співали гімн «Ще не вмерла Україна...» Я вивчила його в дитинстві і досі пам'ятаю його, а коли чую, то плачу від радості. Але мадярські окупанти нищили все українське. Ми дуже боялися їх і все спалили, навіть батьківську уніформу. Я встигла зрізати гудзики і довго їх переховувала.

Проти хортистів виступили у Перечині січовики. Але сили були нерівні: тих, що чинили опір, розстрілювали, хто ще ворушився, жандарми добивали. Дітей не чіпали, тому ми юрбою бігали скрізь і бачили вбитих січовиків, складених на велику купу на цвинтарі. А нашого сусіда Юрія Добея жандарми так побили, що несли його додому у простирадлі. Невдовзі він помер. Моему батькові пощастило, він залишився живим. Перебував в еміграції, та недовго. Повернувшись додому 1940р., був заарештований. Звільнившись, думав, як допомогти бити фашистів. Ненависть до них він виховував у своїх дітей. Пізніми вечорами, погасивши світло, ми сиділи біля печі і тихо співали українські пісні, наш гімн, згадували старі часи. Згодом батько допомагав партизанам з'єднання підполковника, Героя Радянського Союзу Е.В.Тканка, ризикуючи власним життям і долею сім'ї. «Так треба для перемоги, для України», — говорив він.

Під час окупації таємно збирались і ми, підлітки, на свої пластунські сходи у помешканні Юрія Долиничча. Його старша донька Оксана грала на роялі і ми співали наші пісні, читали оповідання Б.Грінченка «Олеся» та інші.

Там, на сходинах, ухвалили бойкотувати мадярський гімн. Коли його виконували у церкві, ми покидали свої місця і виходили на подвір'я. А коли не вдавалося вийти, то перекручували деякі слова тексту і вони звучали спотворено.

Всі ми раділи визволенню нашого краю, особливо мій батько. Він брав активну участь у створенні нової влади, був заступником голови Народного комітету в Перечині.

Справжнім святом була підготовка до возз'єднання Закарпатської України з матір'ю-Україною.

Батько був делегатом Першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України. Згадується, як ми удвох ходили від хати до хати, пояснюючи людям зміст «Маніфесту», збирали підписи про возз'єднання з матір'ю – Україною. Він дуже хвилювався, чи їх вистачить.

Коли зібрали усі підписи, то відбулися загальні збори в Перечині, на яких ухвалили рішення про згоду з положенням «Маніфесту». Цю радісну подію хотіли відзначити народним гулянням, але скрізь були пустки, руїни, бідність. Тоді батько попросив матір спекти хліба, здали м'ясникам бичка, наробили ковбаси, роздобули вина. Нехай молодь гуляє, веселиться, коли розбагатіємо, влаштуємо свято про наше возз'єднання» — сказав батько.

Але його патріотизм, відданість українській ідеї не сподобались новій владі. Крім того, батькове минуле, як січовика й борця за вільну Україну, більшовиків не влаштовувало. Незважаючи на те, що І.Цмур з Перечина після визволення краю працював заступником голови Народного комітету в с.Перечині, а у роки угорсько — фашистської окупації допомагав партизанам, 23 червня 1945 року спецсуд Закарпатської України засудив його на п'ять років за так звану «антирадянську діяльність в «Карпатській Січі» та агітацію проти СРСР». Так віддячила йому нова влада, яку він так чекав, — арештувала, «виділивши» місце на нарах ГУЛАГУ в Комі АРСР. До кого ми не звертались по допомогу, ніхто, навіть з колишніх партизанів, не ворухнув і пальцем — усі боялися навіть своєї тіні.

Коли через вісім років батько повернувся додому, то сказав: «Це не наша Україна. Рідна мати синів — патріотів шанує, а не ув'язнює. Вона буде колись такою, про яку ми мріяли — вільною, нашою». І тихенько, зі сльозами на очах, заспівав гімн «Ще не вмерла Україна...»

Його реабілітували, судимість зняли, але не визнали як делегата Першого з'їзду Народних комітетів Закарпатською України: у списку в книзі «Того дня зійшло сонце» М.В.Трояна його немає...

Я вже літня жінка, але й досі пам'ятаю Карпатську Україну, згадую своє далеке дитинство, пластунські сходини у «Просвіті», свого батька, його бунтівний дух, вірність українській ідеї.

Шкода що не дожив він до наших днів. Як би він радів, почувши рідне «Ще не вмерла Україна...», побачивши наші святі символи — синьо-жовтий прапор, герб — тризуб, які проніс у серці через усе своє страдницьке життя!

Наталія ЧАЛАПЛЮК,
м.Ужгород, листопад 1998р.

КАРПАТСЬКА УКРАЇНА У НАРОДНИХ ПЕРЕКАЗАХ

Сини й дочки нашого народу як на Закарпатті, так і по всій Україні постійно виборювали свою незалежність, від покоління до покоління передавали естафету духовності, нескореності, ідеали свободи. Яскравою сторінкою в історії цієї боротьби в нашому краї було проголошення у 1939 році Карпатської України.

Народна пам'ять зберігає багато правдивих, документальних епізодів, трагічних життєвих фактів, конкретних реалій із місць історичних подій часів захисту Карпатської України від угорських окупантів. Це досить яскраво й переконливо відбито в різних жанрах фольклору, зокрема й народних переказах.

Через відомі причини народнопоетичні твори про Карпатську Україну майже не записувались, не публікувались і не вивчались. Дослідники почали публікувати їх лише за останні роки, коли Україна здобула незалежність. З цього приводу варто згадати публікацію кількох, зафіксованих І.Сеньком, переказів, уміщених у збірнику «Хуст над Тисою» (1992). Чимало переказів надруковано у періодичній пресі Закарпаття, особливо у тих статтях, в яких мовиться про учасників подій 1939 року.

Однак, чим далі віддаляємось від тих буремних років, тим гостріше відчуваємо потребу осмислити поетичну творчість народу про ті пам'ятні сторінки нашого краю. Широкі можливості щодо цього дають зустрічі з колишніми січовиками та свідками тих вікопомних подій, записування спогадів, розповідей, пісень, легенд і переказів. Усе, що стосується фольклорних творів про той незабутній подвиг, кожний твір, рядок, навіть незначний штрих про трагічні події, донесений до нашого сучасника засобами поетичної, прозової та музичної мови, має велику цінність. Вони переносять слухача (читача) в часи лихоліття і відтворюють думки й переживання людей, які відстоювали волю й незалежність Карпатської України. Вони — живе свідчення того, чим жили українці Закарпаття у час найбільших випробувань, що вони пережили, якою дорогою ціною доводилося платити за омріяну свободу. Вони — живе свідчення того, що воля сама по собі не прийде, її треба вибороти, її нелегко отримати. А якщо здобули її, то необхідно берегти як найдорожчий скарб, як найбільшу святиню.

В основній своїй масі перекази висвітлюють трагічні сторінки Карпатської України, жорстокість ворога і в той же час — богатирську витримку і стійкість січовиків та інших патріотів краю. Це або розповіді самих січовиків, або очевидців тих часів, почуті від інших людей. Часто об'єктивна дійсність передається у переказах через призму особистих почуттів оповідачів, безпосередніх учасників чи свідків подій. Перекази майже завжди сповнені реаліями, в яких подаються назви місць, де відбувається дія, часто називаються конкретні герої, показується їх хоробрість, мужність, розкривається духовний світ народу, велич його героїчного подвигу. Назви сіл, річок, лісів, урочищ тощо ніби унаочнюють, конкретизують описане в переказах, прив'язують події до певної місцевості, надають їм конкретної достовірності. Усе це має особливе значення для слухачів. Ця конкретність підвищує силу впливу народних творів («Умираю за те, що любив свою Україну...», «У Гроп'єнші над Кокирчем», «Про січовика Федора Тацинця» та ін.).

У переказах показано, що в темну ніч окупації краю угорськими загарбниками, саме безмежна любов до України примножувала сили наших краян, згуртовувала їх, надихала на боротьбу. Вони виявляли непохитну волю до перемоги, безприкладну мужність, хоробрість, що і нині дивує і постійно дивуватиме наших співвітчизників. Вони діяли одностайно, високо тримаючи прапор незалежності, ставлячи понад усе свободу.

Відповідно до історичної правди, у переказах мовиться, що січовики на Красному Полі біля Хуста вступили в бій з переважаючими силами окупантів. Приймавши нерівний бій, майже всі загинули, до кінця виконавши свій священний обов'язок перед Вітчизною і назавжди вкрили себе невмирущою славою, проявили безмежне прагнення до волі і незалежності. Беззбройні патріоти і на порозі смерті сповнені жадою до боротьби, пекучої ненависті до ворога.

Та найстрашніші муки чекали тих, кого окупанти взяли живими. Перекази передають незламність духовного гарту патріотів, безкомпромісність моральної позиції, що допомогла не скоритись катам, зберегти і відстояти свою людську честь і громадянську гідність. У переказах часто звучить оптимістична трагедія, коли сама смерть за рідну землю утверджує безсмертя народу. У переказах показано, що приречені на смерть січовики безстрашно стояли перед лицем смерті — нескорені, непереможні, непохитні, мов скеля. Вони помирали із словами на устах: «Слава Україні!» («Сталося то в Королеві над Тисою», «Похорон січовиків»). У цьому чи не найяскравіше розкривається героїко-трагедійний пафос січовиків, акцентується на їх духовній моці, яку не зломали ворожі тортури («Січовиків топили в Тисі»).

Показ трагічних картин боротьби, нелюдських знущань окупантів над захисниками рідної землі, правдивість зображуваного, безпосередність переживань і почуттів, динамічність дії, жвавий діалог — усе це робить перекази емоційними, визначає силу їх пізнавального та естетичного впливу на маси («У Хусті біля Стадіону», «Їх розпинали на деревах» та ін.).

Ознайомившись із переказами, що відображають невмирущу пам'ять народу про оборонців Карпатської України, читач переймається тим високим і чистим почуттям катарсису, що збагачує індивідуальний досвід людини особисто відчутю і глибоко пережитою ідеєю неминучості перемоги добра над злом. Навіть у тих текстах, у котрих йдеться про найтрагічніші події, пов'язані з насильницькою смертю людей, звучать не тільки драматичні ноти довічної людської печалі про гіркоту і безповоротність втрат, а й послідовно та цілеспрямовано розвиваються теми протесту проти зла і насилля, боротьби з поневоленням і фашизмом, торжества справедливості, яка неодмінно повинна настати. У цьому й полягає гуманістичний пафос переважної більшості творів.

Читаєш народні перекази і перехоплює подих, переймає якесь заціпеніння, — несподіваний страх і здивування: за що ж такі муки, в'язниці, концтабори, нечувані тортури, невимовні страждання? Тільки за те, що українці Закарпаття, проснувшись від віковичного сну неволі та чужоземного рабства, нарешті вирішили стати вільними господарями свого краю, вирішили будувати вимріану багатьма поколіннями свою незалежну державу.

Спираячись на конкретні факти, оповідачі відтворюють події, які в народній свідомості огорнуті серпанком легендарності, доносять їх гаряче дихання та зміцнюють тісний і безпосередній контакт з ними. Необхідно вказати на суттєві зміни у сприйнятті масовим слухачем творів про ті вікопомні часи. Тепер воно здебільшого визначається не самодостатнім інтересом до події, сюжету як таких, а передусім можливістю їх емоційно змістового переживання. Таким чином, з одного боку це пильний інтерес до першоджерельного факту, а з іншого — його образна інтерпретація. Оповідачі стали уважнішими до відтворення деталей, обставин, характерів, що сприяє переконливості життєвої фактури змалюваного образу. Вони вказують на безстрашність січовиків, запальну й пристрасну рішучість їх мужнього, енергійного волевиявлення захищати рідну землю до останнього подиху, змальовують сповнених патріотів гніву й протесту, котрі прагнули переступити шлях чорній смерті, затулити собою рідний край від окупації.

Народні перекази, поряд з іншими фольклорними жанрами про Карпатську Україну, є цінним надбанням духовної культури. Вони мають як пізнавальне, так і виховне значення, становлять важливе джерело пізнання морального духу людини в часи важких випробувань, його психології, думок, почуттів і настроїв. Ці твори і тепер вчать пильності, нагадують про ті величезні втрати, які довелося зазнати народові, виборюючи у страхітливих муках волю і незалежність України.

Нижче подаємо декілька записаних нами та фольклористом Іваном Саньком переказів.

Іван ХЛАНТА,
кандидат філологічних наук.

БІЙ НА КРАСНІМ ПОЛЮ

Гітлер був дуже підступний. Мадярів узяв собі в союзники, говорячи:

— Візьміть собі Закарпаття, я вам мішати не буду. Айбо з Волошином вів переговори. Казав січовикам:

— Як будуть іти на вас мадяри, не дайтеся. Я вам допоможу.

Січовики не давалися. Та що із того? Їх було дуже мало, а мадяри прийшли цілою армією, з снопланами, з танками.

У січовиків було чотири місця оборони: Сільваши над Копанею, у Веряці на березі Тиси, на горі Киригидь за Рокосовом і вздовж залізної дороги на Красному Полю. Мадяри наступали із Копанського верха — відти все видно, як на долоні. Не знали, які сили у січовиків, то відразу не наступали. Спершу полетів кукурузник у розвідку. З нього увиділи, що січовиків мало.

З того кукурузника метали гранати і вбили сімох хлопців там, де тепер поставлено хрест. Потім многих убили із броньованої машини.

Із Рокосова був з січовиками Василь Бистрянин. Він відслужив у чехословацькій армії та розумівся на зброї. Із тяжкого кулемета він підбив ту броньову машину, яка довго стояла на тому полі.

На чийй гатарі лежали убиті, то село їх ховало. На рокосівській гатарі у різних місцях найшли 18 убитих січовиків. Поховали їх коло цвинтаря, у одній ямі.

(Записав І.Сенько 6 липня 1990р. від М.П.Козака у с.Рокосово).

ПРО СІЧОВИКІВ

Від багатьох людей не раз доводилося чути, що в 1939 році, як кінчалися уроки у нашій школі, то приходив учитель у клас і вчив учнів слова і мелодії гімну «Ще не вмерла Україна» та пісень «Ой у лузі червона калина», «Гей, там на горі Січ іде», «Їхав стрілець на війноньку» та ін. Учителю наказував учням, що, як ідуть дорогою додому, то щоб віталися людям «Слава Україні!» Школярі так і чинили, а зустрічні відповідали: «Героям слава!». Багато тогочасних учнів ще й нині пам'ятають тих стрілецьких пісень, що тоді вивчали й співали у школі.

А як угорські фашисти захопили Закарпаття, то жорстоко розправлялися з січовиками. Не одного повісили на деревах, що ростуть біля Хустського замку. А скількох розстріляли там! Говорять, що навіть у Королівській хаці, що між Хустом, Борожнявою, Даниловом і Нижнім Селищем, на дубах можна було побачити повішених січовиків.

Розповідають, що багато січовиків і простих людей прийшли обороняти Хуст і президента Карпатської України Августина Волошина від угорських загарбників. На дорогах, що вели до Хуста, цих захисників із возами було так багато, що стояв руд до руда, тобто дишло до дишла. Січовики мужньо захищали рідну землю від ворогів. Однак сили були нерівні. Кажуть, що вся площа Духновича була полита невинною кров'ю і встелена трупами січовиків так, що пройти не можна було. А хто із січовиків залишився в живих, тікали від мадяр, ховалися в лісах, спускалися до тих хат, що були біля лісу, і просили в людей цивільний одяг, щоб якось вирватися від переслідувань мадярського війська. Жінки та чоловіки допомагали січовикам чим тільки могли: одягом, харчами, вказували дорогу, куди безпечно можна було пройти. Селяни розуміли тоді, що січовики боролися і захищали наш край від іноземного поневолення, відстоювали вільну і незалежну Україну.

(Записано в с.Кричево Тячівського р-ну від Біровець Христини Василівни).

У ХУСТІ БІЛЯ СТАДІОНУ

Одна жінка з нашого села жила в Хусті і вийшла заміж за мадяра. Вона була дуже вірна свято-стефанській короні, зневажливо ставилася навіть до самих слів «Вільна Україна». Часто казала, що Україна тоді буде вільна, коли в неї на коліні виросте волосся.

Та одного разу, коли регулярна мадярська армія захопила Карпатську Україну, ця жінка проходила біля стадіону в Хусті. Тут угорські фашисти вишикували захоплених у полон січовиків, розділи їх догولا, наказали стати в шеренгу. Потім кожному колючим дротом зв'язали руки і тим же дротом зв'язали січовиків один до одного. Відтак почали розстрілювати через одного. Ті живі, що залишилися на якусь хвилину, змушені були тримати мертвих на руках. Котрі не могли бути довго тримати мертвих, падали, то їх теж добивали. А котрі ще залишилися жити, склали їх по три-чотири до купи, пов'язали ноги і всіх ще раз перев'язали колючим дротом. Таким способом голих котили до машини, повезли на берег річки і живими скидали в Тису.

Жінка дивилася на ці немудські знущання і промовила: «Най їх Бог скарає з тими мадярами, коли в них такі підлі здичавілі душі».

Кажуть, що вона більше не жила зі своїм чоловіком-мадяром, назавжди розвелася з ним, бо вважала, що всі мадьяри такі бездушні і жорстокі. Відтоді вона стала активним борцем за вільну Україну, бо переконалася, що лише своя держава може захистити своїх же людей.

(Записано в с.Білин Рахівського р-ну від Доробана Івана Васильовича).

«УМИРАЮ ЗА ТЕ, ЩО ЛЮБИВ СВОЮ УКРАЇНУ...»

Карпатська Україна, як і будь-яка держава, має своїх героїв. До них належить хустський студент Олександр Блестів. Він був одним із ініціаторів створення загонів карпатських січовиків у Хусті. Після окупації був заарештований. Його тримали в камері-одиночці. Цілими днями «вислуховували». Під час таких «допитів» били його кілька разів на день. Так тривало тиждів. Особливо знущалися над ним хустські мадярські терористи. Ці бандити так побили бідного хлопця, що він оглух і з вух текла в нього якась сукервиця.

Кажуть, що коли одного січовика викликали на черговий допит, то він побачив у камері верстат-циркулярку для пиляння дров, а поблизу молодого хлопця. Увесь його одяг і стіни камери були в крові. Важко збагнути, як люди, що вважали себе представниками культурної нації, могли, немов дрова, пиляти живого хлопця. Кров цебеніла, а він все одно мовчки дивився в очі своїм катам.

Розлючений угорський офіцер вереснув:

— Ти, собако січовицька, йди і пооблизуй кров. Стіни мають блискіти.

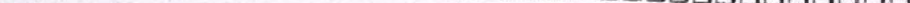
— Ти ще оглянешся? Іди, іди.

— Я не буду.

— Я не буду.

Відомо тільки, що в камері, де він провів останні години свого героїчного життя, знайшли на папірчику кілька рядків: «Я, О.Блестів, з Хуста, умираю за те, що любив свою Україну...»

(Записано у Хусті).

У ГРОП'ЄНЦІ НАД КОКИРЧЕМ

Коли угорські фашисти загарбали Закарпаття, вони дуже знущалися з січовиків. Розповідають, що мадярські терористи схопили кількох січовиків, поклали їх на машину і привезли вище села Кваси в урочище Гроп'єнка. Повели їх недалеко від вулиці на поляну біля лісу і там почали знущатися над ними. Відтяли їм вуха, потім ніс, видовбали очі, відрізали язик. Одним словом, покалічили так, що страшно було на них глянути. Такої жорстокості навіть звір дикий не зробить.

Але чинили наругу спочатку над одним, а інші повинні були дивитися на його муки і нестерпні страждання. І так познущалися над сімома січовиками. Один із них не зміг витерпіти ті муки і почав тікати. Мадярські фашисти тут же пристрелили його з кулемета. Через деякий час і всіх інших розстріляли. Там вони й були поховані. Ще й нині старші люди не забули ті страшні дні, коли мешканці нашого села переживали розгул страшного мадярського терору. Про січовиків, про ті події народ склав пісню «У Гроп'єнці на Кокирчем».

У Гроп'єнці над Кокирчем могила чорніє,
Де кров текла з січовиків, трава зеленіє.

Ой не одним нашим братам були сумні свята,
Як за волю, рідну землю була кров проллята.

Не одного чоловіка серце заболіло,
Коли везли у машинах порубане тіло.

Наші славні січовики у муках конали,
Живим очі видовбали та й язики втяли.

Ой їде Міклуш Горті на білому клячу,
Всі мадяри: «Йєн Горті!» — Вкраїнці до плачу.

(Записано у с.Білин Рахівського р-ну від Доробана Івана Васильовича).

СІЧОВИКІВ ТОПИЛИ В ТИСІ

Як розповідають старші люди, після поразки Карпатської Січі на Красному Полі моторизовані орди фашистів трощили гусеницями без жалю і найменшого докору сумління напівозброєних і майже без набоїв юних захисників краю. Та найстрашніше, як виявилось, було ще попереду. Ті, хто не зумів пробратися на Словаччину, опинилися у зовсім важкому становищі. Румуни прийняли тільки командний склад, а рядових повертали назад, на розправу. Ті ж, хто повертався до Польщі, теж нерідко падали під кулями на прикордонних перевалах, або ж потрапляли до катівень Пільсудського. Але справжнє пекло було на Закарпатті. По містах, селах і присілках, мов гончі пси, люто скаженіли жандарми, які з допомогою профашистських елементів, шпиків і місцевих мадяронів виловлювали січовиків та активістів і за 30 іудиних срібняків продавали їх загарбникам.

Полонених, зв'язаних колючим дротом у шеренги по п'ять-десять чоловік, підводили на середину мосту у Велятині недалеко від Хуста. Там їх прикладами і багнетами зіштовхували у воду. Хто був сильнішим, той виринав, хапав повітря, захлинявся, але поруч був уже мертвий, який його тягнув на дно... Ридав навколо Тиси народ, не можучи нічим зарадити, а ось загарбники задоволені посміхались, підводячи чергову партію жертв до місця розправи.

Першими топили галичан, які нерідко так гарно співали чарівних козацьких пісень, неначе їх вели не на страту, а на сцену великих театрів, а інші вигукували востаннє «Хай живе Україна!» і самі стрибали у безодню. За ними гнали зовсім юних гімназистів, хоч деяким з них не виповнилось і 16-ти років. Все повторювалося раз за разом. Ні сльози, ні прохання, ні молитви, ні прокльони не допомагали.

Подібне творили фашисти і в Королеві. Ось так вершили свій кривавий суд знавіснілі загарбники.

(Записано у Міжгір'ї від Красняника Миколи).

ДЕСЯТЬ ГІМНАЗИСТІВ

Коли заходили мадяри в 1939 році, то гімназисти із Севлюша тікали додому. Йшли через Веряцю, аби вийти на міст, перейти по ньому до Хуста.

А мадяри наступали із Текова. Увиділи гімназистів і подумали, що то січовики. Почали по них стріляти, а ті поховалися за купки гною, що люди вивезли на поле. Там їх мадяри поїмали.

Привезли гімназистів у село, потребували вози і мотуззя. То були наші хлопці. Один, із перебитою рукою, сказав, що він із Тернова. Люди думали, що їх відвезуть у темницю, вияснять все і відпустять. А хлопців пов'язали, повезли над Тису і там над водою розстріляли.

(Записав Іван Сенько 7 липня 1990р. від П.В.Свереняка у с.Веряця).

Визначні постаті української історії До 125-річчя від дня народження Августина Волошина

ПОДВИЖНИК «ПРОСВІТИ»

Августина Волошина справедливо називають найбільшим просвітителем Закарпаття ХХ ст. Подвижницьку працю проводив він і в крайовому товаристві «Просвіта».

З часу його заснування (1920) і до призначення прем'єром уряду Карпатської України (1938) був незмінним заступником голови товариства, організатором і провідником усіх важливих ділянок просвітнянського життя краю.

Чільне місце належить А.Волошину у справі заснування товариства. Саме з його ініціативи у грудні 1919р. у його квартирі в Ужгороді відбулася нарада гурту інтелігентів, на якій обговорено стан культурно-просвітницької роботи в краї. Крім господаря, в ній взяли участь Гіядор і Мирон Стрипські, Михайло Григашій, д-р Юлій Брашайко, д-р Степан Фенцик, проф. Августин Штефан, інспектор Поливка, Микола Творидло. А.Волошин підкреслив, що в Ужгороді вже раніше постала думка заснувати просвітнє товариство і що о.Омелян Невиський, парох з Уяку (нині село знаходиться на території Словаччини) вже навіть підготував статут для просвітницького товариства «Зоря» і передав його йому. Але оскільки статут виявився дуже великий за обсягом і ґрунтувався на статуті львівської «Просвіти» ще з 1890р., було вирішено його доопрацювати, для чого вибрано комітет у складі А.Волошина, д-ра Стрипського і М.Творидла. Комітет працював над статутом декілька днів (напередодні і в перші дні нового 1920 року), значно скоротив його обсяг і дійшов до висновків, що: 1) етимологічний правопис статуту має бути такий, щоб ні в чому не змінювати народну мову; 2) необхідно змінити назву організації «Руський

*Головний виділ товариства «Просвіта».
У першому ряду справа — о.Августин Волошин.*

народний союз «Зоря» на «Товариство «Просвіта» Підкарпатської Русі». Незабаром статут було схвалено і обрано комітет по організації установчих зборів, до якого увійшов і о.А.Волошин. Як відомо, установчі збори відбулися в залі будови ужанського комітату в Ужгороді 9 травня 1920р. (29 квітня проведенню зборів перешкодили русофіли). А Волошин був обраний членом головного виділу (Ради) товариства, а на першому засіданні виділу 11 травня 1920р. — заступником голови товариства.

Як свідчать протоколи засідань Головного Виділу крайової «Просвіти», які збереглися з 11 травня 1920 до 27 липня 1934 року, він брав активну участь у роботі проводу товариства і своїми порадами та працею сприяв успішній його діяльності на різних ділянках просвітянського життя. З протоколів видно: А.Волошин проявив себе як людина розумна, зважена, толерантна, поміркована.

Варто відзначити ті ділянки праці «Просвіти», які А.Волошин очолював особисто або брав найактивнішу участь у здійсненні окремих завдань і програм.

Серед них не можна не згадати його заслуги у спорудженні Народного Дому товариства «Просвіта» в Ужгороді, заснуванні першого на Закарпатті українського професійного театру — Руського театру товариства «Просвіта», у роботі видавничої комісії, перетвореної згодом у літературно-науковий відділ «Просвіти», топонімічної комісії, організації читалень і проведенні просвітянських з'їздів, свят, ювілеїв, тощо.

Щодо будівництва Народного Дому «Просвіти» в Ужгороді, то він був не тільки жертводавцем (пожертвував на будівництво 5 тис. чл. крон), не тільки активним членом санаційної комісії, яка організувала збір коштів на погашення боргів, але й ідейним провідником цієї справи. Свої погляди на значення Народного Дому для розвитку культури закарпатських українців, національного і духовного відродження краю він виклав у своєму глибокому виступі на святковій академії з нагоди відкриття просвітянського центру краю 7 жовтня 1928 року:

«Знаємо то дуже добре, що стоїме все лиш на початку культурного пробудження, що ще далеко єсьме від того, щоби сьме могли хвалитися свідомістю широких мас, знаємо, що не так легко одродитися народу, котрий так глибоко був притоптаний, знищений культурно і матеріально; знаємо, що ще велика

праця стоїть перед нами, яку шойно починаємо. Але днешнє свято наповнює нас надією, що сей дім культури буде важним чинником споєня всіх сил народної культури. Сей наш Народний Дім має бути серцем дальшої культурної еволюції нашої, котра своїми органами розсилає кров народного життя, знання самого себе, свого язика, своєї літератури, знання народного генія, знання красот краю, знання і любов до всього, що є наше, що є народне. Най знає кожний русин, що в престольнім городі Підкарпатської Руси стоїть вже палата руської культури, вибудована працею своїх синів з поміччю своїх братів, своєї отчизни, своєї слов'янської республіки. Най знає кожний русин, куда має обернутися, якщо в селі своїм хоче основати читальню, народний хор, театр, кружок. Най знає, куда має обернутися, якщо хоче собі купити добру книжку, мелодії своїх народних пісень або твори руської сцени. Але, браття солодкі, сей Народний Дім лиш в тім случаї буде серцем народної культури, якщо буде вірний нашому народному генію, якщо буде служити правдивій просвіті, котра веде до Бога і до розвивання народного язика. Наш народний дім лиш так буде підносити нашу народну культуру, якщо буде дійсно народним. Якщо не будемо все лиш од правительства чекати, але самі причинимося до розвивання його, якщо широко підпремо красні його задачі нашою працею і нашим ширим жертволюб'єм. Розносіть дорогоцінний скарб культури під кожду руську стріху. Культурна боротьба між різними напрямками най не ослабляє вашу охоту до праці, але най вас заохочує до благородного суперництва. Не нарікайте, що народ бідний, але робіть, щоб був культурний, і тоді буде і матеріально щасливішим!»

Визначну роль відіграв А.Волошин у заснуванні Руського театру товариства «Просвіта» — першого на Закарпатті українського професійного театру. 27 грудня 1920р., на своєму п'ятнадцятому засіданні, Головний виділ «Просвіти» з метою створення театру утворив комісію під головуванням А.Волошина і вирішив провести урочистості з цієї нагоди 15 січня 1921р. В оголошенні про цю подію зазначалося, що перша святкова вистава театру відбудеться у залі міського театру 15 січня 1921р., а промову виголосить голова комісії Руського театру товариства «Просвіта» Августин Волошин. Відзначивши роль просвіти в духовному і національному житті народу, промовець подав своє бачення мети і завдань театру:

«...наш «Руський театр» має бути храмом, котрий проповідує правду, чистоту обичаїв, благородні ідеали культурної життя, має бути школою, в котрій можна багато доброму навчитися і котра вказує на наші хиби і на способи, як маємо їх усунути, має бути громадянською інституцією, котра благородно має впливати на маси, проводити думку духовного цивілізованого життя, котра раз сміхом, другий раз слезами примушує людей думати, розсуджувати над їх вчинками, котра слабшого підкріплює, а заблудившого направляє на праву дорогу. Хто бажає, щоби наш народ не пропав в болоті бездіяльності, а жив свідомою, культурною життяю, той повинен посвятити всі свої сили роботі розвивання сеї важної культурної нашої інституції, котру організує наше перше просвітне товариство «Просвіта».

Він взяв участь ще в одній визначній події, пов'язаній з діяльністю театру «Просвіти». 19 грудня 1921р., коли громадськість Закарпаття у приміщенні ужгородського театру урочисто відзначила 40-річчя театральної діяльності Миколи Садовського (організатором святкування виступило товариство «Просвіта»), Августин Волошин від імені Головного Виділу товариства вручив ювілярові лавровий вінок з написом «Миколі Карповичу Садовському на 40-літній ювілей артистичної діяльності. Товариство «Просвіта». 23.XI.1921».

Чимало зробив А. Волошин і для фінансового та матеріального сприяння театрові, часто відвідуючи з цією метою урядові чинники або надсилаючи їм відповідні листи.

Видатну роль відіграв А. Волошин у видавничій діяльності товариства «Просвіта». 18 травня 1920р., на своєму другому засіданні, Головний Виділ утворив видавничу комісію, до якої увійшли А.Волошин (голова), В.Бирчак (секретар), І.Панькевич, С.Клочурак, В.Желтвай. Вже упродовж 1920р. було видано брошуру В.Пачовського «Что то «Просвіта», його ж «Історію Підкарпатської Руси», вибрані поезії С.Руданського, оповідання Луки Дем'яна «Чорт на весіллі», брошуру М.Творидла «Чим і як гноїти» і т.д.

А на вісімнадцятому засіданні Головного Виділу 2 лютого 1921р. утворено Літературно-науковий відділ, тобто по суті реорганізовано видавничу комісію. Очолив цей підрозділ «Просвіти» Августин Волошин. До складу відділу увійшли В.Желтвай — заступник голови, В.Бирчак — секретар, Т.Скиба,

Е.Невицький, А.Штефан, М.Брашайко, В.Гаджега, П.Гебей, М.Григаший, Т.Жаткович, Й.Камінський, І.Панькевич, Є.Сабов, П.Яцко та інші відомі вчені та культурні діячі, всього 48 осіб. Метою відділу стало «видання руських книг, наукових і літературних журналів або часописів, а також підтримка таких видань, наукова і літературна творчість в руській мові».

Визначним здобутком відділу слід вважати видання Наукового збірника товариства «Просвіта», до редакційної колегії якого увійшли А.Волошин, В.Гаджега, І.Панькевич, В.Бирчак. У передмові до першого річника редакція збірника зазначала: «Товариство «Просвіта», ідучи назустріч всім культурним змаганням пробудженої Підкарпатської Руси, приступає до наукового видання у формі річного «Наукового збірника». Потреба такого органа, котрий служив би інтересам науки, а головню дослідів на полі історії літератури, мови, етнографії, етнології, мистецтва, соціальної, політичної і церковної історії Підкарпатської Руси, не лише очевидна, але і конечна. Зростаючий інтерес до минувшини П.Руси мож було видіти у гуртку учених, котрі походили головню з Галичини і України (Франко, Верхратський, Гнатюк, Охримович, Щербаківський) або Росії (Петров), а також наших уродженців (Годинка, Стрипський). Їм завдячуємо нині не одну цінну працю, через котрі світ не забував про нашу маленьку країну. Продовжити зачату ними роботу і зобразити всіх, котрі займаються дослідями над всіма тими галузями знання, взяла на себе літературно-наукова секція «Просвіти». Думаємо, що наш скромний початок приєднає нам прихильників і збере коло нас всіх тих, котрим дороге наше минуше й теперішнє духовне життя».

З 1922 по 1938 рік вийшло 14 випусків (у 12 томах) збірника. Серед його матеріалів слід назвати ґрунтовні праці таких відомих вчених як В.Гнатюка, Ф.Колесси, С.Рудницького, В.Сімовича, К.Студинського, В.Владикова, В.Січинського, О.Мищока та інших. Науковий збірник товариства «Просвіта» був не тільки найвизначнішим науковим виданням 20-х — 30-х років, але й залишається таким до нині.

А.Волошин очолював також редакцію ілюстрованого місячника «Пчілка», що його видавала для молоді і народу «Просвіта», хоча визначну роль у виданні «Пчілки», як і ряду інших часописів, відіграв видавець і редактор Павло Кукуруза.

Велика заслуга А.Волошина у виданні шкільних підручників, художніх творів, книжок господарського характеру. Очолюваний ним відділ за час своєї діяльності видав 150 книжок для народу, тиражем понад 450 тис. примірників. Це щорічні календарі «Просвіти», художні твори О.Духновича, Т.Шевченка, С.Руданського, О.Олеся, О.Кобилянської, М.Коцюбинського, Б.Лепкого, А.Крालицького, І.Невицької, М.Підгірянки, Л.Дем'яна, В.Гренджі-Донського, «Історію Підкарпатської Руси» В.Пачовського та під цією ж назвою — І.Кондратовича, книжечки з господарськими порадами О.Ільницького, В.Мосори, М.Творицла, О.Маркуша, В.Чаплі, Р.Стахури та інших, брошури протиалкогольного характеру К.Феделеша і т.д.

З праць самого А.Волошина, виданих під грифом «Просвіти», слід назвати: «О письменном язиці Підкарпатських Русинів» (Ужгород, 1921), «Пам'яті Олександра Духновича» (Ужгород, 1923), «Наука стилізації для IV, V і VI класів народних шкіл» (Ужгород, 1923) та інші. Цілий ряд його статей надруковано в календарях «Просвіти», «Пчілці», «Науковому збірнику» товариства «Просвіта» та інших виданнях.

Товариство «Просвіта» видало книжечку В.Бирчака «Августин Волошин (його життя і діяльність. З нагоди ювілею 50-літніх уродин і 25-літньої праці)» (Ужгород, 1924). У книжечці подано також спомин Павла Яцка «Августин Волошин як педагог» та вірш В.Гренджі-Донського «Великі мужі» з присвятою «А.Волошинови в день ювілею».

А.Волошин входив до складу Тимчасової топонімічної комісії товариства «Просвіта», яка мала назву «Комісія для назв місцевостей Підкарпатської Руси» і була утворена 17 вересня 1920р. В її завдання входило вироблення для уряду пропозицій щодо правильного вживання назв міст, сіл, присілків, фільварків, хуторів тощо. У діяльності комісії, крім А.Волошина, активну участь взяли М.Стрипський, М.Брашайко та інші. Вже на початку 1921р. комісія фактично завершила роботу і подала урядові свої пропозиції.

Чималу роль відіграв А.Волошин і в організації «Просвітою» культурних заходів, днів і вечорів пам'яті Т.Шевченка, О.Духновича, зборів, з'їздів, маніфестацій, зльотів молоді, національно-культурних свят тощо. Серед таких слід відзначити відкриття і посвячення Народного Дому «Просвіти» у 1928р., 120-ї і 125-ї роковини народження О.Духновича відповідно у 1923 і 1928 рр., з'їзди народовецької (української) молоді Закарпаття у 1929 (Ужгород) та 1934 (Мукачево) роках, Всепросвітянський з'їзд 16—17 жовтня 1937р. в Ужгороді та інші. На цих та інших масових заходах А.Волошин виголошував яскраві і глибокі промови з проблем культурного та політичного життя краю.

У своїй змістовній промові на знаменитому з'їзді «Просвіти» у 1937р. «Заснування і розвиток товариства «Просвіта» він прослідкував історію культурно-просвітницького життя на Закарпатті з часу заснування Літературного об'єднання Св.Василя Великого (1864) і аж до з'їзду «Просвіти», дав високу оцінку діяльності на Закарпатті товариства «Просвіта»: «Кожний об'єктивний громадянин мусить признати, що наша «Просвіта» за 18 літ свого існування виконала велику культурну працю. Особливо в перших роках по перевероті, коли іншого подібного товариства не було — виконувала «Просвіта» дев'яносто процентів позашкільної освітньої праці та спричинилася в дуже великій мірі до поширення національної свідомості, до усунення рабського духа, до усунення чужого духа та до піднесення морального, культурного і господарського рівня нашого народу».

У вагомих здобутках «Просвіти» велика заслуга самого Августина Волошина, який був душею, розумом і совістю товариства.

Просвітницьку працю А.Волошин успішно продовжив в еміграції, зокрема у Празі, де він працював деканом, а згодом і ректором Українського Вільного Університету.

Павло ФЕДАКА,
голова крайового товариства «Просвіта».

Панахиду по бл.п. Митрополитові Андрею Шептицькому в університетській римо-католицькій церкві в Клементині відправляють (зліва на право): адміністратор парохії о.Граділь (чех), Президент Карпатської України о. Миср, Августин Волошин і о.крилошанин Роман Лободич. Прага 1945р. Фото до Календаря «Просвіти» передає Петро Баср з Торонто.

АВГУСТИН ВОЛОШИН В ОЦІНЦІ ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО

Майже всі соратники Августина Волошина — будівничі незалежної Карпато-Української держави, яким вдалося вижити за часів угорської окупації Закарпаття і уникнути сталінських таборів, — видали за кордоном свої спогади про нього. Особливо цінний матеріал міститься в щоденнику і споминах славного закарпатського поета, письменника і громадського діяча Василя Гренджі-Донського. Наш земляк упродовж десятиліть йшов нога в ногу з А.Волошином, був живим свідком подій, що відбувалися в краї у міжвоєнний період. Перу письменника належать кілька спеціальних статей про багатогранну діяльність і життєвий шлях майбутнього президента. Зокрема, такі як: «Августин Волошин і вдячність п.начальника шкільного реферату», «Короткий життєпис державного секретаря о.Августина Волошина», «Отець д-р. Августин Волошин». В них В.Гренджа-Донський вказував на чільне місце А.Волошина в нашій історії і культурі, його великий вклад у розвиток освіти і науки краю.

У 1938р. Гренджа-Донський справедливо відзначив, що «як чехи мають свого Масарика, так і ми, підкарпатські українці, маємо свого Августина Волошина. Це наша гордість і наша слава. Волошин — наша новітня історія...». У «Короткому життєписі...» Гренджа-Донський пише про дитячі роки і формування національної свідомості видатного політичного діяча. «Батько нашого національного відродження о.Августин Волошин, — писав він, — побачив світ в наших зелених горах на Верховині, в селі Келечині, окр. Волівська, де його батько був священиком. Свою національну свідомість набув уже в хаті своїх батьків, де говорилося по-українськи. Верховина наша говорить чистісінькою українською літературною мовою й донині і це на молодого хлопця мало вплив. По-мадярськи дуже мало знав, що коли прийшов до Ужгородської гімназії, з мадярською мовою мав труднощі і лише з поправкою перейшов».

Юнак тягнувся до знань. «З гімназії їде молодий талановитий студент на теологію в Ужгороді, а опісля в Будапешті й закінчує, придбавши також фах професора фізики. Зразу стає професором Ужгородської учительської семінарії». В той же час А.Волошин активно включається в громадську працю.

Величезний внесок зробив А.Волошин як видавець, популятизатор нашої історії. Його праці, що широко були відомі в народі, посіяли в людях зерно освіти, науки, яке зросло в часі. «Найбільшою заслугою о.Волошина є те, що в ті часи найбільшої мадяризації пише і видає книги, шкільні підручники і редагує майже єдину на той час газету «Наука»... Працює в товаристві ім. святого Василя Великого, а коли мадярська влада закрила це товариство, організує разом з іншими друкарню і книгарню «УНІО». Ці слова Гренджі-Донського є відповіддю деяким історикам, які намагаються зробити з А.Волошина «служу кількох господарів», який переходив від одних до інших заради своєї кар'єри. Та чи зробив він взагалі собі кар'єру? На глибоке переконання В.Гренджі-Донського, «Августин Волошин — найбільший наш муж новіших часів, не зробив жодної кар'єри, хоч його широке знання, досвіди й здібності та великі заслуги просто предестинували його на найвищі достоїнства». А скільки зробив корисного А.Волошин для формування кадрів нашої інтелігенції? Саме вона в 30-х роках була ініціатором величезних державних перетворень, яким, на жаль, не судилося здійснитися. Про це теж не міг не сказати В.Гренджа-Донський: «Як директор семінарії, виховує сотні, тисячки найсвідомішої нашої інтелігенції, народних працівників...»

Задовго до 1938 року А.Волошин починає активно займатися політичною діяльністю. Особливо в цьому відношенні слід виділити його участь у подіях 1918-1919 рр., коли після розпаду Австро-Угорської монархії вирішувалася доля нашого краю. Історики по-різному трактують ці події, а окремі зображують Волошина — політика як авантюриста, який миттю з орієнтації на Угорщину повернувся до щойноутвореної Чехословаччини. А як розумів його участь в тих подіях В.Гренджа-Донський? В «Короткому життєписі...» він пише, що «найбільшу роль відіграє о.Августин Волошин під час перевороту, коли треба рішати про долю народу. Організовує і веде Народну Раду, а коли була небезпека, що розшматують нашу країну, то збирає сточленну делегацію з трьох народних рад і 8-го травня 1919 року під синьо-жовтими прапорами веде до Праги. Що наше Підкарпаття заховало на свою цілісність, це заслуга о.Волошина». Звичайно, така оцінка ролі Августина Волошина багато в чому суб'єктивна, адже не можна всі ці важливі в житті нашого народу події трактувати виключно на фоні окремої людини, однак заперечувати особистий вклад Волошина було б теж несправедливо.

А.Волошин був надзвичайно чуйною людиною, яка вміла углядіти майбутні таланти. Він, у деякій мірі, дав дорогу в життя і молодому письменнику Гренджі-Донському. «Карпатський соловейко» не раз на це вказував. Вже будучи широко відомим письменником, В.Гренджа-Донський у своїй доповіді-

статті «Українська культура на Закарпатті на початку цього сторіччя і за першої Чехословаччини» у 1968р. говорив, що, якщо до першої його книги передмову написав галицький поет Василь Пачовський, то до другої — Августин Волошин. У 1939р, прем'єр-міністр запропонував Гренджі-Донському посаду редактора урядової газети «Нова свобода» і не помилився у кандидатурі.

В.Гренджу-Донського можна по праву вважати літописцем подій кінця 30-х років. Він яскраво описує в своєму щоденнику звістку про призначення А.Волошина прем'єр-міністром: «Люди з великої радости по вулицях обнімалися, підкидали шапки вгору і плакали з великої втіхи. Я ще в житті не бачив такого захоплення, такого ентузіазму...». Або: «...Вістка про нову владу прийшла о третій годині і зразу рознеслася не тільки в столиці, але й по цілому Підкарпатті. За десять хвилин знав Хуст, Рахів, Ясіня, Волове. По вулицях люди стискали собі руки, цілувалися, здоровили один одного, в багатьох очах блищали сльози радости, що маємо свою широкую українську владу».

Августин Волошин не випадково був призначений прем'єр-міністром, а згодом обраний президентом. Не було на той час більш авторитетної і улюбленої в народі постаті. Численні його виступи на мітингах супроводжувалися бурхливими оваціями. «Коли я законферував, — відзначав Гренджа-Донський, — що до мікрофону приступає батько нашого відродження о.Августин Волошин, то оваціям і оплескам не було кінця». Таке відбувалося завжди, як тільки на трибуну піднімався карпатських прем'єр.

Важка ноша випала на його долю. Нелегкий був час. У тих складних умовах треба було просуватися вперед до повної незалежності. Були помилки, сумніви, надії, яким не судилося здійснитися. Уже в перший день свого прем'єрства, виступаючи перед народом, А.Волошин сказав: «Перед владою важке і відповідальне завдання закласти тривалу основу під будову нашої держави і подбати, щоб кожний син нашого народу мав працю. Я вірю, що нам Бог допоможе в нашій праці, а вас прошу підтримати нас і надалі так віддано, як дотепер». Перші дні прем'єрства переконали Волошина, що нелегко буде домагатися незалежності. Цікавий епізод, який свідчить про відкритість Волошина, його цілеспрямованість, наводить В.Гренджа-Донський: «...До прем'єр-міністра Волошина зараз підійшов мадярський полковник Невицький. Прийшов намовляти прем'єра, щоб піддався мадярам, бо і так нема смислу тепер йти проти Мадярщини...» Прем'єр Волошин надзвичайно обурився на таку мадярську безличність і полковникові Невицькому відповів так: — Іди і скажи тим, що тебе послали, що ми із глибини душі їх ненавидимо. Ми мадярів добре знаємо і нічого спільного не хочемо з ними мати. Коли б ми прилучилися до вас, то нашу сіль і наше дерево ви візьмете задармо, а тепер будемо вам продавати за гроші...»

15 березня 1939р. назавжди увійде в історію волелюбних країн, бо цього дня Закарпаття вперше стало вільним. Цього дня А.Волошин з надією говорив: «...Ми розбудуємо Карпатську Україну з признанням повних прав і національним меншостям, щоб всі громадяни Карпатської України почувалися щасливими». На одному із засідань Сойму, вже будучи президентом, Волошин сказав: «Прошу Всевишнього, щоб скріпив нашу віру й позволив нам розбудувати нашу Землю для щастя й добра українського народу та цілого населення Карпатської України».

На жаль, цим благородним і справедливим задумам не суджено було збутися. Мадярська солдатня брудним чоботом вже топтала нашу землю. Тисячі молодих хлопців з різних куточків України йшли під кулі й танки, щоб не пропустити ворога. Починалася трагедія Карпатської України...

По-різному склались долі двох наших видатних земляків. Василь Гренджа-Донський, пройшовши крізь пекло фашистських тюрем і таборів, опинився в Словаччині, де і жив до самої смерті. Августин Волошин, заарештований у 1945р. людоловами з НКВС, закінчив своє життя в Бутирській тюрмі. До останніх днів В.Гренджа-Донський зберігав у своєму серці любов і пошану до президента Карпатської України. Він був глибоко переконаний, що «такий муж заслужив, щоб його іменем називали найкращі площі та вулиці, щоб йому ставили пам'ятники. Це все ми зробимо, як прийде на це час». Такий час прийшов.

На наших очах відбувається, хоч і запізнений у часі, але закономірний, процес повернення нам Августина Волошина у рідний край і рідну Україну. Ми не тільки повертаємо собі його спадщину, тим самим ми повертаємо собі нашу історію і нашу культуру.

Микола ВЕГЕШ,
доктор історичних наук.

НАРОДНА ПІСЕННІСТЬ ЧАСІВ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

У 20-х—30-х років нинішнього століття на Закарпатті набувають поширення пісні січових стрільців. Вони супроводжували мітинги, різні зібрання, свята, вечорниці, вселяли мужність, об'єднували закарпатців, кликали їх самовіддано виступати за своє визволення від чужоземного поневолення і мали помітний вплив на формування національної свідомості.

Виникнення заклично-патріотичних стрілецьких пісень розгорнулось напередодні і в роки першої світової війни. Головна сюжетна спрямованість стрілецьких пісень — створення незалежної Української держави. Ці пісні у радянський період замовчувалися, залишалися поза увагою фольклористів, бо вважались буржуазно-націоналістичними і не вписувались у штучну систему жанрового складу, дозволену й ніби рекомендовану для вжитку і в побуті, і в науці.

Питання значення пісень січових стрільців як духовної зброї в боротьбі з ворогом, яка об'єднувала, морально згуртовувала людей, була постійним супутником патріотичних та героїчних діянь народу, залишається на сьогодні одним з важливих і недостатньо розроблених в українській фольклористиці.

У 20—30-і роки, коли на Закарпатті створилися відповідні умови для національно-визвольних змагань, стрілецькі пісні засяяли новим блиском, полинули на широких і міцних крилах по всьому краю, виконуючи величезну дійову, агітаційну й пропагандистську роль. Про національне пробудження українців Закарпаття цього періоду переконливо засвідчує відомий письменник нашого краю Ю.Станинець. У статті «Ми дочекались цього дня» він писав: «В тридцятих роках наш край зазнав небувалого піднесення національної самосвідомості українського населення. Слово «Україна» стало ніби еліксиром життя, надихало людей на самопожертву заради омріяної вільної Батьківщини, яка всім нам здавалася тоді досяжною. Людей різних віросповідань, різних партій, різного віку об'єднувало це магічне слово — «Україна». Люди — і молоді, і старші — віталися «Слава Україні!». А пісні про січових стрільців, гімн «Ще не вмерла Україна...» були чи не найулюбленішими».

Пісні входили до програм концертів хорових колективів, учителі розучували їх з учнями на уроках. Про це згадує оригінальний оповідач М.С.Майор (записані від нього казки вийшли окремим збірником «Золотий птах» — 1998), який у кінці 30-х років навчався у своєму рідному селі Драгово, що на Хустщині. Він стверджує: «Наш учитель-земляк (пізніше став талановитим поетом) М.І.Рішко вів у школі співи і розучував із учнями пісні січових стрільців на чотири голоси. Учні урочисто й натхненно співали «Ще не вмерла Україна...», «Ой у лузі червона калина», «Гей, там на горі січ іде», «Їхав стрілець на війоньку» та інші».

Пісні доходили до сердець людей різними шляхами і завойовували почесне місце в їх репертуарі та в громадському побуті і ставали його невід'ємним компонентом. Їх тематика була зумовлена реальною дійсністю, відображала її, була тісно пов'язана з настроями і прагненнями людей в умовах визвольних змагань, боротьби за незалежну Україну

Пісні січових стрільців ставали мобільним, ефективним засобом виховання молодого покоління в дусі відданості ідеям визвольної боротьби, в ім'я здійснення найзаповітніших мрій народу. Вони будили у слухачів волелюбні настрої, почуття впевненості в нескореності народу, кликали не коритись поневолювачам, викликали святу ненависть до загарбників, що плюндрували простори рідної землі. Бадьорий тон, енергійні, жваві, закличні інтонації, глибока віра в перемогу, мрії і сподівання на волю, щасливе життя захоплювали народні маси. Герої пісень постають безстрашними, мужніми, вірними патріотичному обов'язку.

Були поширені такі різновиди стрілецької пісенності, як «пісні-заклики» («За Україну з вогнем завзяття», «Лунає клич, лунає грімкий»), пісні-гімни («Ще не вмерла Україна», «Не пора», «Ми — гайдамаки»), пісні-реквієми («Чуєш, брате мій», «Засумуй, трембіто»), стрілецькі колядки, пісні-кепкування над парубком-невдахою («Бо війна війною») та інші.

Патріотично-виховна функція пісень цього періоду розкривається не тільки на матеріалах певного жанру. Народні маси з неосяжного моря пісень віддавали перевагу тим, що могли задовольнити потреби часу — духовно об'єднати, згуртувати людей, вибороти волю й незалежність. Зв'язок пісні з конкретними потребами часу, актуальність тематики вирішували їх життєвість. Тому в репертуарі січових стрільців зустрічаємо й такі пісні: «Верховино, світку ти наш», «Засвистали козаченьки», «Ой на горі та женці жнуть», «Ой у лузі та ще й при березі», «Як ми прийшла картка на руковат», «Коли я руковав, мила плаття прала» та інші.

Кожна пісня несла великий заряд моральної сили, підтримки і впевненості. А такі, як «Ще не вмерла Україна», «Ой, у лузі червона калина...», «Не пора», «Ми — гайдамаки» та інші несли в собі величезну вражаючу наснагу, широту народного гніву, виражали могутність народу, який піднявся на здобуття волі й незалежності багатостраждального краю. Ці пісні вливали величезний заряд енергії, мужності, нездоланності, ненависті до ворога.

Популярністю користувалися й інші українські народні пісні, особливо козацькі марші, історичні, пов'язані з різними періодами визвольного руху українського народу. Образна система класичної народної пісенності відповідала естетичним вимогам закарпатців того періоду.

Виконувалися також родинно-побутові пісні про подружню любов, гіркоту розлуки, зруйновані війною сім'ї і розбите кохання. Вони правдиво відтворюють благородну красу чекання коханого воїна дівчиною або

вірною дружиною, перейняті спогадами про рідний дім, улюблений край, розкривають щирі патріотичні почуття, волелюбність, ненависть до ворогів («Прощайте, гори», «Ой любив та кохав», «Як з Бережан до Кадри», «Ой на горі жито» та ін.).

Активно використовувались старі форми колядок, точніше їх величальний тон, для художнього зображення нової дійсності. Це було виявом прагнень народу поетичним словом негайно реагувати на суспільно-політичні події. Так, складена в ті часи на основі народної колядки «Нова радість стала» з актуальним змістом, вливалася в тогочасну творчість і набувала зовсім іншого смислового навантаження, вона була вдало пристосована для оспівування Карпатської України.

У народнопісенній творчості про Карпатську Україну важливе місце належить коломийкам. Як і раніше, вони давали чимало простору для розгортання теми, висвітлюючи злободенні питання. Їх коротка й гнучка, легка й мобільна форма завжди з успіхом використовувалась для створення текстів громадянського звучання, відповідала потребам народу. Стиль у нових умовах наближався до публіцистичного. Так, у в'язанці коломийок «Почалося нове життя», оспівуються ті часи, коли у 1938 році Карпатська Україна отримала автономію, А.Волошин став прем'єр-міністром, а Хуст — столицею. Люди радіють, синьо-жовті прапори прикрасили їх оселі. Далі мовиться, що Сойм проголосив А.Волошина Президентом, звучить заклик об'єднатися з Великою Україною.

Творці коломийок гострим, бойовим словом або звертаються безпосередньо до ворогів, викривають їх ганебні дії і вчинки або ушляхетлюють захисників Карпатської України. Свідомими людьми, справжніми патріотами, оборонцями рідної землі виступають у коломийках січовики. Така думка складалась у народі на цілком реальній основі («Це герої України», «Коби гори говорили», «Ой спустився сірий туман» та інші).

Як раніше, так і нині особливою популярністю користується пісня «Чи чули ви, рідні браття». Нам вдалося записати її в різних кутках нашого краю (Ужгороді, Перечині, Виноградіві, Хусті, Буштині, Рахові...).

Угорські окупанти жорстоко розправлялися з тими, хто виконував пісні січових стрільців. Автор цих рядків записав спогад від Марії Андріївни із села Ганичі Тячівського району. Вона розповідала: «У 1943 році влітку я разом з іншими дівчатами з нашого села відправилися на сезонні роботи в Угорщину десь поблизу Дебрецена. Коли восени поверталися додому, на станції у Батьові у нас була пересадка на інший поїзд. Чекаючи його, ми заспівали пісню «Світить місяць із зорями». Як почувли це угорські жандарми, підійшли до нас, чотирьох дівчат, забрали нас, відправили в холодну кімнату із заграбованими маленькими віконечками і сказали: «Як посидите тут, більше вас не буде кортіти співати антидержавних пісень». Там просиділи ми у холоді та голоді три дні. Потім нас відпустили, і ми цілий місяць хворіли, бо простудилися. Однак пісні ми не покинули співати, а ще з більшим ентузіазмом і любов'ю де тільки можна було співали, що й донині пам'ятаю їх». Від неї ми й записали у 1995 році згадану та ще й цілу низку інших пісень січових стрільців.

Було чимало усіляких випадків розправи угорських окупантів з піснями, їх творцями та виконавцями. Але ніякі переслідування не могли зупинити пісню. Вона виривалась з в'язниць, проривалась крізь колючі дроти таборів, живою дійшла до наших днів. Бо пісні завжди піднімали дух, вселяли бадьорість, давали надію, наповнювали серця співаючих і слухаючих вірою в торжество правди, справедливості над світом насильства, кривди і чужоземного поневолення, були могутнім засобом пробудження приспаних велетенських сил народу, що піднявся здобувати волю і незалежність.

Пам'ять про полеглих січовиків Карпатської України для нас священна. І тому хотілося б, щоб скрізь з великою відповідальністю ставилися до того, що зв'язано з цією пам'яттю. Це глибоко усвідомлюють діячі культури і мистецтва, які намагаються у поезії та музиці ушляхетити патріотів. Так, талановитий поет Яр Славутич написав вірш «Карпатські січовики», а композитор Г.Китастий — музику. Пісня стала популярною, її виконують під час різних свят. Варто наголосити, що в основу згаданої пісні лягли спогади пані Дорошевої, чоловік якої був у Карпатській Січі і загинув у бою: «Я жила тоді в селі над Тисою. Уранці вийшла по воду — ще й сонце не сходило. Тихо. Над річкою густа млава стоїть. Я набрала води у відра й хотіла вже йти. Коли дивлюсь — ніби якісь колоди пливають. Приглянулася... А то не колоди, а люди... мертві люди... Приглядаюсь далі, а то ж наші січовики... Пливуть і пливають по Тисі — аж до синього Дунаю. А їх ні рукою дістати, ні весельцем до берега пригнати...» Про творчу інтерпретацію цих спогадів довідуємося із статті Яра Славутича «Як я написав пісню «Карпатські січовики» (Карпатська Україна. — 1994. — 11 серп. — с.4-5).

Було б дуже добре, щоб пісні січових стрільців частіше звучали з концертних естрад, по радіо, телебаченню, в дні святкування визначних дат української державності, біля пам'ятників полеглим борцям, в учнівських колективах. Поряд з іншими засобами виховного впливу, вони виконують важливу роль у прищепленні молоді почуття поваги до героїчних традицій того покоління, яке виборювало волю й незалежність нашого народу, жертвувало своїм життям в ім'я цієї ідеї.

Іван ХЛАНТА,
кандидат філологічних наук.

ЦИ Ч҃ЛИ-СЬТЄ, МИЛІ БРАТТЯ...

Ци чули-сьте, милі браття,
Як бороли Закарпаття.
Сорок тисяч воювало,
Кров невинну проливало.
Там, над Хустом, ворон кряче,
На чужині мати плаче.
Мати плаче на чужині,
А дівчина на могилі.
«Не плач, мати, та й не тужи
Син ранений — та не дуже:
Головонька — начетверо,
А серденько — навосьмеро,
Білі пальці — на кавальці,
Білі ручки — на обручки.
Найми, мамко, столярика,
Майпершого малярка,
Най ми хижку ізбудують
Та начорно помалюють,
Та без дверей, без віконець,
Бо вже мому життю кінець».
Там, над Хустом, ворон кряче,
За синачком мати плаче..

Записав Іван Сенько
у с. Келечині на Міжгірщині
29.09.1987р. від Івана Іванця.

КОЛОМІЙКИ ПРО КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ, ЗАПИСАНІ ІВАНОМ ПАНЬКЕВИЧЕМ

А як ішла я до Хуста,
У поїзді стала,
Увиділа Січовика:
«Україні слава!»

Та пуйду я в полонину
Воли сокотити,
Та дав Гітлер Україну
Мадярам розбити.

Могли съме тя, Гітлерику,
Уйком не назвати,
Запустив ись тут мадярів
Людий мордувати.

Пам'ятаєш, як нас били
Жандари у пір'ю,
Та за синьо-жовтий прапор,
За вкраїнську віру?

Бодай тоти жандарики
Нігда не сконали!
Та за синьо-жовтий прапор
За що го пурвали!

Ой їде машиночка
Без пари, без пари,
Як тікали Січовики
Гуриш будуть мадяри!

Закувала зозулиця
Та буде кувати,
Буде наша Україна
Іще воскресати!

Най їжджають сі мадяри,
Будуть пам'ятати,
Коли знали січовиків
Очи виколяти.

Ой очи, виколяли,
Руки пов'язали,
На Карпатській Україні
Народ сміховали.

Ще не вмерла Україна,
Буде воскресати,
Будуть наші Мадярики
У Тису скакати.

Нащивили терористи
Т-ово, Тр-ово*,
Щоби людей мордувати
За вкраїнське слово

Ци знаєте, люде в світі,
Що ся у нас стало,
Кой мадярам на голові
Пір'я ся вказало?

Засвітило ясне сонце
Понад небесами,
Ще вокресне Україна
Із Січовиками!

(Подав Микола Мушинка. Див. «Матеріали наукової конференції,
присвяченої пам'яті Івана Панькевича». — Ужгород. — 1992. — с.200-201)

*Очевидно Тячево, Терново

У ПОЛОНІ «ОЛЖИ ПРЕЛЮТОЇ»

«Уявіть собі, що Київ не був би взятий і зруйнований татарами. Київ залишився б столицею великої Руської Держави... Москва не стала б центром великого князівства, а потім царства російського. Офіційною мовою стала б не суміш старослов'янської та фінської мов, а слов'яно-українська. Гоголь не мусив би писати російською мовою, а Пушкін писав би українською». (В.Ключевський, п'ятитомник «Курс русской истории»).

Сталося б, припустимо, отакєє лихо монгольських руйнацій на «северах московских», то вже аж ніяк («в последующем развѣтѣ») не впливатись би «старшому братові» «господствующей» роллю Святої Руси, жахаючи миролюбних сусідів своїм «дікім велічєм». Та й сам Пушкін, певне, завіршував би «малорускім наречієм». Щоправда, «лихо отакєє» на «северах московских» не вчинилося, бо ж, як відомо, коли ординські ятагани розсікали шоломи старокиївських оборонців, а решта у страшних муках гинула під завалищами Десятинної, то «звитяжний князь московскій» Александр Невскій, зодягнувши тюрбана й по-бусурманському витинаючи гопки довкруг «святого вогнища» візирів, виканючував відкупної милости «великаво хана».

Запосісти ж на Київському троні «князя северниє» «зарілісь» ще задовго (на ціле століття) до монголо-тюркських навал. Долгорукому, зокрема, довелося щоразу «смиватись» з-під Київських околиць укупі з принайманою ним ватагою половецьких наїзників. Страшні муки передчасної й насильницької «кончини» від рук своїх же «столичників» спостигли і грабіжника — палія — Андрея Боголюбського.

Прийнявши з часом «многіє азійськіє качества орди» (А.Новіков, ж. «Москва», 9, 1996р. стор.130), московська «несучка» не гаялась висиджувати отих єрмаковських «птенцов», що на казенних «снабженіях» та з царського благословіння, наче з-під мушлі, випорхували потемки на влови, м'яшкурючи під себе й швиргаючи у підмурівки імперії «необозріміє» регіони безборонних аборигенів. «Родовим наслідієм» врощувалися оті «ординськіє качества» — питомо, до самого споду, «в крові, тканинах плоті, звивинах мозку».

Коли ж згодом, після важких випробувань ота плюндрована ордами й безнастанними напосідами лихих сусідів, «Южная Русь» знову звелася й постала гетьманською потугою, то ж скільки тієї крові пролилося, аж поки Переяславські Трактати не опинилися під «растоптывающим сапогом» цього ж таки «дишащего в затилок» двоголового хижака.

Чингісхани, македонські, наполеони, королі й фюрери прагнули опанувати світом. Московія упродовж століть, зживаючись з маячливою місією «визволительки», полишала за собою пограбовані й «могилами погорблені» просторища «освободьонних» нею земель». «Подавая братскую руку помощи», вона «визволяла» гнаних, уярмлених, злидених, «гнаних і голодных». «Визволяла» оману, підступом, маніякальною жорстокістю. «Визволяла і тут же, як писав свого часу Жан Мангайєр, «вона гнобила, вона загарбувала, вона шматувала, вона пожирала... вона освячувала неучтво, рабство, варварство — ось що вона давала навзаєм наук і освіти Європі» (І.Борщак, «Жан Мангайєр про російське питання». Париж, 1952р. стор.640). Проте зауважимо, що саме отій освіченій та ученій Європі, все таки, ніщо не заважало й замилюватися «велічєм дел» тих же петербургських «венцоносних» узурпаторів. Халепа ця спостигла багатьох т.зв. «просвітителів», не кажучи вже про «узніка Бастілії», великого гуманіста Вольтера з його добірними дифірамами, сприймаючи російську царицю Катерину, цю короновану блудницю-Фіке, то «сеяющей северной зарницей», то, навіть, «петербургской богоматерью» (!) Не вберіг себе від цієї лабузної спокуси й Дюма-старший, потішаючи царедворців репортажами про кавказькі «благоденствія» часів Александра Другого. Щоправда, стикнувшись навіч з царицею, великий енциклопедист Дідро розпізнав таки кровожерні «ізіящества» цієї ненаситної вовчиці. А от, вештаючи «по-начальству» й сито нагостювавшись на шикарних комісарських прийомах, спеціально відряджений в Україну французький прем'єр-міністр Е.Еріо «розпізнав» у голодоморному 1933 ніщо інше як «пропагандистську вигадку» зловорожого Заходу. Кремлівськими містифікаціями виявилася зашореною й ціла «в'язка» прогресистів ХХ-го століття, недопетравши, що саме в отій «п'ятій формації» комуністичної імперії легалізувалася засаднича модель євроазійського вандалізму. Як же тут не згадати віршовані слова Івана Драча:

*«Наша ученість добром не підкута, —
то лжа єсть прелюта,
то лжа єсть прелюта!»*

А що, якби й насправді «запрацювала ота герценівська мольба: «Дай Бог, чтобы русские взяли Париж. Пора кончать эту тупую Европу!». Що, якби взяло й прогарцювало оте «петербургское божество» на «троечке с бубенцами» по галльських хребтах, та й показувало б «а-ля-рус» на обширах герцогських маєтків? До речі, та ж сама Франція, після 100-літньої британської кормиги, хутко оклигала, «здвигнувши свій власний національний будинок, в однаковій стилі: склепіння і дах у повній гармонії з партером і сутеренами. І одні, другі були французькі» (Д.Донцов). Хтозна, кількома поколіннями довелось би їй, Третій Республіці, оклигувати після отакої «візити» «матьорих молодцов с дубинушкой в дев'яносто пуд»?

XX-е століття — динамічне й містке приголомшливими досягненнями наукових відкриттів. Епоха колосального піднесення техногенної цивілізації. Проте духовна природа Людини зазнала чи не найбільшніх, за всю історію людства, втрат і найдошкульнішого розладу саме за цієї «прогресуючої» доби, доби зміщених етично-духовних орієнтирів, закладених у неоімперські системи. Для поверхового, механічного сприймання справжнє нутрвище цієї підступної, агресивної, жорстокої доби скрадалось й уводило в оману симульованими реаліями. Начебто й справді: не розпинають же на хрестовиннях і не жбурляють до смородливих ямищ на розтерзанні зголоднілих хижаків; не здають, урешті-решт, живцем скальповані трофеї й не тарганять прив'язем нещасних полонянок на торговища і захопаного ясиру. Перевелися, наче б то, і євнухи-кати, чиє сороміцьке каліцтво додавало особливої люті. Індульговані й ті п'ять мільйонів, що їх обвуглювали на жерновищах інквізицій впродовж шести століть. Відклацала, нарешті, своє трикляте ремесло й окровавлена гільотина.

Механічне накладання «нових качественних свойств» т. зв. «гомосовєтіку» щонайпідступнішою манерою здійснювало московство, полонене отією самою більшовицькою «олжею прелютою»: не було резону «с зарядженої бердянкої наперевес» виволокулати, «как прежде», невгодних «смустьянов» на плаху «зрелищних утех» та видзвонювати кайданами «під хижий свист сибірської пурги». Куди ж зручніше попросту «умерщвлять» штучними голодоморами, або ж столипінськими телятниками спроваджувати «меченіє контингенти» на концтабірну згубу в промерзлі ґрунти Колими та Казахстану. Не було потреби вимучувати поетів казематською муштрою, коли жужмом, за чекістською реєстрою ціле покоління творчої еліти затоплювалося у Соловецьких каньйонах. І нарешті, за цією ж таки «хрестоматією олжі прелютої», збудили її «приспану і окрадену» в Чорнобильському вогні, влаштувавши під самим порогом Столиці уранове лігвище з націленими на Неї дулами реактивних конверторів... Ще довго Україна «живих і ненароджених» засапуватиметься променевою задухою, спльовуючи кровавим стронцієм. Смертоносний звив спущеного з прив'язі збожеволілого атому ще довго в'юнитиметься оксидними цугами понад нашою чорноземною годувальницею. Те, що впродовж трьох століть кровавило націю, те, що запульсувало в простреленій скроні комунара Хвильового й звиягою античного воїнства детонувало в повстанчій борні 1940-50 років, постало на Чорнобильському згарищі надгробком пам'яті й остороги на розмежувальній «грані двох світів», двох цивілізацій, духовних традицій і покликань: Свободи і Тиранії.

Свого часу «осеньонний грядущім Росії» Ф.Достоевський писав:

«Остаточна суть російського покликання у тому, щоб об'явити незнаного світові «русского хріста»... І саме цим «русским Хрістом», і саме вона, Росія «должна воскресіть, очеловечіть, просветіть Европу». Вражений пророцтвом Достоевського, Дмитро Мережковський доповнює ці велике імперські «богоісканія» своїм напрочуд проникливим резюме: «У кровавій маячні Достоевського про світову монархію «русский Хрістос» поклониться дияволу». Дивовижна, просто-таки ясновидюча прозорливість!

Розтроюджена «духами русской революции» (Бердяев) й уражена пропасницею «бешенства», більшовицька мікробна плідь таки явила «незаномому світові» Месію, жбурнувши наосліп одуреного пролетарія у вир кровавої колотні. «Сверкая стальной щетиной» солдатських багнетів, уцарювалась диктатура т.зв. Третього інтернаціонала, «поклонившегося» ідолу-антихристу. Він з'явився, аби «навязать слепоту безбожью й ожесточенность в этой слепоте — лукавством и преступлением, мукой и нищетою, террором й кровью» (І.Ільїн, ж. «Москва», 4.1991р., стор. 158).

На євроазійському мегаконтиненті закладалося нове рабство — рабство імперської «олжі прелютої», за словами М.Бердяєва, сатанократії.

На початку 1921 року в Берліні вийшла з друку книга датчанина Генріха Келлера «Червоний Сад». Автор спогадує свою подорож по Росії — кровавими слідами більшовицького перевороту. На проміжку — від Алатиря до Казані — Келлер раптом натикається у місті Свіяжську на багатолюдне «празднічество», присвячене, як виявилось, урочистому воздвиженню пам'ятника на честь «велікаво мятежніка — бунтовщика, страдника-революціонера, Іуди Іскаріотського(!). Ритуальний антураж цього анахтемського церемоніалу відбувався за участю двох «красних полков», повного складу команди бронепоезда. Посеред зігнаного люду — тіснява почергових ораторів комісарського Рангу.

*«Тепер назначують на жак
І на загибель всього люду
Іскаріотського Іуду,
Що вів дурних людей в облуду
І обезславив по світах».*

(О.Олесь)

«Ми ободрали церковь как липку й на ее «святые ценности» ведем свою мировую политику. При ГПУ мы воздвигли свою церковь... и уж доподлинно врата ада не одолеют ее» — засипувався похвалюбою «всеобщий любімец партії» Бухарін. Глобальніше визначився головний культуролог більшовицької сатанократії — Луначарський: «Мы ненавидім христіян и христіянство... Что мы хотім, так это ненависті. Мы должны знать как ненавидеть, ибо только такой ценой мы сможем завоевать мір».

Швиргнуті гамузом «в зловонную кучу» історичної покиді, заразом з їхньою «міровою політикою» — світу вони, звісно, не завоювали.

Проте поміж тих 20-ти світових цивілізацій, що проіснували у просторово-часовому континуумі нашої планети, саме отсей облудливий 74-літній відламок ХХ-го століття виокремився своєю жаскою масштабністю скоєного злочину проти людства.

- За кров пролиту, за вкрадений покров (Т.Шевченко)
- За крик передсмертний і тяжку сльозу розстріляних, замучених, забитих по Соловках, Сибірах, Магаданах (В.Стус)
- За осквернення священого дару життя, за організоване руйнування святинь (Є.Сверстюк)
- За олжу прелюту
поведуть її, невиситиму імперію, поволокуть,
потарганять «под колокола на всемирный страшный суд!»

Василь ГУРДЗАН.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Василь Гурдзан народився 1926р. у селі Лісковець Міжгірського району на Закарпатті. 1939р. нелегально перейшов кордон і потрапив до радянського концтабору у м.Сколе Львівської області. Був повернутий назад, сидів в Ужгородській в'язниці, зважаючи на неповноліття, угорські власті засудили його на два роки умовно.

За приналежність до антисоветської організації «Закарпато-українські повстанці» 8 березня 1946р. арештований органами НКВД. Засуджений військовим трибуналом Прикарпатського військового округу на 10 років концтаборів та 5 років заслання. Звільнений у квітні 1955р.

Нині Василь Гурдзан — заступник голови Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих та заступник головного редактора часопису «Зона».

КИЇВСЬКИЙ ЛІТОПИС

Виповнюється 800 років найоб'ємнішій оригінальній пам'ятці давньоруської літератури — Київському літописові. Це продовження Повісті врем'яних літ, яке описує події від 1116 року до 1199 року, причому надзвичайно детально і розмаїто.

Ще М.Грушевський пов'язував його укладення зі щедрими пожертвуваннями, зробленими київський князем Рюриком Ростиславичем Видубицькому монастиреві. У відповідь монахи вирішили піднести князеві літопис, який би ушляхетлював його самого, його предків і нащадків. У монастирі зберігалася Сильвестрова редакція Повісті врем'яних літ, укладена саме тут на початку XII ст. Лишалось перекинути місток від її прикінцевого героя Володимира Мономаха до його правнука Рюрика, нагадати: як «старий Володимир» опирався на Видубичі, так має опертися на них і Рюрик. Проте для спорудження такого містка через ціле століття потрібно було чималенько будівельного матеріалу. Довелось злучити кілька київських та один чернігівський літопис, а також літописні записки — сіверські, переяславські, суздальські, галицькі.

Гігантську компіляцію так і не встигли до ладу відшліфувати, загладивши усі шви. Імовірно, такий поспіх був пов'язаний з непевним становищем Рюрика, який потім і дійсно кілька разів втрачав і повертав київський стіл, то ж доводилося поспішати, аби вся робота не виявилася марною. В результаті текст зберіг численні шви, події датуються то березневим, то вересневим, то ультраберезневим стилем, випинаються численні вставки. А все ж не можна повністю погодитися з М.Грушевським, ніби «з літературного погляду сей літопис як цілість не має великого інтересу — настільки він механічно компілює різний матеріал, не зв'язуючи його ні єдиною літературною манерою, ні єдиним ідеологічним настроєм». Таку оцінку було викликано меншою вивченістю Київського літопису порівняно з передуючою йому Повістю врем'яних літ. Насправді ж і Київський літопис відзначається своєрідною композиційною та ідейно-тематичною єдністю, хоча вона й іншого характеру, ніж у творі Нестора. Нові літописці і не збиралися суворо слідувати канонам сторічної давності, вони мали значно більше коло джерел, змушені були давати набагато ширшу панораму подій, а головне — мали вже зовсім іншого читача, обтяженого літературно-фольклорним досвідом XII століття, якого ще не мали перші читачі Нестора. Тому точно так, як автор Слова о полку Ігоревім не міг просто копіювати боянкової манери, так і автори Київського літопису не так слідували несторовій манері, як розробляли власну концепцію.

Якщо Повість врем'яних літ — це твір про династію Рюриковичів у цілому, то Київський літопис — сага про Мономаховичів. У центрі твору — боротьба Мономашичів з Ольговичами, ускладнена ще й внутрішньою ворожнечею між Мономашичами києво-волинськими і суздальськими. Більш-менш послідовний виклад подій цілого дванадцятого століття через призму інтересів одного з кількох княжих родів — річ не така вже й часта у світовій хроністиці. У цьому і сила, і слабкість даного літопису. Недарма він уривається на порозі XIII століття і далі вже не має органічного продовження, бо саме тоді колись єдиний клан остаточно розколовся і заходився будувати дві зовсім різні держави. Лише 1212 року племінник вже покійного Рюрика Мстислав Романович утвердився у Києві, але продовжити літопис не зміг. Нові часи потребували нових форм. Зате інший племінник Рюрика — Мстислав Удатний, здається, заніс один список цієї родової хроніки до Галича, де вона згодом і була продовжена Галицько-Волинським літописом.

Сергій ФЕДАКА.

До 140-річчя від дня народження О.Л.Петрова

ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ

Історія Закарпаття — найзахіднішого куточка української землі — завжди привертала увагу дослідників. І не тільки українських, але й зарубіжних — австрійських, угорських, чеських, російських. Серед останніх виділяється постать історика, мово- і літературознавця Олексія Леонідовича Петрова (1859–1932).

Олексій Петров народився 4(16) березня 1859р. в Петербурзі, у сім'ї професора богослов'я. Закінчив із золотою медаллю гімназію (1876), а потім історико-філологічний факультет Петербурзького університету (1880). Найбільший вплив на студента мали відомі російські історики В.І.Ламанський (1833–1914) і І.І.Срезневський (1812–1880). Найбільший вплив на студента мали відомі російські історики В.І.Ламанський (1833–1914) і І.І.Срезневський (1812–1880). Саме вони й прищепили Олексію інтерес до проблем слов'янознавства.

Після закінчення університету О.Л.Петров викладав історію в окремих середніх навчальних закладах столиці. У 1887р. став професором на вищих жіночих (Бестужевських) курсах, згодом у Петербурзькому університеті.

Знайомство О.Л.Петрова з нашим краєм розпочалося у 1885р. і продовжувалося до самої смерті вченого. Під час першої поїздки на історичне Закарпаття дослідник зупинився в с.Чертіжне (Земплінський комітат) у зятя А.І.Добрянського, професора А.С.Будиловича (1846–1908). Збір матеріалів з історії і культури Закарпаття вчений почав у 1890р. Жовтневі події 1917р. в Росії він не прийняв і змушений був залишити батьківщину. Зими 1922р. постійно проживав у Празі (виняток становили наукові поїздки в Угорщину). Закарпаття і Словаччину Олексій Леонідович відвідував щороку. Дослідник пішки обійшов наш край. У 1924р. його обрано першим почесним членом «Общества им.А.В.Духновича», у 1925р. — дійсним членом «Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка» у Львові. Помер О.Л.Петров 5 січня 1932р. у Празі.

Понад 40 років свого життя вчений присвятив вивченню проблем історії та культури Закарпаття. Основним у цій справі вважав збір та аналіз джерел. Він розшукав у церковних і монастирських архівах стародавні рукописи й грамоти, вивчав говірки місцевого слов'янського населення, листувався з представниками прогресивної інтелігенції того часу.

У коло наукових зацікавлень О.Л.Петрова входили не тільки проблеми історії Закарпаття, але й питання релігійних відносин, етнографії, архівознавства, бібліотечної справи тощо. Він видав дев'ять томів «Материалов для истории Угорской Руси» (СПб., 1905–1914. т.І–VI; Прага, 1923–1932 т. VII–IX). За перші шість томів «Материалов...» і за «Генриха Итальянца сборники форм писем и грамот из канцелярии Отакара II Премысла как исторический источник». — СПб., 1906–1907. — т.І–II — О.Л.Петров одержав ступінь магістра (1907), потім і доктора слов'янознавства (1911), а також три академічні премії (митрополита Макарія, графа Уварова, графа Ахматова). Згадані відзнаки свідчили про певний внесок вченого в російську історіографію.

Як відомо, Закарпаття майже вісім століть перебувало у складі Угорщини (з 1867 р. — Австро-Угорщини). О.Л.Петров найбільше уваги приділив вивченню XVII—початку XX ст. Особливий науковий інтерес у нього викликав період правління австрійської імператриці (вона ж і угорська королева) Марії-Терезії (1740–1780). Саме ця правителька здійснила на Закарпатті урбаріальну реформу, покликану врегулювати відносини між кріпосним селянством і поміщиками. У п'ятому томі «Матеріалов...» (СПб., 1908) вміщено опис «руського» урбару, повний його текст, дано загальну характеристику урбаріальної реформи, проведеної в краї.

Про становище Закарпаття у складі Угорщини пише О.Л.Петров і в праці «Мадярская гегемония в Угрии (Венгрии) и Угорская Русь» (СПб., 1915). У ній розкриваються питання економічного розвитку краю, функціонування народних шкіл, формування національної самосвідомості русинського населення, поступова мадяризація місцевої інтелігенції, становище духовенства, злиденне існування народних мас... Вчений приходить до правильного висновку, що Закарпаття знаходиться в підневільному стані і чекати змін на краще з боку панівної (угорської) нації марно.

Торкався дослідник і проблем етнографії Закарпаття. Певний фактичний матеріал з даної проблеми вміщено у четвертому томі «Матеріалов...» (СПб., 1906). Маємо на увазі такі наукові розвідки, як «Нотатки з етнографії і статистики» та «Угороруські замовляння і закликання початку XVIII ст.» Згадана проблема порушується вченим і в інших працях. Серед них назвемо дві — «Об этнографической границе русского народа в Австро-Венгрии, о сомнительной «венгерской» нации и о неделимости Угрии» (Пг., 1915) і «К вопросу о словенско-русской этнографической границе» (Ужгород, 1923).

О.Л.Петров цікавився і питанням архівної та бібліотечної справи. Він побував майже в усіх архівах та бібліотеках Угорщини, глибоко вивчав документальні матеріали, літописи, стародруки... У 1893 р. опублікував «Гукливський літопис», що охоплює період 1660–1780 рр. Дослідник з великим занепокоєнням і тривогою констатував незадовільний (у більшості випадків) стан зберігання джерел. Вищезгаданим питанням присвячено, зокрема, дослідження «Архіви і бібліотеки Угорщини», опубліковане у четвертому томі «Матеріалов...». Кілька публікацій присвячено стародрукам і грамотам (як релігійного, так і світського характеру). Три роки тому в часопису «Карпатський край» (1995 — №5-8) вченими-істориками Василем і Надією Керецманами опубліковано працю О.Л.Петрова «Деякі роздуми про дослідження архівного матеріалу з історії карпаторосів».

Певний науковий інтерес для О.Л.Петрова мали релігійні процеси, що відбувалися на Закарпатті, починаючи з XIII ст. Вони висвітлені в працях джерелознавчого та історичного характеру. Так, у першому томі «Матеріалов...» (СПб., 1905) вміщено матеріали під назвою «Старая вера» и унія XVII–XVIII вв., у другому (СПб., 1906) — надруковано пояснювальну записку, у третьому (СПб., 1906) — вчений доводить неоригінальний характер грамоти Федора Корятовича (датовано 1360 р.), у сьомому (СПб.Б 1914) — аналізуються пам'ятки церковно-релігійного життя «угорорусів» (XVI–XVII ст., у восьмому (Прага, 1923) — надруковано дві студії — «Отзвук реформации в русском Закарпатье XVI в.» і «Няговские поучения на

Евангелии», у завершальному, дев'ятому (Прага, 1932) — вміщено працю «Духовно — полемические сочинения иерея Михаила Оросвиговского Андреллы против католичества и унии». У контексті до вищенаведеного згадаємо ще три праці О.Л.Петрова — «Древнейшая церковно-славянская грамота 1404г. о Карпатской территории: К основанию Грушевского монастыря св.архангела Михаила в Марамароша» (Ужгород, 1927), «Древнейшие грамоты по истории карпаторусской церкви и иерархии 1391—1489гг.». (Прага, 1930) і «Канонические визитации 1750—1767гг. в вармедях Земплинской, Шаришской, Спишской, Абауйской» (Науковий збірник товариства «Просвіта». — Ужгород, 1924. — Річник III).

О.Л.Петров також досліджував час виникнення окремих населених пунктів (Богдан, Торунь, Німецька Мокра, Тячів та ін.). Цікавою є його розвідка «К истории села Каменки».

Певні здобутки має О.Л.Петров і в галузі філології. У шостому томі «Материалов...» (СПб., 1911) надруковано дослідження «Пределы угро-русской речи в 1773г. по официальным данным». Крім цієї, треба назвати й інші праці вченого — «Памятники угро-русской письменности», «Старопечатные церковные книги в Мукачеве и Унгваре», «Первый печатный памятник угро-русского наречия», «Памятники церковно-религиозной жизни угро-россов XVI—XVIIвв.».

Згадаємо, що О.Л.Петров торкався і проблем історіографії Закарпаття. Так, у своїй праці «Задачи карпаторусской историографии» (Прага, 1930) вчений не тільки дав аналіз літератури, присвяченої проблемам розвитку краю, але й поставив перед майбутніми дослідниками цілком конкретні завдання.

Безперечно, не все з наукової спадщини О.Л.Петрова витримало випробування часом. Окремих помилок вчень припускався вже в час оприлюднення результатів наукових пошуків. Так, у дослідженні «Когда возникли русские поселения на угорской «Дольней земле»?» (Материалы... — СПб., 1911. — Т.VI) історик заперечував автохтонність слов'янського населення Закарпаття. Ця теза спростована відомим закарпатським істориком Василем Гаджегою і сучасними вченими-карпатознавцями. Крім того О.Л.Петров помилково вважав слов'янське населення Закарпаття «руським». Можна навести й інші подібні приклади.

Однак, незважаючи на окремі помилки, О.Л.Петров своїми науковими і науково-публіцистичними працями привертав увагу політичних діячів і вчених до проблем історії і культури Закарпаття і багато зробив для того, щоб наш край перестав бути «невідомою землею». У цьому, передусім, й полягає неперехідне значення його наукової спадщини. Відрадно, що в умовах незалежної України вона стала доступною не тільки вченим, але й широкому загалу краєзнавців.

Микола ОЛАШИН,
кандидат історичних наук,
доцент Ужгородського університету.

**РІЧНИЦІ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ ДО ЗДОБУТТЯ УКРАЇНОЮ НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ВІДЗНАЧАЛИ НАШІ БРАТИ І СЕСТРИ У ДІАСПОРІ**

На Закарпатті перше громадське відзначення річниці Карпатської України відбулося у березні 1990р. Було це у Хусті, і була це 51-річниця Карпатської України. У той же час, наші брати і сестри в діаспорі, зокрема США, Канаді, Австралії та інших країнах такі відзначення проводили щорічно. Організаторами святкування були в основному Карпатський Союз та Братство Карпатських Січовиків. На поданих світлинах зафіксовано відзначення 50-річчя Карпатської України у березні 1989р. в Нью-Йорку.

Голова Карпатського Союзу Америки Михайло Шпонтак відкриває святкову Академію з нагоди 50-ліття Карпатської України

Учасники урочистого зібрання з нагоди 50-ліття Карпатської України в залі Академії при українській католицькій церкві св. Юра в Нью-Йорку

МИСТЕЦЬКИЙ СВІТ БУВ ЗАЧАРОВАНИЙ ТАЛАНТОМ ЗАКАРПАТЦІВ

(До 70-річчя етнографічної виставки
Підкарпатської Руси в Празі)

20 березня 1924 року в художньо-промисловому музеї торговельної і промислової комори в Празі урочисто відкрито виставку «Мистецтво і життя Підкарпатської Руси». На відкритті виставки були присутні представники чехословацької влади, губернатор Підкарпатської Руси Антонін Бескид, референт шкільного відділу цивільної управи Підкарпатської Руси міністерський радник Йосиф Пешек, митці, вчені громадські діячі.

Для організації виставки було створено спеціальний комітет, до складу якого увійшли працівники шкільного реферату, реферату торгівлі, представники культурно-освітніх товариств, зокрема «Просвіти», Шкільної Помочі, Жіночого Союзу, Охорони матерів і дітей, Передвижної школи. Мистецький і технічний бік побудови виставки взяли на себе мистецтвознавець Сергій Маковський і директор, референтка ручних робіт при шкільному відділі Марія Тумова.

У селах краю було зібрано понад три тисячі мистецьких речей і предметів побуту, серед яких виділялися вишивки і моделі народної дерев'яної архітектури Закарпаття. Саме вони й викликали зачарування і захоплення мистецьким генієм закарпатських українців з боку численних відвідувачів та тодішньої преси. Зокрема, газети наголошували, що створення цієї виставки засвідчує, як легко можна організувати підкарпатський етнографічний музей, якщо було б для нього належне приміщення; його, на жаль, немає, хоча крайове товариство «Просвіта» вже чотири роки намагається розв'язати цю проблему, але ледве спромоглося розмістити свій музей в одній кімнатці свого будинку по вул.Ракоці в Ужгороді.

До відкриття виставки організаційний комітет видав чеською мовою каталог, в якому були поміщені: вступне слово Сергія Маковського, статті М.Могилянського «До етнографії Підкарпатської Руси», М.Тумової «Народна ноша на Підкарпатській Руси», В.Залозецького «Дерев'яні церкви на Підкарпатській Руси», Ю.Міллавця «Дерев'яна архітектура від Ужжа до Ясіня».

Наслідком виставки стала і чудова монографія Сергія Маковського «Народное искусство Подкарпатской Руси».

Виставка експонувалася у Празі до кінця квітня 1924р., потім була перенесена до Брна, Братислави, а на літніх канікулах — до Ужгорода. Її супроводжували захоплені відгуки фахівців і преси.

П.Ф.

Календар садівника

КВІТЕНЬ

На початку квітня весна вже повним ходом вступає у свої права і в саду багато невідкладних робіт. Треба ще раз оглянути дерева і ягідні кущі, закінчити їх обрізування (якщо ця робота не була проведена у березні) ще до цвітіння. При цьому особливу увагу слід звернути на прорідження і правильне формування крони. Помилки, допущені при формуванні крони, вже важко виправити в подальші роки. Тільки правильне обрізування і формування дерев у молодому віці забезпечує їх нормальний ріст, розвиток, довговічність і регулярне плодоношення. Старі дерева з слабим минулорічним приростом обрізають більше, аби посилити їх ріст.

Особлива увага приділяється обробітку ґрунту та внесенню добрив. З самого початку місяця під плодові дерева та ягідні поверхнево вносять азотні мінеральні добрива, а під час перекопування ґрунту або суцільної культивування ґрунту органічні (гній, компост, курячий послід). Після внесення добрив ґрунт на пристовбурних смугах розрівнюють, при потребі поливають і мульчують перегноем, торфом або піском, щоб запобігти утворенню кірки та зберегти вологу.

У першій половині квітня вже цвітуть абрикоси, персики, черешні, вишні, слива, а в другій — груші, яблуні та інші зерняткові породи. Під час цвітіння не можна обприскувати дерева отрутохімікатами, але потрібно слідкувати за появою та поширенням шкідників.

Під час цвітіння яблуні на Закарпатті в останні роки великої шкоди завдає яблуневий квіткоїд. Личинки квіткоїда ще в бутонах вигризують тичинки і маточки квіток і таким чином значно знижують, а інколи цілком знищують урожай. Щоб не допустити розвиток квіткоїда, дерева яблуні ще до цвітіння, в фазу відособлених бутонів, потрібно обприскати розчином карбофосу або одним з інших інсектицидів, які в даний час рекомендують ентомологи.

Якщо в березні не були проведені роботи по розмноженню винограду, смородини і агрусу відводками, це ще не пізно зробити у квітні. Для цього відібрані гілки ягідних кущів або лозу винограду пригинають до землі, укладають у канавки, пришпилюють і засипають землею, залишивши верхівку над поверхнею ґрунту. При доброму догляді восени з них будуть повноцінні, добре розвинуті саджанці.

На виноградниках закінчують ремонт шпалер та підв'язування лози до шпалерних дротів. Але найважливішими роботами є внесення органічних і мінеральних добрив та розпушування ґрунту в міжряддях. Розпушування та удобрення ґрунту проводять і на плантаціях смородини, агрусу та суниці.

В передгір'ї, на крутих схилах, де росте виноград, слід подбати і про захист поверхні ґрунту від водної ерозії. Саме вона вже завдала великої шкоди сільському господарству. Глибокі яри є німими свідками безгосподарності на колгоспних та радгоспних землях. Щоб не допустити розмивання поверхні ґрунту, достатньо викопати поперечні канавки, а найбільш уразливі місця задернити.

У кінці квітня-на початку травня на Закарпатті бувають ранкові заморозки. В цей час цвіте яблуня, а кісточкові культури вже відцвіли. Заморозки можуть завдати великої шкоди і навіть знищити урожай. Щоб захистити зав'язі квіток від холоду, в саду у різних місцях розкладають купи хмизу та сухого листя і в критичний момент запалюють. Дим активізує циркуляцію повітря в саду і знижує згубну дію заморозків.

До 160-річчя від дня смерті Ю.І.Гуци-Венеліна

БУДИТЕЛЬ НАРОДНОГО ДУХУ

Закарпаття дало історичній науці багатьох дослідників. Це, зокрема, Іван Пастелій (1741-1799), Іоаникій Базилович (1742-1821), Іван Орлай (1771-1829), Михайло Лучкай (1789-1843), Олександр Духнович (1803-1865), Іван Дулішкович (1815-1883), Андрій Дешко (1816-1874), Анатолій Кралицький (1835-1894), Юрій Жаткович (1855-1920)... Серед них почесне місце посідає постать Юрія Івановича Гуци-Венеліна (1802-1839) — відомого славіста, основоположника болгарської історіографії.

Юрій Гуца (псевдонім Венелін з'явився навесні 1823р.) народився 4 травня 1802р. в селі Тибава (тепер в Свалявському районі Закарпатської області) в родині священика. Закінчив Ужгородську гімназію, навчався в Ужгородській духовній семінарії, Сатмарському ліцеї та на філософському факультеті Львівського університету (1822-1823). Саме у Львові зацікавився давньою історією слов'ян і почав опрацьовувати архівні матеріали. Потім деякий час викладав математику в Кишинівській семінарії.

1825р. Юрій Іванович разом з двоюрідним братом Іваном Молнаром переїжджає в Росію. Закінчує медичний факультет Московського університету (1829). Викладає в приватних навчальних закладах. 1836р. стає інспектором Катерининського і Олександрівського жіночих інститутів, Помер 7 квітня 1839р. Похований на кладовищі Данилового монастиря.

Наукова спадщина Ю.І.Гуци-Венеліна порівняно невелика — понад 50 публікацій. Але, як відомо, справа не в кількості, а в якості. І ще треба підкреслити, що Юрій Іванович досяг успіхів у різних галузях науки.

Центральна наукова проблема, що принесла вченому європейське визнання, — це історія болгарського народу. Інтерес до болгарської тематики зародився у Юрія Івановича в часи перебування у Кишиневі (1823-1825). Саме тоді він почав знайомство з джерелами зі згаданої проблеми. Багато часу проводив серед болгар, які проживали в Молдавії, знайомаячись з їх побутом і звичаями. Наукові пошуки з обраної теми продовжив у Росії. Їх результатом стала поява 1829р. в Москві першого тому фундаментальної праці «Древние и нынешние болгаре в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам». (Другий том побачив світ після смерті автора, у 1841р.).

У праці «Древние и нынешние болгаре...» вперше у комплексі розкривається історія древнього південнослов'янського народу. Вчений заперечує тюркське походження болгар, описує їх переселення і розселення на Балканах, характеризує головні види заняття. Підкреслимо, що згаданих праці дали високу оцінку відомі російські і болгарські вчені та письменники — М.П.Погодін, П.О.Безносков, О.М.Піпін, В.Д.Спасович, В.Є.Апрілов, М.Х.Палаузов, І.Д.Шишманов... Зрозуміло, що дослідження Ю.І.Гуци-Венеліна не було позбавлене й окремих недоліків. Автор їх бачив, крім того, на них вказували рецензенти. Тому Юрій Іванович планував переробити та доповнити свою працю і опублікувати історію болгарського народу в 4-5 томах. Але передчасна смерть перешкодила здійснити цей задум.

Наступна проблема, що привертала увагу дослідника, це походження східних слов'ян. Тут він однозначно пішов дорогою М.В.Ломоносова, рішуче засудивши норманську теорію. Ця думка вченого сформульована і викладена в таких працях, як «Скандинавomania и ее поклонники, или Столетние изыскания о варягах» (М., 1842), «О первом и втором нашествеи завислянских славян на Русь до Рюриковских времен» (М., 1848) та ін. Аби науково заперечити головні положення норманської теорії, автор глибоко проаналізував широке коло джерел та літератури, а також використав дані історичної географії, ономастики, топоніміки... Слід підкреслити, що на критику панівної теорії міг наважитись далеко не кожний. Для цього, крім професійної підготовки, треба було мати й громадянську мужність.

В коло наукових зацікавлень Ю.І.Гуци-Венеліна входили й питання історії України («О готах. Об обрах. О споре между южанами и северянами на счет их россизма». М., 1848 та ін.). Зауважимо, що

вчений не торкався питань соціально-економічного розвитку регіону. Він коротко охарактеризував становище кріпосного селянства, релігійну ситуацію, звернув увагу на причини виникнення козацтва. Юрій Іванович планував написати багатотомну історію Визвольної війни 1648-1654рр., але не встиг цього зробити.

Ю.І.Гуца-Венелін зробив певний внесок і в історіографію історії та культури Закарпаття. Про це свідчать, зокрема, стаття «Несколько слов о россиянах венгерских и также одно словцо историческое о православной греко-восточной церкви в Венгрии» (опубліковано І.С.Свенціцьким 1905р.). Вчений прийшов до висновку про автохтонність слов'янського населення Закарпаття, описав основні види його трудової діяльності, процес прийняття православ'я, показав роль Федора Корятювича в культурному розвитку краю тощо. Дослідник торкається також питань прабатьківщини угорців, їх етнічної належності, приходу в Паннонську низовину, утворення Угорського королівства (1000), розвитку русько-угорських відносин доби середньовіччя. В іншій статті — «Мађарские слова, взятые из русского языка» (опубліковано І.С.Свенціцьким у 1905р.) — вчений розкриває проблему впливу слов'ян на розвиток культури угорців. Значення згаданих праць Ю.Гуца-Венеліна полягає і в тому, що вони привертали увагу дослідників до проблем історії, етнографії, фольклору та літератури Закарпаття.

Цікавився Ю.І.Гуца-Венелін і проблемами археографії. Він приділяв велику увагу пошуку, аналізу, класифікації і публікації джерел. Чималою є його роль і у збереженні окремих середньовічних документів. Маємо на увазі збірник «Влахо-Болгарские и Дако-Славянские грамоты» (СПб, 1840), в якому опубліковано 66 грамот і 20 знімків (світлин) літературних пам'яток болгарського народу XIII–XIV ст.

Вчений проявляв інтерес і до питань фольклористики. У цьому контексті варто назвати його праці «Об источниках народной поэзии вообще, и южно-русской в особенности» (М., 1834) і «О характере народных песен у славян задунайских» (М., 1835). Дослідник бачив в усній народній творчості об'єктивне відображення розвитку реальних суспільних процесів, визнавав її важливим джерелом з історії і культури народів.

Ю.І.Гуца-Венелін брався за розв'язання і окремих філологічних проблем, він досліджував історію болгарської літератури і граматику болгарської мови. Одержала схвальні відгуки і високі оцінки в Росії та Болгарії його праця «О зародыше новой болгарской литературы» (М., 1838). Залишилась в рукопису «Грамматика нынешнего болгарского языка». Філологічну спадщину Ю.І.Гуца-Венеліна проаналізували сучасні вчені — М.В.Луїна, Г.Венедиктов, С.Б.Бернштейн, А.Панкрат'єва, Ф.Я.Прийма та ін.

Відрядно констатувати той факт, що ім'я Юрія Івановича Гуца-Венеліна не забуто. Його знають не тільки в Україні, але і в Росії та Болгарії. Про нього писали російські вчені — П.О.Безсонов, О.М.Піпін, І.С.Свенціцький, Є.П.Соколов, В.Д.Спасович, українські — Ю.П.Гаджета, І.М.Гранчак, Д.Д.Данилюк, В.Є.Задорожний, М.І.Зимомря, О.О.Мазурок, В.А.Микитась, Я.І.Штернберг, І.Г.Шульга, болгарські — В.Є.Апрілов, М.Х.Палаузов, І.Д.Шишманов та ін. Серед біографів вченого-славіста виділимо словацьку дослідницю Т.Я.Байцуру, автора монографії «Юрій Іванович Венелін» (Братислава, 1988). У 1989р. в Ужгороді була проведена міжнародна наукова конференція «Ю.І.Венелін і розвиток міжслов'янських взаємин». У тому ж році вийшов з друку бібліографічний покажчик «Юрій Іванович Венелін-Гуца (1802-1839)», складений бібліографами Наукової бібліотеки Ужгородського університету О.Д.Закривидорогою, О.Г.Лютотою, А.О.Мельник, Т.В.Туренко. Два останні заходи були приурочені до 150-річчя від дня народження відомого вченого. У Софії славному закарпатцеві споруджено пам'ятник.

Вищенаведене переконує в тому, що Юрій Іванович Гуца-Венелін назавжди вписав своє ім'я в літопис історичної і філологічної наук. У той же час слід зауважити, що наукова спадщина цього вченого досліджена недостатньо. Хочеться вірити, що цю прогалину заповнять наші сучасники.

Микола ОЛАШИН,
кандидат історичних наук.

ПРАЩУР СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Цього року виповнюється 325 літ найдавнішому друкованому курсові вітчизняної історії — «Синописові». Він витримав 19 видань і аж до початку XIX ст. використовувався як навчальний посібник. Останнє факсимільне видання здійснено у Кельні — Відні 1983 р. В Україні ж останніми десятиліттями друкувалися лише окремі уривки з цієї книги. Проте вона була широко розповсюджена і досі збереглася у великих бібліотеках. Третє видання «Синопису» зберігається в бібліотеці УЖДУ.

Якщо спочатку безперечним автором книги вважався киево-печерський архімандрит Інокентій Гізель, то згодом його авторство активно заперечувалося на користь лаврського монаха Пантелеймона Кохановського. Є.Чистяков та А.Богданов атрибували «Синопис» Іванові Армашенкові, чие прізвище читається у акровірші, яким відкривається книга. Можна припускати, що до складення книги був причетний і Данило Туптало (Дмитро Ростовський), принаймні, у його 4-томнику (М., 1817) «Синопис» подано серед його творів. Схоже, що «Синопис» був плодом колективної праці, ініціатором та натхненником якої справді виступав Інокентій Гізель.

У цій книзі, на думку Дж.Джіраудо, Гізель виступив не стільки як історик-раціоналіст на зразок авторів польського ренесансу, скільки як політик-літописець, який звертається до відомих міфів або традицій, що не піддаються жодній раціоналістичній критиці. У відповідності з однією з цих традицій, він уславлює хоробрих і мужніх слов'ян, яким Олександр Македонський дав привілей (хоча вже за століття до Гізеля польський історик М.Кромер вщент розкритикував цю середньовічну легенду). Він пише, що римський імператор Август не ризикував «свести брани» з слов'янами, а в іншому місці, сам собі суперечачи, подає генеалогію московських царів від Августа.

Гізель, як освічена людина і церковно-політичний діяч, пережив справжню драму. З одного боку, з канонічних причин та в ім'я нової традиції, він вимагав, щоб українська православна церква залишилася в юрисдикції свого споконвічного протоієрарха — Константинопольського патріарха. З іншого боку, він звертався до московських царів, невтомно нагадуючи їм про їхню історичну місію звільнення усіх православних з-під османського гніту. За оцінкою Дж.Джіраудо, для досягнення першої мети було вже надто пізно, а для другої — надто рано.

Як не дивно, уславлення московських царів ґрунтувалося майже виключно на авторитеті польських ренесансних істориків, хоча час від часу згадувався і «Нестор летописец Печерский», і невизначені «многие летописцы Руские».

Перше видання «Синопису» являло собою невелику книжку на 115 сторінках, надруковану церковнослов'янським шрифтом, зі зносками на полях, текст було розділено на статті або розділи. За хронологічним охопленням вона була дуже

обсяглою, відзначалася вкрай нерівномірною структурою. Коротко згадавши про частини світу, автор детально зупиняється на питанні походження слов'ян і печатках Русі, потім як би окремою повістю розповідає про Володимира Святого, далі — про княжіння Володимира Мономаха. З періоду феодального роздроблення повніше висвітлено долю українських земель, потім виклад переноситься до XVII століття.

Таким було перше видання 1674р., у наступних виданнях структура лишалася старою, але книга поповнювалася новими матеріалами.

Друге видання вийшло 1678р., теж у Києві, з додатком про вступ на престол царя Федора Олексійовича і повісті «О первом бесурменском приходе под Чигирин».

Третє київське видання було розширено майже вдвое, сюди включено «Сказання про Мамаєве побоїще», яке зайняло чверть книги, додано статтю «О свободе или вольности славянской», продовжено висвітлення Чигиринської війни, подано ряд топонімічних студій, дещо доповнено матеріал про княжі усобиці, про смерть Батия.

1714р. книгу видано вчетверте — уже цивільним шрифтом. Повчально-дидактичний виклад і лаконізм «Синопису» сприяли використанню його як підручника. З огляду на його навчальну роль у виданнях 1823 і 1836 років, здійснених у Києві митрополитом Євгенієм Болховітіним, з'явилися допоміжні генеалогічні та хронологічні таблиці княжінь руських, литовських князів, польських королів.

Новаторство «Синопису» порівняно з попередніми літописними пам'ятками та історичними повістями проявилось у ставленні автора до історичних джерел. У самому заголовку вказано: «Синопис, или Краткое собрание из разных летописцев».

Як і переписувач Густинського літопису М.Лосицький, на полях книги Гізель проставляв посилання на свої джерела. До речі, саму Густинську пам'ятку було залучено для доопрацювання «Синопису». У третьому його виданні саме за Густинським літописом подано оповідь про язичьких ідолів у слов'ян та про хрещення Русі як про тривалий процес з п'яти етапів. В основу ж першого видання було покладено скорочену Хроніку Феодосія Софоновича. У цілому ряді випадків Гізель відзначав різночитання у джерелах.

У «Синописі» отримала своє завершення так звана «сарматська» теорія розселення слов'ян і її відгалуження у вигляді теорії «Мосох-Москва», яка прийшла на зміну сформульованій ще Нестором у «Повісті временних літ» балканській теорії походження Русі, яка віддавала данину православно-візантійській політичній спадщині. Цікаво, що останніми роками історики все активніше звертаються до вивчення саме сарматського коріння руської державності.

У «Синописі» маємо інше, ніж у «Повісті временних літ», трактування початку Русі. Автор детально оповідає історію Русі задовго до запрошення варягів. Він

говорить про заснування Києва ще 431р., причому це датування виявляється досить близьким до сучасного археологічного — на зламі V-VI століть. Автор веде розповідь про цілу династію Києвичів, до якої зараховує Аскольда і Діра. Рюрик, Синеус і Трувор вийшли ніби звідкись з Пруссії і «народа языка словенска бяху». Саме оцю лужицьку-поморянську генеалогію Рюрика всупереч скандинавським (шведській і датській) підтримує згодом Ю. Венелін-Гуца та цілий ряд сучасних дослідників. Або автор опирався на якісь цінні джерела, що не дійшли до нас, або володів неабиякою історичною інтуїцією. Про постійну зацікавленість Гізеля історією є документальні свідчення у його листуванні з гетьманом П. Дорошенком.

Іншою провідною темою «Синопису» була боротьба Русі з татаро-турецькою агресією. «Синопис» створювався у дуже складний історичний момент. 1672р. Поділля було захоплено і розграбовано турками, а 1683р. турки підступили до географічного центру Європи — Відня. Реалізуючи антитурецьку тему, автор приділив третину третього видання історії Куликовської битви, особливо підкреслюючи позицію литовсько-руських князів Андрія Полоцького та Дмитра Брянського, наголошуючи, що на Куликовому полі загинуло 30 начальників литовських. Коли литовсько-руські князі по поверненню до Москви стали збиратися додому, Дмитро Донський просив їх залишитися, але не зміг умовити. Він разом з Володимиром Хоробрим провів їх до Можайська і при прощанні назвав «братия моя милая, и способники наши».

Автор «Синопису» став першим істориком сучасної йому Чигиринської війни. Крім того, він доскіпливо прослідковує історію Києва, оповідає про «прилучение княжения Киевского до Литовского» Гедиміном 1320р. Сучасний історик Ф. Шабуль, докладно дослідивши відповідні події, з'ясував, що того року справді був великий похід Литви на Київ.

Цікаво, що «Синопис» не згадує про Б. Хмельницького, але співчутливо говорить про сучасного йому польського воєводу Києва А. Киселя. З одного боку, це може свідчити про якісь родинні зв'язки автора з останнім. З іншого боку, це може бути свідоме замовчування конфлікту з Польщею перед обличчям спільної турецької загрози, з огляду на яку ідея російсько-польського союзу була надзвичайно популярна.

На «Синопис» посилялися усі відомі історики XVIIIст.: А. Манкієв, А. Лизлов, М. Ломоносов, В. Татищев, він послужив історичною основою для деяких літературних творів (І. Михайлова, В. Озерова)

Звичайно, «Синопис» був продуктом своєї доби. Але в одному його цінність незаперечна: саме за ним навчалися рідної історії (переважно княжої доби) аж кілька поколінь українців, у тому числі і на Закарпатті. Таким чином, сучасні історичні підручники мають давнього і поважного предка.

С.Д.

З історії освіти у присілках Ретинного Сухий і Діл

У книзі «Мараморош» (1919—1929) Костянтин М Бескид писав: «В присілку Сухий вчать діти на курсах, які там веде греко-католицький дяк Тарахонич Михайло Михайлович. У присілку Сухий є греко-католицька церква, така ж сама і в присілку Діл. В Сухому з 1922 року, в Ділу з 1925 року нинішнього століття, пише автор, почали організовуватися «курси малообразованості». Ініціаторами і організаторами їх були церковні дяки-брати Михайло Тарахонич (в Сухому) та Іван Тарахонич (в Ділу). Вчилися на курсах люди різного віку, за власним бажанням. Навчання проходило вечорами від 20 до 22 години, п'ять разів на тиждень. Самі вчителі мали примітивні знання Тарахонич М. М. закінчив 4 класи так званої «горожанки», а Тарахонич І. М. мав 6 класів мадярської народної школи. Програми не було, з підручників — лише Буквар і той тільки в керівника курсів. Основною метою курсів було: навчити учнів читати друкований текст і вміти розписатися.

У присілку Сухий діти і дорослі навчалися в хаті селянина Івана Кінча. У 1924 році на базі курсів відкривається народна школа, яка працювала в цьому приміщенні аж до першої половини 40-х років. Школа мала 8 класів, всі займалися в одній кімнаті, навчання проводив один вчитель. Після смерті М. М. Тарахонича (1933 рік) в школі працює вже кілька вчителів з числа російських емігрантів і українців, які прибули сюди із Східної та Західної України.

Як згадує учасник війни та педагогічної праці Юрій Бряник, у 30-их роках голод, холод, непосильна праця, неписьменність були постійними супутниками збідованих горян. Школа поміщалася у невеличкому орендованому приміщенні. За довгими партами сиділи по 10—12 учнів. За найменшу провинку вчителі карали їх різками. У класі в одну зміну навчалися учні I—VII класів. Не всі вчителі були кваліфікованими. Взимку учні самі обігрівали приміщення класу. Вони зранку, йдучи до школи, несли під пахвою по два поліна. Той, хто не приніс поліна, був покараний вчителем: його садовили біля самих дверей, де було найхолодніше.

Коли у школу навідувався інспектор, то й говорив, що селянинові потрібно лише такі знання, щоби вмів запрягати воли в ярмо і косу в руки взяти. Бо ж з бідняка ніколи не буде пана. В центрі присілка була школа, де викладання проводилося на чеській мові, тут вчилися діти заможних селян.

«Ми заздрили тим учням, — говорить Ю. Ф. Бряник. — Вони були гарно одягнені, взуті. На перервах їли білий хліб із маслом чи лекварем, тоді як ми, діти бідноти, місяцями не бачили в хаті навіть вівсяного хліба, а взимку в школу ходили напівбосі».

Наприкінці 1938 року створена Карпатська Україна на чолі з Августином Волошином. У лави січовиків щодня вливалися все нові й нові сили юнаків, які навчалися не лише військовій справі, але їм доручали вивчати й такі предмети, як алгебра, фізика тощо. Не всі вчителі були прихильниками нової держави, столицею якої став древній Хуст, а тому відмовлялися від навчання січових стрільців. Були випадки, коли юнаків вчили цим предметам кращі учні 7—8 класів.

Січовицька програма закликала до соціальної справедливості. Стрільці на зборах говорили, що скоро вся земля буде поділена між безземельними селянами, закликали народ до кращого господарювання: розкорчовки та осушення землі, мочарів. Народ був готовий на все, аби лише вибратися із злиденного життя. В школах теж відчувався подих нового часу. Вчителі прислуховувалися до побажання учнів, їх батьків: чи прагнуть вони вчитися на українській або російській мові. Більшість, звичайно, вибрала рідну. На присілку тоді вчителювали емігранти, росіянин Леонід Рудич та західняк Ярослав Микитка. Разом з ними працювали Іван Іванега з с. Королева, що на Виноградівщині, Юрій Лешко з Мукачівщини, Іван Кость і Синевира: емігрантка з Чехії Ганни Бруква вчила молодших школярів, при чехах вчитель Громко навчав іноземної мови. Вчителі мали різні погляди на державу, на українську мову. Тому між ними проходили суперечки, які негативно впливали на навчально-виховний процес.

Вчитель-патріот Микитка в 1939 році покинув педагогічну роботу і вступив у Карпатську Січ, в званні капітана був убитий угорськими фашистами біля села Верб'яж, що на Воловеччині.

Тоді в школі можна було залишитися на другий рік, якщо не осилив програму. Але ті, котрі вчилися на «відмінно», повинні були знати на зубок правила з математики, фізики, мали орієнтуватися в географії. Один раз на тиждень вчили Закон Божий.

Вчитель Іван Кость викладав у перших класах, прищеплював дітям любов до рідного краю. У 1938 році залишив школу, перейшов працювати в фінансові органи, квартирував у Сухому. Він трагічно загинув у перестрілці з польськими диверсантами.

У березні 1939 року наш край захопили мадяри. Разом з ними в село повернулися ті, хто по тій чи іншій причині колись емігрував до Угорщини. Довіреними людьми у влади були Іван Миша, якого по вуличному звали Кухта, Петро Ледней, що дезертирував із чеської армії, а також інші. В народі їх звали мадяронами, боялися, бо ті доповідали жандармам про все, що діялося в селах. Почалися арешти, катування непокірних. Юнаків заставляли насильно поступати в так звану молодіжну військову організацію — левенти, де вивчали військову справу двічі на тиждень. Мадяри жорстоко катували, розстрілювали січовиків, українських патріотів. Не витримавши наруги над собою, закарпатці почали масово емігрувати за кордон до Радянського Союзу, але там їх чекали тюрми, табори...

Патріотичні сили пішли у підпілля, щоби чинити опір завойовникам. У Репинному жив вчитель Микола Повхан. Він ночами слухав радіопередачі з Росії, розповідав землякам про новини в світі. Молодь слухала його на вечорницях, при закритих вікнах. Тут же співали напівголоса українські пісні «Ой у лузі червона калина», «Стоїть явір над, водою», «Ой під гаєм зелененьким», «Розпрягайте, хлопці, коні», «Гей, хто у лісі — озовися!». Кожен, хто вмів писати і читати, мав зошит з текстом пісень, їх переписували, вивчали напам'ять. Незабаром жандарми про це довідалися від своїх сексотів і вечорниці розігнали.

Був такий випадок. У 1941 році в с.Репинне, (на перевірку школи) приїхав обласний інспектор, який ні слова не знав української мови. Діти з цієї нагоди поставили концерт, а один учень продекламував уривок з поеми Гренджі-Донського «Князь Лаборець», де розповідається про напад угорців на Підкарпатську Русь. Директор школи М.Повхан страшно перелякався, але пан інспектор слів не розумів і щиро аплодував виконавцеві...

Першими вчителями в Сухому в радянський час були Марія Іванівна Рубець та Марія Михайлівна Шуберт з Міжгір'я, їх змінили і стали фундаторами нової школи Степан Федорович Фединишинець, батько письменника Володимира Фединишинця, Олекса Васильович Фединишинець (коли відкрили школу на присілку Жигани, він був туди переведений на роботу), а також Федір Федорович Фединишинець.

В Сухому, відразу після визволення краю від німецько-фашистських загарбників, школа почала працювати в новому приміщенні, яке будувалося окупантами для військового виховання молоді. Інтенсивний розвиток освіти почався лише при радянській владі, тоді вона стала доступна кожному. Діти горян потягнулися до науки. Багато сил, уміння, знань віддали дітям вчителі Сушанської ПШ Василь Цendra, Ірина Ковач, Ганна Богач.

На присілку Діл незмінним вчителем від часу створення «курсів малообразованих» (1925р.) та організації народної школи був Іван Михайлович Тарахонич. Освіту він здобув самотужки, був на присілку чи не єдиною письменною людиною.

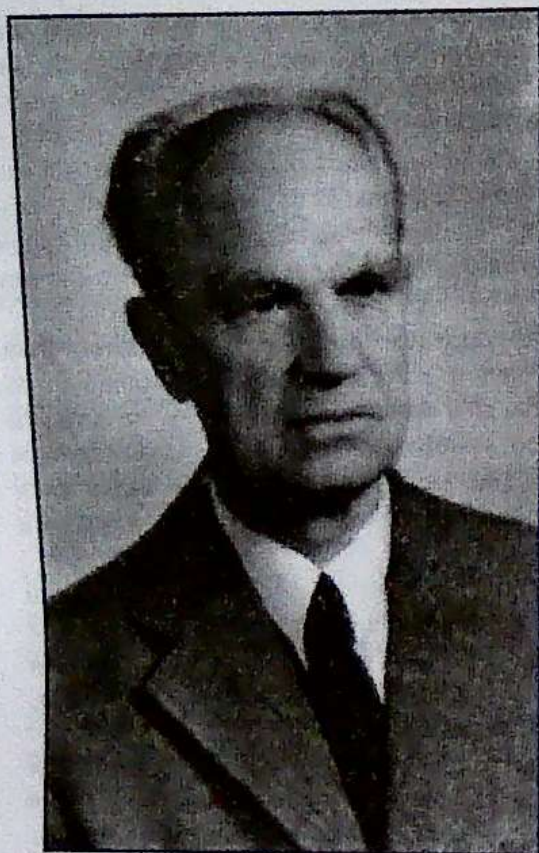
Жовтневий переворот І.М.Тарахонич зустрів у російському полоні на Далекому Сході. І коли знову повернувся в Карпати, жандарми писали у своїх рапортах: «Тарахонич заразився комунізмом». Часто вони робили обшуки в Івана Михайловича і тут же, на дворі, палили знайдену у нього заборонену літературу.

І. М. Тарахонич присвятив все своє життя народній освіті. Курси він організував у власній хаті. Тут була і народна школа. Хата-школа, де він вчив дітей, була подібна до вулика, а в 1948 році діти перейшли в новозбудовану школу, що була споруджена в Ділу. Сотні ділян завжди будуть вдячні І.М.Тарахоничу за його добру науку.

Іван КОСТЮК,
вчитель Запереділянської ЗОШ І-ІІ ступенів,
голова Міжгірської районної організації
крайового товариства «Просвіта».

ФОЛЬКЛОРИСТ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ, ПЕДАГОГ

До 70-річчя від дня народження Юрія Туряниці

Юрій Туряниця

8 квітня минає 70 років від дня народження відомого закарпатського фольклориста, літературознавця, педагога і громадського діяча Юрія Дмитровича Туряниці.

Народився Юрій у мальовничому передгірному селі Кальник на Мукачівщині у працюючій і набожній селянській родині. Коли мав рік — померла мама. Її, найріднішу, не запам'ятав і навіть не бачив на фото — сільським трудівникам було не до фотографування. Саме цю деталь часто згадує в останні роки: так хотілося хлопчиком (і навіть зараз!) побачити рідну матір хоча б на світлині... У сім років батько привів другу маму, яка, через тяжку щоденну селянську працю, не змогла приділити чотирьом дітям вдівця бажаної любові і ласки.

Початкову освіту здобув у Кальнику. Далі вчився в Мукачівській реальній гімназії, де з благоговінням сприймав духовні настанови Даніеля Бачинського, Теодора Ромжі та інших достойників.

У 1948 році поступив на українське відділення історико-філологічного факультету Ужгородського державного університету, яке закінчив 1953 року. У 1953-1957рр. вчився в аспірантурі на кафедрі української літератури УжДУ. Між тим учителював у Хустській середній школі №1, де створив духовий оркестр.

Після закінчення аспірантури на кафедрі його не залишали — мав сміливі як для того часу погляди, замість нього «взяли» пильнішого, надійнішого для системи виконавця, який був готовий виконати будь-який наказ партії...

Сім місяців був без роботи, потім, волею обставин, позапартійного Ю.Туряницю призначають директором Дубриницької школи на Перечинщині. 3 вересня 1960р., завдяки старанням тодішнього декана філологічного

факультету Андрія Ігната його приймають асистентом на кафедру української літератури, де згодом стає викладачем, а потім — доцентом.

Він був у числі тієї нескореної четвірки (разом з ним — Василь Чумак, Василь Поп, Михайло Федака), котра, незважаючи на пряму вказівку обкому партії, відмовилася громити книгу Івана Чендея «Березневий сніг», а, навпаки, — стала на захист правдивого твору письменника.

Кандидатську дисертацію «Тема рекрутчини і солдатчини в українських народних піснях» захистив в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії у 1970 році. Юрій Дмитрович є автором понад ста наукових праць з проблем української фольклористики і літературознавства та автором і співавтором понад двадцяти книжок. Серед них — «Казки одного села» (1979), «Від пиття нема пуття» (1987), «Пісні наших предків» (1993), «Колядки Закарпаття» (1992), «Поетична творчість народу» (1998) та інші. Він також є автором кількох методичних розробок з питань літературознавства і фольклористики ХІХст. («Використання технічних засобів навчання при вивченні курсу української народної поетичної творчості», «До вивчення курсу української фольклористики» та ін.) Брав участь у численних міжнародних, республіканських, обласних, університетських наукових конференціях.

Наукову працю Юрій Дмитрович вдало поєднує з педагогічною. Його лекції з українського фольклору та літератури ось уже майже сорок років із захопленням слухають студенти-філологи університету, а щирі поради беруть «на озброєння» молодші колеги.

Не стоїть Юрій Дмитрович Туряниця й осторонь громадського життя краю. Він став організатором чисельних вечорів пам'яті визначних діячів української культури, зокрема Тараса Шевченка, Івана Котляревського, Євгена Гребінки, Олександра Духновича, Юлія Боршоша-Кум'ятського, Петра Скунця, проведених у стінах університету, школах, училищах та інших навчальних закладах Закарпаття. Кілька років був членом ради крайового товариства «Просвіта», проводив активну роботу серед просвітян області. Він як отой Старий Сокол із улюленої «Пісні послідньої» О. Духновича, що її так неповторно декламує... І хай Бог йому допоможе ще довго й надійно ширяти у рідному небі України, тішачись дужими крилами вихованих ним до лету Соколят!

Сердечно дякуючи шановному ювілярові за багаторічну самовіддану наукову, педагогічну і громадську працю, зичимо йому міцного здоров'я, людського добра і вагомих творчих здобутків ще на многая і благая літа!

Павло КАЛЬНИЦЬКИЙ.

Народні прислів'я з околиці села Білки у записах Петра Світлика

Біда перед очима, гаразд за плечима.
Біда спить, а Бог біді гаразд ладить.
Біда сама не ходить, а сто за собов водить.
Брехати — не колом махати.
В літі і качка — прачка.
Гаразд не хочеме, а біду мусиме.
Гордий дурного брат.
Газдовала бы и вош, кобы мош.
Де дві газдині, там каша не солена, хижа не метена.
Де храм — і жебрак там.
Добрий дурного брат.
Добре тому дати, што не хоче взяти.
Добрі діти — віниць, а злі — кониць.
Добрі тогды было, коли нас не было.
Дурний спить, дурное ся снить.
За вовка помовка, а вовк ся в зуби тиче.
За скаканя все плаканя.
Змагайся, небоже, і Бог ти поможе.
Жид б'є і реве.
Із дурної ями дурний вітер віє.
Ко літом у холоді, тот в зимі у голоді.
Ліпша псови мука, як п'ясть поза уха.
Ліпша своя хата, як чужа палата.
Многі ворони і коня вбалять.
На готовий хлібиць найдесь їдиць.
На злодію шапка горить.
Не кажи «гоп» доки не перескочиш.
Обіцянка — ганка, дурному — радість.
Паны ся гостять, а коні постять.
Слаба фара, коли сам піп звонить.
Ще тот ся не вродив, абы всім угодив.

(Підкарпатська Русь. — 1932. — № 1-3. — с. 35-39)

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

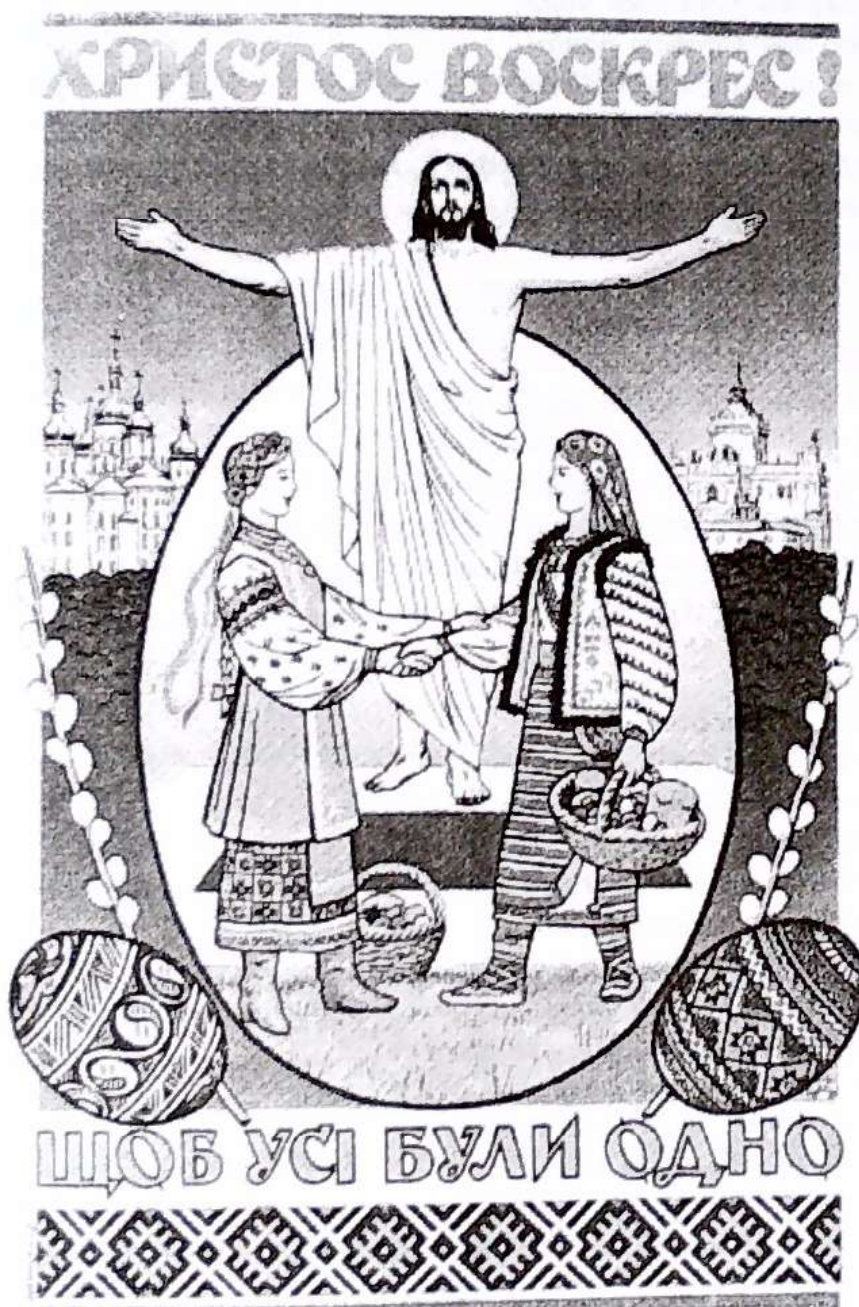
Всіх своїх членів і прихильників, жертводавців і добродіїв сердечно вітаємо з Великоднем, бажаємо щасливих і радісних свят.

Рада крайового товариства «Просвіта»

Свято надії, світла і правди

Святкуючи Великий День Воскресіння Христового, річницю його перемоги над смертю, сягаємо думкою не тільки у силу давнину, до початку нашої ери, коли воскрес Той, що приніс людям світло, надію і правду нової віри, крізь муки і страждання повів їх до нового життя.

Празник сей завжди давав і дає народу силу і мужність витримати найтяжчі випробування, дні тривоги і біди і з вірою у серці йти назустріч перемозі — Воскресінню.

Воскресіння Христово — це символ поривів, змагання, боротьби і невмирущості народу. Для українців Великдень — це завжди живий, вічний як життя, приклад Христовий, що смертю смерть подолав. Після довгих літ неволі знову воскрес народ український до державного життя, воскрес у вірі, що розбудує свою незалежну Українську державу, за яку поклали свої голови мільйони його синів і дочок.

І хоча народ наш нині у життєвій скруті, він свято вірить у ліпшу долю, достоїнне життя, яке неминуче прийде на благословенну землю. Нікчемні потуги недоброзичливців не в змозі спинити переможну ходу народної Правди, Сили і Волі. Вона здолає всі перешкоди і в сяйві слави та могутності воскресне, бо не може вмерти те, що є вічне!

Христос Воскрес!
Воскресне й Україна!

Великоднє

Христос воскрес! Христос воскрес! —
луна велична пісня хору:
найбільше чудо з всіх чудес
звершилося в цю пору.
В турботах, злиднях і журбі
замаяв прапор воскресіння,
що даний щедро боротьбі
за правду, за спасіння.
Той прапор смертю смерть поправ,
став на шляху дороговказом,
кому наспіла вже пора,
хто йде з добою разом.
У вирі бурь та завірюх
і на просторах в Україні
заблис новий гранітний дух
в екстазі, у горінні.
Віджили села і міста
із воскресінням, із весною
і зваблює ясна мета
козацькою стопою.
Не трать надії, друже мій,
не піддавайся злу сьогодні, —
ось, в далеч громом просурмів
наш поклик великодній.
Бо це ж для нас настав цей час
на грані двох епох бурхливих,
щоб ми сповнили свій наказ
великий, справедливий.
Щоб не здалися у борні,
не заловилися в змаганні
на славу для прийдешніх днів,
на гордім їх світанні.
Ці дзвони великодні звуть
по-незабутньому, своєму
і ближчою здається путь
до рідних хат, додому.
Христос воскрес! Христос воскрес!
століттями радіють люди,
що сталося чудо з всіх чудес,
якого більш не буде!

Прага, 1940р.

З історії села Ярок Ужгородського району

До 500-річчя першої письмової згадки про село

Село Ярок, як засвідчують архівні джерела, було засновано 1499 року. Скотарі, що поселилися в урочищі Крива, вирішили змінити напрямок течії потоку. Вони викопали ярк (цілком ймовірно, що звідси походить назва села) і побудували собі колиби вже біля нового русла. Так з'явилося нове поселення.

У 1751 році єпископ М.Ольшавський відвідав парохії Ужанської жупи. На основі цієї візитації він склав докладний протокол, в якому про село Ярок (Arok) мовиться: «Село Ужгородської домінії. Парохію очолював Оріховецький. Газдів — 17, желярів (тобто феодально залежних селян, які не мали земельного наділу, а лише житло) — 4; придатних до сповіді — всі висповідалися. Дяк — попівський син; церковника постійного немає. Церква дерев'яна, красна. Висвячена іменем святого Миколая. Дзвони — 2. Цвинтар огорожений».

Станом на 1799 рік у переліку парохій, що були ерарною (у розумінні юридичного власника майна) державною власністю, зазначається, що парохія Ярок мала свою філію в Оріховиці. У цьому ж документі знаходимо також відомості про те, що в Ярку кам'яна церква була збудована на кошти парафіян у 1802 році, а в Оріховиці — його філіалі — в 1811 році.

Статистичні матеріали 1837 року засвідчують «Село Ярок (Arok) — русинське (українське) село із 504 жителями греко-католиками та 8 жидами. Є греко-католицька парохія разом з церквою, водяний млин».

Яким було село на початку ХХ-го століття? Важливу роль, крім рільництва, в господарстві селян посідало садівництво. Яроччани вирощували переважно яблука, сливи й абрикоси.

В Ужанському комітаті вирощуванням фруктів займалися також жителі сіл Худльова, Середнього, Чертежа, Великих Лазів, Оноківців, Тарнівців та інших.

У селянському господарстві важливе місце належало також промислам.

Одним з найпоширеніших був ткацький промисел. Селяни Ярку, Невицького, Кам'яниці, Гути та інших сіл Ужанського комітату виготовляли для продажу за рік до 2 тис. м. домотканого полотна, 350 гунь (верхній одяг з овечої вовни). Уповноважений експозитури писав, що «виготовлення гунь, ковдр має місцеве значення. Їх можна виготовляти на експорт, однак через високу собівартість вони не можуть конкурувати з фабричними виробами і витісняються ними».

Поширеними в Ярку було і вишивання жіночого одягу, подушок, рушників, скатертин, святкових пасчаних портьєт, побутових прикрас домашнього користування.

Серед яроччан і понині збереглася традиція вичуркування. На вечорниці, особливо зимові, збиралися і дорослі, і діти. Вичуркували, як правило, у сусідів або у тих, де пряли вовну, ткали гуні, покрівці, полотно, шили сорочки, вишивали. Збиралися на вечірки хлопці та дівчата. Парубки розповідали смішні історії, цікаві

пригоди, а дівчата співали, задавали юнакам загадки, влаштовували забавки. Наприклад, дівчина, що ткала, навмисне випускала з рук веретено. Тому, хто перший з-поміж хлопців його підняв, вона дарувала поцілунок.

Життя яроських селян на початку ХХ-го століття було нелегким. Вони, як і інші закарпатські селяни, обкладалися різним податками: поземельним, прибутковим, подвірним, церковним, подушним та додатковим, а також поборами (на охорону здоров'я, утримання адміністрації, громадські роботи і т.д.). Як оплачувався церковний податок? Прихожани давали попові певну мірку зерна або замість цього грошову компенсацію (коблину) і відробляли певну кількість днів. Зокрема, у 1904р. селяни Ярку давали 83 коблики зерна, крім цього безплатно відпрацювали на попа 79 днів з упряжкою і 310 днів без неї. Давали також сіно та повинні були заготовити і завезти понад 80 складометрів дров.

Багато молодих людей у пошуках кращого життя, аби придбати землю, подолати бідність емігрували за океан. «Українські селяни, обтяжені податками, втрачають довір'я до влади і священиків,» — повідомляли чиновники. Серед селян «згасає патріотизм, і їх без особливих труднощів вербують агенти пароплавних компаній». Чимало селян з Ярку також виїхало на роботи в США і Канаду. Переважна більшість з них залишилася жити на чужині. Деякі через десятки років повернулися до рідної домівки. Серед таких уже покійні сьогодні Михайло Вака, Юрій Дуркота, Юрій Макарович та інші.

Згідно з переписом населення 1921 року в Ярку нараховувалося: будинків — 115; домогосподарств — 124; мешканців — 642, з яких — 307 чоловіків, 335 жінок. За національним складом: чехословаків — 4; руських (українців) — 628; мадярів — 4; жидів (євреїв) — 2; іноземців — 4. За віровизнанням: римо-католиків — 8; греко-католиків — 627; євангелістів-реформаторів — 1; православних — 1; іудеїв — 3; інших та без віровизнання — 2.

У 1929 році в Ярку побудовано водогін, вирито водойму, куди стікають дві гірські річки, прокладено труби, встановлено 12 водоколонок.

Демографічна карта с.Ярок на 1930р. була такою: кадастральна площа 2393га; будинків 127; жителів 693. Національний склад: чехословаки — 3, українці — 684, мадяри — 1, жиди (євреї) — 4. Віровизнання: римо-католиків — 5, греко-католиків — 680, православних — 0, євангелістів-реформаторів — 4, іудеїв — 4, інших та без віровизнання — 0. У 1938 році в селі виникла православна конфесія і тоді ж почали будувати православну церкву. Фундамент освятили, звели стінки, склепіння, але, оскільки наприкінці 40-х рр. греко-католицьку церкву віддали православним вірникам, недобудоване приміщення православної церкви розламали і пристосували для клубу та бібліотеки. Сьогодні греко-католики і православні відправляють богослужіння в одній церкві.

Поблизу Ярку у 1944 році діяв загін партизанського з'єднання «Закарпаття». В ньому партизанили жителі села Михайло Біровчак, Михайло та Іван Дуркоти,

Іван Жидик, Михайло Павлей. Від фашистської окупації село звільнено радянськими військами 24 жовтня 1944 року.

Ярок розташований за 18 км від обласного центру — м. Ужгорода та за 8 км від залізничної станції Кам'яниці. 11 серпня 1954 року Стрипську та Яроцьку сільські ради об'єднано в одну — Ярківську сільську раду у селі Ярок. 13 травня 1960 року Закарпатський облвиконком рішенням № 263 «Про зміни в адміністративно-територіальному поділі області» перейменував Ярківську сільську Радугу на Яроцьку сільраду.

Сьогодні Ярок — центр сільської ради, якій підпорядковане і село Стрипа, розташоване на землях радгоспу «Великолазівський». Ярок має школу, пошту, дитячий садок, клуб, бібліотеку, магазин, церкву, фельдшерсько-акушерський пункт, хлібопекарню.

Яроцька загально-освітня школа I–II ст. знаходиться у двох приміщеннях. Одне з них, — церковно-приходська школа, — побудована 1882 року, серед старожилів має назву «нижня школа», друге — «верхня школа» була відкрита в 1910 року. У наші дні близько 100 мешканців села мають вищу освіту.

Сільська рада та пошта розташовані на колишній попівській фарі, де до радянської влади мешкали разом з сім'ями греко-католицькі священники: Штефуровський, Гладоник, Егрешій, Кешеля, Гранчак.

Навколо села розташовані порівняно родючі землі. Розвинуті садівництво, виноградарство, вирощується різна городина.

В урочищі «Кіш керт» ростуть багатолітні трави, фруктові дерева, кущі смородини. У Капустищі (так називають урочище, де раніше вирощували капусту), косять трави, випасають сільську худобу. Урочище «Крива», де річка розходить рукавами, славиться ареалами шафранів та підсніжників. Урочище «Пустення» — пуста земля. Поле, де виходить на поверхню базальтова порода, — «Скала», «Діл» — це поляна, яку можна бачити з Ужгорода. У селі кажуть: «Поки на Ділі сніг — весни не буде». В урочищі «Слатвенки» випасають худобу.

Село умовно поділяється на такі частини: Вишній кінець (Пустення, Граджі, Горб), Середина (біля церкви), Нижній кінець з вулицями — Цапова, Циганська, За церквою, Брезова, Федоранина.

Землі Ярку межують із землями сіл Стрипа, Оріховиця та Верхня Солотвина. Найбільш поширені серед яроччан прізвища Фленько, Макарович, Бреза, Дуркота, Шляхта.

Село оточують ліси, що мають назви: Позуричево, Боднарьово, Лишкарьова гать, Довгий, Млиний горб, Грабинки, Симоння, Коритнянський. Назви криниць: Брезова студня, Сячена студня, Хабальова студня, студня у Слатвенках, студня у Симонню. Назви потоків: Сурнічний потік, Виський потік.

Інші топоніми (поля, поляни, луки): Валентова долина, Микова долина, Малий Діл, Великий Діл, Токарня (там нині розташована телевізійна вишка), Поляна (славиться поміж людьми синім болотом), Шляхтова поляна, Штейцінгерова

Бетлєгеми села Ярк. 90-і роки XX ст.

поляна, Жидикове поле, Тернаво; парцели — Церковні дараби, Густий, Ракуський, Панчулово, Бохово, Андрейкова лука; царини: — Скоруш, Валило, Ділниця, Пуд Березинами, Салашине, Скала, Грунок, Коло Черешень, Сінокоси, Вакова пасіка. У селі збереглися хрести, що знаходяться біля церкви, на старій дорозі, яка вела до с.Оріховиця (Пуд Березинами), на цвинтарі, біля дороги на Ужгород.

Село мало свою ковальню. З народних майстрів найвідомішим серед односельчан є боднар Юрій Лутнянський. Вже багато років він виготовляє бочки та інші дерев'яні посудини. Ще донедавна в селі діяв хор, ансамбль «Яроччанка», футбольна команда «Колос».

Станом на 1 січня 1998 року в Ярку нараховувалось 201 дворогосподарство, мешкало 630 жителів, з яких віком до 15 років — 137; від 16 до 60 років — 316; пенсійного віку — 177. Село пишається своїми старожилами: Пуківською А.Ф. (1903р.н.), Чундак Ф.Ф. (1908р.н.), Манзичем Й.Й. (1910р.н.), Чундак В.А. (1914р.н.), Макарович М.Ф. (1914р.н.), Брезю А.М. (1914р.н.), Фленько В.Д. (1916р.н.), Фленько Ф.А. (1917р.н.), Фленько Ю.М. (1918р.н.), Гливкою Т.І. (1919р.н.), Конкус І.В. (1920р.н.), Чундак В.І. (1911р.н.), Яновчик Ю.І. (1913р.н.), Чундак М.Ф. (1913р.н.), Фленько Ю.М. (1918р.н.), Малинич М.І. (1917р.н.), Петрушак С.С. (1918р.н.) та ін.

Марія БАЯНОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук.

Ціле життя працював для України (До 80-річчя від дня народження Петра Стерча)

Петро Стерчо

Ім'я Петра Стерча було добре знане серед українців різних країн світу ще за його життя. І тільки на рідній українській землі, яка стогнала в комуністсько-московському ярмі, про нього не знали або воліли мовчати. Згадувати ім'я, з пришитим до нього ярликом «українського націоналіста», до того ж живого і діяльного на теренах Америки працівника, було небезпечно. Українська революція кінця 80-х — початку 90-х років завершилася проголошенням незалежної Української держави і табу на постать Петра Стерча було знято. На жаль, до цієї визначної події, в ім'я чого самовіддано працював усе своє життя, відомий вчений, публіцист і громадський діяч не дожив. Але на початку 90-х років з Канади і США в бібліотеку крайового товариства «Просвіта» в Ужгороді надійшло з десяток примірників його книжки «Карпато-Українська держава» (Торонто, 1965), яка для провідників українських громадських організацій стала неоцінімим джерелом у боротьбі проти різної масті українофобів та формуванні

національної свідомості, утвердженні серед широкої суспільності краю національної ідеї та державницького мислення. Дійшло і до того радісного моменту, коли 1994р. в Україні, у Львові, цю цінну монографію з історії визвольних змагань закарпатських українців перевидано і поширено серед значної частини інтелігенції Закарпаття.

Нині ми маємо змогу познайомити широкий український загал з непересічною постаттю Петра Стерча.

Народився Петро 14 квітня 1919р. у невеличкому, але гарному, як писанка, передгірському селі Кузьмино на Мукачівщині — останньому найзахіднішому поселенні колишнього Березького комітату, у набожній багатодітній хліборобській родині Юрія Стерча й Олени Молнар. Дитинство пройшло в оточенні щедрих на добро і працьовитих односельчан. Культ праці панував і у рільницькій з діда-прадіда сім'ї Юрка Стерча. Отже, до праці Петро прилучався змалечку.

Ще навчаючись у початковій народній школі рідного села, допитливий хлопець пішки обходив сусідні села Кальник, Шкуратівці, Медведівці, Кучаву Чинадіївської, Ірляву та Андрашівці

Середнянської округ. Далі, навчаючись у Мукачівській горожанці та Ужгородській торговій школі, розширив не тільки географічні знання, але й загальний кругозір. Та справжньою школою його національного гарту стала Мукачівська торговельна академія, яка у другій половині 20-х-30-і років ХХст. була на Закарпатті одним з форпостів українства. Директор академії Августин Штефан, професори Олекса Приходько, Іван Трухлий, Валеріан Горбачевський, Василь Чапля та інші заскіплювали у серцях сотень юнаків і юнок щирю любов до історії і культури України. Ця любов пламеніла у серцях братів Петра й Андрія Стерчів усе життя. У Мукачеві брати брали участь у Пласті, «Просвіті», етнографічному товаристві Підкарпатської Руси. Петро з листопада 1938р. працював стенографом у відділі преси та інформації при Президії влади в Хусті, був членом Карпатської Січі, а в день виборів до Союму Карпатської України 12 лютого 1939р. — уповноваженим виборчої комісії у селі Вишня Визниця Чинадіївської округи.

15 березня 1939р. брати Стерчі разом з іншими юнаками зі зброєю в руках відступили у Словаччину, де були інтерновані словацькою владою, і тільки авторитет проф. А.Штефана і дипломатичний хист В.Шандора врятували молодих академістів від подальших неприємностей. П.Стерчо закінчив торговельну академію у Братиславі, далі виїхав в Австрію, працював у Відні і Лінці, потім, за дорученням проводу ОУН, переїхав у Галичину, викладав у торговельній школі у Бережанах та Тернопільщині. Згодом, у зв'язку з наближенням фронту, повернувся в Австрію, далі переїхав у Мюнхен — в американську окупаційну зону, викладав у торговельній школі м.Аутсбург, працював у злученому Українсько-американському Допомоговому Комітеті, навчався на економічному факультеті Української Вищої економічної школи в Мюнхені, де став одним із засновників Українського Студентського Товариства «Січ», а згодом — об'єднання Українських Студентських Товариств Національного Солідаризму «Зарево». У Мюнхені він очолював і найчисельнішу у західному світі в той час Українську Студентську Громаду. Улітку 1949р. захистив докторську дисертацію на тему «Суть грошей у світлі їх функцій».

У Німеччині наполегливо працював у архівах і бібліотеках, цікавився в основному матеріалами закарпатоукраїнської історії 20-х — 30-х років ХХст, зокрема періоду Карпатської України 1938-1939рр. В Америці продовжив дослідження на цю тему, зібравши таким чином унікальні документи, що склали основу його фундаментальної монографії «Карпато-Українська держава» та цілого ряду інших поважних праць англійською й українською мовами.

У 1950р. переїхав в Америку, працював у Пітсбургу, Чикаго, вчився в університеті Нотр-Дейм, здобувши другий вчений ступінь — доктора філософії. Працював професором політичної економії в коледжі св.Вінцента в м.Латбор, а з 1963р. — професором політекономії в Технологічному Дрексел Інституті у Філадельфії. Саме тут у всій повноті розкрився його талант як вченого і громадського діяча. Знання дев'яти мов склало міцну базу його досліджень, зокрема з питань економіки та політичної історії рідного Закарпаття. В українській діаспорі він стає одним з провідних вчених. За наукові заслуги його обирають членом Президентської дорадчої ради університету, членом університетського сенату, іменем Петра Стерча називають стипендійний фонд для студентів і вчених.

Серед наукових праць вченого, присвячених політичній історії рідного Закарпаття, слід назвати такі, як: «Карпатська Україна у міжнародних відносинах, 1938-1939» (1959, англ. мовою), «Карпато-Українська держава» (1965, перевидано у Львові 1994р.), «Дипломатія подвійної моралі» (1971, англ. мовою), «Урядова координація операцій мадярських і польських терористів у Карпатській Україні в 1938-1939рр. (1971), «Україна і Європейський вир.1917-1923» (1973, у співавторстві) та інші.

Петро Стерчо був і талановитим публіцистом. Його численні і солідні статті, найбільше на тему Карпатської України, з'являлися в україномовних американських газетах і журналах «Свобода», «Новий шлях», «Українське слово», «Народна воля», «Свобода Америки», «Розбудова держави», «Сучасність», «Самостійна Україна», «Український кварталник» та інші. Головним редактором журналу «Самостійна Україна» був до останньої миті свого земного життя.

Плідну наукову і публіцистичну працю П.Стерчо успішно поєднував з громадсько-політичною діяльністю. Поряд з Юліаном Реваєм, Августином Штефаном, Вікентієм Шандором, Степаном Росохою та ін. він став провідником громадського і політичного життя української діаспори у 50-і — 80-і роки нашого століття. Досить лише перерахувати громадські організації, в яких він брав активну участь, аби переконатися у його подвижницькій праці на цій ділянці: Голова Карпатського дослідного центру ім. Юліана Ревая, Голова контрольної комісії Братства Карпатських Січовиків, член проводу ОУН, член Президії Всеукраїнської Національної Ради, член Президії Світової Координаційної Ради ІСНО, голова Крайового Громадського Комітету по відзначенню тисячоліття християнства в Україні, голова Українсько-американської Асоціації Університетських професорів, голова Крайового Громадського Комітету по вшануванню пам'яті жертв голодомору в Україні 1932-1933рр., член секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців, член ексекютиви Українського Конгресового Комітету Америки, член дирекції Злученого Українсько-американського Допомогового Комітету, дійсний член НТШ та інших українських і американських наукових товариств і установ.

Пішов з життя передчасно, 18 червня 1987р., залишивши у смутку дружину Ірину, дочок Олену, Марію, сина Юрія, усю українську родину. Після вимушеного відходу у 1939р. з рідного краю жодного разу не бачився з батьками, братами і сестрами. По його смерті відвідували Срібну Землю і його колиску село Кузьмино дружина і діти — свідомі українські патріоти, вшановуючи пам'ять чоловіка і батька.

Петро Стерчо залишив для нащадків свої безсмертні твори, з яких вони черпатимуть знання про нашу маленьку і дорогу батьківщину — Карпатську Україну. На його спадщині виховуватимуться цілі покоління свідомих українців, а його життя буде прикладом жертвовної і самовідданої праці в ім'я рідного народу.

Несправедливо викинутий з історії і затаврований комуністично-совєтським тоталітарним режимом, він справедливо повернувся на рідну українську землю. Повернувся навечно, аби посісти достойне місце в пантеоні борців за самостійну Соборну Українську Державу.

Павло КАЛЬНИЦЬКИЙ.

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В СТАЛІНСЬКИХ ТАБОРАХ ГУЛАГ-У

«Будь проклята ти, Коліма...»

Для мільйонів безвинних людей проклята невольниками Коліма стала одним із найстрахітливіших місць часів сталінських репресій. Вона була справжнім земним пеклом: царством зла, мук, знущань з тисяч людей. Мабуть, нікому і ніколи не вдасться взнати повної правди про злодіяння сталінсько-комуністичної імперії зла, які творились на цій «чудній планеті», скільки вона безжалісно перемолола у своїх жорнах невинних людей, які своїми трупами вкрили цю ненависну частину земної кулі, навечно залишившись у штольнях, вибоях, відвалах, шахтах, рудниках, під сопками і просто так — в безмежних просторах її вічної мерзлоти. Цвинтарів там не було...

Не було на світі людини безправнішої за колимського каторжанина. Колись сибірські урядники казали: «Я вам цар і Бог і земський начальник...» Проте і на урядників все-таки хоч якась управа була. На табірне начальство Колими управи не було. Тут панувала «влада смерті». Хто опинявся на Колімі, був приречений на вірну погибель. За сталінських часів звідси ніхто не повертався. Якщо комусь і вдавалось витримати десятирічний термін покарання, тут додатково переглядалися особисті справи, вишукували і фабрикували «нові злочини», вдаючись до фальшивих доносів, присуджували так звані «добавки» на років п'ять, десять, а то і п'ятнадцять... Якщо це не вдавалось, в'язень залишався вічним поселенцем.

Інтенсивне заселення Колими «врагами народа» почалось з середини 30-х років ХХ-ст. Її безмежні простори були вільні, тільки десь на північному сході біля берегів Льодовитого океану кочували чукчі. Але під вічною мерзлотою були захоронені найцінніші матеріальні земні скарби, — прокляте нами золото, так необхідне «стране советов» для втілення своїх диявольських мракобісних ідей — запанування світом та створення особистого комуністичного «раю». Мабуть, залишається вічною таємницею і те, скільки тисяч тонн найкращого у світі золота нагарбала Москва руками каторжан в заміну на порційку вонючої баланди, гнилого оселедця та пайки липкого хліба. Будь ти прокляте, полите людською кров'ю і вкриті трупами, колимське золото!

Друге масове заселення Колими розпочалось зразу після закінчення Другої світової війни. Серед «изменников родины» переважали патріоти України, «українські буржуазні націоналісти», вояки УПА, їх прихильники, чимало прибалтійців, кавказьких та інших народів радянської імперії, різних «шпівнів і ворогів комунізму» зі всієї Європи та Азії.

...Корабель «Ногин» із завантаженими в похмурі і холодні трюми, мов оселедці, восьми тисячами політ'язнів, «проболтавшись» три зайві доби в штормових водах Охотського моря, без питної води і

Омелян Росул. Коліма, 1952р.

харчів, поволі заходив у бухту Ногаєва, яка вже вкрилась кригою. Перед ним метушився невеликий льодокіл, очищаючи дорогу ближче до берега портового міста, столиці Колими — Магадану. Це було 30 жовтня 1949 року. Колима зустріла нас глибокими снігами і 30-градусним морозом. Ми пройшли по льоду, після команди «Садись!» на березі полковник охоронних військ НКВС зустрів нас кричущими словами:

«Ну что, фашисты, изменники родины, бендеровцы, вы попали на Колыму. Отсюда возврата нет. Расстреливать вас не будем, вы сами подохнете, но до тех пор еще поработаете на советскую власть. Ваше место под сопкой...!»

Табірний хор. Весна 1955р. Справа від керівника у першому ряду О.Росул

Це були страшні слова, попереду чекали на нас муки, — важка непосильна каторжна праця, люті морози, страшний голод, фізичне і моральне нелюдське знуцання, колимське пекло і загибель. Та є Господь Бог на небі, Який найрозумніше сотворіння Своє — людину наділив скарбом любові до свободи і волі, ненавистю до рабства, великою силою Духу і особистою долею.

Після перших, найважчих і трагічних років каторжної роботи на золотодобувних копальнях, вкрай знесилених, які залишились живими, близько тисячі, перевезли в інший табір під кодовою назвою «Д-2» — за 750км на північ від Магадану. Золотодобувній промисловості вкрай необхідно була електроенергія і так званий невольничий «Дальстрой» вирішив у центрі Колими руками рабів побудувати першу потужну електростанцію на триста тисяч кіловат. Поруч з нею були великі поклади якісного вугілля, де півтора тисячі в'язнів іншого табору безперервно працювали у шахтах. Чотири з половиною тисячі комуністичних рабів день і ніч паралельно з майбутнім містом будували чергову «комсомольську стройку»...

На наше щастя, весною 1953 року сконав один з найжорстокіших тиранів світу останніх століть, кривавий кат і деспот, параноїк Коба Джугашвілі-Сталін. Табірне начальство плакало, а нашої радості не було меж, в таборі творилось щось неймовірне, в'язні тисячоголосно кричали — «Слава-ура!», обнімались, цілувались, кидали вгору шапки, а охорона, побоюючись бунту, строчила автоматами з вишок.

Наступали часи змін, надій на краще, і десь глибоко в душі таємно в кожного з нас зажеврила іскорка надій на волю... Ситуація табірної життя попросту змінювалась на краще. Через декілька місяців нас заставили позривати ганебні особисті номери (в мене був С1-103), які ми носили на шапці, спині і вище лівого коліна. Відносно поліпшилось харчування, не стало голоду, зменшилось знущання над нами. Табірний люд почав приходити до себе, але натомість почав посилюватись моральний фактор — нестерпне прагнення до волі, туга за рідним краєм, рідними та близькими. Хто не зазнав страшного голоду, він його не зрозуміє, а хто не зазнав неволі і рабства, для нього питання і ціна свободи залишаються відносними. Не дай Боже цього нікому!

В таборі бунтом і не без крові домоглися очищення від уловників — професійних убивць, «воров в законе, сук» і їм подібних, які знущались над нами, не працюючи, відбирали останню пайку хліба, одяг, посилки, безжалісно вбивали і рубали нашого німецького брата, програвали в карти і т.п. Це було на руку табірному начальству, бо служило для них деморалізуючим фактором, тому воно навмисно не помічало і не втручалось у дії кримінальної нечисті.

У внутрішньо-табірному житті наступав порядок, своя дисципліна. захист і спротив проти знущань. Верховенство і командування цим очисним процесом взяли на себе українці — безстрашні бандерівці, в оточенні яких, як представник «закарпатчиків» (так вони нас називали), опинився і я. Все було побудовано на повних демократичних засадах, усі були рівними. Це було б неможливо, якби ця «влада» опинилась в руках росіян або деяких кавказьких чи азійських національностей. Нас рішуче підтримували прибалтійці, грузини, невелика частина росіян і люд інших позарадянських народів. Провідну роль у цьому зіграло нове поповнення (біля півтисячі бандерівців), які внесли новий струмінь у наше табірне життя після повстань у Норильську, Інті, Караганді та інших таборах Сибіру. Настали часи справжнього політичного табірної життя. Нас, закарпатців, у цьому таборі було біля двадцяти. Тримались разом, чим могли допомагали один одному, як і брати галичани, які нас дуже любили і шанували.

І ось в таких умовах, спочатку тихо, а потім на весь голос полилась українська пісня, патріотична і табірна, яка виривалась за межі табору. На перших порах табірне начальство робило заборону, але згодом залишило нас у спокої. Люди почали згуртовуватись, об'єднуватись, знаходили спільну мету.

Виникало питання створення табірної художньо-просвітницької (з політичним підтекстом) діяльності. Одним із засновників і керівників художньої самодіяльності був одесит Дмитро (прізвище його, на

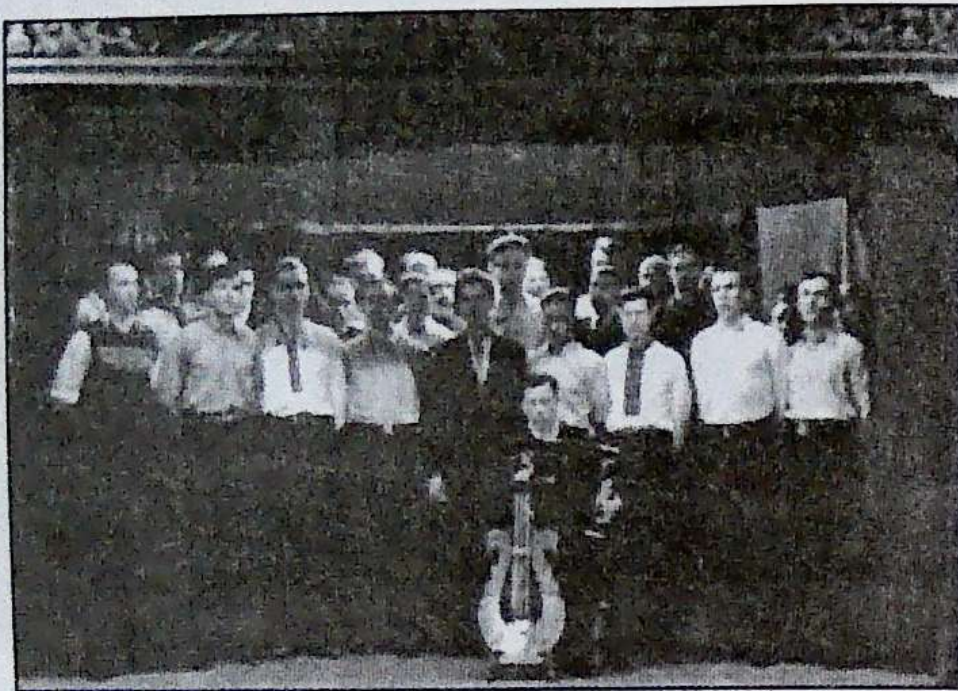
Коляда 1956р.

*Краснотур'їнськ. 1956р. Організатори Святого Вечора.
У другому ряді четаертій справа О.Росул.*

Нижній Тагіл. Табірний хор під керівництвом О.Росула. Квітень 1956р.

Шексна. Табірний хор. У першому ряді другий зліва О. Росул. 1957р.

жаль, забув), випускник консерваторії, самодіяльний композитор, палкий патріот України. Серед нас було немало професійних співаків, музикантів, артистів, вчених, поетів, взагалі талановитих людей.

Перший концерт відбувся весною 1955 року. Неможливо описати цю подію. Барак-клуб вмщав не більше п'ятисот глядачів, а бажаючих було тисячі. Хор під керівництвом Дмитра виконував навіть такий складний твір як «Закувала та сива зозуля...». Постало питання спорудження літньої естради, яка через декілька тижнів була готовою. У серпні 1955 року, в день шахтаря, наша концертна група виступила у сусідньому таборі «АРЕС», де вперше після арешту зустрівся з двома приятелями з нашої групи. Хочу звернути увагу читача на те, що, дивлячись табірні фотознімки, складається враження про досить пристойний вигляд артистів. Так, нам першим було дозволено відпускати волосся, а для концертів у таборі збирався найкращий одяг, особливо вишиванки, яких було багато — їх пересилали дівчата-галичанки для своїх коханих і рідних.

Між нами було чимало таких, котрі стали інвалідами і їх в подальшому неможливо було використовувати в колимських умовах. І ось, вперше за всю історію, керівництво ГУЛАГ-ів вирішило переправляти їх на материк для подальшого використання в сибірських таборах. Між ними опинився і я. Це була велика радість і бажання кожного — вирватись з Колими, наблизитись до рідної домівки, але разом з цим і помилкою, за яку довелось багато перетерпіти, пройшовши ще сім сибірських таборів, в яких ще панували старі беріївські порядки і сваволя, розгул кримінальників. У вересні 1955 року нас, біля п'ятсот в'язнів-інвалідів, було відправлено на материк. Перенісши важкі етапи, через 53 дні, ми опинились в Краснотур'їнську на півночі Свердловської області. У напівпорожньому таборі ми зустріли старший за нас віком і покірний контингент в'язнів. Ми відразу повели себе сміливо, впевнено, відкрито виступали проти беззаконня.

Під Різдво Христове 1956 року, зібравши всі збережені харчові пожитки, запросивши представників всіх національностей і конфесій, в одному з бараків ми таємно влаштували Святу Вечерю. Помолившись, звернувся до присутніх з привітанням і патріотичною промовою. Деся знайшовся і «Кобзар» Т.Шевченка, з якого читав патріотичні уривки — «караюсь, мучуся, але не каюсь...» та інші. Полилась багата українська коляда. Але знайшлися «сексоти», які донесли про все табірному начальству, внаслідок чого ми, організатори, мали неприємності.

Шексна, Табірне тріо. Крайній зліва О. Росул, 1957р.

Шексна, Вистава «Вечір на Україні». Сидить перший зліва О. Росул, 31.03.1957р.

Через два місяці ми опинились в таборі Нижнього Тагілу. Зорганізували хор, підготували програму і почали давати концерти з одним з яких побували у сусідньому таборі. Зробили запис українських пісень, які щонеділі після обіду передавались по «Галі», їх було чути і поза межами табору.

У листопаді 1956 року нас перевезли в Шексну Вологодської області (поштова скринька ОЕ-256/12), яка знаходилась на каналі, що з'єднував Біле озеро з Рибінським водосховищем. У багатьох з нас кінчався час відбукання покарання. Щоб прискорити час, трохи забулись, ми активно включились у художню самодіяльність. Часто ставили концерти. Табірний клуб, як завжди, не вмещав усіх бажаних. Під час виступів панувала абсолютна тиша, багато хто крадькома витирав сльози. За власним сценарієм поставили одноактівку «Вечір на Україні». На концерти-вистави приходило і табірне начальство, запрошувались комісії, мовляв, дивіться, як ми перевиховали «зрадників батьківщини!»

Признатись, ці рядки писались мною дуже тяжко, але вважав своїм морально-патріотичним обов'язком нагадати майбутнім поколінням, особливо теперішній молоді, про «щасливе і радісне радянське життя», про те, як в неволі, у таких жахливих умовах, продовжуючи боротьбу своїх попередників, не втративши людську гідність, свідомість, велич людського Духу, несли ми, в'язні сумління, по неосяжних просторах Колими і Сибіру українське слово, пісню і мистецтво рідного народу, внісши свою частку у здобуття волі і незалежності Української Держави.

Нас було арештовано у 1948 році. Десятьох. Особливою трійкою Москви усіх засуджено на 25 років режимних таборів з конфіскацією майна. Усі опинились на Колимі. На час написання цих рядків в живих залишилось троє...

Схиляю голову перед пам'яттю своїх побратимів, сотень тисяч українців, які загинули і поклали на вівтар свободи найцінніший людський скарб — своє життя.

**Омелян РОСУЛ,
колишній політв'язень,
член управи крайової «Просвіти».**

Довідка про автора

Омелян Росул народився 1926 року у селі Невицькому на Ужгородщині в родині залізничника Івана Росула. Після закінчення народної школи при Ужгородській вчительській семінарії навчався в гімназії.

У 1945 році закінчив Ужгородську вчительську семінарію. Склавав вступні іспити в художній інститут, але за браком вчителів, згідно з Постановою Народної Ради Закарпатської України, працював у школах краю (с.Онок, Олешник, Середис.)

У 1948 році «за участь в антирадянській українській націоналістичній організації» був заарештований і засуджений на 25 років строгорежимних таборів, опинився на сумнозвісній Колимі. 1955 року термін покарання було зменшено на половину, після відбуття якого з «вовчим паспортом» та з великими труднощами вдалося повернутись у рідне Закарпаття. Біля року не зміг влаштуватись на роботу. За увесь комуністичний період під пильним наглядом КДБ аж до виходу на пенсію працював у системі будівництва.

В кінці 80-х років активно включився в політичну боротьбу за незалежність України, 1989 року вступив в Рух, згодом в УРП, став активним членом відродженої у 1990р. крайової «Просвіти». 1991 року О.Росул — один з ініціаторів створення крайового товариства політичних в'язнів і репресованих, членом проводу і відповідальним секретарем якого є і донині.

Учасник багатьох конгресів, з'їздів, конференцій, політичних і просвітницьких акцій. Самовідданий працівник на українській ниві Закарпаття, палкий патріот України.

ЗОРІ НЕПОВТОРНОГО СВІТУ

До 60-річчя від дня народження Володимира Задорожного

Ще не так давно, коли дебелий селянин — хлібодар з діда-прадіда — тридцятитрьохрічний Євген Задарожний (1906-1989) вертав додому, озираючи власний лан — доладно уквітчаний весняними плодами, він знав напевно: там, побіля студеної криниці, чекає на нього його суджена — донька сусіда Івана Ясківа. Як завжди, мала вона запашний обід, аромат якого, здавалося, розливався довкруг. Однак того дня, 27 квітня 1939 року, його дружина мала у прискринку радість іншого гатунку. Одне слово, первісток Богдан першим і явив нянькові новину: родина примножилася ще одним сином, якого нарекли Володимиром, як подекували односельчане, на честь Великого й Святого Хрестителя України-Руси. А вони, посвячені історією, добре відали: їхнє село Спас, що розляглося хрестиком команиці над Західним Бугом, знаменне осібно 1199 роком. Бо ж тоді відбулося об'єднання Галицького й Волинського князівств, а своєрідною межею між ними й було село Спас. Саме тут промайнуло дитинство, оздоблене, як мамчина скриня, золотом-спадком у споминах про діда Івана; він видався першим вчителем Володимира, який і досі нерідко згадує дивовижні оповідки про всі сторони світу, куди тільки марширувала цісарська армія. Та це й не дивно, бо дідусь понад десять літ був на службі за часів свояка Марії-Терезії, цісаря Франца

Володимир Задорожний з дружиною своєю.

Йозефа І (1830-1916). Кому-кому, а внукові танцювали ув очах горді бісики, коли чув про дідові заслуги: то церкву зводив, то школу заснував. Власне, у її стінах і навчався Володимир Задорожний. Щоправда, до семирічної ходив у селі Дерев'яни, долаючи щодня 18 км, а середню завершив у селі Великосілки. Далі сходинка за сходинкою — навчання у Львівському торгово-кооперативному технікумі, армійська служба на Поліссі, а відтак — студії на історичному факультеті та аспірантура в Ужгородському університеті. Місто над Ужем заповнило його всуціль: ось уже 37 літ він пізнає його багатства, як добрий господар свою комору. Тут упродовж 1968-1971 рр. відбулося його становлення як молодого дослідника під вмілим керівництвом досвідченого Іллі Шульги (1921-1993). Аспірантський період успішно завершився помітним результатом — захистом кандидатської дисертації на тему «Економічні й культурні зв'язки західноукраїнських земель з Наддніпрянською Україною та Росією першої половини ХІХ ст.». Офіційні опоненти, відомі історики Георгій Гербільський та Феодосій Стеблій, високо поцінили працю Володимира Задорожного, захищену 12 квітня 1972 року в Львівському університеті ім. Івана Франка. Вона примітна, чи не в першу чергу, тяжінням її автора до **фактичної**, а не уявної парадигми, себто до факту, що мав безпосереднє місце, а не інтерпретації події. Звідси — аргументованість висновків, сотні обчислень, статистичних показників, які переконливо увиразнюють місце Галичини, Буковини й Закарпаття у розгортанні торгівлі України з країнами Центральної та західної Європи. У цьому зв'язку слід підкреслити, що в особі В. Задорожного маємо історика економічної думки. У цьому пересвідчуємося, аналізуючи його докторську дисертацію, сутність якої полягає у розкритті панорамно закресленої теми «Розвиток товарного виробництва та торгівлі на західноукраїнських землях періоду кризи феодалізму (кінець ХVІІІ — перша половина ХІХ ст.)». Її захист припав на період, коли досвідчений літописець доби вже чув подих її по-новітньому весняної рапсодії, що тоді відлунювала з платівок перебудови... Він відбувся у стінах Київського університету ім. Тараса Шевченка 8 червня 1987 року за активної прихильності академіка Федора Шевченка (1914-1997), академіка Ярослава Ісаєвича Мельника, які дали високу оцінку науковій праці В. Задорожного.

Тридцять п'ять літ минуло відтоді, як вчений подав до друку перші проби пера. Упродовж цих десятиліть ним опубліковано близько двісті праць, які охоплюють цілісні пласти історії України — складної, нерідко печальної, повчальної й важко розгадуваної. На щастя, Володимир Задорожний легко прочитує сенс поняття, яке голосно віддзеркалив Ілля Шульга на сторінках повісті «Брате мій» (Ужгород, 1971), себто те, що творить тло поміж рядками... Автор цих рядків мав можливість неодноразово переконуватися у цьому обдаруванні щирого побратима по спільних починаннях, коли невеликий гурт вчених під дахом Ужгородського університету планував проведення поважних наукових форумів, реалізовував ці ініціативи, які, без сумніву, примножували міжнародний авторитет вузу. Слід згадати такі яскраві конференції, як «Інтелігенція Закарпаття ХІХ ст. та її роль у розвитку міжслов'янських зв'язків», «Ю. Гуца-Венелін і розвиток міжслов'янських взаємозв'язків», «Олександр Духнович і слов'янський світ» тощо.

Володимир Задорожний вміє виокремити науково вагому деталь чи ширшу, узагальнену позицію, позначену інтердисциплінарним характером, показати контекстуальну її величину. Це засвідчують його численні статті, зокрема, «Закарпаття в російській публіцистиці першої половини ХІХ ст.» (1972), «Періодична преса Галичини першої половини ХІХ ст. про політичне і культурне

життя Росії і України» (1974), «З історії торговельних зв'язків Галичини із Східною Україною і Росією в першій половині ХІХст.» (1978), «З історії економічних зв'язків західноукраїнських земель з Чехією в першій половині ХІХст.» (1980), «Із спадщини академіка І.П.Крип'якевича» (1984), «Іван Франко — поборник єднання слов'янських народів» (1990), «Яків Головацький про мовну ситуацію на Закарпатті у першій половині ХІХст.» (1993), «Українське питання на завершальному етапі Другої світової війни» (1995), «Штрихи до творчості М.С.Грушевського» (1997), «З історії братських шкіл в Україні» (1997) та ін. Тут названі тільки окремі ґрунтовні студії вченого, які виказують розмаїтість його творчих зацікавлень у динаміці. Вона, без сумніву, помітна, хоч часова й просторова піраміда завжди була насичена прагненням пошуку — до джерел. Ось, приміром, одна з найновіших його публікацій — стаття «Кирило-Мефодіївське товариство в українському національно-визвольному русі», що побачила світ на шпальтах книжки «Благовісник праці. Науковий збірник на пошану академіка Миколи Мушинки» (Ужгород — Пряшів, 1998); вона містить концептуально новаторське бачення традиційно-усталеного тлумачення історичної події. Аналогічні підступи характерні передусім для широких монографічних досліджень, де «драматичний вузол» наукових змагань Володимира Задорожного точиться навколо його улюбленої проблематики: «Розвиток товарного виробництва в сільському господарстві західноукраїнських земель в кінці ХVІІІ — першій половині ХІХст.» (1986) та «Товарне виробництво і торгівля на західноукраїнських землях» (1989). Нині, в умовах «переоцінки цінностей», навіть прискіпливому читачеві одразу впадає в око позитивний заряд капітального дослідження про розвиток товарного виробництва й торгівлі на теренах Західної України. Адже монографія писалася пером на відстані серця, на високому професійному рівні. Змістовні, інформаційно насичені й інші праці Володимира Задорожного, що з'явилися окремими виданнями. Це книжки «Єдність збережена і примножена» (1982, співавтори — Юрій Сливка та Ярослав Ісаєвич), «Зоря незгасна» (1986, співавтори — Олег Мазурок та Ілля Шульга) та «Велич і трагедія Карпатської України» (1993, співавтор — Микола Вегеш).

Окрім досягнень у науково-дослідницькій царині, Володимир Задорожний натхнений і педагогічною працею. Власне, як педагог вищої школи він розкрив свої можливості на справді академічному рівні. Він керується приписами, що забезпечують повнокровне розв'язання виховних і навчальних завдань, бо у цьому процесі домінують об'єктивні пріоритети глибокого життєвого смислу, цінності історичної правди, пов'язані з його визначальним предметом — літописом України. Та це й не дивно, бо наш Ювіляр від 1990 року очолює кафедру історії України, згуртувавши колектив на вирішення системно нових орієнтацій у вивченні духовних змагань українського народу, його національно-визвольних поривань, заснованих на правах боротьби за свободу, незалежність, кращу будучність. У цьому зв'язку його ініціативи як завідувача кафедри добре узгоджуються з науковими зусиллями вихованців кафедри та учнів професора В.Задорожного — Миколи Вегеша, Романа Офіцинського, Сергія Федаки, Василя Керецмана, Володимира Фенича.

Володимир Задорожний, зустрічаючи свою, тільки йому явлену, 60-ту весну, по-квітневому рясну на тепло сонця й дружбу близьких людей, стоїть на порозі хати й простягає правицю: «Трембіти протяжно співають, палять кріси, а ти не йдеш!». Так і каже, лагідно усміхнений, стрункий поставою, як Василь Стефаник. Ні, ні — то від Матері і природна інтелігентність, і народна мудрість, а ще — прихильність до навколишнього світу. Недаремно до Мамки пристало ім'я Люба;

судилося їй, як і батькові Івану Яськіву (1870—1959), солодке довголіття. Вся челядь зібралася у березні 98-го, аби відсвяткувати мамчине 85-річчя. Як і всі побужани, радувалися вони без упину під стріхою хати Юрка (єдиний з-поміж її дітей лишився на родинному обійсті, бо ж Богдан, Володимир та наймолодша — Катерина — віднайшли своє щастя в Закарпатті). Звісна річ, лунали того вечора пісні, забавами наповнювали світлицю щедроти внуків і правнуків. Навкруг виталя по-філософському приземлена лагідність, радісно-погідна доладність у настроях усієї родини, немов би та атмосфера віддзеркалювала милий серцю й душі відгомін давно минулих днів.

*Ой поїхав на чужину
Та там і загинув,
Свою рідну Україну
Навіки покинув,*

— виводить журливо Мамка, а всі знають: то слова про вуйка Василя, який у пошуках хліба від 1929 року назавжди загубився у далекій Бразилії. А навздогінці, за мамчиним голосом, летить і його рівний спів, плавний і глибокий, бо Володимир — один із провідних співаків народної чоловічої хорової капели Ужгородського університету «Боян». На превеликий жаль, нині Мамка вже у Кращих Світах.

В.Задорожний — лауреат премії імені Івана Крип'якевича, академік міжнародної слов'янської академії наук, авторитетний вчений, до слова якого прислухається науковий світ, широка громадськість України, член ради відродженого у 1990р. Закарпатського крайового товариства «Просвіта», щирий патріот України. Кому завдячує, якщо вже згадали про надбання й винагороди? Читайте його дзвінку відповідь: «Дружині, яка зачарувала очима, співом, запальним танцем, а відтак чи передусім — душею, жіночістю». Так Єва Ердєвді, кандидат хімічних наук, доцент, педагог вищої школи. Та про це вона не розгорне думку, радше — про чоловікові справи, його позитиви та — чого гріха таїти — і про риси, які властиві кожній людині в її наближеннях до ідеалу. А такі були і живуть у пов'язі з красою, полишеною на землі. Примітний факт: лінія її матері веде нитку з роду Михайла Балудянського (1769—1847), образ якого увічнив наш земляк з Тячівщини Степан Голубка у щойно виданій книжці «Економічна система М.А.Балудянського» (Львів, 1998. — 227с.). Про батька, відомого просвітянина Михайла Ердєвдія вона оповідає особливо охоче, бо саме він прищепив їй уміння **розуміти** неспокій, чинити добро навіть тоді, коли перед тобою душевно глуха людина чи навіть збоченець. Адже вчора ще видавався другом, а став начальником — вважай пропав чоловічок. До речі, підпис батька Єви Задорожної міститься поміж автографами тих, хто ухвалив 1944 року доленосний Маніфест про возз'єднання Закарпатської України з Україною.

Завершується нарис про людину, з якою судилося разом навчатися, ділити хліб-сіль, тривоги, а часом — і незаслужені образи. Чи все сказав, аби читач почув голос про Ювіляра, який живе й трудиться в Ужгороді, примножує наукове багаття на вдячний пожиток людям?

Микола ЗИМОМРЯ,
доктор філологічних наук

Календар садівника

ТРАВЕНЬ

У травні, а також у червні у дерев спостерігається найінтенсивніший ріст. Тому в цей час основна увага має бути спрямована на те, щоб сприяти росту всіх плодових дерев і ягідних кущів. Для цього їх потрібно забезпечити поживними речовинами, водою, захистити від шкідників і хвороб, а також бур'янів. Треба завжди пам'ятати, що добрий ріст є запорукою довговічності й високої урожайності. Добрива також позитивно впливають на величину і смакові якості плодів, тривалість періоду їх зберігання та інші показники.

Слід навчитися літньому обрізуванню плодових дерев, яке часто називають зеленими операціями. Цей агротехнічний захід на Закарпатті майже не проводиться, хоча має велике значення в регулюванні росту і формуванні урожаю наступного року. Літньої обрізки особливо потребують молоді дерева (3-7 річного віку), які проявляють сильний ріст і схильні утворювати велику кількість жирових пагонів на скелетних гілках. Якщо жирові пагони залишити до осені, то вони сильно розростаються, забираючи багато поживних речовин, досягають інколи 1,5-2 м довжини і понад 2 см в діаметрі. При видаленні таких сильних пагонів весною на скелетних гілках залишається рани діаметром 2-2,5 см. Зелені операції проводяться і тоді, коли оголені основні гілки у літніх дерев. Головною причиною оголення скелетних гілок є неправильне обрізування дерев у молодому віці, пошкодження грибковими хворобами і затінення нижньої їх частини. У випадку оголення скелетних гілок повне видалення жирових пагонів, направлених в середину крони, недопустиме. Завдання зелених операцій в такому випадку полягає в тому, щоб перетворити жирові пагони в плодоносні гілки. З цією метою у кінці травня-на початку червня, коли вертикальні пагони досягають 30-50 см, їх потрібно зігнути майже до горизонтального положення і прив'язати. Цей прийом значно послаблює ріст і сприяє закладанню плодових бруньок. Другий спосіб перетворення жирових пагонів у плодоносні гілки зводиться до того, що їх вкорочують на 8-10 бруньок, з яких утворюються бічні пагони, у кісточкових часто з багатьма квітковими бруньками. Літню обрізку найбільш доцільно проводити у другій половині травня і продовжити її в червні. Пізніші терміни обрізування вже не є такими ефективними, а в деяких випадках приводять до ослаблення дерев. Під час літнього обрізування треба вирізувати на кільце ті пагони, які мали б видалити весною наступного року.

У другій половині травня досягають ранні сорти черешні, суниця. Потрібно своєчасно зібрати урожай і використати його якнайраціональніше.

У плодородсадниках слід уважно слідкувати за ростом молодих підщеп, знищувати бур'яни і всіляко сприяти їх швидкому росту, щоб у серпні вони були придатними для щеплення. На прищеплених у минулому році саджанцях необхідно своєчасно видаляти всі дикі паростки, залишаючи тільки прищеплений пагін.

Бути вірним Україні

Гей, юнаки! Гей, пластуни! Народу рідного сини, Сини краси, Сини природи,
Не зломим ми своїх присяг, Веде нас гордо вільний стяг, До щастя, слави і свободи! Це
слова з Пластового гімну!

Вступив я в організацію Пласт 30 вересня 1933р. на 12-ому році свого життя, 12 травня 1934р. піддався першому пластовому іспиту, а через рік, 12 травня 1935р., прийняв у м. Тячеві присягу від Євгена Шерегія-орішка — провідника старших пластунів (ольд скавтів) Закарпатського краю, у присутності Юрія А.Шерегія-Грома — мого провідника курінного у Великім-Бичкові, у той час він виконував функцію крайового звітодавця. Там я той вільний синьо-жовтий стяг поцілував.

Доля склалася так, що мені на Закарпатті довелося заговорити про Пласт.

Пласт — це організація української молоді для здійснення патріотичного і всебічного виховання, а пластуни — сеньйори, згуртовані в Пласті з метою допомагати молоді. Завданнями Пласту є:

- Проведення всебічного патріотичного самовиховання української молоді.

- Розвиток моральних, духовних і фізичних якостей української молоді. Виховання молоді на ідейних основах Пласту, опертих на Пластовім законі і Трьох Головних Обов'язках Пластуна: «Бути вірним Богові й Україні. Помагати іншим. Жити за пластовим законом і слухатись пластового проводу».

- Плекання серед молоді традицій предків, передача їм знань про історію і культуру України.

До Пласту може належати українська молодь без огляду на політичну чи релігійну приналежність батьків.

Пласт — дуже потрібна організація. Дуже потрібна! Вже давно назріла потреба заповнити порожнечу, що витворилась для нашої молоді. Пласт — організація, яка має глибокі традиції. Він є елементом світового скавтського руху. Наша молодь хоче руху, героїки, ідеалів — все це потрібно вводити в нормальні, цивілізовані рамки. Саме такою організацією і є Пласт.

Пласту треба допомагати. До його діяльності слід залучити сили, які здатні нині працювати на формування дітей, молодих людей для життя в незалежній державі. Але не обійтись і без допомоги офіційної влади, керівників підприємств, усіх тих, кому дорога Україна і її завтрашній день.

Найбільшою проблемою України сьогодні є не перестаріла економічна система, не брак матеріалів, не брак валюти, не військова загроза, не етнічні конфлікти, навіть не брак єдності чи політичний хаос, а брак добрих провідників — в економії, індустрії, політиці, фінансах, торгівлі тощо.

В усіх цих ділянках чільні позиції переважно займають колишні комуністи-апаратчики, колишня «номенклатура», партійні трутні, які сповільнюють всілякий прогрес, стримують реформи, а часто й саботують все, що діється в інтересах України. Вони є всюди: у Верховній Раді, Кабінеті Міністрів, обласних, районних, міських органах влади, в проводі заводів, колгоспів,

*Верещий перевал. Пам'ятний хрест на братській могилі січовиків, розстріляних
мадярськими і польськими фашистами у березні 1939р.*

інститутів, усіх фінансових, економічних, торговельних і суспільних інституцій... Вони правлять державою, наукою, освітою, транспортом, комунікацією, тримають у своїх руках усю інфраструктуру української економіки.

Поки ті люди є при владі, доти в нашій державі нічого не зміниться. В Україні величезний брак добрих провідників — кваліфікованих, обізнаних з модерними західними методами, до того ж чесних. Таких людей треба виховати. Перестаріла, перегнила партійна система в Україні зміниться щойно тоді, коли велика більшість теперішніх провідників — в кожній ділянці життя — буде замінена новими, кваліфікованими, чесними і патріотично налаштованими людьми.

Якщо б Україна здобула свою незалежність в збройній боротьбі, то, можливо, все було б простіше. Але, на щастя, так не сталося — Україна здобула незалежність в безкровній революції. Хоча слід пам'ятати, що за цю незалежність поклали голови сотні тисяч свідомих українців... На жаль, у проводі держави залишилась стара верхівка, якої важко позбутись, і вона мусить відійти природним способом. А на це треба багато років.

У міжчассі необхідно виховувати нові кадри провідників. Треба дбати, аби ці нові, молоді, люди були, з одного боку, виховані в модерних, західних «демократично-капіталістичних» методах і способах провідництва та в модерній технології, а з другого — щоби не були заражені тими самими хворобами, що колишні «апаратчики»: нечесністю, корумпованістю, хабарництвом тощо.

Таке виховання можна дати майбутнім провідникам нашого народу різними способами: через зреформовану едукативну систему (від садочків до університету); через різні спеціальні вишколи, — наприклад, через школи менеджменту тощо; через відповідні книжки, підручники й добру молодіжну пресу; через нові професійні й наукові організації; через молодіжні організації, зокрема через Пласт, головним завданням якого завжди було виховування добрих провідників для українського народу.

Якщо нам це вдасться, то наша батьківщина за яких двадцять років стане могутньою європейською країною. Якщо ж це не вдасться, то процес відродження може тривати значно довший час або й не закінчиться ніколи, що означатиме, що Україна залишиться «недорозвинutoю» країною чи взагалі не збереже свою незалежність. За таку трагедію кожний з нас буде відповідати перед Богом.

Від нас, кожного особисто, залежить добробут нашої держави. Що виборемо своєю працею, те й будемо мати. Без торгівлі, промислу, банків і преси нація є невідьником чужих народів. Ті нації, що не тримають у своїх руках торгівлю, стають невідьниками інших націй. Чесних і добрих промисловців і торгівців-патріотів потребує кожна нація. Не забуваймо: тільки здоровий дух нації переможе злидні. Українська нація — це Божий витвір природи, яку не знищать ніякі політичні світські махінації.

Нам бракує твердої віри — ми сумніваємося, що здатні до великого, бо звикли до ярма. Ось де наша біда! Арон і Мойсей не ввійшли в обіцяну земаю через те, що засумнівалися.

Молодь треба виховувати на високих ідеалах, а не на споживацьких засадах життя. Нам треба молитись і самовіддано трудитись і надіятись тільки на небесного Бога і на свої сили — більш ні на кого — цього вчить нас свята Євангелія і вся історія розвою людства. Нами повинні керувати Віра, Надія, Любов.

Кожний з нас хай покладе лише одну цеглину у велику державну будову, і тоді вона стане міцною і заможною.

Наші предки умирали за свою рідну землю, ми ж повинні жити, творити, працювати для неї з усіх сил.

Василь БЕЛЕЙ — Могікан.

НА ВІВТАР ІДЕЇ ДЕРЖАВНОЇ САМОСТІЙНОСТІ

(До 120-річчя від дня народження Симона Васильовича Петлюри)

10 травня виповнюється 120 років від дня народження одного з найвизначніших політичних діячів України першої третини XX століття Головного Отамана Української Народної Республіки і Голови Директорії Симона Васильовича Петлюри (10.V.1879—25.V.1926).

Довгі десятиліття комуно-московська пропагандистська машина фабрикувала різні фальшивки з метою показати Симона Петлюру як «зрадника», «ворога народу», «буржуазно-націоналістичного революціонера», «погромника євреїв» тощо. Однак, з шовіністичної московської преси ніколи не можна було довідатися про те, що Симон Петлюра — це полум'яний борець за українську самостійну державність, який усе своє свідоме життя присвятив боротьбі за визволення України від московського ярма. Не даремно большевицька Москва винесла Симону Петлюрі смертний вирок, який було виконано руками найманця КДБ Самуїла Шварцбарта 25 травня 1926

року на вулиці Расіна в Парижі. Як відомо, новочасна ідея української незалежності так чи інакше йде від засновників Кирило-Мефодіївського братства з його «Книгою буття українського народу» і насамперед від творчості Тараса Шевченка. Якщо тривалий час ця ідея перебувала в розвиткові від федерації чи конфедерації в межах Росії або всього слов'янства, то в 1900 році Микола Міхновський у праці «Самостійна Україна» чітко проголосив: «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі».

Немає сумніву, що ідея Української Самостійної Держави, яка витала в повітрі не лише над Галичиною, але й над Наддніпрянщиною, була відома і близька Симонові Петлюри, тим більше, що він у 1904—1905 роках перебував у Львові. В багатьох літературознавчих статтях дореволюційних часів («Російські культурно-просвітні інституції на Україні», «До ювілею М.К.Заньковецької», «До драми Шевченкового життя», «І.Франко — поет національної честі» та інші) Симон Петлюра завжди підкреслював, що шлях до української державності лежить через захист і відбудову української нації, а сама національна ідея («національний ідеал») розвивається і набуває нових рис, обумовлених відповідним історичним розвитком

Симон Петлюра

самого українського народу. Практика будівництва Української Держави в формі Української Народної Республіки та її зіткнення з комуністичною Росією ще більше переконали С.Петлюру в доцільності побудови власної незалежної держави. На жаль, цілий ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів перешкодили реалізації планів побудови незалежної держави і призвели до падіння УНР.

Свої теоретичні погляди на українську державність Симон Васильович Петлюра виклав уже на еміграції в передовиці до першого числа організованого 1925 року в Парижі тижневика «Тризуб».

«Розпочинаючи видання наше, — пише Симон Петлюра, — ми свідомо виступаємо під знаком Тризуба, як символа Української Державності... Україна, як самостійна Держава, стане реальністю, як в житті народу нашого, так і перед широким світом. Вона має для того потрібні дані». Політик впевнений у тому, що змагання українського народу лише затримані на деякий час «наси́льством історичного ворога та збігом несприятливих міжнародних обставин». Але ці змагання можуть бути стримані лише на певний час.

«В українську державність, — пише Симон Петлюра, — ми віруємо, українську державність ми ісповідуємо, — в її неминучості ми переконані. Для нас вона є до певної міри живою реальністю, бо ідею її ми носимо в серці, бо її духом, потребами овіяне все життя».

Говорячи про потребу виховання молодого покоління у напрямку піднесення національної свідомості для його участі в процесі державотворення в часи УНР, він пише: «Логіка розвітку національного руху на Україні веде до повторення військових подій 1918—1920рр. Ми хотіли б, щоб неминучість їх була засвоєна широкими колами громадянства, як і той факт, що цей конфлікт матиме місце незалежно від форми влади в Росії. Всі вони для нас мають однакову вагу, бо однаково не миряться з існуванням державної незалежності України і однаково будуть боротися проти неї і з нею, як політичними, так і мілітарними засобами. Між царською Росією і сучасною комуністичною для нас немає різниці, бо обидві вони являють собою тільки різні форми московської деспотії та імперіалізму». Усе це має пам'ятати насамперед українська молодь, якій доведеться будувати Українську Державу.

Симон Петлюра не бачить реальної потреби йти у якісь федеративні чи конфедеративні стосунки з Росією. «Ідеал державності української, — продовжує він, — не може бути втиснутий у вузькі межі федерації, конфедерації, тим більше автономії, ні з Росією, ні з ким би то не було. Всі ці форми «братнього» співжиття ми на протязі нашої історії добре собі зазнали і відчули, переконавшись в деструктивно-деморалізуючому впливові їх на наш народ».

Приста́пу́ючи до видання тижневика «Тризуб», його редакція на чолі з Симоном Петлюрою насамперед бачила своє завдання «в розгортанні і обґрунтуванні ідеї української державності» з паралельним виясненням різних шляхів національного будівництва в усіх ділянках народного життя.

Питання державної незалежності України та соборності усіх її етнічних територій політичний діяч розглядає у двох аспектах. Стверджуючи, що й надалі ідеологічна праця згуртованої навколо «Тризуба» української політичної еліти на еміграції «полягатиме в розгортанні і обґрунтуванні ідеї української державності», він заявляє, що «особливу увагу ми будемо присвячувати тому становищу, в якому перебуває наш народ під московсько-комуністичною

окупацією, бо стоїмо на тому, що тут, на Великій Україні, зріють події загальнонаціонального масштабу, і що проблема української державності може бути вирішена в першу чергу на цих землях. Стане дійсністю українська держава над Чорним морем і на обох боках Дніпра, тоді питанням тільки часу буде реалізація ідеалу соборності земель українських і об'єднання їх біля державного перводжерела. Ось через що спочатку мислиться державна незалежність, а потім уже соборність України».

Аналізуючи наслідки визвольних змагань українського народу 1917–1918 років, Симон Петлюра приходить до переконливого висновку, що при тодішньому рівні національної свідомості, при організованості українського народу та його дисциплінованості «лише скоординованою акцією обох його частин — «наддніпрянців» і «галичан» — можна було досягнути ідеалу державної самостійності». Однак, у той час такої скоординованості не було вже з самого початку боротьби за власну державність, і «фактично ідея Соборної України була фразою, якою користувались для святочних промов, декларацій і з якої не уміли і не хотіли витягти обов'язуючих логічних наслідків».

Знаючи історичний досвід українських визвольних змагань, Симон Петлюра не робив собі ілюзій «щодо тієї легкості, з якою ідеал Соборної України може бути здійсненим». Причиною цього він вважає «анальфбетизм наших політиків і провідників у справах міжнародних», роз'єднаність окремих частин України, відсутність скоординованості дій і, нарешті, зраду командування Української Галицької Армії. І все ж він вірив, що справа з українською державністю не є безнадійною, хоч і належить до невизначеного поки що майбутнього. «Я думаю і певний, — пише Симон Петлюра, — що Україна, як держава, буде. Може не зразу такою великою, як нам хотілось би, але буде. Думаю я, що шлях для Української Державності стелиться через Київ, а не через Львів. Тільки тоді, коли Укр(аїнська) Державність закріпиться на горах Дніпра і біля Чорного моря, тільки тоді можна думати, як про реальну річ, про збирання українських земель, захоплених сусідами. Інша політика — це мрії, нереальні комбінації, що призведуть до того, що ніякої України не буде».

Слід сказати, що непередбачувані наслідки другої світової війни внесли в концепції державотворення України певні зміни, зокрема щодо збирання захоплених сусідами українських етнічних земель, що сьогодні стало фактично нездійсненою справою.

У листі до Андрія Лівницького від 16 травня 1926 року, тобто за якихось десять днів до вбивства, Симон Петлюра писав: «Петлюру, коли ходить не про особу, не так легко знищити, як думають росіяни, і спинити природний розвиток національної свідомості провокаційними заходами федерації ледве чи пощастить росіянам». Однак, «росіянину» в особі Самуїла Шварцбарта все ж удалося фізично ліквідувати визначного українського політика і військового діяча ХХ століття, будівничого української нації й української національної держави. Та не змогли наші вороги вбити його ідею української державності, що підтвердили події 24 серпня та 1 грудня 1991 року.

Йосип БАГЛАЙ,
кандидат філологічних наук.

ДВА УКРАЇНСЬКІ ІЄРАРХИ

Дві найвидатніші духовні постаті України кінця XVI ст. — уніатський митрополит Іпатій Потій і православний архимандрит Єлисей Плетенецький — за свого життя були затятими супротивниками. Це одна з ознак юначого стану нації — коли знаходяться сили для гострих внутрішніх протистоянь. Проте розплачуватися за таке молодечтво доводиться надто дорого. Історія ж кінець кінцем усе розставляє на свої місця і виявляється, що святі отці прямували різними шляхами до однієї мети — національної помісної церкви, що обставин, які єднали їх, значно більше, ніж того, що їх роз'єднувало.

І. Потій народився 1541 року на Берестейщині у православній шляхетній родині. Його батько був підскарбієм, а потім писарем короля Сигізмунда I. Хлопчик виховувався при королівському дворі, навчався у євангелічній школі, проте згодом повернувся від протестантизму до православ'я. Вищу освіту здобув у Краківській академії. 1572 року почав світську кар'єру. Був писарем, суддею, каштеляном, сенатором.

Є. Плетенецький народився у Львові у значно скромнішій родині заможних міщан з вулиці Руської. Його батько дяк Хома був родом з Рогатина, окрім дяківської служби ще підтримував. У сім'ї було ще двоє синів і дві дочки. Усі вчилися у початковій школі, де грамоти навчав їхній батько. По смерті батька Єлисей відмовився від свого спадку на користь сестри і став монахом. Він був тісно пов'язаний зі Львівським братством, знайомий з І. Федоровим та іншими просвітителями. 1594 року став архимандритом пінського Лещинського монастиря.

1590 року, по смерті дружини, став монахом і Потій. Незабаром, при підтримці Костянтина Острозького, він став володимиро-берестейським єпископом. Потій був серед найближчих однодумців Острозького, цього некоронованого короля України-Русі, який задумав порятувати православну церкву від знищення її польською короною й єзуїтами, відновивши єдність усіх християнських церков. Але, на відміну від князя, єпископ Потій не вірив у досяжність вселенської унії. Будучи реалістом, Потій вважав, що спершу унію з Римом може прийняти Київська митрополія, а вже за нею послідувати інші церкви Сходу. Стараннями саме І. Потія, а також луцького владики К. Терлецького і було укладено Брестську унію 1596 року. Проте К. Острозький не прийняв сепаратної, на його думку, унії і розколов руський клір на її противників, очолюваних двома єпископами, і прихильників на чолі з п'ятьма єпископами. Серед перших був Є. Плетенецький, серед других — І. Потій.

На відміну від більшості уніатських ієрархів, що проявили пасивність, І. Потій діяв дуже жорстко і рішуче, тому не дивно, що 1599 року він став митрополитом київським. Він заснував перші уніатські братства у Володимирі-Волинському і Вільні, останнє одразу розгорнуло активну видавничу діяльність. Власним коштом І. Потій відкрив школу у Володимирі. У відповідь на активність уніатського митрополита православні Києва запросили на архимандрію до Києво-Печерського монастиря Є. Плетенецького — у вересні того ж 1599 року. Так у нових умовах відновилося традиційне протистояння між митрополією і Києво-Печерським монастирем, що сягало корінням ще княжих часів.

Маючи помітний вплив у Києві, де уніати зайняли Софіївський собор і Видубицький монастир, І.Потій зумів схилити до унії значну частину волинської знаті, яка двічі на своїх з'їздах 1598 і 1603рр. приймала заяви на підтримку унії. Візитація ж до Львова 1604рр. завершилася невдачею. Водночас з організаційною діяльністю І.Потій змушений вести напружену літературну роботу, оскільки спершу уніати не мали досвідчених полемістів і значно програвали в цій ділянці православним. Він власноручно написав трактат «Унія», переклав «Берестейський Синод» П.Скарги, підготував «Справедливе описання поступку й справи Берестейського синоду», 1603рр. видав «Оборону св. синоду Флорентійського» польськи, а потім по-українськи, 1604 — «Розмову берестянина з братчиком», 1605 — «Послання Михаїла», 1607 — «Єресі незнання», 1608 — «Гармонію». Крім того, він здобув славу талановитого проповідника і лишив по собі кількасот промов і повчань.

І.Потій помер 13 липня 1613 року. Ситуація в Києві давала добрий шанс православної партії, але її глава Є.Плетенецький добре розумів, що доля церкви зараз вирішується не так у політичній, як в організаційній і просвітницькій площинах. Він запрошує до Києва відомих культурних діячів, переважно вихідців з західноукраїнських земель: богослова, історика та полігота З.Копистенського, філолога, письменника і друкаря П.Беринду, редактора, перекладача, письменника Т.Земку, філолога Л.Зизанія, перекладача Г.Дорофієвича, друкарів Т.Вербицького, Й.Кириловича, А.Ніколаєвського. Вони склали ядро київського просвітницького гуртка. 1615рр. Є.Плетенецький придбав Стрятинську друкарню, що припинила діяльність по смерті її власника Ф.Балабана. Спеціально для друкарні архімандрит збудував паперову фабрику у житомирському містечку Радомишль, у маєтку, що належав Лаврі. Ця папірня була першою у Наддніпрянщині, папір спершу вироблявся темний, але міцний. Піклуваннями Є.Плетенецького збудовано і перший (дерев'яний) будинок друкарні у Лаврі — за вівтарною стіною Успенського собору. Через сто років його змінила кам'яниця С.Ковніра. Першим, 1616рр., тут видано «Часослов», що здавна використовувався як підручник. У передмові Є.Плетенецький писав, що книги покликані «серця веселити» і служити школі. В першу чергу «Часослов» призначався для щойно відкритої лаврської школи. Незабаром видано «Візерунок цнот» — поему О.Мітури про Лавру. 2 січня 1619рр. вийшов «Анфологійон» І.Борецького (майбутнього митрополита) аж на 1062 сторінках з численними ілюстраціями і заставками, різними шрифтами. 1620рр. видано вже три книги — «Номоканон», «Служби» і «Книгу про віру». 1622рр. вийшли «Вірші» з приводу смерті П.Сагайдачного. Згодом видано «Псалтир» і два томи «Бесід» Іоана Златоуста (це, фактично, коментарі до окремих книг Нового Завіту). Останні мали розкішні прикраси гравера Тимофія Петровича і надовго стали найкращим виданням епохи.

Загалом же на Україні XVII–XVIIIст. видано 854 книги, з них 517 — у Лаврі.

Братовбивча міжконфесійна боротьба ставила по різні боки найталановитіших синів України. Вшановуючи видатних діячів протилежних таборів, хочеться вірити що незабаром багатовікове протисоюння остаточно відійде в історію.

Ф.С.

ПРОСЛАВИВ ГОРІНЧОВО, ЗАКАРПАТТЯ, УКРАЇНУ (До 90-річчя від дня народження Петра Лінтура)

Жив у селі Горінчові казкар — Андрій Калин. Розповідав казки, які чув від односельців Дмитра Петрика і Юрія Ревтя, на заробітках у лісорубській колибі і під час жнивування від гуцула Метинчука із Богдана та одного дідуся із Стропкова на Пряшівщині. Може, й залишився б казкарем, відомим тільки односельчанам, якби у складі експедиції Академії наук колишнього Радянського Союзу у село не приїхав фольклорист за покликанням Петро Лінтур. Це було влітку 1946 року. Після того його стараннями видано книжку «Закарпатські казки Андрія Калина» (Ужгород, 1955), яку було перекладено чеською (1958) і російською (1960) мовами, окремі твори введено до німецькомовної збірки «Українські народні казки» (Берлін, 1972). Українська поетеса-киянка Любов Забашта у «Бувальщині про казки Андрія Калина» писала про горінчівського майстра казки:

*На крилах вигадки і мрії
Ген полетіли за Карпати
Казки з його малої хати
В своїй одежині простій.*

На матеріалі казкового епосу із репертуару Андрія Калина і його односельчан Петро Лінтур захистив кандидатську дисертацію. У 1979 році, уже після смерті фольклориста (помер П.В.Лінтур 3 лютого 1969р.), в Ужгороді видано «Казки одного села». Це казки із репертуару горінчівських казкарів Андрія Калина, Дмитра Петрика, Юрія Ревтя, Івана Ділінка, Хоми Плешинця. І заговорили про село Горінчово як про село казкарів.

Та Петро Лінтур не обмежив свої пошуки народних скарбів селом Горінчевом. Він ретельно обстежив усі райони Закарпатської області. Поет Юрій Шкробинець у «Баладі про чудного чоловіка» передав мрію фольклориста:

*Ті казки — скарби народні!... Я зберу їх по зерну
І книжками золотими знов народові верну.*

І виходили у світ збірки казок у записах Петра Лінтура: «Казки зелених гір» (Ужгород, 1965; казки із репертуару Михайла Галиці із села Дулова, що на Тячівщині), «Три золоті слова» (Ужгород, 1968; казки із репертуару Василя Короловича із села Страбичова, що на Мукачівщині), «Як чоловік відьму підкував, а кішку вчив працювати», «Дідо-всевідо... На Закарпатті він виявив понад 80 носіїв казкової традиції, записав від них близько 1500 сюжетів.

У 1984 році в Ужгороді видано книжку «Зачаровані казкою» — про спілкування фольклориста з казкарями. В ній 112 казок від 19 казкарів — Івана Циця (Мукачівщина), Федора Скубенича-Костя (Перечинщина), Степана Бочка (Свалящина), Івана Ільця (Іршавщина), Юрія Гебрюна (Березнянщина), Василя Холода (Хустщина). І вже потім у вузівський

підручник «Українська усна народна творчість» було вписано ім'я Петра Лінтура як відомого казкознавця.

Ті ж етапи діяльності П.В.Лінтура — збирання, публікації, вивчення, визнання — можна простежити і на матеріалі баладних пісень. На Закарпатті фольклорист зафіксував понад 600 творів цього жанру від 100 співців — Василя Кураха (Воловеччина), Івана Кереновича (Міжгірщина), Марії Тирлич (Перечинщина), Полані Марфинець (Іршавщина), Ганни Юрашової-Дем'янчук (Рахівщина). Згодом у видавництві Львівського державного університету в 1966 році видано збірку «Народні балади Закарпаття» — 141 балада, із збереженням особливостей гуцульських, бойківських, лемківських, долинянських діалектів Закарпаття, з міфологічними, побутовими та історичними мотивами. Балади глибоко прокоментовано: до пісні «Червена ружа трояка» знайдено паралелі у пісенній творчості Лівобережної України (публікації Чубинського) і Білорусії (публікації Шейна); до пісні «Під дубиною під зеленою» — у збірках пісенної творчості Галичини і Буковини (Головацький, Залеський, Лоначевський, Колесса), білоруського і російського народів (Шейн, Соболевський, Балашов).

Петро Лінтур розглядав баладні пісні Закарпаття у контексті пісенної творчості слов'янських народів. На цьому матеріалі написав докторську дисертацію, але не встиг захистити. Все ж встиг опублікувати серію статей про баладну пісню, зробив доповідь з цього питання на Міжнародному з'їзді славистів у Софії 1963 року. І тепер, коли студенти Московського державного університету студіюють підручник «Славянский фольклор» Н.Кравцова, вони знайомляться також із публікаціями Петра Лінтура.

Варто сказати про вивчення Петром Лінтуром колядок, коломийок, переказів, літератури краю. Локальні явища він розглядав у контексті європейської культури. І коли німецькомовний читач, знайомий з казками за публікаціями братів Грімм, у академічному виданні казок знайомиться з біографіями Андрія Калина і Василя Короловича, він розуміє, що таку можливість отримав за допомогою казкознавця Лінтура. Так само словацький і польський дослідники, для яких вивчення національного фольклору уможливили Ян Коллар чи Оскар Кольберг, при знайомстві з книгою закарпатських балад Лінтура, побачивши в ній пісню про Янчія чи «Пані пана забила», звернуть увагу, що першу виконала Ганна Зейкан із Хуста, а другу — Іван Худан із Волівця. Звернуть увагу і на високий професіоналізм збирача і видавця книги «Народні балади Закарпаття».

Та доводилося чути і неприхильні слова про Лінтура — коли згадують про його русофільські погляди. Але ж про людину складають думку не на основі поглядів, а на основі вчинків. І тут скажемо однозначно: своєю діяльністю Петро Лінтур прославив село Горонду на Мукачівщині, де народився 4 травня 1909 року, інші закарпатські села, у яких відшукав талановитих казкарів і співців; своєю діяльністю помітні явища культури краю він переконливо вписав у контекст української культури. «В Українській літературній енциклопедії» (т.3) про нього є довідка, в якій сказано, що він — «український фольклорист, літературознавець».

Іван СЕНЬКО,
доцент Ужгородського університету.

РІЧНИЦЮ «ПРОСВІТИ» ВІДЗНАЧИЛИ ПРАЦЕЮ

9 травня 1920 року увійшло в історію Закарпаття як день заснування крайового товариства «Просвіта» — організації, яка за час діяльності у справі розвитку освіти, культури, вихованні національної свідомості здійснила своєрідний подвиг.

З часу відродження «Просвіти» у 1990 році світле і радісне свято народного воскресіння просвітяни Закарпаття щорічно відзначають урочистими зборами, концертами, науковими конференціями, вечорами пам'яті визначних людей краю тощо.

78-у річницю створення закарпатської «Просвіти» актив товариства відзначив своєрідно — працею по благоустрою ділянки, прилеглої до Народної Дому «Просвіти» в Ужгороді. Останній, як відомо, після 8-річної самовідданої боротьби просвітян, був повернутий у власність крайового товариства «Просвіта», на жаль, у вкрай занедбаному стані.

До просвітян, які прийшли на свято у робочій одежі, з лопатами, мотиками, пилами, сокирами тощо, з коротким словом звернувся голова товариства «Просвіта» Павло Федака, нагадавши про славні діла предків, зокрема про всенародну епопею по спорудженню в Ужгороді Народного Дому, який був і залишається символом жертковності і подвижницької праці наших батьків і дідів.

А потім була кількагодинна напружена, з вогником у душі, праця біля Народного Дому. Члени ради крайової і міської «Просвіти», професори, доценти, учителі, службовці, молодь так дружно і вправно орудували тачками, лопатами, косами, пилами, що склалося враження, начебто ці люди вроджені до фізичної праці. Що значить працювати біля свого, громадського, майна, а не, як це бувало за старого комуно — советського режиму, — робити видимість роботи на так званих «ленінських суботниках», які проходили під демагогічними і трухлявими закликами!

Від душі попрацювали у цей день члени ради Йосип Баглай, Павло Федака, Василь Шерегій, Ірина Біган, Микола Вовк, активісти «Просвіти» Ольга Буксар, Олена Мішко, Василь Багrineць, Михайло Федака, Іван Микович, Іван Феделеш, пластуни Мар'яна Вовк, Ігор Бакай та інші. Такої дружної праці просвітян нам би побільше і частіше!

Голова Карпатського Союзу Америки, почесний член Закарпатського крайового товариства «Просвіта» пан Михайло Шпонтак є не тільки великим другом та помічником крайового товариства «Просвіта» і в цілому Закарпаття (досить згадати щойно проведений в Америці збір коштів для допомоги потерпілим від повені), але й добрим публіцистом. Упродовж останніх років він аналізує англomовну американську пресу, зокрема статті про Україну, і поміщає на цю тему свої матеріали в українські пресові видання, роблячи таким чином велику і корисну для українців діаспори справу.

УРАГАН З ПІВНОЧІ

Якраз в цьому річницю ГКЧП — партійно-кагебістського путчу, який прискорив розвал СРСР, засоби масової інформації принесли з Москви несподівану вістку, що президент Б.Єльцин звільнив прем'єр міністра Сергія Кириєнка, а повернув до влади Віктора Чорномірдіна. Причиною несподіваної зміни стала девальвація рубля. Протягом дев'яти днів російська валюта впала з 33 американських центів на сім і пів центів (за один рубль). Економісти передбачають даліше падіння рубля з паралельним подорожчанням продуктів щоденної потреби та інших товарів.

Внаслідок наглого спаду рубля економічні аналітики оцінюють колосальні втрати закордонних інвесторів та вірителів, котрі інвестували чи позичили в економіку Росії протягом останніх восьми років понад 100 бiльйонів амер. дол. Сама Німеччина, за інформаціями медіа, з вдячності за підтримку Москви в справі об'єднання у 1990р., інвестувала в економіку РФ 31 бiльйон амер. дол. — суму, що, цілком ймовірно, може піти прахом.

Відомий політолог проф.Річард Пайпс (Нью Йорк Таймс) стверджує, що економічний провал, який спричинив теперішню економіку і політичну кризу в РФ, стався в результаті безглузого формування державного бюджету. Росіяни не звикли платити податки, які не були знані за панування царів та комісарів. Треба зауважити, що не було потреби на збори податків, бо ж всі людські і матеріальні ресурси були власністю держави — імперії. Отож правителі РФ не були спроможні здійснювати нормальний збір податків ані від підприємства, ані від фізичних осіб через брак політичної волі та відсутність відповідальних чиновників податкової адміністрації. Зниження ціни нафти на світовому ринку, головного джерела і твердої валюти, додатково причинилось до бюджетних дефіцитів Росії. На покриття цих нестач — для втримання вартості рубля — адміністрація Б.Єльцина позичила фонди у великих розмірах переважно на короткий час. Нездатна повертати ці позики

навіть з поміччю Міжнародного валютного фонду, Світового банку та Японії, Росія перетворилася у неспроможного боржника і перервала підтримку рубля, тобто стала фактично банкрутом. Навіть якщо Москва досягне нові умови конверсії (перефінансування) із закордонними вірителями, не віриться, що зовнішні інвестори придуть з новим капіталом.

Найгірший аспект поточної кризи, на думку згаданого автора, — це дискредитація в очах росіян демократії й економіки вільного ринку. Виглядає, що ці дві інституції — необхідні основи для стабільності і добробуту для маси росіян не значать нічого. Росіяни зазнали великі збитки, бо надіялись, що це «тимчасові труднощі перехідного характеру для виходу з економічної кризи». Хто переконає збіднілих людей, що довір'я до валюти РФ було оправдане? Або що вибраний президент держави є більш чутливий до задоволення їх щоденних потреб, ніж генсек, призначений всезнаючою і всемогутньою партією комуністів? Антизахідні настрої будуть зростати з переконанням, що Росія мусить іти в майбутнє власною дорогою. Однак, слід пам'ятати, що в сучасному світі нема іншої дороги до стабільності і процвітання, ніж модель західних демократій.

Поворот до комунізму, обмислює автор, неможливий, і не тільки тому, що більшість росіян проти, але й тому, бо це призвело б до насильного відбирання майна від громадян, які набули його в той чи інший спосіб від 1991р. Іншими словами, цей варіант рівнявся б черговій революції, для здійснення якої ані уряд, ані російське громадянство не має ні відваги, ні сили.

Можлива й альтернатива — це розвал РФ на кілька нових суверенних держав-націй. Такий сценарій привів би владні структури ближче до відповідальності перед народом. Однак, Росія від 16-го ст. «об'єднувала і централізувалась» як держава-імперія, і можна сумніватись, чи з'являться відповідні відцентрові сили, щоб поділити безмежну територію (з втратою її національної ідентичності) на менші, більш життєздатні держави.

Залишається можливий варіант, за якого Росія стане країною третього світу — квазі-демократичною, квазі-капіталістичною державою, економіка якої узалежниться від експорту природних ресурсів і дешевої робочої сили. Сценарій цей правдоподібний, бо може бути досягнутий поступово, без насильства з ілюзією, що Росія вибрала свій власний шлях. Факт, що Росія перестає бути суперпотугою, а перетворюється у країну третього світу, буде замаскований її арсеналом нуклеарної зброї з можливістю «інтервенцій» впродовж її довгих кордонів.

Росія нарікає на Захід, що не отримала достатньої допомоги в перехідний від Комунізму період. Реалії, однак, показують, що Москва одержала щедрі дипломатичну і фінансову підтримку — її закордонні борги виносять десятки мільярдів амер. дол. Питання, чи Захід повинен продовжувати цю підтримку, Росія мала б отримати від Міжнародного Валютного Фонду. Але лідери Заходу остаточно збагнули, що Москва шантажує Західні країни, які не можуть дозволити собі залишити російську «демократію» на поталу, бо це загрожувало нестримним хаосом з непередбачуваними наслідками. Вони побачили, що Росія не може далі зволікати з правдивими політичними, економічними і юридичними реформами. Тому політика Заходу — «тендс офф» — руки геть від Росії заставить росіян признатись, що російська криза є наслідком їх власної діяльності. Москва сама мусить полатодити свої політичні й економічні проблеми і тільки по подоланні нинішнього спаду росіяни заслужать на дальшу підтримку.

А якої шкоди накоїть ураган з півночі України? Голова Національного Банку України Віктор Ющенко, котрого, як повідомляє Інтернет в Києві, звуть «Містер Україна», майже одинцем захищає українську гривню. Він заспокоює громадян України чи не щодня, що девальвація рубля і погіршення економічної кризи в Росії не буде мати на економіку України поважного впливу. В Україні закордонні капіталовклади виносять тільки 19%, а економічно-фінансові стосунки з Росією хоч і охоплюють 40%, однак в більшості міжнародна торгівля з РФ здійснюється способом бартеру. Тим часом гривня коливається у встановленому коридорі, хоча деколи і вискакує за прийняті межі.

Майже постійний загрозливий економічний вплив з півночі — і без періодичних ураганів — повинен спонукати правителів України до більш інтенсивного шукання потоків енергоносіїв з-поза меж РФ. Нова криза у північного сусіда також повинна стати уроком для всіх: без моральних основ, без влади законів, без правдивих реформ вільного ринку, справедливого збору податків та без національно-духового відродження — у відновленій державі буде тяжко подолати політичні та економічні проблеми. Тішитись з чужих невдач нічого, але вчитись з помилок сусідів — не гріх.

Михайло ШПОНТАК,
Нью-Йорк, США.

СУРМИ І СЛІДИ

З поетичного доробку Анатолія Ковальчука

Анатоль Ковальчук — доцент, біофізик-еколог, поет, публіцист, політичний оглядач. Автор восьми книг поезій: «Біль і надія» (1994), «Псалом буття» (1994), «Ми — Дажбожі внуки» (1994), «Голубий світанок» (1995), «Розп'яті обереди» (1996), «Ватрогріві акорди» (1997), «Купальська ворожба» (1997), «Сурми і сліди» (1997).

Висувався на здобуття Державної премії імені Тараса Шевченка (1997, 1998рр.). Автор численних публікацій з проблем науки, культури, екології.

ВОЛЯ У МАСЦІ?

*Будьмо пильні!
До 53-ої річниці Карпатської України*

*О ніжний підсніжник! Які холоди!
Зрадлива весна — тільки мліє...
О сонце далеке, у душі зійди,
Зігрій чорний відчай в надію!*

*Дорога далека з тенет злих століть —
Кайданів ще ждуть арсенали,
Мерзота у кублах отруйних сичить,
Чи ж пильність у нас не приспала?*

*Погляньте — та ж варта! Той смерті оскал
І маски — з того карнавалу!
Далекий в тумані ще волі причал...
За весла! Щоб нас не здолали!*

*Із Красного Поля — хрестом в синю вись
Посвята всіх предків кривава!
Єднайтесь, нащадки, — щоб мрії збулись,
Вкраїною з дум залунали!*

11.03.92.

ЯКЩО...

Якщо я сон — шукай зернин алмазу.
Якщо я гріх — пізнай хоча б у сні.
Коли ж я в сні — даремна втрата часу,
Прости мені.

Я — тільки світлячок з блукань стежини,
Сопілка із танцюючих видінь,
Вечірніх увертюр відлуння сине,
Їх тінь.

Якщо ж я — сон, полинь в світи зі мною,
Якщо я — гріх, чи був без яблунь сад?
Коли ж і ти розквітнеш самотою —
Люби — це не найгірша з вад.

Я відстраждав спокуси й глід журби —
Тепер я — спрага, щось, мов лист тобі.

04.06.96.

СЛІДІВ РОЗВІЯНИХ МОЛИТВА

Пам'яті, останнім

Чи, може, ми ще тут, де стріха
Остання дожива свій вік —
Зсіріла, згорблена, припишкла,
Немов ікони древній лик..

Струхнів поріг, розсіпавсь комин,
Сліпі віконечка, без скла...
Нікого. Пустка. Сивий стогін —
І той, змучений, умира...

Ще диво дивнеє — криниця,
Немов з покуть лампада в ніч —
Мов просить:

спомине, напийся
З глибин джерельних таємниць —

Знай, душі — тут ще в своїм храмі,
Як біля, осліпий за синами.

03.08.97.

Залізна Троянда

Сестрам

Залізній троянді приснилась веселка —
За зоною — в небі — Вкраїни міраж...
Чи вітер із дому приніс тінь усмішки,
Чи саду в цвітінні духмяний вітраж...

Троянда в куфайці світанку благала,
Згадала про матір, чи квітне бузок...
А в серці — труною — Колимна заграва,
Кайдани — за пісню і кайлами — строк.

Троянда крізь сльози в молитві забулась —
Для Неї у Бога просила весну,
Щоб горе і тюрми Великоднем збулись,
І діти у храмі воскресім зійшлись.

О, скільки вас, сестри, в катівських проваллях
Зотліли за пісню, не визнавши весни!

08.10.98.

Календар садівника

ЧЕРВЕНЬ

У червні на Закарпатті продовжується інтенсивний ріст пагонів у плодових дерев і ягідних кущів. Довжина приросту і величина листя можуть служити показником загального стану рослин. Для підсилення росту і розвитку дерев і кущів їм треба створити сприятливі умови. З цією метою в садах і на ягідниках регулярно розпушують ґрунт, знищують кореневі та пристовбурні паростки й бур'яни. Якщо погода засушлива і рослини відчувають нестачу води, їх потрібно поливати. Норма води залежить від ступеня вологості ґрунту, його механічного складу і коливається від 10 до 50 відер на одне доросле дерево яблуні або груші, а для вишні, черешні, персика, сливи, абрикоса вона удвічі менша. Після кожного поливання верхній шар ґрунту обов'язково розпушують. Поливання слід поєднувати в підживленням органічними й мінеральними добривами. З місцевих добрив дуже корисними для росту і розвитку дерев є гноївка і розчин гною або курячого посліду. З мінеральних добрив для підживлення використовують азотні, у першу чергу аміачну селітру. На схилах передгір'я, де ґрунти бідні на азот, азотні

добрива при нормальному зволоженні ґрунту дуже активно впливають на ріст дерев і кущів, підвищують їх урожайність. Підживлення органічними й мінеральними добривами не замінює, тільки доповнює основне удобрення, дози для підживлення залежать від родючості ґрунту і кількості основних добрив, які були внесені під оранку або при перекопуванні пристовбурних кругів восени чи весною.

Якщо у кінці червня в саду розвелось багато шкідників і прогресує парша, слід провести комбіноване обприскування дерев. Для цього готують розчин, до складу якого в розрахунку на 10л води входять: один із замінників бордоської рідини — каптан — 50г або фталан — 50г, колоїдна сірка — 100г і карбофос — 30–40г. Бордоську рідину й інші мідні препарати в літній період використовувати не можна, бо вони викликають оржавленість плодів у зерняткових і спричиняють опіки листя. Особливо згубно впливає бордоська рідина на листя персика. Добрим замінником бордоської рідини, що не викликає опіків листя, є цїнеб. Для обприскування проти парші, моніліального опіку та інших грибкових хвороб використовують 0,5–0,7 процентний розчин цїнебу.

Майже на всіх плодових деревах у літній період з'являється попелиця. На Закарпатті зустрічається кілька видів попелиці, і всі вони завдають деревам великої шкоди. Висмоктують соки з молодих листків і пагонів, від чого ті деформуються і припиняють ріст. Попелиця пригнічує і послаблює плодові дерева, знижує їх урожайність і морозостійкість. У боротьбі з попелицею добре зарекомендував себе рогор (БИ-58). 0,2–0,3% розчин рогору цілком знищує попелицю та інших шкідників. Останній час у господарських магазинах Ужгорода та інших населених пунктах області продається досить надійний препарат проти шкідників саду — поліпшений, концентрований карбофос. Для приготування робочої рідини потрібно 20г карбофосу на 10л води. На присадибних ділянках попелицю можна знищити і розчином господарського мила. Для цього на 10л дощової (м'якої) води беруть 200–300г мила.

У випадку сильного розвитку антракнозу на смородині кущі повторно обприскують 1% бордоською рідиною або її замінниками. Найкращий час для обприскування дерев і кущів отрутохімікатами — надвечір'я. У дощову і гарячу сонячну погоду обприскування проводити не слід. Не можна обприскувати насадження суніці й малини в період плодоношення, а також сади і ягідники, в міжряддях яких вирощується цибуля, морква, петрушка, зелений горошок та інші овочі. Слід пам'ятати, що обприскування отрутохімікатами можна проводити не пізніше як за 20 днів до збору урожаю. Більшість препаратів отруйні для бджіл, тому обприскування рослин у час цвітіння забороняється.

Під час збирання суніці зігнилі плоди збирають в окремі кошики, а потім закопують на глибину 40–50см. Закінчивши збирання урожаю суніці, відразу приступають до обприскування 1% бордоською рідиною тих ділянок, де рослини були заражені білою, бурою або іншими видами плямистостей. У випадку сильного зараження суничним кліщем плантацію скошують, а листя вивозять. При потребі рослини поливають водою і підживляють мінеральними добривами.

ПОЕТ ГУЦУЛЬШИН

До 125-річчя Марка Черемшини

Серед майстрів українського слова, що ввійшли в красне письменство наприкінці минулого століття й залишили в ньому вічні, нетлінні скарби, значне місце посідає натхненний співець Гуцульщини Марко Черемшина. Серед великих імен В.Стефаника, О.Кобилянської, М.Коцюбинського, В.Винниченка ім'я Марка Черемшини сяє своїм неповторним блиском, своїм чаром естетизованого, вишуканого стилю, в якому органічно поєдналися багатства народного й літературного вислову. «Він підхопив «золоту нитку» народної розповіді і зв'язав її з найновішими здобутками літературної техніки, — писав Микола Зеров. — Він виткав майстерний, гарячий кольорами килим і зробив те, немов сам не помічаючи своєї сили, своєї небуденної оригінальності» (стаття «Марко Черемшина й галицька проза»).

Іван Семанюк (таким було справжнє ім'я і прізвище письменника) народився 13 червня 1874 року в селі Кобаках Косівського повіту на Івано-Франківщині. Батько хлопчика Юрій Семанюк, простий селянин-гуцул, був художньо обдарованою натурою, мав добрий голос, нахил до живопису, зібрав чималу домашню бібліотеку. В родині Семанюків часто згадувалося ім'я Юрія Федьковича, з яким батько майбутнього письменника був у дружніх стосунках.

«Дедя були дуже вразливі на чуже нещастя і на всяку кривду і хотіли дуже, щоб мені, слабовитому хлопчині, не доводилося переживати тверду мужицьку долю, але щоб я пішов у школу і добився легшого хліба, чим мужицький» — згадував Марко Черемшина (Моя біографія, 1926). Справді, закінчивши сільську школу, Іван Семанюк за наполяганням батька вступає 1889р. в Коломийську польську гімназію, де не тільки здобув знання, але й пройшов сувору життєву школу, загартував характер, зміцнив свої народолюбні світоглядні засади, основа яких була закладена ще й дитинстві.

По завершенні гімназійної освіти юнак записався на юридичний факультет Віденського університету, на якому навчався протягом 1896-1901 років. Водночас багато читав, знайомився з новітніми течіями європейських літератур, брав участь у культурному та суспільно-політичному житті. Зокрема, він увійшов до студентського комітету, який організував у 1897р. великий мітинг протесту проти політики цісарського уряду та панування польської шляхти в Галичині. На мітинг був запрошений Іван Франко, приїзду якого з нетерпінням чекала прогресивна студентська молодь. Промова великого письменника справила незабутнє враження на учасників зборів. Як згадує Черемшина, кожне речення Франкового виступу викликало бурю гніву проти подвижників східногалицького пекла, яке Франко майстерно розкривав і тоном ученого демонстрував («Фрагменти моїх споминів про Івана Франка», 1926). Зачарований «маєстатом його величі»,

молодий початкуючий письменник «дивився зблизька на Франка, як на сонце, від якого меркнуть очі». На все життя запам'яталось спільне повернення з Відня в одному купе поїзда. Франко радив Черемшині не захоплюватися модним на ті часи жанром поезій у прозі, а повернутися «до Параски», себто до мужиків».

Саме «мужикам», гуцульській бідності присвячена перша збірка новел Марка Черемшини «Карби», що вийшла 1901р. у Чернівцях.

Символічний образ карбів, що розкривається в однойменній новелі-заспіві до збірки, втілює віхи народних страждань, голос пам'яті, знаки нерозривного зв'язку з народним середовищем — усі ті болючі рани серця письменника-демократа, «котрі ніколи не загояться і не заростуть панським салом» («Карби»). Такими різкими «карбами», зафіксованими творчою уявою художника в колоритних малюнках та виразно окреслених силуетах, стали картини життя автобіографічного героя однойменної новели в дідовій хаті, доля родини Сівчуків у відомій новелі «Святий Николай у гарті», скривдженої дівчини-наймички («Зведениця»), коновкаря, що оплакує загибель єдиної годувальниці сім'ї — старої виробленої конячки («Чічка»), сироти Юри Приймакового, що цілими днями голодний блукає по селу («Злодія зловили»).

За проблематикою, настроєм, композиційною структурою новели збірки «Карби» близькі до новелістики В.Стефаника. В той же час порівняно з суворим лаконічним стилем Стефаника розповідь у Черемшини пом'якшується іронією, теплим, лагідним гумором, розлогими ліричними відступами, що зближують мову письменника з поетикою народних пісень, колядок, голосінь, надають їй своєрідної ритміки, мелодійності, піднесеного поетичного настрою. Характеризуючи «прикрашений верховинський стиль» Марка Черемшини, котрий добре знав «вагу і цінність рідкого, незвичного слова», М.Зеров відзначив, що в творах митця немовби зникає межа між народною та індивідуальною письменницькою творчістю: «Письменник з освітою широкою і великою, здавалося б, вирізнений з селянського побуту усіма своїми звичками, більше дорожить народнопоетичними засобами вислову, аніж усіма книжними ресурсами, і з елементів давніх голосінь та колядок комбінує своєрідні напівпрозові, напіввіршеві форми, переплітаючи тим поетичним мереживом уривки літописної спокійно веденої оповіді».

Здобувши юридичну освіту, молодий письменник розпочав адвокатську практику у Відні. 1906р. він, повернувшись на Гуцульщину, став помічником адвоката в Делятині, а в 1912р. відкрив власну адвокатську канцелярію в Снятині. У ці роки напруженої, втомлюючої щоденної праці Іван Семанюк здобув славу справді народного адвоката, захисника прав західноукраїнського трудового люду. Водночас письменник не міг стояти осторонь громадської та культурно-освітньої діяльності, що також забидала багато часу й енергії.

Трагедії, які принесла Гуцульщині перша світова війна, активізували творчі сили митця. «Село вигибає!» — зазвучав голос письменника. У 20-х роках у

західноукраїнських журналах почали з'являтися новели Марка Черемшини з циклу «Село за війни», які вийшли і окремою книжкою 1925р. в Києві під назвою «Село вигибає. Новели з гуцульського життя». Талант прозаїк після тривалої творчої перерви не занепав, а, навпаки, збагатився, зміцнів. Нові враження, великий життєвий досвід, аналітичні погляди на суспільні процеси надали новелам Черемшини більшої глибини психологізму, розширили їх настроєву палітру.

У циклі «Село за війни» письменник широко відтворює масові сцени, багатоголосся розтривоженої, збуреної подіями війни Гуцульщини. У цьому циклі знайшло відображення формування загонів галицьких юнаків-добровольців, що готувалися до оборони рідного краю та до майбутніх боїв за свою Українську державу. Письменник відтворює драматизм ситуацій, породжених фарисейством австрійської «тісарської оборони». У новелі «Перші стріли» австрійський комендант, почувши про наступ неприятеля, поспіхом пакує речі, а перед утечею з пафосом виголошує: «Мене і моїх людей кличе обов'язок на друге село, а ви, хлопці, будете мати щастя скоріше здібатися з неприятелем. Стійте, як мур, камінна скала ...» Із сарказмом автор оповідає, як утікач-комендант, уже сидючи на возі, вигукнув:

«—Гурра тісареві!»

Пушкарі повторили.

—Гурра Україні!

Пушкарі повторили, а комендант від'їхав із своїми жовнірами двома возами...»

Трагізм воєнної ситуації в Галичині поглиблювали й такі фактори, як москвофільство частини західноукраїнського духовенства («Поменник»), темнота селянських мас, на якій наживалися бездушні п'явки типу Дзельмана («Бодай їм путь пропала!»).

У новелі «Зрадник» Марко Черемшина з потрясаючою художньою силою показує, як молох війни знецінює людське життя, умить знищуючи все, чим жило молоде подружжя Василь та Маріка. Безглузде звинувачення Василя у зраді мотивується анекдотичною причиною: у спеку його корова, вжалена мухою, кинулася в бік неприятеля, а за мить звідти полетіли гранати.

«Чорна корова, — то був знак для неприятеля, — кричить комендант, а жовнірня біситься:

Зрада, зрада!...»

За хвилину молодого господаря, що працював на подвір'ї, тішився малим синопком, закували й повели на страту.

«— А куди ж я тебе виряжаю, Васильчику любий?

— За що берете мені газду з хати, нащо дитині дедю відбираєте?

— Хто ж мені тепер талан приобріє, хто дитину приголубить?

— Ой ви, гори кремінисті, чому не лупаєтеся?

— Ой ви, громи швидконогі, де ж ви поховалися?

— Ой головко моя бідна, чому не розсипаєшся?»

А в збірці новел «Верховина», що вийшла у 1929р. в Києві, Марко Черемшина реалістично відтворює поневір'я й муки трудящих Галичини в умовах польської окупації краю. До цієї ж збірки увійшов і цикл новел на родинно-побутові теми «Парасочка», в якому відчуття трагізму життя своєрідно переплітається з мажорними, гедоністичними тонами оспівування його краси і радощів.

У дусі кращих традицій нашої літератури Марко Черемшина творив ідеал майбутнього України, жив сподіванням і мрією про єдину, Соборну Українську Державу. Дослідники справедливо виділяють з-поміж творів митця високопоетичну, пісенну новелу «Туга», в якій дівчина-наречена виливає сум і журбу за коханим, що не повернувся «з далекої України». На думку О.Засенка, образ майбутнього рідної землі постає у творі «абстрактно-романтичним», а «повнішого і конкретнішого висловлювання про «тоту Україну» в Черемшини не знайдемо» («Марко Черемшина. Життя і творчість», 1974). Насправді ж Черемшина добре знав, якої України він хоче, і національний ідеал письменника цілком чітко вимальовується в названій новелі. Це той самий ідеал, за який воювали в загонах січових стрільців і герої новел В.Стефаника й Б.Лепкого, який у славили в своїх піснях поети стрілецької Музи.

Згадуючи, як село проводжало на війну своїх героїв, Марічка, героїня «Туги», оживляє в уяві їх колективний портрет: «...хлопці сама охота, самі молодці, легіні грешні, як ліс молоденький. А село каже: то наша сила, наша надія, то наші стрільці, а напередовець — як божя днинка, як сонце в жнивка. І відлетіли, як орли сиві, як вітер з гаю, як піна бистої ріки».

Поетизуючи образ січового стрільця, Черемшина показує, що Марічка не може викинути з пам'яті відважного лицаря-героя: «Хоть най зів'яну, згорю у тузі, не розлучуся, не розминуся, не розійдуся з напередовцем, стрільцем відважним...». А наприкінці новели-тужби з'являється у видіннях дівчини символізована картина стрілецького війська в сонячному сляві: «Ясні мечі в стрілецьких руках, золоті дуги в стрілецьких бровах, ярії рожі в стрілецьких ніжках, ясні зорі над головами, а присні душі аби пощезали пріч за ріками, за горами, за синім морем...» Звеличення й поетизація січових стрільців, борців за державність України, і стали відповіддю художника на питання про те, чи був його ідеал майбутнього абстрактним.

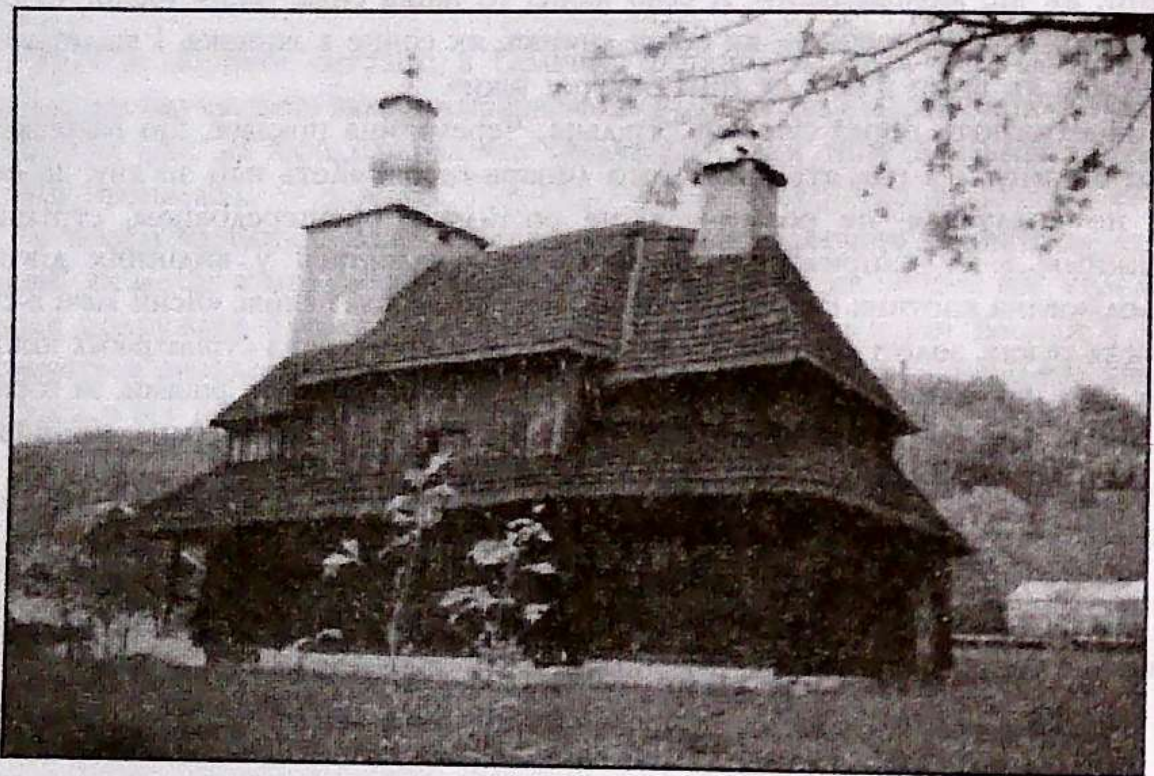
Сьогодні Марко Черемшина — з нами, у вдячній пам'яті нащадків, творців тієї нової, незалежної України, про яку разом з кращими людьми свого часу мріяв і співець Гуцульщини.

Лідія ГОЛОМБ,
доктор філологічних наук.

З історії села Сіль Великоберезнянського району (До 400-річчя першої письмової згадки про село)

Сіль — невелике верховинське село, котре і зараз нараховує ледь 177 будинків та 670 мешканців. Воно завжди було для мене рідним, бо безпосередньо пов'язане з моєю родиною: тут у 20-х роках вчителював і був директором школи мій дід Іван Пазуханич, а в невеликій дерев'яній церквці була охрещена моя мати, уродженка Солі.

Село Сіль має свою самобутню історію, яка веде свій початок з 1599 року — саме тоді вперше з'являються про нього згадки. У різні історичні часи, при різних державах у назві села залишалася його незмінна основа — сіль, навіть у кінці XIX ст. коли угорська влада перейменувала його назву на ШОШЛАК (Соляне поселення). Отримало село назву Сіль, бо неподалік від нього в урочищі Росул (соляна вода), знаходилося джерело, де прямо на поверхню землі виходили поклади солі. Селяни у різні часи брали тут сіль і використовували її для приготування страв та давали її худобі. Народна оповідь стверджує, що одного разу у газди пропало декілька овець з отари, яка випасалася в межах села Стричави, а понад вечір він недорахувався ще двох баранів. Вирушивши на пошуки, газда знайшов вівці в урочищі Росул, де вони «лизали соляну землю». «За ріков є місто Росуль, де є много соли і отти брали люде суль на паску й другі потреби. Там боли і купелі, де люди лічилися од хворот. Але еден раз хтось закопав там дохлину, жеби люде не брали там суль, а керниці з соленов водов зацементовали», — так розповідає одна з легенд про село і урочище Росул. Так чи інакше, але поклади солі тут збереглися й зараз і ще недавно на їх базі діяв санаторій «Едельвейс».

Церква 1777р. св.Василія Великого у с.Сіль

Село розміщене на невеликій улоговині, вздовж ріки Уж, яка протікає поруч з правого боку, а в одному місці ділить його на дві частини, одна з яких має назву «За водов».

Професор О.Попов у 30-ті роки описав слідуєчі топоніми села. Гори: Кичиниця, Дубова, Рунище, Яворник, Кичера, Дячків Рух, Тернуський, Погари; Долини: Поляна, Полянки, Чертежик, Под Кичеров, Юсипкова, Залом;

Потоки: Домашинський, Черчачій, Великий, Корнажинський, Терновський, Шугайдуський, Дранчакув, Кичининський.

Нам вдалося доповнити їх слідуєчим чином. По ліву сторону вниз по течії ріки Уж (з Кострина до Ужгорода): Ровінь, Заводов, Сиготини, Потіче, Кут, Дубова, Рунище, Юрікова. По правий бік від Домашинського готара: Мучник, Пудскалов, Камінь, Кривуля, Горб, Згарище, Голиці, Прогун, Завої, Горб, Стричавський верх, Кичинець, Синаторія. В ріку Уж впадають біля 3 потоки з правого боку (біля ур. Прогун та дороги на Княгиню та Кривулю), та йдуть чотири дороги на урочища Згарище, Прогун, на Стричаву і Княгиню.

Колись будинки були виключно з дерева, криті соломомою. Зараз залишилася чи не єдина дерев'яна хата минулого століття Василя Цифри. Починалося село на підвищенні, що має назву «Горб». Тут і появилися хати перших поселенців — Брашків, Бігарів, Цифрів, Фаркашів, потім яких спочивають на сільському кладовищі при в'їзді в село з боку Великого Березного.

У 30-40-х роках у Солі нараховувалось 111 хат та 657 мешканців. Кадастр села складав 3092 кад. гольдів землі, з яких держлісництву належало 2160, общині — 142, окремим володарям — 162. Старостою був Федір Бобрик, нотарем Шандор Леврінц, директором школи Янош Гебель, а вчителькою Фаїна Ланг. Сільська корчма належала Ліпоту Розенбергу, а магазини-склепці Бергіду та Цудіку Крайслеру. Вже тоді тут були купелі для лікування ревматизму.

Однією з старовинних пам'яток села є дерев'яна церква 1703 року Святого Василя Великого. Старожили оповідають, що на місці старої церкви одного разу залишилося тільки згарище і тоді люди вирішили купити за прислопом-перевалом, у Сянках, церкву. Розібрали її і без даху перевезли у Сіль, на Горб. Вона була без турні-дзвіниці, тому у 1834 році її перебудували і таким чином вона отримала сучасний вигляд. Те місце, де стояла стара церква, невдовзі отримало назву «згарище», бо тут вона згоріла. Фактично церква датується 1777 роком. Уже в 1792 році у Шематизмі Мукачівської греко-католицької єпархії згадується громада приходу села Сіль, філія Кострина, парохом якої був Федор Герзанич, котрий задовільняв духовні потреби 164 вірників. Прибуток приходу складав 10 флоренів і 30 крейцарів. Священик Герзанич згадується і в Шематизмі за 1821 рік, коли в селі було 273 вірники, 32 учні, яких вчив Микола Виля. Він був вчителем і при наступному парохіві о.Георгію Легезі, який задовільняв духовні потреби понад 300 вірників 1831-1864рр. При священику Йосифу Герзаничу (1888 рік) вчителем школи був Константин Андрашко, який залишався навчати дітей грамоти і при о.Михайлу Ленделу (з 1891 по 1899рр.), а школу відвідувало від 50 до 80 учнів. Шематизми 1908-1915 років згадують священика о.Олександра Саксуна. Останнім греко-католицьким священиком був о.Кадар. У 1949 році церква була передана православним, Зараз духовні потреби вірників задовільняє о.Олександр Пилип. Церква має три дзвони, один з яких встановлений учителем Іваном Пазуханичем. Великий дзвін подарований церкві вдовою Івана Гулея, билитий на фабриці Егрі Ференца у Малих Геївцях (ХІХст.). Другий — на фабриці Ласло Шандора в Угорщині (1827р.). Третій — малий був привезений з Росії. На жаль, старий іконостас храму не збережений — у 70-ті роки його розібрали і передали десь у Росію. Іконостас і фрески зроблені на початку

Посвячення пасок у с. Сіль. 1997р.

70-х років. З старого іконостасу збереглися тільки «царські врата». Зберігся і кивот старого храму, престол з візантійським балдахіном. Збережені стародруки теж доповнюють історію села, бо містять покрайні записи. Так, на «Трифологоні» (1777 року) напис на угорській мові гласить, що книга куплена у 1860 році при парохіві Василю Легезі та дякові Миколі Вельо. Апостол 1785 року містить запис латинською мовою про те, що книга належить приходу с. Соль, придбана прокуратором філії с. Стричава Михайлом Куртяком (1837р.), та підпис Андрашка, дяка церкви. На «Мінеї» (XVIIIст.), що не зберегла титульної сторінки, є запис про те, що 19 квітня 1903 року у селі на паску випав великий сніг і був великий мороз. Про те, що частина книг завезена і куплена на Львівщині, свідчать написи на «Октоїху» (1895р. дві книги), де вказується, що вони придбані у польському селі Сокаль у 1897 році за 30 форінтів кожна, при парохіві Ленделу та дякові Андрашкові. Очевидно, що і «Тріодіон» 1783 року теж куплений у Сокалю, бо містить дату 1897р. і підпис греко-католицького пароха приходу Лендела. Очевидно, ці книги друковані у Львівській друкарні при храмі Успіння Пресвятої Богородиці. Збереглася ще «Тріодь Постна», без титульної сторінки, теж XVIIIст.

На території церкви знаходиться старе кладовище, на якому збереглося біля дванадцяти могил. Тут, як розповідає теперішній куратор церкви Іван Тур, один з старожилів (1905 року народження), за місце треба було платити. Збоку знаходиться єдиний пам'ятник, виготовлений з піщаника, у верхній частині заокруглений, з зображенням чотирипелюсткової конюшини та вази з двома гілками і написом, що тут спочиває Кіш Емма (нар. 11 листопада 1888р. і померла 9 березня 1903 року).

При дорозі та пішнику, що веде до церкви, стоїть бетонний хрест з Розп'яттям, який по першій світовій війні встановила дружина Івана Гулея, продавши воли.

Мармуровий хрест з Розп'яттям стоїть також при вході на кладовище у нижньому кінці села. На ньому напис угорською мовою «На славу Божу. 1907р.» та перераховано прізвища

жителів села Василя Бабрика, Миколи Кочана, Миколи Тура, Юрка Ковпанича, Яноша Бабрика-Катони, Юрка Кутліка, Станка Ціпара, Яноша і Василя Ваців та Яноша Цифри. У селі проживало декілька єврейських сімей — старожили пригадують Розенберга, Менделя, Гершка, Цодіка та ін. Їх забрали під час депортації, і в Сіль вони вже не повернулися. У даний час єврейські кладовища вже знищені.

Стара школа знаходилася на місці сучасного клубу, нова побудована у 70-х роках ХХст.. У ті ж роки побудовані й нові торговельні об'єкти села.

В період першої та другої світових воєн тут проходили і бойові дії. На сільському кладовищі знаходилися могили австро-угорських воїнів, які загинули в боях під час першої світової війни. (Вони не збереглися). В період гортіївської окупації вище села були побудовані укріплення, що входили до знаменитої лінії Арпада (залізобетонні бункери, трикутні противотанкові споруди («гули») та ін.). За участь у підпільній діяльності двоє комуністів села О.Леньо та А.Домище були страчені 31 липня 1942 року на подвір'ї ужгородської казарми гонведів (поховані в Ужгороді на Пагорбі Пам'яті).

26 жовтня 1944 року село було звільнено радянськими військами. Бої проходили на горі Юринова, де були сильні укріплення і бункери, їх невдовзі було взято і знищено. До лав радянської армії добровільно вступили О.Домище, М.Вацьо, П.Капко, М.Каменца, Є.Палко, В.Євчак, а М.Мастяк та І.Цифра стали бійцями корпусу Людвіга Свободи.

З давніх давен місцеві жителі користувалися мінеральною водою урочища Росул. Там було біля 11 джерел, на базі яких у 30-х роках корчмар Розенберг відкрив перші купелі (бараки з бетонними ваннами, колодязями, звідки брали воду. Під час угорської окупації, у зв'язку з будівництвом лінії Арпада, ці оздоровниці були закриті. Тільки у 80-х роках на базі цих джерел відкрито новий санаторій-профілакторій «Едельвейс», який, на жаль, зараз теж переживає часи економічної скрути і майже не діє.

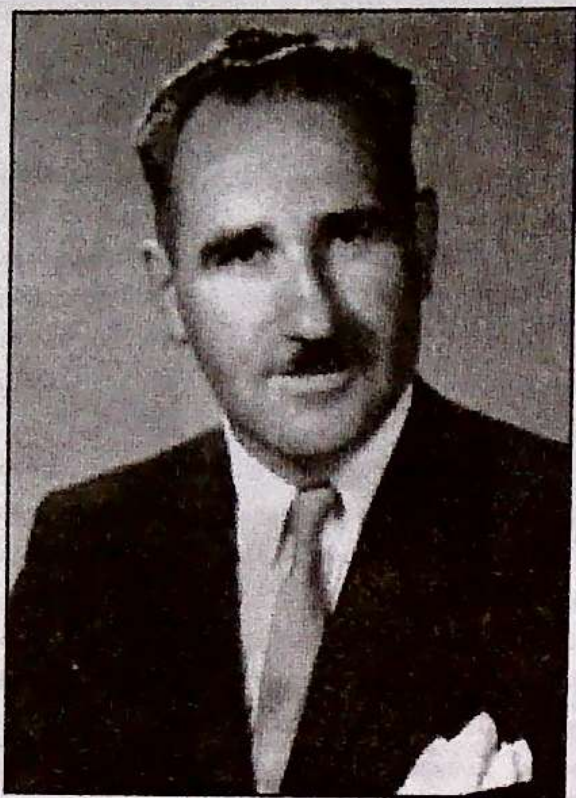
У 1949 році в селі був організований колгосп, названий «Сталінський шлях», пізніше — «Ленінським шляхом». Та «шлях» цей був не досить тривалим і не дуже славним. Зараз тут не зовсім успішно продовжує свою діяльність КСП «Карпати». Частково відновив роботу консервний завод «Природа» ті лісопильний цех. За роки радянської влади були зведені будови сільської ради, школи, бібліотеки та клубу, продмагазинів, які чим далі, тим важче утримувати. Ліквідовано і приміщення інтернату для школярів з Домашина, Стричави.

У селі відзначаються два празники християнського календаря: 28 серпня — Успіння Пресвятої Богородиці, 14 січня Святого Василя Великого (на старий Новий рік). На ці храмові свята сходилися жителі та родичі з навколишніх сіл. Було в селі і кілька добрих ремісників, котрі користувалися повагою серед односельців. Це ковач (коваль) Тирпак з М.Березного (циган), а потім Іван Гвоздулич. Кузня знаходилася в нижньому кінці села, поблизу сучасної хати священика. Пригадують люди і «ангела»-горшкоплатача, який латав діряві каструлі та інший посуд, а також бубняря — сільського вістуна, зокрема Степана Ковалю.

Чимало цікавого з історії села тримають у своїй пам'яті старожили Іван Тур (1905р.н.), Марія Бобрик (1908р.н.), Меланія Білак (1920р.н.), Марія Бігарь (1915р.н.) та вчитель-пенсіонер Микола Палко, Марія Тур, Марія Ковпанич та інші.

Людвіг ФІЛІП,
завідуючий відділом історії
Закарпатського краєзнавчого музею.

Усе життя утверджував себе працею **(До 80-річчя від дня народження Івана Пуйо)**

Іван Пуйо. 1959р.

18 червня відомому українському громадському діячеві і благодійнику, нашому землякові, Почесному членові крайового товариства «Просвіта» Івану Пуйові виповнюється 80 років. Доля складалася так, що усе життя долав перешкоди і виключно своєю самовідданою працею утверджував себе у чужих світах.

Народився Іван у селянській родині, яка запустила свій корінь у гірському селі Пилипець на Волівщині. Народну початкову школу закінчив у рідному селі, далі вчився у горожанці — Воловому, Сваляві, Білках, де у світ знань вели його справжні вчителі, подвижники на народній просвітницькій ниві Петро Світлик, Юлій Добра, Йосип Кіш, Марія Руда, брат Михайло Пуйо, прищеплюючи

водночас палку любов до свого, рідного — мови, історії, культури, традицій, природи.

У 1936 році юнак поступив на навчання у Мукачівську торговельну академію, яка в той час була не тільки добрим фаховим закладом, але й важливим центром українського національно-культурного і громадсько-політичного життя нашого краю. З великою шаною згадує І.Пуйо професорів академії — директора Августина Штефана, Олексу Приходька, Івана Трухлого, Валеріана Горбачевського, Карла Шиналія, Мосендза, які на все життя засіяли у хлоп'яче серце зерна правди, людського добра і любові до рідного народу, Срібної Землі, України. Тут же, під впливом учителів та загального патріотичного піднесення, юнак захопився народним мистецтвом і побутом, долучився до праці в Етнографічному товаристві Підкарпатської Русі, зокрема до збору експонатів для етнографічного музею в Мукачеві, придбавши і подарувавши для поповнення його фондів кілька предметів домашнього вжитку з села Пилипець та його околиць.

З причини відходу восени 1938р. Мукачева до Мадярищини (згідно сумнозвісного Віденського арбітражу) І.Пуйо продовжив навчання у Сваляві,

а після загарбання мадярами у березні 1939р. Карпатської України — у Братиславі.

Доля й надалі кидала юнака по світові: у 1940р. опиняється в Чехії, далі у Польщі, потім — у Берліні, де працював у видавництві Ферлаг, канцеляристом, в Українській установі довір'я, паралельно вивчаючи німецьку мову.

У зв'язку з наближенням фронту та небезпекою репресії змушений був тікати на захід: у квітні 1945р. переїхав у Ерфурт, згодом до Мангайма, де вчився у Вищій Торговій Школі, а потім — до Регенсбурга, в останньому студіював банківництво і біржову справу. Про ці роки перебування в Німеччині написав спогади, частина з яких друкувалася у календарях «Просвіти».

У 1951р. Іван Пуїо переїхав до Америки, поселився в Нью-Йорку, де працював до виходу на пенсію і де живе донині. У місті хмарочосів два роки працював урядником-фінансистом — робив щоденні фінансові звіти і подавав їх до менеджменту, чотири роки — в асекураційній огневій (пожежній) компанії, опісля перейшов на Уолл-Стріт, де 33 роки працював у різних брокерів, звідти у травні 1981р. вийшов на пенсію.

Аби утвердити себе у чужому світі, працював тяжко, але вперто і самовіддано — аж до самозречення. Працював у чужомовному середовищі, серед вихідців з Англії, Німеччини, Франції та інших елітних країн Європи, які завжди вважали себе ініціаторами і провідниками різних ділянок, у тому числі фінансово-економічного життя, відсуваючи на другі ролі вихідців з інших, так званих непрестижних, країн. Та дався взнаки характер Івана — твердий, цілеспрямований, наполегливий, гордий. «Подобалося це комусь чи ні, — згадує ювіляр, — я вважав, що будь-яку фінансову справу зроблю не гірше, аніж будь-хто з мого оточення. І я це доводив неодноразово своєю успішною працею».

І справді, у праці досяг помітних успіхів і визнання, особливо в останні роки перед виходом на пенсію, коли осягнув усі секрети фінансового життя Америки, але вимушений відхід від улюбленої справи, на жаль, призупинив високий професійний лет нашого земляка.

Попри основну працю, І.Пуїо був активним у земляцькій громадській організації Карпатський Союз, де співпрацював з такими відомими громадськими і політичними діячами і вченими як Августин Штефан, Юліан Ревай, Вікентій Шандор, Юліан Химинець, Микола Вайда, Петро Ігнат, Володимир Комаринський, Імре Кардашинець, Михайло Шпонтак, о.Атанасій Пекар, ЧСВВ, Іван Сарвадій та ін.

Не пориває Іван Пуїо зв'язків з рідним краєм, куди він приїздив ще у 80-і роки, а з початку 90-х, зі здобуттям Україною незалежності, буває тут майже щороку. Завжди цікавиться економічним, культурним і політичним життям України і Закарпаття, зустрічається з громадсько-політичними і

культурними діями, простими людьми, дає корисні поради, допомагає чим і як може. Враження від цих поїздок неоднозначні. З радістю зустрів проголошення незалежності України, прийняття її у Раду Європи, намагання сповідувати демократичні засади суспільного життя. З іншого боку, засмучений економічною стагнацією в Україні, недолугим будівництвом житла та соціально-культурних і громадських будов тощо. Україна, на думку І.Пуйо, мусить зрестися аграрного характеру і переключитися на технології, інакше вона не матиме світової перспективи.

Український народ дуже працьовитий і здібний, вважає ювіляр, має Україна й Богом дані скарби природи, сприятливе геополітичне розташування. Біда України в тому, переконаний він, що вона не має стабільної влади, й іноземці бояться вкладати сюди свої капітали. Влада корумпована, таємні конта у Швейцарії відкриті за рахунок коштів з розікраденого державного майна. Отже, для виходу з кризи необхідний прихід до влади професіоналів, патріотів і чесних людей. Якщо не будуть прийняті людські, гуманні закони і не буде покінчено з корупцією, злодійством, Україна як цивілізована держава існувати не зможе.

Не можна не згадати і про улюблену ще з юнацьких літ справу — любов І.Пуйо до мистецтва, до скарбів народної творчості, — котрій він віддавав і віддає увесь свій вільний час. Знайомлячись з життям, мистецтвом і побутом різних країн світу, у тому числі України та Закарпаття, не проминає нагоди, аби придбати якусь оригінальну річ і подарувати її Українському музею в Нью-Йорку. Він є щедрим благодійником українських справ на теренах Америки та рідній українській землі. Аби у цьому переконатись, досить згадати його княжі дари у фонд розвитку Українського музею в Нью-Йорку, Києво-Могилянської Академії, на відродження Народного Дому «Просвіти» в Ужгороді та ін.

В останній час І.Пуйо підготував серію публіцистичних статей на тему перших повоєнних років, окремі з них друкувалися у календарях «Просвіти».

У 1997р. за плідну громадську і благодійницьку діяльність Іван Пуйо обраний Почесним членом Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

Дякуючи ювіляру за багаторічну корисну працю на благо рідного народу, просвітяни Закарпаття щиро бажають йому міцного здоров'я, наснаги, добра і гараздів на многая і благая літа!

Павло ФЕДАКА,
голова Закарпатського
крайового товариства «Просвіта».

«ПРИНАДИ» ПОВОЄННОЇ ЧЕРВОНО-МОСКОВСЬКОЇ КЛОУНАДИ

Тільки-но відсвистіли останні кулі другої світової війни, а вже московська «п'ята колона» рушила на Захід до професійної брехливої праці. Добре вишколені п'ятиколонники, досконалі майстри брехні та терору розпочали шалену активність серед колишніх «остарбайтерів», не скуплячись на наївні обіцянки та обман, аби тільки заплати їх у кігті «красного» московського терору. Всілякі заманливі трюки щодо повернення «на родину» робилися з далекоглядним умислом, причому — загаряча, доки «остарбайтери» не опам'яталися і не зрозуміли, що то все явне підступне віроломство та обман Москви.

ПОВЕРНЕННЯ «НА РОДИНУ»

Слово «Родина» постійно звучало по радіо, маячило в пресі, що виходила в контрольованому «советах» просторі, у різних листівках-летючках, які ширили большевицькі цербери та їхні підбрехачі в скупчених місцевостях Німеччини, Австрії та Італії (тут були зосереджені військово-полонені з дивізії Галичина, Ріміні). Та ці т.зв. «бывшіє советськіє граждaне», яких у названих державах нараховувалася значна кількість, швидко зорієнтувалися, що все це московський «блефф», обман і підступ. Москва ж була готова йти на все, тільки б виловити «ізмєнінікофф родіни», якої, як твердили «класики марксизму», у «пролетаріата нест», існування якої сам К.Маркс заперечував.

Обіцянки щодо повернення «додому» були щедрі, до того ж — «ширі», та їм мало хто вірив, бо, як тоді в таборах говорили, то «пряма дорога до білих ведмедів — у Сибір».

«ВОВЧА ПОСЛУГА»

Під кінець сорокових — на початку п'ятидесятих років сіпання й погрози генералісимуса Й.В.Сталіна привели до т.зв. «холодної війни» між ССРСР та Західним Альянсом, що тривала кілька десятиріч. Різні шантажі большевиків, непередбачуваність поведінки Росії спонукали Західний світ до інтенсивного озброєння. Корейська війна дала великий поштовх активному озброєнню, що вимагало великих сум грошей велетенських зусиль. Це приготування до війни дало добру нагоду тоді масово новоприбувалим із Європи добре матеріально підкріпитися.

Для новоприбулих, що тоді припливали до берегів Америки та наповнювали інші держави Заходу, гонка озброєнь створила широкий ринок праці. Напівголі й голодні переселенці використали цю нагоду. Крім поліпшення фінансового й матеріального становища, це дало можливість їм набути добрих професійних знань. Закрутились — завертілись нові верстати праці на нових робочих місцях, яких перед тим не було.

Своєю всеохоплюючою підозрілістю та зухвальством генералісимумс Й.Сталін підсвідомо закликав тільки до масового озброєння Захід. Одночасно, з другого боку, большевики самі пірнули у велике озброєння, чим самі себе виснажили-висмоктали. У першого маршала-генералісимуса була впевненість, що всі у світі будуть йому покірні та послухні (а надто у соцлагері), а ось «ізмєннік» на Балканах маршал Й.-Б.Тіто вирвався з-під зверхності Москви (1948р.) і пішов окремим шляхом — Москві показавши дулю!

Сам Сталін був твердо переконаний, що війна між капіталістичними державами є неминучою, і запустив велетенську машину озброєння. Він вірив, що повторяться явища світової кризи тридцятих років, настане велике безробіття, то й буде добра нагода для дальшої політики експансії Москви на всі чотири сторони світу. Але тридцять років не повторилися! Західний світ як матеріально, так і технічно зміцнів, підсилювався, а Совети як кульгали, так і продовжували кульгати, все наздоганяючи і ніяк не дігнавши.

НІКІТА СЕРГЕЄВИЧ ХРУЩОВ ОЧОЛИВ...

Несподівано на політичну арену СССР у найголовнішій ролі вискочив дивний чоловічок — мужик Нікіта Сергєєвич (1957–1964), на XX з'їзді КПСС розвінчав культ вождя Й.В.Сталіна, труну його викинув з Мавзолея кудись під мур, так було вже розхрабрівся, що на форумі Об'єднаних Націй у Нью-Йорку гатив своїм черевиком по трибуні (вересень 1960р.) — словом, показував «ісуськіну мати», наганяв страху! Він погрозив Америці: «Ми вас угробім!», а буржуазним націоналістам — «Ми Вас на дні океану найдьом!» Та ось мало сам не вскочив туди...

Але домашні, тобто громадяни Есесесер, знали, «дарагово і любімаво» Нікіту Сергєєвича не тільки як політика, а ще й «агронома», що культивував кукурудзу та горох де можна, де треба й не треба, сів пшеницю на цілих землях Казахстану, а «жав» десь в Аргентині, Канаді, США, масово закупаючи там «розтлінне» капіталістичне зерно...

БУФОНАДА БРЕЖНЕВІАДИ

Та недовго дивував світ Нікіта Сергєєвич, — на його крісло в Кремлі вже нетерпляче чекав колишній начальник — комісар Л.І.Брежнев. Сівши у найвище компартійне крісло в Кремлі, згодом Перший секретар ЦК КПСС став Генсеком і теж «дорогим і любимим» Леонідом Ільїчем, «верним лєнінцем», який послідовно вів народи «самої могутей і багатой держави», «самої справедливой в міре» демократії до «полного сяіяня націй», до «єдиного советского народа» і так довго керував величезною державою, що врешті тяжко було слухачам розшифрувати окремі вирази — висловлювання «верного лєнінца», бо ж спробуй догадатися, що «сіські-масіські» мало означати «систематически»...

Як тільки Леонід Ільїч опинився у всемогутньому кріслі, його син Юрій за одну ніч став дипломатом: отець послав його до торговельної місії в Стокгольмі. Тут Юрій Леонідович з розмахом, «на полную грудь», вдихнув капіталістичного повітря, що, певно, йому зашкодило, бо ж — давай гулять! — давай розбивати пляшки-шклянки об стіни, так що стражі публічного порядку мусили привезти його до тюрми виспатися.

Із Швеції папаша перемістив Юрія до Італії в ранзі дипломата торговельної місії, де син виявляв справді царську щедрість джентльмена широкої душі, платячи за наймання моторового човна 1250 доларів денно, за люксовий номер у готелі — 1000 доларів за ніч, чекаючи на замовлений човен обов'язково з пляшкою в руках та в облюбованих ним капіталістичних джинсах...

Дочка Генсека Галина, вихованка комсомолу, також шпурнула «великі й немеркнучі ідеї Ілліча» кудись у кут і теж «давай гулять на всю катушку», чотири рази виходила заміж та розлучалася, найновіші дорогі суконки з Парижа та інші забаганки неодмінно були в її гардеробі, поклонялась вона не соціал-комуністичним ідеям, а загниваючому матеріальному світові капіталізму. То ж видно, що діти «верного лєнінца», як і чада усієї партноменклатурної еліти, не сприйняли ідеї «вєлікого Лєніна», зате сприйняли капіталістичні джинси і «мерседеси»...

«ВИКОНАЛИ — ПЕРЕВИКОНАЛИ»

Майже всі п'ятилітні плани СРСР були дуті, тобто уявні. По плану засіяли, але без плану зібрали, а якщо й зібрали, то зібране збіжжя лежало на полях під голим небом: через брак відповідних складів чи комор не було куди його складувати. Те ж саме з цукровими буряками: зібрані плоди цілу зиму мерзли і кисли по залізничних станціях, аж поки не згнили.

Кандидат юридичних наук І.П.Бутко хвалиться: «Жодна країна в світі не будує стільки житла як СРСР». Але які житла? Для маси свого часу «хрущовки» (потім прозвані «хрущоби»=«трущоби»), пізніше — «малосімейки», на «новобудовах комунізму» — бараки, а для еліти — щось пристойніше, але дуже далеке від справжнього будівництва!

В «братском Союзе» за весь час його існування був справжній товарний голод — брак усякого товару. В очі кожному впадали негігієнічні антисанітарні умови. Нікудишня упаковка товарів, мука, цукор, пшона, крупи просто розсипалися. Цілі хмари мух літали над товаром. Зеленина, овочі, риба у крамницях доводились до такого «аромату», що чути було за цілий квартал! Одяг (сорочки, костюми, плаття) так довго лежав на столах — прилавках і висів на вішалках, що вигорів від сонця та втрачав свій колір. Траплялися по два черевики на одну ногу. Звичайною практикою було, що покупець мусив мати з собою власну торбу, «авоську», газетний папір для упаковки тощо. Не раз покупці були отоварені зіпсутими продуктами. Совецький ринок не знав знижених цін — сталі ціни! Натомість чорний ринок добре реагував на запити й потреби населення. Тут були добрі постачальники, що знали свою справу (і свій інтерес!) і задовольняли попит і вимогливі смаки елітних покупців, у тім числі й на т. зв. «дефіцит», яким певний час були «капіталістичні» джинси, що здобували перемогу над виробами советської промисловості і все більше завойовували прихильників, аж поки всуціль не оволоділи молоддю, посіявши в неї сумнів щодо правильності втовкмачуваних їй істин про «загнивання» капіталізму. А далі відео— та аудіо апаратура, відеокасети, диски з світових музичних груп остаточно переорієнтували юнаків і дівчат з «верних ідей» Ілліча на практику достатку й зручностей «растлених» капіталістів.

ЗАПАМОРОЧЕННЯ ВІД АЖЕУСПХІВ

Усі большевицькі диктатори та теоретики на кшталт Суслова зациклено повторювали теорії про неминучу загибель «загнивающею» капіталізму: необхідні лише добрі приготування на слушний час для остаточної «победи» над буржуями. Комуністи гучали на всю потужність про «жорстоку експлуатацію» капіталістами трудящих, галасували про це на весь світ. А що ж державний «соціалізм» в СССР — хіба не кривдив робітника, виплачував працівникові все? Адже ж дійсність на практиці сама показувала голих і босих громадян, що не мали звичайних необхідних речей широкого вжитку. Обіцянок про турботу про людину, про благо для людини було чимало, але щоб зловити цих журавлів у небі, треба було чекати на остаточну «победу» комуністичного загарбання світу. Отоді був би черговий рев: «ми переміли», «КПСС торжествує очередную свою победу!»

Керівники комуністів (вони ж — «авангард щасливого суспільства») замовчували та приховували перед людськими масами справжню правду. Московський большевизм тільки фарисейськи вдавав, що начебто несе якісь нові ідеї «визволення» від експлуатації капіталістів, а натомість насправді витворив режим нечуваного рабства та пекла: встановив жорстокі (міліційні) порядки повної сваволі під всесильним контролем ЧеКа, ГПУ, НКВД, КГБ та партійних організацій. Ці авангарди й провідники нелюдського терору тримали протягом усієї ери большевизму у своїх лапах понад двісті мільйонів у послуку й повній залежності від олігархії. А стамільйонові лави німих рабів-кріпаків системи мусили мостити широкі шляхи для московського імпершовінізму далі в світ — «вперёд!»

Московський большевизм мільйони невинних людей заморив голодом, замучив, розстріляв та вислав у безлюддя Сибіру на повільну смерть. Тисячі людей загнали в холодну воду, гнали, мов худобу, через ріки взимку. Пакували в товарні вагони і везли тижнями й місяцями в табори повільної смерті. Це все робилося в країні «гуманного» комунізму, що проголошувалася зразком вищого типу соціального

стило життя, насправді будучи дикою радянщиною. Советська власть ніколи не практикувала того, що пропагандистськи проголошувала на всі планети, називаючи себе передовим загonom суспільно-господарського життя пролетаріату. Про гідність особи, право майна, право власності, свободу слова — хіба можна всерйоз говорити при послідовній практиці комуністичного диктату?

По суті дуже мало різниці між націонал-соціалізмом Німеччини та фабрикованим московським соціалізмом. Перший був більш сором'язливо-скромним і обмежився у назві словом «націонал», а другий прагнув «мирової перемоги», тому й весь час галасував про інтернаціоналізм. Перший не мав дикого простору — Сибіру, на непокірних й інакомислячих винайшов газові камери, другий, маючи «Сибір неісходим», гнав усіх туди, хто тільки осмілювався на правдиве слово чи вимагав свободи слова. Але десь у сімдесятих роках соціалістична цивілізація зробила помітний стрибок до свого кредо «все в ім'я людини, для блага людини!» і придумала також нечувані в історії людства так звані «психушки» для непокірливих шукачів свободи слова та інакомислячих.

Мав рацію американський учений географ Д.Г.Брадлі (BRADLEY), зазначаючи в своїй обширній праці «Світова географія» (1964р., 4-те видання): «Сила Росії (тепер СРСР) полягає в брутальності». А хіба не про це слова великого росіянина, Поета:

«Прощай, немая Россия,

Страна рабов, страна господ...»

Якою була 150 літ тому, така вона і сьогодні!

В советській «демократії» щодо людини обов'язково мусять бути погрози та страхи, вони вкоренилися у психологію особи, стали менталітетною домінантою Московщини. Усі верховоди СРСР кричали про мир, усі московські вожді хочуть миру, але такого миру, при якому Москва має бути верх усіх. Московські більшовики чомусь собі вигадали та й вбили в голову (від покоління до покоління!), що вони покликані до місії визволителів, що на них геть-таки скрізь з радістю чекають, усі їх люблять. Колись московити-слов'янофіли, а опісля московити-більшовики вважали, що їм випала роль «посланців» навчати усіх інших правди, причому ця правда мусить бути московського взірця. Ідея всемосковського православ'я, чи Панславизм, ідея світового комунізму, підступні теорії «Єдиного советского народа» — за усім цим криються імперіалістичні потуги нівелювання інших народів, дальшого загарбання та поневолення. Комуністи хваляться, що їхній соціалістичний лад на практиці довів свою незмірну вищість над капіталізмом. Але в чому? Хіба що в брехливості, жорстокості та в рабстві! Вічні без кінця обіцянки «будет» не виконувалися, бо були сповнені більшовицької облуди. Московський великодержавний шовінізм мав своїм катехізисом обман, підступ та брехню. Брехня московського держиморди — то є його правда, істинна ж правда, правда інших — для нього є брехня!

Професор В.Горбачевський у своїй брошурі «Проект модерного світогляду» (1957) цілком слушно стверджує: «Комунізм не може перемогти, бо втратив довіру в широкому світі».

Події після другої світової війни, диктат СРСР у державах т.зв. «соцлагеря», «інтернаціональна допомога» в Угорщині 1956 року, придушення «празької весни» (1968), кривава масакра в Афганістані — як не можна краще показали справжнє обличчя московських «визволителів» та істинні «успіхи» комунізму.

Іван ПУЙО,
Нью-Йорк, США.

Календар садівника

(Рубрику веде кандидат сільськогосподарських наук В.А.Заяць)

ЛИПЕНЬ—СЕРПЕНЬ

У липні закладаються плодові бруньки для майбутнього урожаю. Тому рослинам для нормального росту і розвитку необхідно створити сприятливі умови.

Слід провести ревізію молодих пагонів малини, всі тонкі і слабкі видалити. Належний урожай у наступному році можна одержати тільки на сильних, добре розвинутих, пагонах.

Слід приступити до літньої посадки суниці. При заготовці посадкового матеріалу бажано відділяти добре розвинуті прикореневі розетки від дворічних кущів. Ділянка, де заготовляється посадковий матеріал, має бути вільна від суничного кліща, суничної нематоди, білої плямистості листя.

Хоч основний період окуліровки сіянців — підщеп на Закарпатті — це серпень, однак на засушливих місцях, де сіянці припиняють ріст раніше, щеплення черешні і вишні треба проводити вже в другій половині липня. У цей період у дичок добре відстає кора, що є однією з найважливіших умов окуліровки. Важливе значення має достатня щільність пов'язки, яка забезпечує тісний контакт між підщепою і прищепленим вічком. Раніше для обв'язування місця щеплення використовували нитки. Тепер нагромаджений позитивний досвід використання синтетичних плівок як пов'язочного матеріалу. Поліетиленову плівку нарізують смужками довжиною 30 см і шириною близько 1 см. Через 20–25 днів прищеплене вічко зростається з підщепою і пов'язку потрібно зняти.

Збирають насіння плодових і ягідних рослин для вирощування посадкового матеріалу. Свіжозібране насіння кісточкових культур після промивання водою і 5–6 денного просушування закладають на стратифікацію. Для цього його змішують з промитим водою крупнозернистим вологим піском і зберігають у підвалах. Час від часу слід перевіряти стан і умови стратифікації, а при потребі зволожувати.

При умілому, старанному догляді фруктові дерева дають рясні урожаї. Під тягарем плодів гілки і навіть цілі дерева можуть ламатися. Щоб запобігти цьому, потрібно своєчасно їх підпирати (ставити «чатали»).

Останній місяць літа на Закарпатті — серпень — буває дуже теплим, з короткочасними засухами. Посуха може негативно вплинути на ріст і розвиток молодих, ще недостатньо укорінених, дерев та кущів. Особливо це спостерігається на сухих схилах передгір'я, які швидко прогріваються сонячним променням. Тому плодові дерева і ягідні кущі потребують доброго водозабезпечення, посиленого живлення, доступу до кореневої системи повітря. Молоді дерева ще не закінчили ріст і їх бажано

підживити фосфорними і калійними добривами, зменшивши дози азотних добрив. Поливати дерева ліпше в канавки або заглибини, зроблені на пристовбурних кругах, не часто, але так, щоб вода просочилася на глибину 40–50 см. Якщо після поливу на поверхні ґрунту утворилася кірка, її розпушують, аби запобігти випаровуванню води.

Необхідно систематично збирати падалиці (передчасно осипані на землю плоди сливи, яблуні, груші), які можна згодовувати худобі або використовувати для технічної переробки (сливи — для виготовлення слив'янки).

Після збору урожаю малини вирізують над поверхнею землі пагони, які відплодоносили, і спалюють їх. Якщо малина заражена грибковими хворобами, наприклад, антракнозом, її обприскують 1% розчином бордоської рідини.

Серпень — це місяць окуліровки — щеплення вічком. У передгір'ї найкраще проводити окуліровку з 1 по 20, у низинній зоні — з 5 по 25 серпня. Для кращого приживання вічок у засушливу погоду рекомендується за двадцять днів до окуліровки провести полив. Спочатку окулірують вишню, черешню, сливу і абрикосу, а потім яблуню, грушу, персик, у яких довший період сокоруху. Через 20–25 днів перевіряють приживання вічок і знімають пов'язки. Підщепи, на яких вічка не прижилися, окулірують повторно.

Разом з тим дбають про шкілку наступного року. В міру досягання плодів тих чи інших порід збирають насіння, промивають у воді і після 3–4 денного просушування кісточкові стратифікують. Насіння зерняткових зберігають у пакетах при кімнатній температурі до кінця грудня і також ставлять на стратифікацію. Стратифікація — це спосіб підготовки насіння до сівби. Підготовлене для стратифікації насіння змішують з крупнозернистим річковим піском у співвідношенні 1:3 і в ящиках або капронових мішках відкладають у підвал. При відсутності підвалу насіння можна закопати в пісок на дворі. Найкращою температурою для проходження стратифікації в зимовий період є — 1–5°. Ранньою весною при перших ознаках проростання не треба забувати висіяти насіння в ґрунт або в ящики. Стратифікацію може замінити висівання насіння у відкритий ґрунт, але тоді процент схожості може бути менший. Треба враховувати і той факт, що тривалість стратифікації у плодових дерев різна. Наприклад, для проходження періоду стратифікації і проростання насіння у мигдалю достатньо 30 днів, у горіха грецького — 50–60 днів, яблуні і груші культурних сортів — 80–90, вишні, черешні, аличі — 120–150, сливи домашньої — 150–170, персика 170–190 днів.

У серпні продовжують знищувати бур'яни і розпушувати ґрунт. На виноградниках починають збирати урожай літніх сортів, пасинкують кущі, розпочинають плантажну оранку під майбутні виноградники. Збирають урожай слив, абрикосів, літніх сортів яблунь і груш, приступають до технічної переробки плодів (консервування), виготовляють сухофрукти.

З ІСТОРІЇ «ПРОСВІТИ» У ДРАВЦЯХ

Початком хвилі національних змагань у закарпатському селі і в краї був сам факт появи товариства «Просвіта». Самовіддана праця її членів, особливо активістів, вносила пожвавлення в життя нашого села як конкретним змістом, так і спрямуванням у загальноукраїнський контекст. Завдяки її роботі поступово викристалізувалась національна свідомість односельчан. Серед затурканих і спантеличених тисячолітнім поневоленням селян знайшлися патріоти, вірні сини багатостраждального народу.

У Дравцях товариство «Просвіта» було організоване в травні 1922р. дяком греко-католицької церкви Андрієм Товтом (до речі, він був одним із засновників і крайового товариства в м.Ужгороді в травні 1920р.), Іваном Мигалиною, Емеріхом Штефком, Михайлом Небесником, Миколою Гойдром та ін. Всі вони були типовими селянами, хліборобами, людьми з освітою народної школи.

Спершу головою товариства був А.Товт, секретарем М.Небесник. Згодом, з появою читальні при «Просвіті», бібліотекарем її стала вчителька Анна Качановська. Читальня мала чималу бібліотеку з кількома тисячами примірників книг, вона, як і сам осередок, знаходилась у маєтку пана Лайзера. Будинок зберігся і по цей час. (Світлина читальні і товариства була опублікована в календарі «Просвіта» на 1996 рік, с.96.) Зараз це житловий будинок. Читальню відвідували селяни різного віку — підлітки, молодь, люди старшого покоління. Поруч у цій же будові жила вчителька А.Качановська із сестрою. Вони опікувались приміщенням, книжковим фондом, сприяли роботі товариства, пропагували ідеї «Просвіти». Бібліотека поповнювалась за рахунок видань Львівської та Ужгородської «Просвіти» — науковими збірниками, календарями та іншою літературою. Сестри організовували для молоді «День Матері» та інші. Читальня розширювала кругозір відвідувачів, сприяла у набутті селянами і молоддю грамотності, національної свідомості, знайомила з життям і діяльністю борців за незалежну Україну. «Просвіта» була вогнищем культури, єдиною національною і культурницькою установою села, навколо якої гуртувались урядовці, інтелігенція, учителі, гімназисти, семінаристи, учні горожанської школи м.Ужгорода. Цей провідний елемент, що з'явився у селі в 30-і роки, став рушійною силою у духовному і національному зростанні села. Саме вони очолили рух опору і непокори окупантам у 1938р.

Популярними книгами серед читачів читальні були «Кобзар» Т.Шевченка, твори І.Франка, Б.Лепкого, А.Чайковського, Ю.Федьковича, О.Кобилянської, В.Гренджі-Донського

*Службу у Дравцях відправляє о.С.Пайкоші.
Справа від нього Андрій Товт.*

та ін. Старші люди казали в ті часи про Шевченка, що «це був великий і мудрий чоловік». Люди старшого віку і молодь села під впливом прочитаного дедалі рішуче усвідомлювали — хто ми і чий діти. Мова цих творів значно ближча і зрозуміліша для простої людини, ніж те язичіє, яким була нафаршована книжна продукція духовничівців, яка людей не прибавлявала, від якої душа черствіла, духовність кам'яніла. Все це приводило до того, що всі горнулись до «Просвіти». Вона стала другим могутнім центром (першим духовним центром була церква) культурно-просвітницького і національно-громадського життя в селі.

Незабаром після з'яви товариства культурне життя в селі вирувало, молодь знаходила собі до смаку заняття, вона не байдикувала, час не гайнувала. Керівники, активісти, аби залучити молодь до читальні, до суспільно-корисної праці, організували спортивні змагання, «Пласт», драматичний гурток (його очолив М.Гойдра), для старших людей — товариство «Гасич» («Пожежник») (його очолив І.Мигалина). Для дівчат і жіноцтва — домоводство, де знайомились із секретами кухарського мистецтва, вертеп до Різдва. Серед селян пропагували передові методи ведення робіт у полі, організували обмін насіння для хліборобів, ділились знанням про вирощення високоякісних сортів винограду і т.п.

Широка культурно-просвітницька діяльність різного напрямку, поширення ідей українства залишили глибокий слід у свідомості селян і молоді. Вони у полі при роботі співали, вели відповідні бесіди на різноманітні теми і довго вечорами після роботи на вулиці під паланками потрясали нічну тишу села мелодіями українських народних пісень.

Просвітяни села брали участь у з'їздах, демонстраціях, у Всепросвітянському з'їзді в Ужгороді (1937р.) та в інших місцях краю. У Дравцях у 30-х роках відбулись дві знаменні події, які не можна не згадати, бо вони засвідчують вкорінення ідей українства.

У 1934 році в селі пройшло неординарне просвітянське свято. Після Служби Божої греко-католицький священник о.С.Пайкоші посвятив синьо-жовтий прапор. Для цієї патріотичної акції просвітянська громада поставила серед села шатро, до того ж селом пройшов маніфестаційний похід, в якому брала участь велика кількість селян і молоді. Після урочистої частини було поставлено п'єсу «Наталка Полтавка» Івана Котляревського силами драмгуртка читальні с.Гайдош.

Просвітянські активісти села виступили згуртовано проти проведення в нашому селі «Дня русской культуры», що був запланований фенциківцями на 28 липня 1935р. Це антинаціональне «торжество», під час якого мали освятити триколірний російський царський прапор, очолив угрофіл «русскаяязычный» Степан Фенцик. Оркестр і мізерна купка духовничівців пройшли головною вулицею села, а потім попрямували до народної школи. Освітян не впустили у шкільний двір. Збіглась молодь, яка підняла шум, галас. Фенциківці звернулися до жандармів, мовляв, просвітяни «б'ють» духовничівців. Чеські жандарми цього не підтвердили. Більше того, духовничівці вчинили наклеп, що просвітяни плювали на чеський державний прапор і т.п.

На вимогу фенциківців відбувся суд. «Винними» були просвітяни Микола Товт, учителі Павло і Петро Андрейчики, Олександр Пайкош, Михайло Штефко, професор гімназії Микола Небесник, хлібороб Емеріх Штефко, швець Павло Товтин. Суд визнав просвітян невинними. Ось так ганебно провалились т. зв. «Дни русской культуры» фенциківців-духовничівців у с.Дравці.

Діяльність «Просвіти» було припинено восени 1938р., коли за Віденським арбітражем Дравці, як і м.Ужгород, відійшли до складу Мадярщини. Як реагували просвітяни на ці несподівані події, які розкололи край на дві частини? Настала скрута — і соціальна, і духовна, і національна. Появились перші ознаки мадяризації села. Ішла зима — село опинилось без дров, відрізане від лісу, від гір. Винниця, парцела, пасовисько та інші поля опинились за кордоном. Частина молоді

перейшла кордон до Карпатської України, де брала участь у державотворенні, в обороні рідного краю, а інші чинили опір мадярській окупації. Почався розгул чорнорубашників, які проникали на територію Карпатської України. Просвітяни поширювали по селу, розкидали по дорогах летючки, в яких закликали людей, края, односельчан не коритись гортіївцям, угорським фашистам. За це були покарані Петро Васько, якого вигнали із учительської хлоп'ячої семінарії, а його сестру Олену депортували вглиб Угорщини аж на р. Дунай, де вчителювала в мадярській сільській школі.

Просвітяни села вивісили українські національні прапори на церкві та на будові серед села, де зберігався водомет гасичів (пожежників) (ця будова не збереглась). Багатьох просвітян мадярські жандарми (яких дравецькі люди іронічно називали «піркошами») катували (зокрема Емеріха Штефка, Івана Мигалину). Однак, окупанти нічого не дізнались. Просвітянин О.Пайкош потрапив у концтабір Вор'юлопаш, а потім його і всю сім'ю депортували в м.Чепель, що на Дунаї, де вчителював в угорській школі. Просвітяни і пластуни Юрко Мигалина, Михайло Рогаль були мобілізовані мадярами і відправлені на Східний фронт, де загинули. А Іван Андрейчик (1919—1939) — семінарист, просвітянин і січовик загинув на Красному Полі під Хустом, воюючи з угорськими нападниками. Як виявилось недавно, його забив односельчанин, колишній чорнорубашник Ш.Шляхта. Перед смертю, під час конання, визнав себе вбивцею: «Я його забив». Нема села без болота, — кажуть люди. Покійна мати, Поліна, зберегла єдину фотографію свого сина Івана як найдорожчу реліквію, з якої неможливо зняти копію, настільки пошкоджена від переховування, а всі інші документи, просвітянські книги були спалені батьками. Молилась за нього. За родиною Івана було встановлено жорсткий нагляд як мадярськими жандармами, так і радянськими енкаведистами.

З припиненням діяльності «Просвіти» життя в селі ніби завмерло на довгі десятиліття. Громадська думка припинилась. Все пішло на спад... На Дравці опустилась довга темна ніч, якою опікались «визволителі» різного гатунку. Рівень культурного життя занепав, а національного — ледве жеврів. Совість колишніх просвітян час від часу проявлялась, то під час визволення з-під святостефанської корони, то у дні возз'єднання Закарпаття з Україною, то з наближенням розпаду «нерушимого» союзу.

«Просвіта» — незабутня світла сторінка в історії села. Вона сколихнула все і всіх, задала тон і цілеспрямованість усьому рухливому, живому, окрилила і піднесла до висот наш народ, зміцнила взаємозв'язок гілок одного народу по обидва боки Карпат, була незгасним маяком боротьби і джерелом національної гідності.

Іван Андрейчик (1919–1939)

На просвітянських ідеях зароджувалась, формувалась і мужніла закарпатська українська національна еліта, без якої не виникла б держава Карпатська Україна. Вона щедро посприяла у будівництві інтелектуального життя. Все це яскраво і переконливо підтвердили наступні періоди історії Закарпаття. Товариство просвітян в історії нашого села, яке проіснувало всього 17 років, не було крихітним променем, а сонцем у темному царстві бездержавности. У всіх активістів товариства був підвищений інтерес до будь-яких громадських справ, їм була чужа позиція — «моя хата з краю».

Праця просвітян не канула у вічність. На її світлих традиціях виховувались і виховуватимуться цілі покоління закарпатських українців.

Емеріх ВАСЬКО,
член товариства «Просвіта».

Забуті імена

АНДРІЙ ПОПОВИЧ *До 190-річчя від дня народження*

Народився Андрій Васильович Попович 1809 року. Навчався в Мараморош-Сигетській та Сату-Марській гімназіях, а богословську семінарію закінчив в Ужгороді.

Після завершення богословських студій 1833 року його призначили помічником священика в Гайду-Дорог, потім був віце-ректором в Ужгородської духовної семінарії, приходським священиком у Великому Березному, управителем сирітського будинку в Ужгороді, вчителем богослов'я, а з 1856 року — приходським священиком у Великій Копані, де працював до кінця життя.

А.Попович був великим народолюбцем, що й зумовило його переміщення з однієї посади на іншу. І тільки у Великій Копані він, нарешті, знайшов своє пристанище, проживши там більшу частину свого життя — 45 років.

Ще у 1847 році А.Попович видав у Будині «Маленьку Біблію», по якій навчав своїх прихожан. У 1852 році побачив світ його буквар під назвою «Вірний ангел». Тексти віддруковані латиницею і кирилицею, що давало можливість дітям вивчати латинські і руські літери.

У 1859 році в Будині вийшла його 2-томна «Велика Біблія», а в 1864-му — «Великий Церковний Сборник», куди увійшли всі богослужіння — утрєнні, вечірні, літургії на всі недільні й святкові дні. Цей збірник перевидавався багато разів і відіграв велику роль у церковному і культурному житті краю. «Народ одержав книгу для читання як вдома, так і в церкві. Поповичу зобов'язана вся єпархія тим, — писав Є.Сабов, — що тепер під час проведення церковних обрядів люди не позіхають, а — «єдиними устами» співають».

Хоч прожив Андрій Попович у глухій провінції, але тісно співпрацював з тогочасними газетами й журналами. Друкував у них переважно розповіді про церковні свята, пояснював звичаї й обряди, трактував їх історичне походження. Мова його статей проста й доступна трудовому люду. Кращої богословської книги, ніж його «Великий Церковний Сборник» досі ніким не створено.

Василь ПАГИРЯ,
краєзнавець.

ЯКОЮ МОВОЮ?

У 1919р., спочатку в Мукачеві, а потім у Будапешті, виходила щотижнева газета «Русько-країнська правда», що була офіційним органом Руської країни — автономного утворення з окремим Русько-країнським народним комісаріатом. Редактором тижневика був відомий вчений Гідор Стрипський. Пропонуємо увазі читачів вірш Ядора (псевдонім Гідора Стрипського — ред.), поміщений у газеті за 19 липня 1919р. Після його прочитання кожна нормально мисляча людина мала б запитати творців окремого «русинського язика» (апологетів політичного русинства): чим мова цієї поезії, заоснованої на народній творчості, відрізняється від мови полтавчан, черкашан, подолян, волинян, галичан та мешканців інших регіонів України?

Співай, руснак!

Вже гаснуть місяць і зірки,
Заранкови у знак;
Світає в нашій Країні:
Співай уже, Руснак!

Та бо не так по тихоньки,
Як до тепер, не так;
Але в ціле горло гукни:
Свободный вже Руснак!

Ти дотепер співав лиш так:
«Не зоряйте зорі,
Бо годі мні вичекати
Милого з неволі»

Ти не забудь, што рекли нам
Малим Руси си нам:
«Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила:
Чому ж мова ей не мила?
Чом стидатись її маєм,
Чом чужую полюбаєм?»

Ти вже тепер співай инак,
На ишиі струни грай,
Бо сонце ясне вже зійшло
На рідний Руський Край».

Ядор.

«РОЗЛИВАЙСЯ, РІДНЕ СЛОВО, ПО ВСІЙ УКРАЇНІ!...» (До 180-річчя від дня народження Пантелеймона Куліша)

У таких випадках звикли казати: «Символічно!». І справді, дуже символічним видається той факт, що 180-річчя від дня народження Пантелеймона Куліша (8.VII.1819—14.II.1897) збігається з 10-річчям від часу проведення в Києві Установчої конференції Товариства української мови імені Тараса Шевченка. Символічним цей факт видається тому, що майже все своє творче життя Пантелеймон Куліш стояв на сторожі українського слова, розвиваючи його у своїй багатогранній творчості і постійно захищаючи від ворогів.

У 1882 році у львівському журналі «Світ» вийшла друком збірка творів Пантелеймона Куліша під назвою «Хуторна поезія», яка завершувалася публіцистичною статтею «Зазивний лист до української інтелігенції». Є в цьому «Зазивному листі...» такі слова: «До гурту ж, небожата, і великі й малі! До гурту, паненята з мужичатами! До гурту рятувати святе наслідде — слово! Воно-бо скарбівня нашого духа. Воно — великий завіт незазваної нашої предківщини. Воно — правдиве пророкування нашої будущини». І треба сказати, що Пантелеймон Куліш досконало володів «святим насліддям» далеких і близьких предків — українським словом, «загартованим в устах Олегів, Святославів, Володимирів», і рятував це слово, бо «одно тільки наше зосталось при нас — живе українське слово».

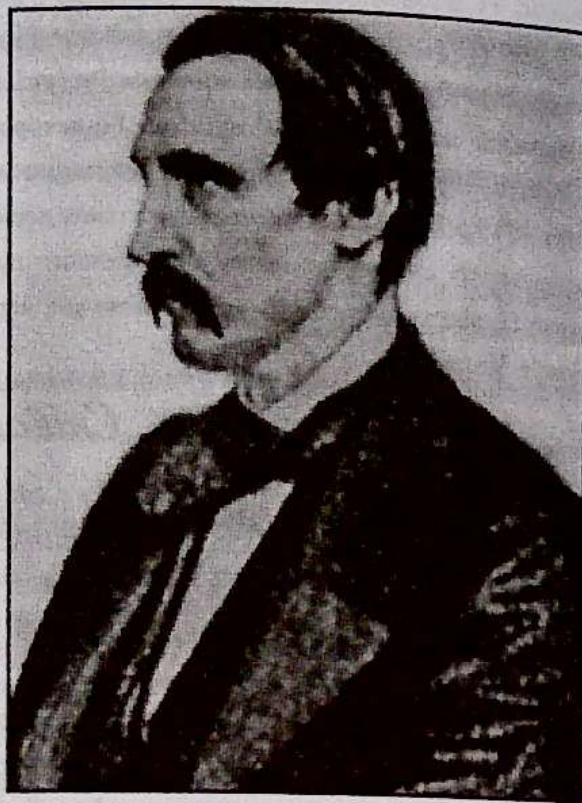
Уже в «Заспіві» до поетичної збірки «Досвітки» Пантелеймон Куліш заявляє:

*Вищуванням новим
Серце моє б'ється,—
Через край із серця
Рідне слово ллється...*

Стихія рідного українського слова була для Пантелеймона Куліша органічною і невід'ємною частиною його єства і його свідомості. Більше того, українськість поета поширювалася на глибоко інтимні сторони його життя. Досить сказати, що Куліш відмовив у взаємності почуттів своєму першому коханню в особі дочки ректора Петербурзького університету Ольги Плетньової тільки тому, що вона відмовилася вивчити українську мову. Оце був патріот України! Приклад гідний для наслідування багатьом нашим високопоставленим керівникам держави.

То ж чи, змагаючись за право стояти в українській літературі в одному рядові з Тарасом Шевченком, Пантелеймон Куліш не мав права повторити:

*...Возвеличу
Малих отих рабів німих.
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.*

Пантелеймон Куліш.

Звичайно, любов до рідної України вливалася в душу поета у час його перебування в Кирило-Мефодіївському братстві. Саме там Пантелеймо Куліш разом із іншими братчиками лелієв ідеал незалежної української держави, де вільно розвиватиметься українська нація з її тисячолітньою історією, культурою і мовою, бо він свято вірив, що «нема такої безодні, з котрої б не виکارбалась нація моральною перевагою над стихійною силою, над силою незапрацьованого чесно багатства і над силою власті, не оправданої філософією природи».

Не випадково офіційні органи російського самодержавства стверджували, що «твори Куліша могли стільки утверджувати в малоросіян думки про можливості існування окремо, скільки вірші Шевченка...» Це насамперед стосувалося Кулішевих творів, написаних українською мовою, і тому не дивно, що офіційна влада особливо картала братчиків за те, що вони «турбувалися тільки про Малоросію, її народність, мову і навіть незалежність». Оце останнє особливо бентежило царських посіпак

Звичайно, такі ідеї братчиків привели до їх арештів і суду. Саме з цього приводу Пантелеймон Куліш у вірші «На незабудь року 1847» пише:

*Скажіте нам, світильники народів
У темряві науки і природи,
Ви, що догляділись таємних ходів
Народної неволі і свободи:*

*Чи нам годиться проклинати
Сліпого демона тісноти?
Чи мовчки спину підставляти,
Щоб катував нас до охоти?..*

*Де право те, чи на Сінаї,
Чи на Голгофі оглашлось,
Щоб рідне слово в ріднім краї
Розлукою з людьми каралось?*

Однак рідне українське слово якраз і переслідувалося у царській Росії. Царські опричники добре розуміли, що позбавивши народ мови, його можна було легко перетворити у безсловесного раба, якому наполегливо рекомендували любити «отечество» (тобто — Росію), а не «родину» (тобто — Україну).

Розуміючи значення мови для збереження історичної пам'яті народу, Пантелеймон Куліш у вірші «До Шевченка» писав:

*О слово рідне! Ти стоїш на чаті
Предковичих пам'яток святині,
В ясній, блискучій херувимській шаті,
Як меч огнений в нашій Україні.*

Українське слово прийшло до нас із часів Київської Русі—України, з далеких часів Боянових. Воно, це слово Бояна, передало наступним поколінням дух української нації, її волелюбні устремління і вічні жагу боротьби за волю і державність. Куліша гнітить думка про те, що український народ у важкій історичній ході втратив порив до державотворення:

*Невже строїтельський наш дух якось пропав,
Той дух, що так боровсь за Древню Русь єдину?*

Відродження нової української літератури, зв'язане з іменами Івана Котляревського, Тараса Шевченка та й самого Пантелеймона Куліша, ставить українське слово у ранг судді. Звертаючись до поляглих предків, які спочивають у чорних могилах, поет у вірші «Рідне слово» пише:

*Ой пануйте ж, бенкетуйте,
Ми ждатимем суду,
Що судити Україну
Рідне слово буде...*

*Схаменуться, стрепенуться
Стуманілі люде:
Рідне слово, рідний розум, —
Рідна й правда буде.*

Довго довелося чекати українському народові на ту «рідну правду». Але вона прийшла до нас у кінці XX століття — 24 серпня 1991 року.

Із темою мови у творчості Пантелеймона Куліша тісно межує тема українського народу й України, без якої поет не мислить себе ніде й ніколи. Він вірить у майбутнє велике воскресіння рідного народу і рідного краю:

*Воскреснеш, нене, встанеш з домовини...
Тебе я словом правди привітаю,
І розіллється слава України
По всій вселенній, од краю до краю.*

Віра в майбутнє українського народу — це разом із тим віра в незнищенність рідної мови. Мова як дар Бога і Природи для всіх народів залишиться єдиним скарбом українців всупереч постійним зазіханням на її природне право з боку ненаситних сусідів.

Єдиний скарб у тебе — рідна мова,

Заклітий для сусідського хижацтва, — каже поет у вірші «До рідного народу», подаючи йому переклад Шекспірових творів. І тому Куліш вірить, що «слово наше невмируще», бо воно «в нас ніжне, мальовниче, голосне, як пісня». Вірою в майбутнє рідної мови і рідної нації сповнений вірш Куліша «До Марусі В»:

*Отечество ж собі ґрунтуймо в ріднім слові:
Воно, одно воно від пагуби втече,
Піддержить націю на предківській основі, —
Хитатимуть її політики вотище;
Переживе воно дурне вбивання мови,
Народам і вікам всю правду прорече...*

Віра в українське слово висловлена Кулішем також у поезії «Сум і розвага», в якій автор звертається до українського національного музичного інструмента — кобзи:

*Кобзо-орлице! Заклич-задзвони з високості,
Щоб на твій поклик старі позросталися кості
І неповинно пролита кров ожила,
І Боянами-орлами земля процвіла.
Чарами слова розмай, мов ту хмару, недолю.
Слово нам верне і силу давнєзну і волю,
І не один в нас лавровий вінок обів'є круг чола.*

Характеризуючи вірші Пантелеймона Куліша, «присвячені красі, силі та майбутнім тріумфам українського слова», Микола Зеров назвав їх «найвищим здобутком Куліша, як лірика». Це тим більше знаменно, що ці вірші про українську мову виходили з-під Кулішевого пера в часи появи валуєвського циркуляру (1863) з його твердженням — «української мови не було, нема її бути не може» та Емського акта (1876). То ж треба було мати велику громадянську мужність, щоб у таких умовах постійно говорити про Україну, українську націю та її мову і культуру. За це маємо нині віддати шану Пантелеймонові Кулішеві — поетові, драматургові, прозаїкові, історикові.

Йосип БАГЛАЙ,
кандидат філологічних наук.

Збережемо реліквії старовини!

Чорнопотіцький бронзовий скарб

Закарпаття — край не лише чудової природи з величезними багатствами, працьовитими людьми, але й один з куточків української землі, де з незапам'ятних часів процвітали стародавні цивілізації. Як через місточок в Європу, через нього проходили шляхи, якими здійснювались торгові стосунки між Сходом і Заходом. Наш край ніколи не обминали важливі історичні події, які відбувалися на Євразійському континенті.

Підтвердженням сказаного є скарб бронзових предметів, знайдених у с. Чорний Потік, що на Іршавщині.

Під кінець шкільних канікул 1987 року учні Чорнопотіцької СШ відкрили ще одну сторінку давньоминулої історії краю.

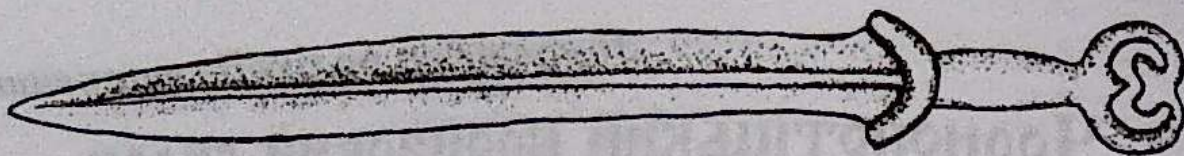
Погожої серпневої днини мешканець села Кішко, випасаючи худобу за хатами присілка Яровиця, біля підніжжя гірського підвищення, навколо якого змієюю в'ється с. Чорний Потік, натрапив на незнайомі йому предмети, які на сонці виблискували зеленим кольором. Тут же, як звичайно, з'явилися хлопчики і поцікавились, що знайшов дідусь. Найспритнішим виявився Євген Мочарко. Він витяг із землі цілий кинджал, а поряд знайшовся ще один уламок від леза іншого меча. На глибині 40 см лежало ще одне руків'я.

Про знахідку швидко довідався відомий любитель старовини, колишній директор Іршавської школи В.П. Керечанин. Він разом з директором Чорнопотіцької СШ М.Ф. Фегер відвідав місце знаходження скарбу. Їм було передано цілий меч та лезо другого меча. Ці знахідки зараз зберігаються під надійним контролем Маргарити Федорівни, яка надіється в найближчий час зібрати всі предмети скарбу, щоб у найповнішій колекції передати до фондів Закарпатського краєзнавчого музею.

Василь Петрович повідомив про знахідку співробітників Ужгородської групи відділення археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Автор цих рядків негайно виїхав на місце скарбу, але обстеження не дало додаткових знахідок.

Все ж було встановлено, що зброя була зарита в ямі, орієнтованій в напрямку схід — захід на глибині 40 см. Під час обстеження місця знахідки учень 3-го класу передав мені ще один уламок вістря бронзового меча. Є підстави вважати, що скарб складався із значно більшої кількості предметів, ніж до сьогодні нам відомо. І до того часу поки не будуть зібрані всі речі, які входили до скарбу, досить важко робити обгрунтовані висновки про знахідку. Все ж уже зараз можна твердити, що зброя була захована у землю під час небезпеки, а власник не зміг повернутися, щоб забрати заховані речі.

З-поміж відомих знахідок найкраще зберігся меч. Він, очевидно, був покритий зеленою патиною. Але «першовідкривачі» знахідки, до того часу як меч потрапив до наших рук, очистили його від зеленого нальоту і сьогодні він має первісний бронзовий колір. В типологічному відношенні відповідає так званім антешнім мечам. Довжина його становить 48 см, а саме лезо — має 37,5 см. Перехрестя сегментальне, наверх'я — у вигляді двох волют, з'єднаних між собою, овальне руків'я закінчується гострим конічним виступом. Лезо ромбічної форми, посередині укріплене овальним валиком.

Бронзовий меч

Мечі та кинджали цього типу — рідкісні знахідки у межах Карпатської уюговини. Близького типу лише ручка меча знайдена в с.Ворона на Коломийщині. На Закарпатті це перша знахідка антенного меча. Не зважаючи на те, що у Верхньому Потиссі, на думку дослідників, за доби пізньої бронзи функціонував місцевий бронзоливарний виробничий осередок, на територію краю, можливо, торговим шляхом потрапляла продукція з більш віддалених земель. Найбільшого поширення аналогічна зброя набула у Східноальпійській культурі Баєрдорф, період НБ₂, що за абсолютною датою узгоджується з IXст. до н.е.

Все ж, на нашу думку, причиною зариття предметів зброї в землю слід шукати у політичній ситуації, що виникла у Карпато-Подунав'ї у зв'язку з проникненням сюди в кінці IX — на початку VIIIст. до н.е. іраномовних кочівників, окремі загони яких вторгалися на землі Альфельду в Угорщині. На думку дослідників, це були сігінни, згадувані у IV книзі «Історії» Геродота. Вони витіснили носіїв культури Гава (до речі, поширеної і на Закарпатті) та Кіятіце (Угорщина, Словаччина). Частина населення залишилася співіснувати з іраномовними пришельцями, а інша просунулася на землі Північно-Східної Карпатської уюговини, залишивши певний культурний слід у місцевому середовищі. Для боротьби з іраномовними кочівниками, разом з місцевими племенами, споруджуються могутні фортеці, зокрема у Східній Словаччині, Трансільванії та на Закарпатті. Такі городища були збудовані в Арданові, Білках, Іршаві, Невиському, Ужгороді. Вони зводились у важкодоступній місцевості, як правило, на шляхах, що вели через відомі Верецький та Ужоцький перевали. Спорудження городищ здійснювалось на зразок тогочасної європейської фортифікаційної техніки, із застосуванням дерев'яної конструкції у вигляді палісаду, забутованої каменем. Саме така техніка будівництва укріплень засвідчена під час розкопок в Іршаві, Білках та Ужгороді. Не виключено, що Чорнопотіський скарб предметів зброї був захований саме під городищем, збудованим на горі, що височить над селом. Все ж версію потрібно перевірити докладною розвідкою.

Не викликає сумніву лише той факт, що місцеве населення змушене було захищатися від нападу війовничих кочівників. Підтвердженням цього є залишки згарищ дерев'яних конструкцій, знайдених на уже згадуваних городищах.

Мечі, про які мова, служили зброєю далеких наших предків, які майже Зтис. років тому відстоювали незалежність рідної землі. Вони були зариті в землю, але не потрапили до рук ворога. Сучасники можуть пишатися далекою минувиною, яка засвідчує високий рівень господарської культури та військово-фортифікаційної техніки у IX–VIIIст. до н.е., а водночас повинні зробити усе, аби зберегти реліквії давньої цивілізації для прийдешніх поколінь.

Іван ПОПОВИЧ,
науковий співробітник
Інституту українознавства
ім.І.Крип'якевича НАН України.

МАТИ КНЯЗІВ РУСЬКИХ

(До 1030-річчя смерті княгині Ольги)

Унікальність літописної історії Русі з-поміж усього іншого ще й у тому, що біля самих витоків стоїть жінка-правительниця — княгиня Ольга. Ми загалом дуже небагато знаємо про ту епоху, вона таїть надто багато загадок, однією з найбільших серед яких є постать цієї владарки. І в наші часи окремими державами правили вдови видатних політиків, гідно продовживши справу померлих чоловіків. А проте про Ольжиного чоловіка Ігоря думки істориків дуже розходяться, бо літописні звістки про нього надто суперечливі. Від нього збереглися два договори з Візантією, але якою ціною було заплачено за ці угоди — лишається тільки здогадуватися. Фінал же його правління був трагічний і завершився повстанням древлян, а можливо, не одних їх, бо з тих же договорів можна судити, — що тодішня Русь була ще зовсім слабенькою федерацією 25 земель на чолі зі «світлими і великими князями», першим серед яких був київський.

Таким чином, Ольга отримала дуже гіркий спадок, але було у ній щось таке, що примусило київську дружину зробити ставку саме на цю жінку. Між тим Ігор, будучи язичником, мав далеко не одну жону і не одного сина. Шукаючи відповіді на цю загадку, історики висунули ряд гіпотез, роблячи Ольгу то болгарською царівною, то донькою скандинавського конунга, то навіть дочкою візантійського імператора. До сьогодні питання про походження Ольги лишається відкритим, бо кожна з версій підкріплена вагомими аргументами. Але найімовірніше, що Ольга проявила своє владолюбство і рішучість ще за життя Ігоря, чим звернула на себе увагу його найближчих сподвижників, що реально контролювали ситуацію після смерті патрона. Дуже схоже, що Ольга мала фаворита з їх числа, який, прикриваючись Ольгою, забезпечував позірну тяглість династії і прагнув тримати справи у своїх руках.

Якщо це так, то Ольга поєднувала неабияку жорстокість з гнучкістю, необмежену волю до влади з гострим розумом, запальний темперамент з умінням вичікувати. Вона силами київських дружинників безжально розправлялася з племінними князьями. Літопис говорить лише про страти древлян, але повторює їх опис кілька разів з варіаціями. Вірогідно, що

насправді приборкувалися якщо не усі 25 племен, то більшість з них. Водночас гинула варязька дружина, що лишилася від чоловіка. Ольга оточувала себе все більше місцевим слов'янами. Вона здійснила податкову реформу, ліквідувала племінні княжіння і посадила на ключових точках торгових шляхів своїх намісників. Тепер уже не київська дружина маніпулювала нею, а вона сама, зіштовхуючи різні племена, вдало грала роль верхнього арбітра. На місці віджилої племінної структури поступово викристалізовувалася нова — державна. Аби завдати вирішального удару племінним пережиткам, Ольга прагнула знищити місцеві культи і зцементувати усі землі єдиною вірою. Проте до цього не були готові навіть дружинники, на яких опиралася Ольга. Сама ж княгиня охрестилася ще до своєї знаменитої поїздки до Константинополя, бо туди її вже супроводжував священник Григорій.

Зрозуміло, візит до візантійського імператора Костянтина Багрянородного переслідував ту ж мету охрещення Русі, але це було зовсім не легкою справою. Хоча Русь і Візантія перебували у мирі, все ж ні одна, ні інша не бажали посилювати потенційного противника. Візантія хотіла отримати від Русі збройну допомогу проти численних своїх ворогів. Ольга ж прагнула церковних ієрархів. Проте Костянтин чудово розумів, що християнізація Русі призведе до внутрішньої консолідації держави і зробить її набагато сильнішою. Переговори завершилися якимось компромісом, від якого більше виграла Ольга, тому літописець і вказує, що та «переключала» імператора. Імовірно, не діставши чіткої відповіді від світської влади, Ольга просто звернулася до патріарха, від якого й отримала місіонерів. Тут проявилось її вміння, набуте ще вдома — грати на суперечностях у стані противника. Тепер Ольга вже могла поступово привчати суспільну еліту і особливо онуків до перспективи хрещення. З метою ознайомлення не лише зі східною, а й з західною версією християнства, вона запросила на Русь німецького єпископа.

Ольга померла 11 липня 969 року. Невдовзі загинув її войовничий син, а між онуками почалася усобиця. Переможець Володимир зрештою мусив погодитися з покійною бабцею: неможливо утримати лише зброєю народ, який не об'єднано спільною вірою. Ще трохи згодом помісна церква причислила Ольгу до лику святих.

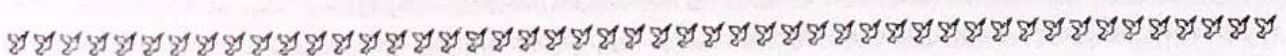
Сергій ФЕДАКА.

СІМ ЧУДЕС СВІТУ

1. **Піраміда Хеопса в Єгипті.** Побудована близько 5 тисяч років тому. Її висота — 147м, ширина в основі — 230м. Піраміду зводили з величезних кам'яних брил упродовж 20 років. За розповідями древньогрецького історика Геродота, до її спорудження було залучено 100 тис. осіб.
2. **Сфінкс біля Гізе.** Це великий кам'яний лев завдовжки 45м, з головою завдовжки 9м та обличчям завширшки понад 4м. Поклонялися йому як Богу сонця.
3. **Висячі вавілонські сади.** Висіли в повітрі на висоті від 22 до 91м над палацом царя Навуходоносора біля річки Євфрат недалеко від Багдада. Були засаджені розмаїтими квітами і невеличкими деревцями. Воду подавали з велетенської бочки, поміщеної на найвищому місці. Сади були влаштовані 600 років до народження Христа.
4. **Храм Діани в Ефезі (мала Азія).** Збудований греками за проектом Ктизофона приблизно за 500 років до н.е. з мармуру. Його довжина дорівнювала 139м, ширина — 68м, дах тримався на 127 мармурових колонах, кожна з яких сягала 18м і важила 150 тонн. У 356р. храм спалений Геростратом.
5. **Зображення Олімпійського Зевса.** Виготовлене різьбарем Фідієм 332р. до н.е. з мармуру, оздобленого слоновою кісткою, а одяг — з золота. Знаходилося в олімпійській долині у Греції.
6. **Александрійський Фар** — маяк з білого мармуру висотою понад 120м над водою на острові Фар коло Александрії. У 1375р. зруйнований внаслідок землетрусу.
7. **Родоський Колос** — мідна статуя Аполлона на острові Родос у Середземному морі висотою 33м, зведена у 280р. до н.е. У 224р. до н.е. зруйнована землетрусом.

Інші визначні пам'ятки світу

1. **Китайський мур.** Споруджений приблизно за 300 років до Різдва Христового. Довжина стіни — 2550 миль (понад 4 тис. км), на них нараховувалось 25 тис. веж.
2. **Цирк у Римі.** Збудований у 605р. до Різдва Христового. Вміщав 385 тис. глядачів. Збереглися руїни.
3. **Колізей у Римі.** Збудований Веспасіаном і Доміціаном у 82 році нашої ери. Вміщав 80 тис. глядачів.
4. **Дорога Аппія з Риму до Неаполя й Бріндізі.** Викладена великими каменями довжиною 360 миль (понад 570 км). Збереглася до наших днів.

ВИЗНАЧНИЙ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ДЕРЖАВНИЙ ДІЛЧ

(До 100-річчя від дня народження Юліана Ревая)

Другою за величиною, після Батька національного відродження о.Августина Волошина, постаттю громадсько-політичного життя Закарпаття 20-х–30-х років ХХст. вважається Юліан Ревай, який, уже в еміграції, був одним із чільних провідників української діаспори до останніх днів свого життя.

Народився Юліан 26 липня 1899р. у верховинському селі Мирча на Великоберезнянщині у вчительській родині Івана і Вероніки Ревайів. Початкову освіту здобув у рідному селі, далі навчався у школі при Ужгородській учительській семінарії, 1913р. зарахований до семінарії, де математику і педагогіку викладав о.Августин Волошин, який мав помітний вплив і на формування світогляду юнака. У березні 1917р. склав випускний іспит і одержав диплом учителя. У 1917–1918рр. був у війську, повернувся з I світової війни у чині сержанта. Відразу ж включився у культурно-просвітницьке і громадсько-політичне життя краю. На Свалявщині організував осередок соціал-демократичної партії, опісля учительював на Гуцульщині.

У 1923р. на молодого, здібного й енергійного учителя звернув увагу референт шкільного відділу цивільної управи Підкарпатської Русі чех

Йосиф Пешек — великий друг закарпатських українців — і запропонував очолити в шкільній управі краю відділ шкільних будинків. 1925р. Ю.Ревай закінчив спеціальні університетські педагогічні курси і отримав диплом фахового учителя горожанських шкіл з правом викладати руську мову, географію та історію. Одночасно був призначений референтом народних шкіл, а згодом — секретарем екзаменаційної комісії учителів горожанських шкіл, пропрацювавши на цій посаді до 1935р.

З 1925 до 1935р. Ю.Ревай був редактором урядового щомісячного педагогічного журналу «Учитель», підготував кілька читанок для народних шкіл, виданих у різний час, зокрема у Державному видавництві у Братиславі 1931 і 1937рр. Був активним у «Просвіті», Педагогічному товаристві Підкарпатської Русі, Учительській Громаді, Пласті. В останньому виконував обов'язки начального пластуна — крайового звітодавця. З 1936р. він — голова управи крайового хору Підкарпатського учительства.

З 1935р. Ю.Ревай активізує свою політичну діяльність, зокрема обирається послом чехословацького парламенту від соціал-демократичної партії, у 1935–38рр. був видавцем громадсько-політичного журналу «До Перемоги». Він також був першим заступником голови першої Центральної Руської (української)

Юліан Ревай.

Ради в Ужгороді, співзасновником газети «Нова Свобода» в Ужгороді, Українського Національного об'єднання (УНО) в Хусті.

З наданням Підкарпатській Русі автономії, 11 жовтня 1938р. Ю.Ревай став міністром в автономному уряді, очолюваному А.Бродієм, а після арешту останнього — міністром уряду, який очолював о.Августин Волошин (з 27 жовтня 1938р.). 14 березня 1939р. Юліан Ревай іменований прем'єром уряду Карпатської України Августином Волошином міністром закордонних справ, а 15 березня 1939р. — прем'єром уряду Карпато-Української держави. На високих держаних посадах чимало робив для транспорту, торгівлі, виробництва тощо, вів дипломатичні переговори у Відні, Берліні, Братиславі з німецькими, мадярськими, чеськими та іншими високими урядовцями щодо недопущення мадярської агресії, а потім — репресій проти карпатських січовиків та українських громадсько-політичних діячів, допомагав втікачам з Карпатської України тощо.

Після загарбання мадярами, з благословення Гітлера, Карпатської України переїздить у Братиславу, а згодом до Пішан, де до кінця 1944р. працював директором пансіонату «Лікувальні купелі». У зв'язку з наближенням фронту та загрозою розправи з боку більшовиків перебирається до Пазня у Чехії, а відтак — до Франкфурта у Німеччині.

1949р. Ю.Ревай переїздить до США. Цього ж року його обирають головою допомогатого об'єднання «Самопоміч», яке очолював до 1979р. Ця громадська організація чимало допомагала українцям — без огляду на їхню партійність чи віросповідання. До 1957р. був директором канцелярії Українського Конгресового Комітету Америки (УККА), з 1958р. до 1979р. — директором Українського Інституту Америки, а з 1964р. — президентом Карпатського Дослідного Центру, який видав ряд поважних праць вчених і громадських діячів — вихідців із Закарпаття, зокрема «Дипломатія подвійної моралі» П.Стерча (англ. мовою) та I том споминів проф. А.Штефана «За волю і правду» (у співпраці з «Вільним словом» С.Росохи).

Юліан Ревай співпрацював з НТШ, Карпатським Соймом, Братством Карпатських Січовиків, Пластовою Старшиною Америки. Він був Почесним головою Карпатського Союзу, почесним членом Товариства Українських Інженерів Північної Америки та товариства Бойківщина в США, співзасновником Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ), головою Федеральної Кредитної Кооперативи «Самопоміч» в Нью-Йорку, брав діяльну участь у комітеті по спорудженню пам'ятника Т.Шевченка у Вашингтоні, Українському Народному Союзі та інших громадських формуваннях.

Великою заслугою Ю.Ревая слід вважати організацію ним на теренах Америки українського духовного, громадського і політичного життя. У цьому досяг успіхів завдяки непересічним організаторським здібностям, умінню згуртовувати навколо себе людей. У перші роки по переїзді в Америку проводив важку, але плідну освідмлюючу працю серед старої русинської еміграції, яка не вважала себе українцями. Він став ініціатором і одним із засновників Карпатського Дослідного Центру, серед завдань якого було мовою науки доводити, що русини і українці — це один народ. Співав у хорі церкви св.Марії в Нью-Йорку, доводячи цим, що він, колишній русин, прем'єр уряду Карпатської України має намір згладжувати гострі кути між своїми країнами, які перебувають у різних часових вимірах національної свідомості (русинської і української). Чимало сил докладав для розбудови інших ділянок церковного і культурного життя українців Америки.

Помер Ю.Ревай 30 квітня 1979р. На жаль, він не залишив спогадів про свою працю у 20-і–30-і роки на Закарпатті, що є великою втратою для дослідників історії, культури, політичного життя того часу.

Василь Гренажа-Донський, подаючи довідки про кандидатів у послы до Сойму Карпатської України, в газеті «Нова Свобода» за 2 лютого 1939р. на перше місце серед визначних діячів Срібної Землі поставив Августина Волошина, на друге — Юліана Ревая: «Другою нашою великою людиною є міністер

*Надгробний пам'ятник Юліану Ревая
на українському католицькому цвинтарі Св. Духа у Гамтсбургі*

Юліан Ревай. Розумний, молодий, енергійний та меткий. Коли б його треба характеризувати, то можна б сказати кількома словами: Юліан Ревай — це мотор цілого нашого політичного життя. Юліан Ревай — це дипломат. Тоді, коли слова пана провідника Федора Ревая сипляться молотком, пан міністер Ревай обережний в словах. Дії його прологічні і глибоко продумані. Міністер Ревай є людиною праці. Ви тільки перечекайте, скільки ресортів взяв він на себе, працює день і ніч. В його міністерстві ведеться муравельна праця, перед веде сам міністер... Майбутній історик, що писатиме історію Карпатської України, побіч імені нашого великого Батька, напише також золотими буквами ім'я мотора нашого політичного життя Юліана Ревая».

Ці слова стали пророчими. Ім'я Юліана Ревая золотими буквами навічно вписано в історію Закарпаття і всієї України.

Павло ФЕДАКА,
кандидат історичних наук.

Спогади про сина Срібної Землі

У вдячності до бл. п.Юліана Ревая

Смерть сл. п.Юліана Ревая прийшла з наглістю від'їзду вершника у вірші Гренджі-Донського:

*Через доли та додому
лети, коню, не ставай!
Не сказав я тут нікому,
що полечу в рідний край.*

Але хоч смерть людини, що досягла магічного віку сімдесятки, ніколи не є надто несподівана, смерть нашого приятеля, товариша, батька і діда (бо був він тим усім) була все таки дошкульним ударом. Мав бо він особливе місце в наших серцях і житті.

Не можу і не хочу говорити про нього як історичну постать — можуть це краще зробити інші. Але як людина, котрої життєвої стежки схрещувались зі стежками Юліана Ревая, відчуваю, що мушу і можу сказати дещо про те, як його сприймало і знало моє покоління.

Була в цьому дивна символіка, що Ревай працював у великому будинку поряд зі стількома дипломатичними місіями і напроти одного з найбільших музеїв західного мистецтва. Саме в цьому осередку працював він з притаманним собі гумором і енергією, незвичною в його віці, щоб поєднати українське еміграційне життя з американським. І саме тут часто виставлялась і пояснювалась ширшій українській громадськості культура його незрівняної «срібної землі». Можна справедливо сказати, що з цього погляду він відіграв неповторну і незамінну роль посередника між старшим поколінням карпатськоруських емігрантів та новими післявоєнними пришельцями зі Закарпатської України.

Врешті Юліан Ревай був каталізатором, особистий чар якого гуртував навколо нього багатьох молодих у пошуках товариства і «коріння» своєї традиції і культури.

У цій всій його діяльності вчинки не раз критиковано, а рідко хвалено. (На жаль, це доля всіх, які діють). Але якщо вірити слову, мир буде з тими, які стараються бути посередниками, мирителями і гармонізаторами. Отож можемо сказати з цілою певністю, що наш приятель досяг цього стану, описаного національним поетом Закарпаття, Гренджею-Донським:

*Під полониною
сам один стою.
Тут забув за горе,
за журбу свою.*

Едвард КАСИНЕЦЬ
(Свобода, — 1979. — 2 жовтня)

ОСТАННЯ ЗУСТРІЧ З ЮЛІАНОМ РЕВАЄМ

Автор цих рядків дуже часто зустрічався з покійним при різних нагодах: чи то на зібранні управи, чи в церкві, часто в Українському інституті, де покійний працював.

Наші розмови йшли головню про життя наших краян у Срібній Землі. Сам автор цих рядків був коло шість разів на Закарпатті, тоді УРСР. Він широко розпитував про мої враження про тамошнє життя тощо. Не було стрічи, щоб ми не говорили про рідний край. Він дуже радо розповідав про свій досвід з чехами тощо. Мені було цікаво слухати його спомини і оповіді про громадсько-політичне і культурне життя на Закарпатті у 20-і—30-і роки.

У квітні 1979р. покійний Юліан при помочи єпископа з Пасаску влаштував успішну виставку Закарпатських Мистців. Єпископ Михайло Дудик дуже радо пішов назустріч Юліанові, — дав на виставку більше 40 образів Карпатських краєвидів. Автор цих рядків передав на виставку 12 картин різної тематики. Виставка пройшла з успіхом. Було чимало відвідувачів з широкими «зацікавленнями».

В неділю 29 квітня 1979р., десь коло третьої години по обіді, я особисто загостив на виставку. День був гарний, сонячний, і ми говорили довго з Юліаном про враження відвідувачів. Вже була десь п'ята година по обіді, ми ще трохи поговорили і почали прощатися. Під час розмови покійний то вставав, то сідав, гей би його щось турбувало. Я його не питав ні про що, і по п'ятій годині ми розпрощалися. І то **навіки!** Коло восьмої години Дорогого Юліана забрали до недалекої лічниці, де скоро помер на серцевий удар. Хто міг подумати, що ми в цей день побачились востаннє? Але життя диктує свої закони. Це була наша остання зустріч на землі. Світлий образ великого сина зеленої Верховини свято бережу у своєму серці.

Іван ПУЙО, Нью-Йорк, США.

ВШАНУВАННЯ ЮВІЛЯРІВ. ЗУСТРІЧІ З ВІДОМИМИ ЛЮДЬМИ

6 серпня минулого року на розширеному засіданні ради крайового товариства «Просвіта» вшановано ювілярів — члена «Просвіти» з 1924р., учителя Івана Владика, якому у ті дні виповнилося 90 років, та члена ради товариства, літературознавця і журналіста, доцента кафедри української літератури Ужгородського університету Степана Пойду, котрому на той час рідні зозулі накували 50 літ.

Ювілярів щиро вітали голова «Просвіти» Павло Федака, ветерани просвітянської ниви Закарпаття Федір Сас і Микола Бандусяк, члени ради товариства Василь Шерегій, Микола Вовк, голова кредитної спілки «Бескид» Мар'яна Джаңда, керівники видавничої фірми «Колір-Прінт» Євген Байла і Богдан Досяк, провідники окремих українських громадських організацій краю. Іван Владика поділився споминами про свою просвітянську працю у 20-і-30-і роки, виклав своє бачення нинішнього економічного та суспільно-політичного становища України і Закарпаття, розповів про власний досвід збереження здоров'я і причини довголіття. Степан Пойда згадав свою публіцистичну діяльність, зокрема редакторську працю першої половини 90-х років у часописі «Карпатська Україна», який відіграв визначну роль в національному освідомленні закарпатських українців у перші роки незалежності України.

У той же день на розширеному засіданні ради голова товариства Павло Федака вручив диплом Почесного члена крайової «Просвіти» Іванові Пуйу зі США, який був з цієї нагоди запрошений у Народний Дім, щиро подякувавши гостеві за його корисну громадську і благодійницьку діяльність на теренах Америки та рідній українській землі. Іван Пуйо висловив подяку за громадське визнання його скромної праці, розповів про життя і діяльність українців Америки, зокрема Карпатського Союзу, поділився враженнями від побаченого в Закарпатті, виклав своє бачення виходу України з економічної кризи.

Присутні проспівали ювілярам та гостеві «Просвіти» «Многая літа», а потім виконали цілий віпочок старовинних українських народних, козацьких і січових пісень.

• • •

У серпні минулого року на Закарпатті перебував син відомого громадського діяча і педагога, актора і хорового диригента Івана Трухлого лікар Юрій Трухлий. Він брав участь у світовому Конгресі Українських лікарських товариств, який проходив в Ужгороді та інших містах краю.

Пан Юрій із захопленням оглянув визначні пам'ятки історії, культури та фортифікації — Ужгородський, Мукачівський і Невицький замки, познайомився з іншими пам'ятними місцями обласного центру й інших міст Закарпаття, побував на вулиці Дайбовецькій в Ужгороді, де зберігся будинок, у якому він народився. Відвідав він і національно-культурну святиню українців Закарпаття Народний Дім «Просвіта» в Ужгороді, де відбулася його тепла зустріч з активом крайового товариства «Просвіта».

Високого гостя щиро вітали голова «Просвіти» Павло Федака, відомі громадсько-культурні діячі і вчені Йосип Баглай, Степан Пойда, Василь Шерегій, Микола Вовк, Михайло Шваб та інші. За благодійницьку діяльність та сприяння діяльності «Просвіти» Юрія Трухлого на цій зустрічі обрано Почесним членом Закарпатського крайового товариства «Просвіта» і вручено відповідний диплом.

Юрій Трухлий дав обширне інтерв'ю, яке записано на плівку і буде надруковане в одному з просвітянських видань.

СИН СЛАВНОГО РОДУ

До 110-річчя з дня народження Корнило Заклинського

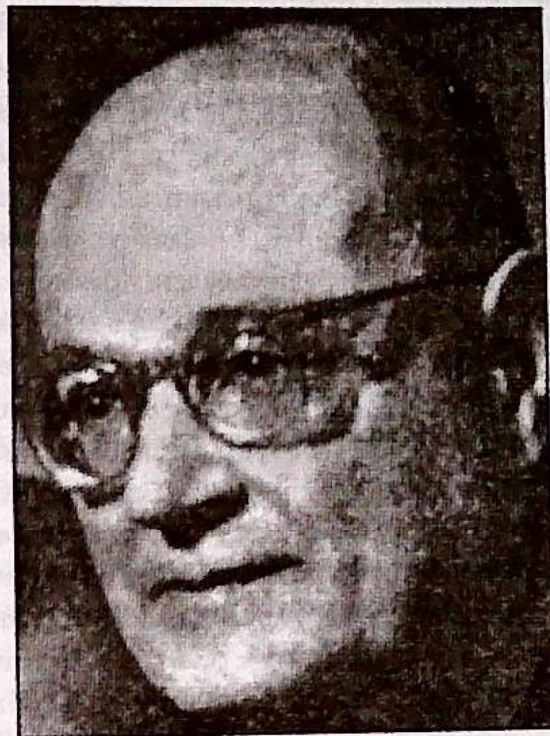
Їх було дев'ять братів: Богдан, Корнило, Ростислав, Мирон, Зенон, Володимир, Маркіян, Омелян та Юрій. Всі вони, як і їхній батько Роман (1852–1931), дід Гнат (1818–1866) та прадід Онуфрій (1777–1832), належали до духовної еліти Східної Галичини. Саме тому доля розкидала їх по широкому світу. Двоє з братів — Богдан та Корнило — найплідніші роки своєї діяльності присвятили Закарпаттю.

Поет, літературознавець, історик і громадський діяч Корнило Заклинський народився 1 серпня 1889р. у Станіславі. Його батько Роман був професором Станіславської учительської семінарії, заступником і чільним працівником Руського Товариства Педагогічного, співредактором «Бібліотеки для молоді», активним діячем «Просвіти» та співредактором її видань, близьким знайомим І.Франка, Ю.Федьковича, М.Павлика, Б.Грінченка, І.Нечуя-Левицького та ін. В багатодітній сім'ї Заклинських панувала згода і щира народовецька атмосфера.

Після закінчення Станіславської гімназії Корнило поступив на філософський факультет Віденського університету (відділ класичної філології), однак після двох років перейшов у Львівський університет, де під керівництвом К.Студинського вивчав українську філологію. Університетські студії закінчив у Чернівецькому університеті. На Буковині (в с.Вашківці) розпочалась його педагогічна діяльність.

Ще під час навчання почав збирати народну творчість та писати вірші. Першу збірку поезій «З вечірньою зорею» видав у Львові власним накладом 1908 року. Напередодні першої світової війни 1914р. у Львові появилася друга його поетична збірка під назвою «Нові пісні». Як пише дослідник роду В.Качкан, віршам К.Заклинського «притаманний романтизм, нерідко меланхолійно-сентиментальна тональність» (В.Качкан. Українське народознавство в іменах. — Київ, 1994. — С.31). Статті на історичні, мовознавчі та краєзнавчі теми він друкував у журналах «Українська хата», «Життя і революція» та інших.

Під час війни Корнило разом з братами активно долучився до української визвольної боротьби, після поразки опинився на еміграції. Від 1920 по 1938 рік був професором Берегівської гімназії, в якій виховав цілу генерацію національно свідомих

Корнило Заклинський

патріотів. Разом з братом Богданом Корнило брав активну участь майже в усіх українських організаціях Закарпаття, зокрема у «Просвіті», Педагогічному товаристві Підкарпатської Русі, Етнографічному товаристві тощо. Велику активність проявляв у Пласті. В 1923–26рр. був редактором газети «Берегівський пластун». Його статті друкувалися в журналах «Наш рідний край», «Пчілка», «Підкарпатська Русь» та інших. У 1925р. видав у Кошицях окремою книжкою «Народні оповідання про давнину» з підзаголовком «Історія Підкарпатської Русі в переказах». В ній широко використано історичні перекази, записані його учнями. Дуже цікавими є перекази про князя Лаборця, заснування закарпатських сіл і міст, замки, фортеці, легенди про Довбуша тощо.

У 1926р. К.Заклинський видав в Ужгороді «Латинсько-руський и русько-латинський словарь для низших гімназій» та «Латинську читанку для другої класи гімназійної». Ці три підручники були ухвалені празьким міністерством освіти і стали основною лектурою для навчання латинської мови в школах Закарпатської України та Пряшівщини.

Після прилучення Берегова до Угорщини внаслідок Віденського арбітражу 1938 року К.Заклинський разом з гімназією переселився до Білок, щоб віддати свої сили розбудові Карпатоукраїнської Держави. Після загарбання Карпатської України гортіївською Угорщиною К.Заклинського було відправлено у горезвісний концентраційний табір Варю Лапош, де він зазнав жорстоких знущань з боку терористів. Лише після втручання міжнародних організацій йому пощастило вирватись з цього «табора смерті». Не чекаючи нового арешту, К.Заклинський наприкінці 1939 року таємно вирушив у Прагу, де знов долучився до освітньо-виховної роботи. До кінця війни був професором української мови й історії в Українській гімназії в Модржанах та активним співробітником Музею визвольної боротьби України в Празі. Після війни, до відходу на пенсію в 1947р., викладав російську мову в одній із празьких середніх шкіл. Активну участь брав і в церковному житті нечисленної української громади, яка після війни залишилася у Празі.

Разом із С.Наріжним йому вдалося запобігти вивезенню багатющих фондів Музею визвольної боротьби (понад сорок тонн) до Радянського Союзу та відновити діяльність Товариства Музей визвольної боротьби України в Празі в 1946–47 роках. К.Заклинський був останнім головою цього товариства. Після ліквідації Товариства та Музею визвольної боротьби України комуністичною владою Чехословаччини в березні 1948р., К.Заклинський писав гострі протести не лише до найвищих посадовців Чехословаччини, але й міжнародні організації. За це комуністична влада запроторила його на сім місяців до психіатричної лікарні в Богніцях біля Праги. Повернувшись на волю, він не перестав боротися за фонди найбільшого музею української еміграції. На жаль, ця боротьба не завершилась успіхом.

В Празі К.Заклинський нав'язав тісні стосунки з науковими установами та видавництвами, які використовували, зокрема, його знання чужих мов. Як пише біограф роду Заклинських П.Арсенич, К.Заклинський володів 18 мовами (П.Арсенич: Родина Заклинських. — Львів, 1995. — С.36).

Свої наукові статті він друкував на сторінках журналів «Slavia», «Slovansky prehled», «Byzantinoslavica» та інших.

На початку 50 років, коли українську мову було впроваджено в усі школи Пряшівщини, К.Заклинський читав тут лекції на курсах для учителів. На жаль, дуже скоро його було обвинувачено в «українському буржуазному націоналізмі» і припинено з ним працю.

Ця співпраця відновилася лише в першій половині 60-х років, коли почав виходити «Науковий збірник Музею української культури у Свиднику». Вже в першому випуску (Пряшів, 1965р.) він опублікував дуже цінну розвідку «Історія Краснобрідського монастиря» та обширну рецензію на «Історію українців Східної Словаччини» Л.Гараксима. В дальшому випуску (т.3, 1968) було опубліковано цінну працю К.Заклинського про Михайла Врабеля.

Свидницькому Музеєві української культури він передав і значну частину своєї бібліотеки та рукописного архіву.

В післявоєнний період К.Заклинський зосередився на найменш вивчений період закарпатської літератури — кінець XVIII і першу половину XIXст., написавши ряд монографічних статей про Г.Тарковича, А.Вальковського, В.Добрянського тощо. Цінним його відкриттям була творчість Василя Довговича, який за життя друкувався дуже мало. Вченому вдалось розшукати рукописний збірник віршів В.Довговича з 1832р., в якому серед 190 латинських поезій є 18 українських. (Кілька українських віршів Довговича увійшло в антологію «Поети Закарпаття», Пряшів, 1965). К.Заклинський переклав на українську мову значну частинку латинських віршів. Вони появилися друком лише після його смерті у виданні творів В.Довговича під редакцією І.Мацинського.

Кілька статей він опублікував і на сторінках пряшівських українських газет і журналів: «Дукля», «Дружно вперед», «Нове життя» та інших.

Праці К.Заклинського відзначаються глибиною, оскільки базовані на багатому архівному і друкованому матеріалі. Кожний факт у них підперто вагомими доказами й освітлено з різних точок зору. Знання латинської, грецької, німецької та угорської мов дозволили йому користатися першоджерелами і відкрити для науки цілий ряд невідомих або забутих імен.

На жаль, основна частина наукових праць вченого і досі знаходиться в рукописах. Частину з них посідає празький україніст Павло Мурашко.

Після затяжної хвороби Корнило Заклинський помер 1 квітня 1966р. в Празі на 76 році життя. Його похорон відбувся в страшницькому крематорії 7 квітня 1966р.

Я відвідав його за пару тижнів перед смертю, передавши привіт від брата Ростислава, з яким незадовго до того випадково зустрівся у Львові. Брати не бачилися від 1918 року, а не знали один про одного від початку 30-х років. Вість про брата його дуже зворушила, однак відновити стосунки з ним він вже не встиг.

Корнило Заклинський, відчуваючи свою кончину, розповів мені трагічну історію свого роду. На жаль, я встиг записати лише фрагменти цієї історії, які використав у некрологах в газеті «Нове життя» (Пряшів. — 1966, — №15, -с2.) та журналі «Дукля» (Пряшів. — 1966, -№4. — с.77-78).

Микола МУШИНКА,
доктор філологічних наук,
академік НАН України.

Календар садівника

ВЕРЕСЕНЬ-ЖОВТЕНЬ

У вересні дні стають коротшими, а роботи в саду багато. Треба своєчасно зібрати урожай фруктових дерев, відсортувати плоди, виготовити продукти переробки, а решту відкласти на зберігання.

Хоча вегетація дерев і кущів ще не закінчилася, верхівкові бруньки на пагонах в основному вже сформовані. Це означає, що дерева вже готуються до зими. У цей час тільки молоді дерева персика і аличі продовжують ріст у сприятливих умовах. Треба визначити, які дерева мають ослаблений приріст, загальний пригнічений стан і потребують додаткового догляду. Такі треба обкопати, внести фосфорні і калійні добрива, при потребі — полити.

Зібравши урожай, очищають поверхню ґрунту від гнилих плодів, виносять їх за межі саду і закопують у землю. Засохлі бур'яни, опале листя, бадилля не варто спалювати; користі буде більше, якщо з цих рослинних відходів виготовити компост. Для цього, десь на краю ділянки викопують неглибоку яму і в неї шарами складають залишки рослин, пересипаючи їх гноєм і змочуючи гноївкою для прискорення мікробіологічних процесів.

У вересні закінчують посадку суниці. Для кращого приживання відразу після посадки потрібно полити рослини, навіть тоді, коли волого.

У кінці місяця можна приступити до перекопування пристовбурних крутів та міжрядь з одночасним внесенням органічних і мінеральних фосфорних та калійних добрив. При цьому пошкоджене паршою, кокомікозом та іншими грибковими хворобами листя прикопують глибоко в землю, якщо воно не було закладено в компостні ями.

На виноградниках збирають урожай столових і технічних сортів, у плодорозсадниках готують ґрунт і проводять осінній посів насіння кісточкових культур (аличі, персика, абрикоса) для вирощування підщеп. Роблять ревізію приживання вічок на сіянцях, які були прищеплені в серпні, знімають пов'язки.

Приступають до підготовки ґрунту для посадки плодових і ягідних рослин. Проводять плантажну оранку з одночасним внесенням добрив для весняної посадки винограду. Дози добрив залежать від особливостей фізичного і хімічного складу ґрунту і коливаються в межах від 50–100г фосфорних, 20–40г калійних і 6–12 кг органічних добрив на 1м².

Восени не бажано робити товсті зрізи на скелетних гілках і стовбурах, корисніше заліковувати рани і дупла, продезинфікувати їх і замазати садовим варом.

У жовтні в садах і виноградниках та ягідниках чимало невідкладних робіт. Ще до нічних заморозків треба встигнути зібрати плоди айви та зимових сортів яблуні

і груші, відсортувати їх і відкласти на зимові зберігання. Ті плоди, які непридатні для зберігання, сушать або консервують.

Слід ретельно виконати роботи по удобренню та обробітку ґрунту. На садових ділянках проводять глибоке перекопування ґрунту, у першу чергу на пристовбурних кругах і смугах. Глибоко розпушений ґрунт добре поглинає і утримує вологу, краще захищає кореневу систему від вимерзання. Глибина перекопування в міжряддях — 18–20 см, на пристовбурних смугах — 8–12 см. Щоб не допустити пошкодження коренів, перекопування краще робити не лопатою, а садовими вилами. Перед перекопуванням вносять органічні і мінеральні добрива, які не тільки забезпечують живлення плодових дерев, але й поліпшують структуру ґрунту, роблять його більш урожайним. Дози внесення добрив залежать від віку дерев та фізичного і хімічного складу ґрунту. В передгір'ї, де ґрунти в основному бідні на поживні речовини, під молоді дерева кісточкових і зерняткових культур на 1 м² пристовбурного круга вносять приблизно 8–10 кг гною, 100–150 г суперфосфату і 30–40 г калійної солі. Азотні добрива вносити в ґрунт не можна восени, бо вони при теплій погоді можуть викликати ріст і дерева не встигнуть підготуватися до зими. Крім того, азотні добрива добре розчиняються у воді і до початку наступного вегетаційного періоду виносяться водою із ґрунту, забруднюючи водойми. Під плодоносні дерева вноситься приблизно удвічі більше добрив, ніж під молоді.

Дуже корисно удобрити і перекопати ґрунт на ягідниках. Крім гною, під кожен кущ смородини або агрусу бажано внести 100–130 г суперфосфату і 20–30 г хлористого калію. Дуже корисним є деревний попіл, внесення 100–150 г якого на 1 м² ґрунту не тільки забезпечує рослини калієм, але й знижує кислотність ґрунту.

У жовтні починається осіння посадка дерев та кущів. На тих ґрунтах, де зимою не затримується вода, кращі результати дає саме осіння посадка дерев. Як правило, надземна частина вже припинила ріст, але корені в цей час, при температурі +5° і вище, продовжують ріст. Тому молоді дерева і кущі, посаджені у жовтні, до початку зими встигають частково укоренитися, а весною починають інтенсивний ріст.

У добре підготовлений, пухкий, ґрунт висаджують живці чорної, червоної і білої смородини та агрусу. Живці довжиною 20–25 см нарізують з урожайних, здорових кущів кращих сортів. Їх садять похило з таким розрахунком, щоб над поверхнею ґрунту залишалися всього 1–2 бруньки.

У першій половині жовтня ще можна садити суницю, хоча кращі результати дає літня і вереснева посадка.

У комплекс робіт по підготовці дерев та кущів до зими входять і заходи по їх охороні від гризунів. Штамби молодих дерев обгортають папером, картоном або сухими стеблами кукурудзи.

Штамби і основи скелетних гілок треба побілити свіжогашеним вапном з деякими домішками. Для приготування розчину на 10 л води беруть 2 кг гашеного вапна, 1 кг оглеєної землі, 0,5 кг мідного купоросу і 150–200 г казеїнового клею.

ОДЕРЖИМИЙ ІДЕЯМИ «ПРОСВІТИ»

Олександр Михайлович Пайкош. Він був і залишається одним із добрих подвижників просвітянських справ. Небагатьом випало таке щастя, щоб через шість десятиліть люди, з якими спілкувався і робив одну спільну справу, з приємністю і навіть захопленням неодмінно визнали: «О, він зробив для нашого села немало!» А саме такі слова вимовляє не один кальничанин і кальничанка, кому зараз понад 70, якщо спитати в них про учителя і просвітянина Олександра Пайкоша, бо ж віддав він «Просвіті» в Кальнику запал юнацького серця, знання, доброти, енергію і усвідомлення високого обов'язку людини, яка покликана сіяти розумне, добре, вічне, розкривати країянам правду про те, «чиїх дідів вони онуки, чиїх батьків діти», прилучати їх до ідеї українства, скріплюючи коріння єдності усього українського роду, переконуючи в приналежності до великої сім'ї великого народу, який дав світовій культурі Тараса Шевченка й Івана Франка, Лесю Українку й Михайла Коцюбинського, Олександра Духновича й Василя Стефаника, Богдана Лепкого й Василя Гренджу-Донського...

У просвітянських справах у Кальнику його частка праці справді велика, її просто важко переоцінити. Укладачі «Календаря «Просвіти» вдячні пану Олександрові за допомогу в розкритті історії товариства «Просвіта» і його щирю зацікавленість у правдивості фактів, які наводяться в публікованих на сторінках «Календаря» матеріалах. Саме тому вважаємо за необхідне виправити неточності, що були допущені в минулорічному випуску нашого видання в нарисі про Михайло Ердевдія, яку виявив вельмишановний п.Олександр, зокрема щодо дати реорганізації в Кальнику народної школи в горожанську. Насправді, її реорганізовано ще в листопаді 1938 року, а не на початку 1939 року (управителем з 9 грудня 1938 року призначено Олександра Пайкоша), як стверджується в матеріалі «З «Просвітою» в серці на життєвих розпутьях». Пропонуємо увазі читача спогади Олександра Пайкоша про різнобічну працю кальницьких просвітан у 20–30-х роках із сподіванням на активізацію своїх зусиль нинішньої інтелігенції, зокрема учительства цього славного села.

XX

СПОГАДИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ЧИТАЛЬНІ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» В КАЛЬНИКУ

Боротьба за національне прозріння, за пробудження національної свідомості нашого краю в 20–30-х роках ХХ сторіччя велась через товариство «Просвіта», в основному учителями — членами «Учительської Громади» та національно свідомою інтелігенцією.

Не зупиняючись на видавничій діяльності «Просвіти» та інших сферах багатогранної роботи товариства, хочу сказати декілька слів про «гвинтики» того загального механізму, про діяльність читалень «Просвіти», які діяли по селах, безпосередньо між людиною — простими селянами-землеробами.

Було то у 1931 році, коли я дев'ятнадцятирічним юнаком, після закінчення навчання в Ужгородській реальній гімназії, пішов учителювати як помічний учитель до Чумальова (Тячівський район), а потім, у 1932 році, до Кальника (тоді Росвигівський округ).

Управителем Кальницької народної школи був Федір Повхан. Він закріпив за мною VI клас і ведення читальні «Просвіти».

При читальні працював мішаний хор, театральний (драматичний) гурток, футбольна секція, а також двічі на тиждень читались лекції. У суботу висвітлювались різні події у світі, республіці і краї. У середу проводились лекції на історичні, полемічні (переважно мовознавчі) і політичні теми. Пам'ятаю, що в Кальнику жив селянин на прізвище Бушко, який у 1933 році мав 82 роки, але на кожній лекції був присутнім від початку до кінця. В читанні лекцій мені допомагали: директор

школи Ф.Повхан, пізніше Михайло Ердевдій (який змінив на цій посаді Ф.Повхана з 1.IX.1934) і колега В.Левдар.

Мішаний хор, яким керував Федір Повхан, ніс у народ українські, в тому числі народні закарпатські пісні не тільки в Кальнику, але і за його межами (навіть у Празі).

В репертуарі хору були між іншими і такі пісні: «Гандзя...», «Стелися, барвінку», «Верховино, світку ти наш», «Заповіт» Шевченка, коляди і церковні пісні (вся служба Божа) та багато інших.

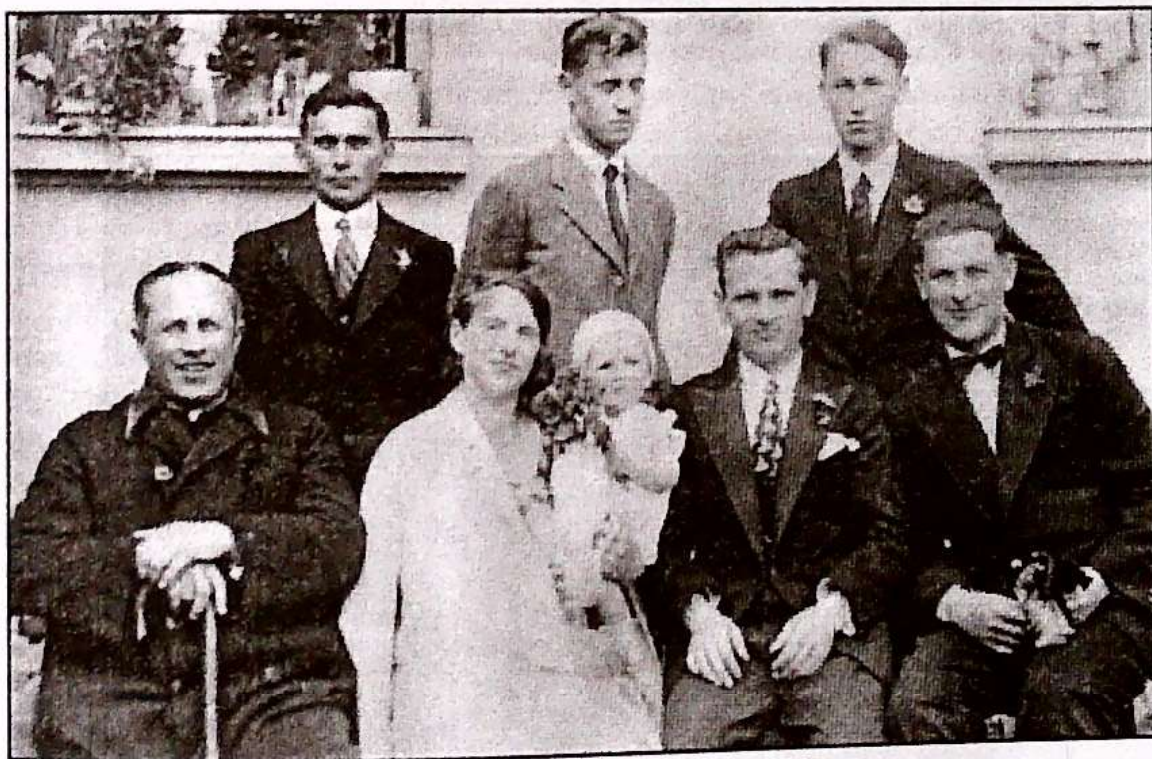
Активно працював драматичний гурток (керівник О.Пайкош, суфлер — Михайло Борош), який протягом осені і взимку виступав з виставами до дня св.Миколая, Різдва Христового, Шевченківських свят та до державних і інших знаменних дат.

На сільській саморобній сцені були показані між іншими і такі п'єси: «Отче наш» о.Августина Волошина, «Наталка Полтавка» І.Котляревського, «Мартин Боруля» Карпенка-Карого та інші.

Працювала футбольна секція (тренер О.Пайкош). Футбольна команда брала участь в розигравші на першість району і зустрічалась з командами Кузьмина, Медвідівців, Ракошина, Руського та інших сіл.

Чому я тут розповів про, так би мовити, програму роботи читальні «Просвіта» в Кальнику?

Просто тому, щоб показати, що така кропітка робота на високому ентузіазмі велась і в інших читальнях нашого краю. Це по-перше. А по-друге всю роботу активісти — учителі-народовці вели на громадських засадах, безкоштовно і часто-густо жертвували ще на це і свої гроші. У зв'язку з сказаним напрошується аналогія.

*Група учителів народної школи в Кальнику.
Стоїть крайній справа О.Пайкош. Сидить другий справа Ф.Повхан. 1932р*

В Кальнику у 30-ті роки, при народній школі, педколектив якої складався із 4–6 членів, велась величезна робота, а тепер в Кальнику є середня школа, при якій працює понад 20 учителів, є в селі культосвітні працівники. Працював інструктор-методист по фізкультурі і спорту, всі вони отримували і отримують зарплату, але замінити і продовжити роботу, яка велась ще в 1930-их роках, не змогли. Повна мовчанка, мертвий сезон! Ця репліка стосується не тільки Кальника, а, мабуть, всіх сіл Закарпаття. Я не зустрічаю в пресі, не чую по радіо, не бачу по телебаченню, що в тому чи іншому селі організований осередок «Просвіти» чи при тій або іншій школі працює молодіжна організація «Пласт». А жаль! Радую, що хоч футбол розвивається масово і через нього серед молоді проводиться оздоровча робота.

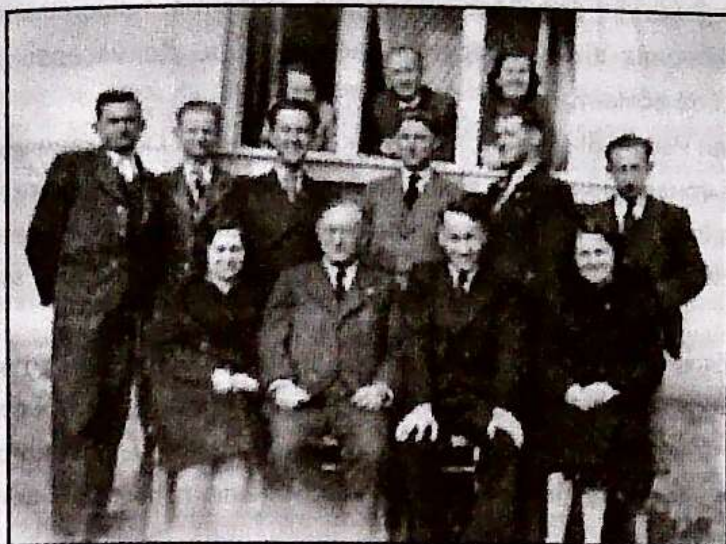
Ще тут мушу підкреслити, що в 30-х роках проводились масові просвітянські свята, з'їзди (під час яких посвячувались синьо-жовті прапори), походи-демонстрації, пластові ватри і спортивно-туристичні заходи.

Такі свята відбувались майже у всіх районних центрах і багатьох більших селах Закарпаття (Дубриничі, Тур'я-Ремети, Дравці, Великий Бичків, Кальник та ін.).

Читальня т-ва «Просвіта» в Кальнику провела велике культурно-національне свято 19–22 червня 1937 року — пластову табірну ватру за окремою програмою. Під час Служби Божої парох греко-католицької церкви о.Микуланинець і ректор богословської семінарії о.Хіра посвятили синьо-жовтий прапор. У поході вулицею села взяло участь понад 1400 учасників. Маніфестаційні збори відкрив голова читальні селянин Іван Булеца. На зборах виступили: Михайло Бращайко (Ужгород), проф.Устянович (Берегово), Степан Клочурак (від Ужгородської філії), Василь Свереняк (від Учительської Громади), др.Охримович (Мукачево), Петро Бокшай (Радванка), проф.Гіріц (від пластової організації), адвокат Іван Комаринський, Микола Медвідь (від «Нової сцени»), Михайло Прокопець (Шкуратівці), Михайло Тулик (редактор), Ю.Лацанич (від редакції «Земля і воля»),

Драматичний гурток «Просвіти» у Кальнику. Сидить справа О.Пайкош. 1936р.

*Група учителів горожанської школи
в Кальнику. Сидить другий справа
директор школи Олександр Пайкош.
25.02.1939р.*

Марія Бандусяк (Жіночий Союз), о.Попович (В.Лучки), Андрій Васько (за «Просвіту» Пістлялова, Барбова, Макарьова), др.Микола Бандусяк (від «Світла»), Іван Логойда (Бенедиківці), делегати з Гойдоша, Кузьмина і директор школи Михайло Ердевдій.

Сільські промовці гордо називали себе українцями, закликали боротися проти реакційного русофільства, за свою рідну мову і культуру. Збори закінчено подякою старости села Кальник Дмитра Пагірі, який у своїй промові, цитуючи Т.Шевченка «В своїй хаті своя правда...», висловив чітку позицію «чиї ми діти».

Всім нам відомо, що в ці бурхливі часи 30-тих років у нашому краю велася надзвичайно гостра мовна боротьба між прихильниками промосковського напрямку і народовецького. Перші твердили, що на Закарпатті живуть «русские» (їх рідна мова російська), а другі доводили, що в нашому краю живуть українці — русини, і їх рідна мова українська.

Епохальною подією цієї боротьби був Всепросвітянський з'їзд в Ужгороді 17 жовтня 1937 року, в якому взяли участь величезні маси народу. У маніфестаційному поході взяло участь понад 15 тисяч людей із 325 сіл від Попрада аж до Ясіня, в тому числі із Кальника.

Після Віденського арбітражу, що відбувся 2 листопада 1938 року, наш уряд добився демобілізації просвітян-українців. І я знову повернувся з армії до Кальника.

Першим завданням було прийняти управу народної школи, ліквідувати чеську школу і переселитися в директорську квартиру при новій школі.

Другим завданням поставив перед собою організацію в Кальнику горожанської школи, тобто провести прийом двох класів і почати навчання, що мені і педколективу удалося ще в листопаді. У перших числах грудня від шкільного інспекторату в Іванівцях за числом 3.819/38 від 9.12.1938р. одержав такого листа: «Г-нь Александръ Пайкош, деф-держ. учит. по §4у.3.въ Кальнику.

На основании распоряжения Министерства Культа, Школ и Народного Просвещения в Хуст с дня 7 декабря 1938; чис.44.273/38 и на основании Вашего прошения повиряю Вас управлением державной гражданской школы в Кальнику, с правомачностью от 9. декабря 1938. По той причине увольняю Вас от службы при держ. народной школы в Кальнику днем 8. декабря 1938.

Школьный инспектор: В.Анталовский».

Вагомою подією в житті Карпатської України, в тому числі і для Кальника, були вибори до Сойму 12 лютого 1939 року. Почалась передвиборна кампанія, в якій брали участь не тільки

кандидати в посли Сойму, але й багато державних службовців, учителів, студентів, національно свідомих селян і робітників. На передвиборних вічах, зборах велася агітація. До населення доводилась тільки правда, без обіцянок і без обману.

До Кальнику завітав і член уряду Юліян Ревай. Він був зустрінутий кальничанами і мешканцями навколишніх сіл щиро і радісно. Під впливом його палкої промови вчителі і свідомі селяни Кальника розійшлися по сусідніх селах району і закликали населення проголосувати за кандидатів у посли Сойму за листину УНО (Українське Національне Об'єднання). Цим самим ми голосуємо за нашу Українську владу.

У неділю 12 лютого 1939р. відбулися вибори до першого Сойму Карпатської України, вони пройшли спокійно, без інцидентів, на демократичних засадах, як справжнє народне свято. Результат був надзвичайно успішний. Цікаво відмітити результати голосування в деяких селах кальницького регіону, які з давніх часів були під впливом москвофілів на чолі з шкільним інспектором Василем Анталовським.

Так, в Ракошині (дир. школи Жупан) за УНО — 1083 — проти 287, Руське (дир. шк. Хом'як) за 438, проти 15, Бенедиківці — за 357, проти 11, Мукулівці (дир. шк. Михайло Туряниця) за 220, проти 1. Взагалі по району: за УНО — 95,8%.

Перша сесія законно обраного Сойму Карпатської України відбулася 15 березня 1939 року і прийняла Конституційний закон ч.1.

На жаль, ці світлі досягнення починаючи з 16 березня 1939 року були брутально розтоптані гортієвською армією, яка при потуранні чеської Прхалівської дивізії окупувала Карпатську Україну.

Пригадую, що 15 березня 1939р. Кальник зайняли не регулярні мадярські війська (гонведи), а «чорнорубашечники» — терористи, які комплектувались в Мадярщині відразу після Віденського арбітражу із «карпаторусского», Бродієвського та Фенциківського охвістя. От ці так звані угророси взяли мене на допит і хотіли зробити угроросом, при цьому застосовували силові прийоми.

Нарешті в перших числах квітня 1939 року жандармерія в супроводі конвоїрів доставила мене у наручниках через Ніредьгазу до концтабору «Ворюлопош». Було нас там, як пише Василь Гренджа-Донський, понад 12 тисяч чоловік. І тут почався вислух. Про метод і хід цих вислухів (допитів), я не буду писати, але наголошую, що проводились вони грубо і брутально, користуючись фізичною силою, жорстокими садистськими методами.

А тепер я собі думаю: невже ж є ще у нас нащадки бровдієвців, фенциківців, котрі стараються на наші і свої шиї натягнути «угрорусское» чи якесь інше чужоземне ярмо?!

Я свято вірю, що волевиявлення наших предків, висловлене 12 лютого 1939 року на виборах до Сойму Карпатської України, захистимо і не дозволимо незначній групі національно несвідомих сепаратистів заважати нашому народові в будівництві єдиної, соборної, незалежної, могутньої, демократичної правової Української держави. А такою мусимо зробити її ми усі, хто відчуває, що в нього в грудях б'ється українське серце, що гени в нього — від роду-народу українського, що він є продовжувачем щирих і невтомних трудів, що їх виконала наша славна, роботяща, талановита «Просвіта», переконавши краян у тому, яких дідів ми онуки, яких батьків ми діти.

Олександр ПАЙКОШ,
Почесний член крайового т-ва «Просвіта».

І СИН НАРОДНИЙ, І ОТЕЦЬ

6 вересня відзначить своє 83-річчя Михайло Левдар з Тячева. І хоча дата ця некругла і навіть не напівкругла, людина ця достойна відзначення не тільки у дні ювілярів, але й повсякденному житті — завжди і всюди. Патріот, який не кричить про свою любов до України і Закарпаття, а щоденним трудом утверджує її; благодійник, який усе зароблене тяжким трудом віддає на українську справу та ще й допомагає у скруті значно молодшим членам своєї родини. Людина безкорислива і одержима, почесний член крайового товариства «Просвіта», засновник Тячівської районної організації Товариства української мови ім. Т. Шевченка, народного Руху України, жертводавець на газету «Карпатська Україна», «Карпатський голос», календарі «Просвіти», найактивніший поширювач просвітянських календарів тощо. І це у такому поважному віці! У середовищі закарпатоукраїнської інтелігенції говорять: «Нам би у кожному районі по одному Левдарю — вони б успішно замінили усі наші партії!» Разом з подякою шлемо Вам, пане Михайле, щирі побажання міцного здоров'я і наснаги на многая і благая літа!

Рада Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

Подаємо вірш відомого закарпатського поета, лауреата Державної премії України ім. Т. Шевченка Петра Скунця, присвячений 80-річчю Михайла Левдаря

Петро Скунець

НІ, ТОЙ НАРОД НЕ РАБ

*Ні, той народ не раб, не ледар
Ні той народ — боєць, творець,
В якого є Михайло Левдар —
І син народний і отець.
І едельвейсам срібноросим,
Хоч і було життя круте,*

*Вісімдесята Ваша осінь
У горах високо цвіте.
Так, ми не впали на коліна,
Бо славних маємо батьків.
Хай Вам простелить Україна
Ще сто шляхів, як рушників.*

8 вересня 1996р.

*Президія установчої конференції Народного Руху Тячівщини. Зліва Михайло Левдар. У центрі Віктор Бедь.
Вересень 1989р.*

Дарунок діточкам

МИ ВЧИМОСЯ У ШЕВЧЕНКА

слова Юрія Шипа

музика Василя Гайдука

Moderato

mf Ми та-кі у шко-лі ді-точ-ки ма-лень-кі,
Як вес-но-ю в по-лі кві-точ-ки гар-нень-кі.

Приспів
piu mosso Ми вчи-мо-ся жи-ти, жи-ти, Ук-ра-ї-но-
mf нень-ко, Так те-бе лю-би-ти, так-те-бе лю-би-ти,
1 Як лю-бив Шев-чен-ко. *2* Як лю-бив Шев-чен-ко. *piu rit.*
rit. Як лю-бив Шев-чен-ко.

Ми такі у школі,
Діточки маленькі,
Як весною в полі
Квіточки гарненькі.

Приспів:
Ми вчимося жити,
Україно-ненько,
Так Тебе любити,
Як любив Шевченко.

Ми вчимося читати,
Ми вчимося писати,
Бо про все багато
Нам потрібно знати.

Приспів:
У Шевченка вчилися
Наші нянько-мати,
Так його любили,
Як свій край — Карпати.

Приспів.

ОДИН ІЗ ФУНДАТОРІВ «РУСЬКОГО ТЕАТРУ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» В УЖГОРОДІ» (До 115-ї річниці від дня народження Івана Трухлого)

Серед багатьох представників українського національно-культурного відродження на Закарпатті 20-х років нашого століття почесне місце належить подружжю артистів-співаків «Української республіканської капели» під керівництвом Олександра Кошиця Катерині та Іванові Трухлим, які, поряд із такими видатними діячами українського театрального мистецтва, як Михайло Біличенко, Марія Приемська, Борис Кривецький, Микола Садовський, Микола Кричевський та інші, стояли біля джерел першого на Закарпатті професійного українського театру — «Руського театру товариства «Просвіта» в Ужгороді».

Відразу після створення в Ужгороді 9 травня 1920 року товариства «Просвіта» на порядок денний було поставлене питання про організацію в Ужгороді професійного українського театру. Свідченням цьому той факт, що вже на першому засіданні Головного віділу товариства «Просвіта», яке відбулося 11 травня 1920 року, було створено дві зв'язані з театральним мистецтвом комісії — комісія «аматорський драматичний гурток» і «театральна комісія», а вже 21 травня 1920 року при Ужгородській «Просвіті» був заснований драматичний гурток, який за короткий час підготував і виніс на суд глядача декілька вистав за п'єсами української драматургії («Наталка Полтавка» Івана Котляревського, «Ясні зорі» Бориса Грінченка, «Вечорниці» Петра Ніщинського, «Жидівка-вихрестка» Івана Тогобочного, «Святий Миколай» Марійки Підгірянки, та «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» Михайла Старицького).

Разом із тим, 11 серпня 1920 року дала свій перший концерт в Ужгороді творча група музично-драматичного товариства «Кобзар» (художній керівник Роман Кирчів, диригент Михайло Рошаківський), яка відокремилася з «Української республіканської капели» Олександра Кошиця. Якщо ідея створення в Ужгороді професійного українського театру визріла серед керівників «Просвіти», то справі її реалізації головним чином послужили артисти «Кобзаря», які склали основу майбутнього театрального колективу — «Руського театру товариства «Просвіта» в Ужгороді». Згідно протоколів Головного віділу товариства «Просвіта» (наприклад, протокол №14 від 7 грудня 1920 року), тривалі переговори між керівництвом «Кобзаря» і «Просвіти» закінчилися тим, що всі артисти товариства «Кобзар» стали членами «Просвіти», що було передумовою їхньої праці в театрі. Це були: Левко Безручко, Софія Безручко, Михайло Біличенко, Остап Вахнянин, Роман Кирчів, Ганна Кирчів, Ніна Машкевич, Ольга Приходько, Марія Приемська, Михайло Рошаківський, Катерина Рошаківська, Леонід Татарів, Марія Терпило, Ярослав Сім'янович, Ніна Царгородська. Були в даному спискові перших просвітян-артистів «Руського театру товариства «Просвіта» в Ужгороді» також Катерина Здорик (Трухла) та Іван Трухлий.

Іван Трухлий народився 19 вересня 1884 року в селі Згурівка на Полтавщині (нині смт Згурівка — районний центр Згурівського району Київської області). Освіту здобув у Києві, спершу в гімназії, а згодом в університеті та консерваторії. Учителював у селі Демидівка на Рівненщині. У час першої світової війни служив прапорщиком у російській армії. «Кар'єра його — пише про Івана Трухлого його син Василь, — почалась з 1918 року, він був запрошений до Української республіканської капели помічним диригентом Олександра Кошиця в часі славного концертного турне по Західній Європі. Його завданням було доказати світові наше національне існування і право на державну самостійність».

Потрапивши на Закарпаття влітку 1920 року як учасник вісімнадцятичленного колективу товариства «Кобзар», Іван Трухлий разом із дружиною Катериною стали фундаторами українського професійного

театру на Закарпатті — «Руського театру товариства «Просвіта» в Ужгороді» та його незмінними артистами від січня 1921 до серпня 1925 року під режисурою Михайла Біличенка, Марії Приємської, Бориса Кривецького, Миколи Садовського та Олександра Загарова.

За час роботи в театрі Іван Трухлий, який мав постійну кваліфікацію «актора-співака (бас)», виступав як у вітчизняному, так і зарубіжному репертуарі. Серед виконуваних ним ролей Ліхтаренко в «Хазяїні» Івана Карпенка-Карого, батько у виставі «На перші гулі» Степана Васильченка, Копецький у виставі «Батько» Алоїза Ірасека, комісар у виставі «Верховинці» Йозефа Коженювського, селянин в «Учителі» Івана Франка, сторож у водевілі «По ревізії» Марка Кропивницького та інші.

Тодішня ужгородська театральна критика у періодичній пресі постійно давала високу оцінку виконавській майстерності Івана Трухлого. На сторінках газет зафіксовано позитивні характеристики в таких виставах, як «На перші гулі» Степана Васильченка («Трухлий показав нам скарби своєї акторської душі» — «Наука» від 30 січня 1921 року), «Верховинці» Йозефа Коженювського («Антось — Приходько, мати — Приємська, Анна — Трухла..., комісар — Трухлий — всі заслужили оплески публіки» — «Наука» від 6 лютого 1921 року), «Наймичка» Івана Карпенка-Карого («Трухлий своєю декламацією..., Зорик жіночою принадністю... дуже подобалися публіці» — «Наука» від 3 квітня 1921 року), «Батько» Алоїза Ірасека («Пан Трухлий гарно створив образ гордого на примірне виховання своїх дітей, позитивного... Копецького» — *Podkarpatska Rus*» від 1 вересня 1921 року) та інші.

Після закінчення театального сезону 1924–1925 років, з відходом Олександра Загарова, Іван Трухлий разом із дружиною Катериною, яку преса характеризувала як представницю «добрих сил трупи», залишають «Руський театр товариства «Просвіта». Іван Трухлий присвячує себе диригентській та педагогічній діяльності в Руській торговельній академії, яку в часи політичних хуртовин було перенесено спершу до Мукачева, а згодом до Сваляви і, нарешті, до Братислави. Але й тоді Іван Трухлий, зокрема як викладач Мукачівської торговельної академії і диригент академічного хору, був прямо причетний до діяльності драматичних гуртків «Рідна мова» і драмгуртка-студії імені Федора Корятовича, які, безперечно, радше діяли на аматорському, аніж на професійному, рівні.

Громадськість Закарпаття в боргу перед світлою пам'яттю видатного українського актора, диригента і педагога Івана Трухлого, вихованці якого ще й сьогодні несуть до нашої молоді передані ним знання і вміння.

«Великим щастям було, — пише у своїх спогадах «З серцем на долоні» Маруся Ігнатишин-Лугош, — що попала у школу, де сконцентрувались на той час найкращі педагоги, переважно вихідці з Наддніпрянщини, такі як проф. Іван Трухлий, не лише знаменитий вчитель купецьких рахунків, але прекрасний диригент, колишній бас-баритон капелі О.Кошиця, проф. Олекса Приходько, викладач української мови й літератури, режисер шкільного театру, а крім того організатор і диригент славнозвісного Крайового Учительського хору Закарпаття».

У незалежній Українській державі ми повинні віддати честь і шану тим, кого десятиліттями замовчували прислужники тоталітарного режиму.

Йосип БАГЛАЙ,
кандидат філологічних наук

Унікальні записи народної творчості краю (До 70-річчя створення архіву народної пісні і говорів Закарпаття)

19 вересня 1929р. з ініціативи Чеської Академії Наук у Празі було розпочато запис зразків говорів та народних пісень з різних місцевостей Закарпаття і Пряшівщини — від Спишу до Гуцульщини. Запис здійснювала відома французька фірма «Pathe», яка славилася у той час високою якістю фонографічних записів.

Цій події передувала копітка підготовча праця, яка проводилася в основному під час літніх шкільних канікул і яку, за дорученням Академії Наук, очолив відомий вчений — мовознавець, фольклорист і етнограф д-р Іван Панькевич. Це було важке завдання, оскільки потрібно було підібрати добрих оповідачів і співаків з різних сіл на розлогому закарпатоукраїнському терені від Попрада до Тиси. Хоча І.Панькевичу у цій справі чимало допомагали місцеві вчителі і священики, все ж іноді доводилося їхати у те чи інше село самому, шукати людину з музичним слухом, відповідним голосом і чіткою вимовою, переконати, заохотити його поїхати до Праги на запис тощо. Труднощі були подолані, для запису відібрано виконавців з 16 різних діалектних та етнографічних районів краю і в заданий день у Празі розпочато роботу.

Горішний Списький район репрезентував Салонь Петро Ляхів, від якого записано казку і три пісні (колискову, дрітярську — коли дротарі залишають село, на вечірках); за західношариський мав виступати Микола Марамуха із Блажова, але він до Праги не приїхав; маковицький діалектний куц представляв учень IV класу Ужгородської гімназії, уродженець Никлови Андрій Масица, від якого записано казку; південноземплінський — дяк з села Руська Поруба Іван Гога — він розповів казку і проспівав великодню, субіткову і весільну пісні; північноземплінський — Іван Сисак з Тихоні, який розповів казку; валашківський (околиці Собранець, Михайлівців і Гуменного) — Юрій Каланин Сухий з села Валашківці. Ужанську говірку на північ від Ужгорода (долина р.Уж) Павло Ковач з села Невицьке — він оповідав казку, проспівав баладу «Ой ходила біла дівка у ліс по калину» і колядку; ублянську — Дзурьо Дарянин, розповівши казку; середнянсько-мукачівську — учитель Федір Повхан з Гайдоша, розповівши казку та проспівавши пісні «Посіяла круту руту», «Чарочко», «Ой не ходи, Грицю»; великолучанський — Дмитро Драга з Великих Лучок — він розповідав казку; веречанський — Іван Дем'ян з Вишніх Верецьок, розказавши казку і проспівавши три пісні — чумацьку, весільну, при хрестинах; іршавсько-довжанський — Семен Попович з Імстичева — він розповідав казку; долішньо-марамороський — Михайло Біланич з села Пудплеша, який оповідав про заручанки і проспівав три пісні — вівчарську, п'яницьку, колядку; бичківський — Василь Йосипчук з Великого Бичкова — він розказав казку і проспівав колядку, веснянки, пияцьку; гуцульський — Юра Ворохта з Рахова, який розповідав про весільний обряд і співав гаївки.

Крім того, усі учасники запису хором заспівали пісні «Червена ружа» і «Бодай ся когут знудив».

Під час запису пісень і казок, крім Івана Панькевича, були присутні президент Академії Наук у Празі проф. Зубатий і проф. Хлумський, які були захоплені прослуханням фольклорним матеріалом, особливо обрядового характеру.

Оперативність фірми «Pathe» була дивовижною: вже 1 жовтня 1929р. чеські «Lidove Noviny» повідомляли, що одна з американських фірм вже закупила записи для Америки і там їх будуть слухати вихідці із Закарпаття.

Частина грамофонних платівок французької фірми «Pathe» зі спадщини Івана Панькевича знаходяться нині у приватному архіві академіка Миколи Мушинки з Пряшева.

Ф.П.

ЛЕОНІД БАЧИНСЬКИЙ — ПРИЖМУРЕНЕ ОКО

Професор, пластун-сеньйор Леонід Бачинський — Прижмурене око народився 28 лютого 1896 року в Катермнаславі (Січеславі).

За фахом був учителем, викладав природознавство. Тривалий час був директором середніх шкіл. Попри те набув знання агрономії і добре прислужився нашому сільському господарству.

Ще молодим, під впливом дослідника козацької старовини Дмитра Яворницького, зацікавився музейництвом і згодом при кожній нагоді вкладав свою працю в різних українських музеях. Після Першої світової війни був помічним професором зоології Кам'янець-Подільського університету, а потім опинився на Закарпатті. Спершу працював у Торговельній школі у Виноградіві (Севлюш), а від 1924р. в Ужгороді, при Торговельній Академії, відтак — у гімназії — як професор природознавства.

В Ужгородській гімназії він зайняв місце покійного професора Остапа Вахнянина — визначного пластового діяча на Закарпатті, став референтом українських пластових відділів, тобто командантом українського Пласту на Закарпатті.

До Пласту Л.Бачинський вступив у 1920 році і з того часу служив йому вірно на різних провідних постах, самовіддано трудився для виховання пластового юнацтва. Був організатором низки пластових куренів, велику увагу присвятив пластовим таборам, яких за своє життя відбув 30, у тому числі — 18 на посту команданта. Спершу пластував у Західній Україні, а між 1923 і 1929 роками — у Карпатській Україні, де розгорнув активну пластову видавничу діяльність.

У 1929 році очолював пластову делегацію на скавтське міжнародне Джемборі в Бекінгемі в Англії.

У своїм рефераті від 25 квітня 1926р. він писав — «До 1923р. всі пластові відділи Закарпаття не були правильно зорганізовані. Кожний відділ працював на власну руку і зв'язків із центром майже не було. Тому велика увага була звернена на організацію і реорганізацію українських пластових відділів і були назначені діяльні окружні звітодавці». Щоб мати безпосередній зв'язок з молоддю, він об'їздив майже всі пластові відділи на Закарпатті.

У 1926р. на Закарпатті було вже 28 українських пластових куренів (15 хлоп'ячих і 13 дівочих) з 658 пластунами (хлопців — 476, дівчат — 182).

Як надзвичайно працюючий провідник, мав багато ворогів у москофільському таборі, що постійно цькували проти нього чеську поліцію. Так, з 1928 року його усунено з уряду референта українських відділів при Головній Управі Скавтів Підкарпатської Руси та редакторства української частини «Пластуна». Та він далі працював у Пласті, хоч і без титулів.

При посвяченні Народного Дому т-ва «Просвіта» в Ужгороді 7 жовтня 1928 року проф. Л.Бачинський організував до масової участі пластову молодь і влаштував кінний курінь пластунів у козацьких строях. Це не сподобалося промосковським чеським шовіністам і вони заборонили йому далі перебування у Чехо-Словаччині.

Уже з Женеві (Швейцарії) вислав він до редакції «Пластуна» прощального листа, датованого 12 жовтня 1929р.

«Хвальній Редакції «Пластуна» в м.Ужгороді

З великим жалем і проти своєї волі мусів я покинути Закарпаття і виїхати за границю, тим самим покинути редакційну колегію нашого «Пластуна», при яким я працював від 1923р. Отцею дорогою я прощаюся із всіма членами редакції, співробітниками і читачами нашого пластового часопису. Бажаю всім усього найкращого, успіху в праці, вдоволення, поширення часопису, головно збереження народнього напрямку і бадьорого пластового духа, як теж і остаточного успіху в боротьбі за наші ідеали.

З пластовим привітом — Скоб! Вам всім відданий скавт м. Л.Бачинський».

Пластун-розвідник Підкова так оцінив заслуги проф Леоніда Бачинського для Закарпатського Пласту: — «Заслуги брата професора нам усім відомі, Він був з перших організаторів Пласту на Підкарпатській Русі, ще за часів своєї професури у Севлюші. Його молоде захоплення пластовими ідеями потягло за собою десятки й сотки нашої молоді, яка під його проводом гуртувалась під прапором Пласту. Брат проф. Бачинський був на правду ідеаліст, який працював для пластової ідеї, не жаліючи ні часу, ні здоров'я, навіть власної кар'єри.

Згадаймо тільки саму творчу його ініціативу. Він організував табори, пластові зїзди, переглядав усі наші відділи, писав і видавав пластові книжки, всіх заохочуючи до праці і витривалости. Можемо сміло сказати, що все, що доброго сталося для нашого Пласту останніми роками, сталося заслугами брата Л.Бачинського. Брат проф. Л.Бачинський останеться для нас усіх взором ідейного пластуна».

Після другої світової війни Леонід Бачинський був Головою Пласту у британській зоні Німеччини. У 1947р. проводив пластову делегацію на скавтському міжнародному Джемборі в Муасон у Франції.

Переїхавши у 1952 році до США, поселився назавжди в Клівленді, а вже 28 лютого 1952р. заснував Пластовий музей, керував ним впродовж 25 років. Тут проявив свою активність у пластовій станиці на постах станичного, Голови Станичної Ради, Голови Таборової Комісії, Провідника Осередку УПС, члена, а опісля — Голови Управи Пластового Дому. Був членом, довголітнім курінним, суддею і канцлером, а згодом — курінним Першого куреня УПС ім.Тисовських.

Публіцистичний доробок Л.Бачинського (псевдоніми — Прижмурене Око, Л.Прижмуренко, Вуйко-квак, Сірий Орел) на тему пластування, виховання, природознавства, господарства і музейництва нараховує 745 позицій.

Леонід Бачинський удостоєний високих пластових відзнак, а саме: «Пластової свастики» (бронзової, срібної і золотої), «Хреста за значне діло», ордена «Пластової сокири», ордена «Вічного Вогню» (в сріблі), та ордену «Святого Юрія» (в сріблі, двічі й у золоті). Крім цього, як колишній учасник визвольних змагань у ранзі сотника був нагороджений «Воєнним хрестом», і «Хрестом Симона Петлюри». Його ордени зберігаються в Пластовому Музеї.

Прожив славний Пан Пластун-сеньйор сповнених самовідданою працею 93 роки.

Відійшов він на Вічну Ватру 25 вересня 1989 року в Денвері, Колорадо. Його добрі діла та Пластовий Музей, який удостоївся зватись його іменем, збережуть про нього вічну пам'ять.

Василь БЕЛЕЙ—Могікан.

БУДЬМО ПРИРОДИ ДРУГОМ

Екологія. Як часто чуємо ми це слово по телебаченню, радіо, читаємо в газетах і, звичайно, чують його і наші діти. Але воно для більшості з них, на жаль, нічого не означає. Наш обов'язок — зробити так, щоб дітки зацікавилися, що ж приховано за цим єдиним словом, яке так бентежить весь світ.

Нещодавно в дитячих закладах почали вивчати елементи екологічного виховання з метою наближення дітей до світу природи, розкриття перед ними її багатогранної цінності. Це сприятиме формуванню у них кращих рис характеру, таких, як патріотизм, працелюбність, повагу до праці дорослих, що оберігають і примножують природні багатства тощо.

Підрастаюче покоління має знати рідну природу, усвідомити її значення, зрозуміти необхідність її охорони, навчитися дбайливо ставитися до неї.

Природа приваблює дітей з перших кроків життя. Ще не навчившись ходити, дитина тягнеться до яскравої квітки, стежить за рухами пташки, імітує голос кота, собаки. З віком інтерес до природи стає осмисленим. Молодший дошкільник може довго стежити за тим, як повзуть дощовий черв'як, гусениця, як прилітає до квітки бджола тощо. І звичайно, коли можна краще все це наочно показати, як не весною? Вся природа ніби оживає, прокидається від тривалого зимового сну. Небо стає чисте і ясне, аж сліпить своєю блакитністю. А сонце? Ніжне і тепле, ніби набирається сили, щоб потім розкинути свої промінчики на молоді листочки на деревах, яскравозелену травичку, комах, що заметушилися після зимового сну, пташок, що літають то високо до неба, то спускаються низько до землі, ніби вклоняються батечку сонцю за його турботу і тепло. Але природа, хоч і бере своє, не зважаючи на ранішні морози та холодні дощі, все ж ці зміни настають повільно.

А нам хочеться якнайшвидше показати дітям, як наливаються соком бруньки, як вони розпукуються і народжуються зелені листочки, а на чорних, похмурих гілках верби з'являються лагідні, пухнасті бруньки — котики. Ось вихователь зламує декілька гілок верби і заносить їх у приміщення. Але ніхто не задумався над тим, як можна вчити дітей любити та оберігати природу, зламуючи живі гілки? Як можна вчити любити — знищуючи? Та чи не кращим буде урок, коли дорослий невимушено, на прогулянці підведе дітей до кущика і покаже: сьогодні ще бруньки сухі, завтра — набухли, а підійшли наступного разу — і з розкритої бруньки верби визирає «котик». І повірте, від того, що це відбудеться не за три дні, а за тиждень, два — дітям не буде менш цікаво, а навіть навпаки. Доповнюючи наочні спостереження віршиками, ми можемо домогтися набагато кращих результатів.

Бо ж так багато створено художніх творів про природу для дітей різного віку в т.ч. для дошкільників. По них вчать помічати різноманітність і красу форм життя в рослинному і тваринному світі, відтінки різних природних барв, взаємозв'язки людини з навколишнім середовищем, мальовничість куточків рідної природи. На основі цих знань у дітей формується почуття любові до рідного краю.

Художні твори розкривають перед дітьми красу і силу рідної мови, виразність і музику слова. Слухаючи вірші, оповідання, казки, діти засвоюють мовні скарби свого народу, збагачують свій словниковий запас, вчать правильно висловлювати свої думки.

Щоб привернути увагу дітей до того, що відбувається в природі навесні, доцільно використати вірші М.Стельмаха «Весна», О.Олеся «Весна, весна! Радійте, дітки», С.Жупанина «Принесла тепло весна» та інші. Ось вірш Наталі Забіли «Весна», в якому поетеса змальовує весну-чарівницю: де ступить, «з під землі лізуть паростки малі» та «зеленіє скрізь травиця». З кожним її помахом руки «линуть з вирію пташки». Так, слухаючи поезію, діти можуть спостерігати за травичкою, листочками, прильотом птахів.

Або візьмімо поезію Степана Жупанина. Наприклад, у вірші «Зламана гілка» поет персоніфікує яблуньку, надає їй людські почуття, такі як біль, смуток:

*І капле сік, то слізоньки дрібні,
Як боляче, як боляче мені.*

Яблунька плаче, бо якась лиха людина зламала її гілку. Але знайшовся добрий друг і загоїв рану яблуньці-сестриці:

*До стовбура гілчина знову приросте —
Весною знову рясно зацвіте.*

Не менш повчальний зміст має його ж вірш «Буду я природі вірним другом»: де б ми не ходили, полем чи лугом, потрібно залишатися природі вірним другом, оберігати і траву, і дерево, і птахів, і жити з ними в мирі й злагоді.

Вважаю, що тільки систематична творча праця з використанням художніх творів навчить дітей бачити і розуміти багатогранну красу рідної природи, прищепити бажання оберігати та примножувати її красу. То ж будьмо природі другом!

**Ганна РЕГО,
вихователька Ужгородського
дитячого садка №1.**

МИХАЙЛО АНДРІЙОВИЧ БАЛУДЯНСЬКИЙ (До 230-річчя з дня народження)

Колоритна постать Михайла Андрійовича Балудянського (1769—1847) належить до плеяди видатних закарпатських учених, що жили і працювали продовж першої половини XIX ст. за межами рідного краю, зокрема у вузах Російської імперії. Найвідомішими серед них були І. Орлай, В. Кукольник, П. Лодій, Ю. Гуца-Венелін, А. Дудрович, К. Павлович та ін. Його творчість і діяльність у різні часи привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників: істориків, економістів, правознавців, літературознавців. Серед них найвизначнішими, на нашу думку, є праці І. Свенцицького (Львів, 1905), Т. Байцури (Пряшів, 1971), О. Косачевської (Ленінград, 1971), С. Голубки і С. Злупка (Львів, 1995) та інші. На основі досягнень гуманітарних наук, а також власних студій про життя і діяльність закарпатських вчених спробуємо подати стислий нарис про цю неординарну особистість, людину різнобічних енциклопедичних устремлень — талановитого вченого і педагога вищої класичної школи, доктора права, першого ректора Петербурзького університету, професора кафедри політичної економії, державного діяча, автора багатьох законопроектів у галузі фінансів, управління, аграрних реформ, тощо.

Михайло Балудянський.

Михайло Балудянський народився 26 вересня 1769 року в селі Ольшава на Земплинщині, нині Східно-Словацького краю, у багатодітній сім'ї греко-католицького священика Андрія Балудянського і матері Марії із роду Дубинських. Рід Балудянських походив із Галичини і у XVIII—першій половині XIX ст. був відомий і шанований в краї, з нього вийшло ряд освічених духовних осіб і культурно-освітніх діячів. Саме у такій високоосвіченій, інтелігентній родині вчився і зростав майбутній учений. Дальшу освіту і виховання здобував у Ново-Містській гімназії Міноритського ордену Паулінів, на філософському факультеті Кошицької академії, а згодом закінчив юридичний факультет Віденського університету. Отримавши блискучу на той час західноєвропейську вищу юридичну освіту М. Балудянський у 1789р. розпочав науково-педагогічну діяльність на юридичному факультеті Велико-Варадинської академії. Там він працював професором, завідувачем кафедри політичних наук і деканом. Невдовзі М. Балудянський привертає увагу громадськості своїми сміливими поглядами на суспільно-політичні тенденції тогочасної Європи, незвичайною працьовитістю і організованістю, ораторськими здібностями, системним знанням гуманітарних наук, глибокою лінгвістичною підготовкою (він досконало володів понад десятком європейських мов — латинською, грецькою, німецькою, французькою, англійською, італійською, угорською, румунською, словацькою, чеською, російською, українською). 1796р. М. Балудянський блискуче захистив докторську дисертацію і був запрошений очолити кафедру цивільного і державного права, а

згодом став деканом юридичного факультету Пештського університету. Головний ініціатор переселення закарпатських вчених до Росії І.С.Орлай у своїй знаменитій записці «О некоторых карпаторусских профессорах» з цього приводу наголошував: «Место сие получил он (М.Балудянський — В.З.) не по протекции, а по ученому конкурсу, отдавшего должное учености и способностям Балудянского, несмотря на исповедуемый им греко-католический закон, который в австрийских областях препятствует отличению талантов» (Центральный государственный исторический архив России. — Ф.733; 1803, оп.8. — л.1.). За рекомендацією І.Орлая у липні 1803р. М.Балудянський отримав від російського уряду запрошення на роботу до Росії. Після довгих роздумів і вагань вчений вирішив залишити отчий край і податись до Санкт-Петербургу — столиці Російської імперії.

Виникає питання — які ж причини спонукали талановитого і перспективного вченого до еміграції в Росію. Більшість дослідників постаті М.Балудянського схилиються до думки, що не тільки матеріальні вигоди і кар'єра були приводом до переїзду, а й до якоїсь міри самозбереження від політичного переслідування і цькування з боку певних реакційних сил. Відомо, що Французька революція кінця XVIIIст. пробудила національно-визвольний рух пригноблених народів Австрійської імперії. Найсильніше цей рух проявився у 1789—1794рр. в Угорщині. На шлях активної революційної боротьби стала група радикальних політичних діячів на чолі з проф. Ігнацем Мартиновичем. Вони створили таємне товариство «Свобода і рівноправ'я», що ставило собі за мету повалити монархію Габсбургів з допомогою збройного повстання. Їх прозвали «угорськими якобінцями». До цієї групи входили відомі письменники і громадські діячі Угорщини: Ференц Казінці, Янош Бачані, Ференц Вергеші, Лацанич. За свідченням джерел, саме до організації «угорських якобінців» належав і М.Балудянський. В агентурному донесенні поліції він схарактеризований як «великий якобинець, що відверто проголошував французькі ідеї», його було занесено до списку 44 найнебезпечніших якобінців, які повинні бути заарештованими і відданими до суду. Ймовірно, що це стало найголовнішою із причин, які спонукали М.Балудянського до переїзду в Росію, де тоді розпочалися так звані ліберальні реформи імператора Олександра І в галузі освіти і науки та інших сферах суспільного життя.

Переїзд М.Балудянського відбувся на початку 1804р. через Мукачево, Стрий, Львів, Броди і далі до російської столиці на Неві — Петербурга. 4 лютого він очолив кафедру енциклопедії політичних і юридичних прав та кафедру політичної економії Педагогічного інституту, пропрацювавши у ньому до 1819 року. В цьому ж році інститут був перейменований на університет, першим ректором якого обирається М.Балудянський. На цьому посту він перебував із жовтня 1819 по 1821р. А, ще раніше (1817р) його обрали деканом філософсько-юридичного факультету. Разом із своїми земляками — професорами В.Г.Кукольником і П.Д.Лодієм М.Балудянський провів велику підготовчу роботу на початковому етапі формування вузу, становленні цілого комплексу правових, адміністративно-організаційних та навчально-педагогічних аспектів Петербурзького університету. Про свою навчально-педагогічну працю в університеті сам Балудянський згодом засвідчував:

«1.Під моїм керівництвом навчено і випущено до трьохсот вихованців, із числа яких багато зайняли уже професорські кафедри в різних учбових закладах міністерства народної освіти.

2.Оплачуваний за лекції політичної економії, я викладав права фінансові і комерційні без будь-якої винагороди.

3.Безкоштовно також читаються мною лекції протягом семи років чиновникам державної служби на виконання указу 1809 року.

4.Протягом того ж часу, не отримуючи ніякої винагороди, я є членом комітету, заснованого для складання екзаменів службовцями». До складу останнього, тобто до т.зв. Комітету випробувань, входили також В.Г.Кукольник і П.Д.Лодій як вчені фахівці найвищої кваліфікації.

Лекції цих трьох професорів, як відзначає дослідниця Т.Байцура, користувались великим успіхом у аудиторії, і «особливо виділявся М.Балудянський». Лекції Балудянського вирізнялися глибиною змісту, у аудиторії, і «прекрасною формою викладу. Цю думку підтверджують спогади студентів, які згодом стали відомими громадськими діячами, літераторами, вченими Росії. П.А.Плетньов згадував, що М.Балудянський був «...викладачем натхненним і захоплюючим, з обширними і різноманітними знаннями...». Інший учень

Балудянського академік К.І.Арсеньєв у своїх спогадах однозначно високо оцінює лекторську майстерність вченого: «Дні, коли читав лекції професор Балудянський, були для нас святом. Кожний радо поспішав до аудиторії, де лунали цікаві й змістовні спостереження лектора про капітал, банки, кредит; це аніскільки не втомлював нас, а радше навпаки збуджувало допитливість і надзвичайну цікавість. Балудянський завжди був лагідним і ввічливим, справжнім улюбленцем студентів... після його виходу з аудиторії протягом кількох годин безперервно говорили про його лекції, міркували, сперечались і навчались». До речі, Балудянський перший в Росії ввів термін «політична економія», захоплено читав цю дисципліну в університеті та в інших навчальних закладах, широко пропагуючи засади передової економічної думки і зокрема вчення Адама Сміта — найвидатнішого творця західноєвропейської класичної політичної економії. Балудянський написав теоретичний курс політичної економії і фінансового права із восьми частин.

Посідаючи високий пост ректора Петербурзького університету, М.Балудянський відзначався безкомпромісним прагненням демократизувати навчальний процес. Рішучі позиції ректора викликали невдоволення реакційних царських «чиновників від освіти», таких як М.Магницького і Д.Рунича, які відали тоді вищою освітою Росії. У 1821 вони влаштували над прогресивними викладачами Петербурзького університету так званий «професорський суд», гонінням реакції піддавалися кращі учні, а згодом колеги Балудянського. Як ректор і професор М.Балудянський не поділяв інтриг і доносів реакції, рішуче виступив на захист колег. Саме це й було приводом до того, що 1821 року він подав заяву на звільнення від обов'язків ректора, а в 1824р. демонстративно подав у відставку з посади професора університету. Як людина і вчений М.Балудянський проявив твердість духу, вірність принципам гуманізму, небажання відмовитись від своїх поглядів і наукової концепції на догоду мракобісам і містикам.

Наукова-педагогічна діяльність М.Балудянського з моменту приїзду в Росію (згадаємо, що Балудянський разом із Кукольником приватно навчали правознавству синів імператора Миколу і Михайла) була пов'язана із практикою в галузі правознавства і фінансової політики, реформування аграрних відносин і селянських проблем та іншими реформаторськими задумами у сферах соціальної і економічної. Балудянський розробив обширний план перетворень в Росії, в основу яких лягли економічні реформи і реорганізація державного управління.

З цього приводу варто навести слова одного із дослідників життя і творчості вченого А.Фадєєва: «Балудянський став тим, хто поклав перший камінь під будову російських фінансових реформ, надавши їм містку юридичну форму». Ще вагомніше у цьому ракурсі звучить оцінка Балудянського відомим сучасним закарпатоукраїнським діячем і вченим з діаспори В.Шандором: «Балудянський показався для держави (Російської імперії — В.З.) необхідним в трьох галузях: державних фінансів, юстиції та укладання законів. саме в цих трьох родах його праці створив собі Балудянський нерукотворний пам'ятник, якого значення слідно і по сьогодні». Ми повністю приєднуємося до цих знаменних слів. І додамо, що за інтелектом розуміння і передачі економічних і правових знань Балудянський посідав чи не найперше місце серед тогочасних російських науковців і державотворців.

Високий фаховий рівень і науковий авторитет М.Балудянського сприяли його тривалій праці у високих державних установах й інституціях. Він був членом різноманітних комісій, комітетів і канцелярій, що в різні часи створювались царем і російськими урядовцями. Окремо відзначимо його величезну працю в Комісії по складанню законів Російської імперії, на протязі десятків років він очолював її роботу. Саме тут вчений плідно співпрацював з відомим реформатором М.М.Сперанським. Під їх керівництвом було виконано небачено копітку працю по складанню «Полного собрания законов Российской империи» — цінного джерела з багатьох галузей історії і правознавства. У 1830р. вийшло 45-томне видання цих законів, що включало усі законодавчі акти за період із 1649 до 1826рр. Крім того, у 1832р. побачив світ 15-томний «Звід законів», в якому були зібрані акти чинного законодавства. За виконану працю Балудянського разом із потомством було возведено у російське дворянство, а в його гербі сам імператор Микола І вписав цифру «XV», що символізувало вагомість внеску вченого у кодифікаційну справу Росії.

У загальній теорії права та у державному праві Балудянський дотримувався доктрини природного права, як і його земляк В.Кукольник, був прихильником історичної школи правознавства. В цьому аспекті заслуговує на увагу розробка вченим (1828р.) двох планів-проектів викладання юридичних наук — викладання пропедевтики та історії російського законодавства і викладання державних законів (у 5 книгах). Це були науково обгрунтовані навчальні плани викладання і вивчення юриспруденції у вузах Росії. Як одного із заслужених правників, у 1828р. Балудянського, разом із Сперанським, обирають почесним членом Петербурзького університету.

Пропрацювавши понад 40 років в Росії, М.Балудянський чимало зробив для економічної науки і економічного реформування. Його перу належать десятки проектів реформування державного казначейства, банківської і податкової справи, погашення боргів, створення страхової системи, річних фінансових планів становища державних селян тощо. На думку сучасних українських вчених М.Голубки і С.Злупка, наш знаменитий земляк «не тільки є фундатором понятійно-політекономічного апарату в російській мові, але й автором проектів аграрних реформ, за якими було скасоване кріпосне право в імперії, в тому числі й на Східній Україні у 1861р. М.Балудянський, — продовжують автори, — прищеплював в освічених колах та імперських структурах принципи господарського демократизму, права особи, гуманізму й людської гідності, формував свідомість на високих моральних цінностях. В цьому контексті, розглядаючи місце наукової творчості М.Балудянського в розвитку російської і європейської науки, слід зауважити, що вчений формувався на європейських цінностях і наукових досягненнях, трансформуючи їх через національну свідомість, яка виходила із загальноєвропейського світосприйняття. Переважна більшість економічно-правових праць М.Балудянського були використані в проектах реформ, відомих під іменем Сперанського, Гурьєва, Мордвінова, Канкріна, Кісільова та інших російських діячів першої половини XIX ст. І, хоч заслуги Балудянського перед Росією були ніби визнані російським царем, важко не погодитись з висновками уже згаданого В.Шандора про те, що «Балудянський та інші наші (закарпатські — В.З.) вчені в Росії є живим прикладом того, як тяжко синові поневоленого народу в деспотичній та шовіністичній державній системі добитись заслуженого признання».

Працюючи в Росії, М.Балудянський, як і його побратими І.Орлай та Д.Лодій, постійно підтримував зв'язки із Закарпаттям, і з численною родиною, що проживала тут. Рідний брат Андрій Балудянський був професором в Ужгородській семінарії, написав «Історію церкви», що була видана трьома мовами. За два роки до смерті (помер 1847р.) у 1845 році 70-річний Балудянський відвідав Закарпаття, зустрівся із знайомими і численною родиною. Тодішня преса широко висвітлювала і коментувала його перебування в рідних краях. Саме в той останній приїзд на Закарпаття Балудянський благословив А.М.Дешка, уродженця села Дешковиця, що на Іршавщині, на подальше навчання в Київський університет. По закінченні юридичного факультету цього університету Дешко опублікував першу в Росії та на Україні «Венгерскую грамматику с русским текстом и в сравнении с чувашским и черемисским языками» (1855), яка позитивно була оцінена тогочасною науковою критикою.

До речі, на основі родинних документів, автору цього нарису в Ужгороді вдалося віднайти нащадків «Великого Закарпатця». Дружина знаного на Закарпатті просвітянина, делегата 1-го з'їзду Народних Комітетів Михайла Йосиповича Ердевдія (88 років) Єва Степанівна Данієлович, нині вчителька-пенсіонерка (85 років), по материнській лінії — з роду Балудянських. У їхній родині із давніх давен ім'я М.А.Балудянського є святиною, гордістю усіх поколінь за життя і діяння знаменитого предка. І в наш час віддали данину славетному землякові: на честь 50-річчя Ужгородського державного університету прозвучала хорова кантата (автор слів поет В.Вовчок, композитор В.Теличко), в якій прославляється ім'я нашого земляка, першого ректора Петербурзького університету. А ще заслужив, аби наш університет носив саме його ім'я — Михайла Балудянського.

Володимир ЗАДОРЖНИЙ,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України УЖДУ.

Репресії проти закарпатської інтелігенції у перше повоєнне десятиріччя

Якщо глибоко проаналізувати наслідки політики компартії у галузі культури за післявоєнне десятиріччя, то вони абсолютно суперечливі. З одного боку, культура нібито досить інтенсивно розвивалася (правда, за радянськими принципами). З іншого, ще до офіційного возз'єднання краю з Україною, управління контррозвідки «Смерш» 4 Українського фронту почало шукати ворогів серед закарпатської інтелігенції, представники якої у період війни й окупації Закарпаття Угорщиною служили в угорській армії на офіцерських посадах, перекладачами різних жандармських і розвідувальних органів, а також тих, хто був зв'язаний у минулому з «українськими буржуазними націоналістами». У цьому плані найбільше постраждали учительські кадри, які мали середню або вищу освіту. Прикладів можна навести чимало.

Учителя з с.Голубине Свалявського району Петра Янута, який народився у с.Великі Лучки Мукачівського району, уже 10 листопада 1944 року затримали працівники контррозвідки «Смерш», а через чотири дні його офіційно арештували. Слідчі Полієвич, Шапрацький і Сосновий з перших хвилин допитів вимагали від нього зізнання в тому, що у 1939 році брав участь у роботі сільської організації «Карпатська Січ», в період угорської окупації був членом організації ОУН, а після перебував на 6-місячних курсах по підготовці офіцерів для української армії в столиці Австрії — Відні. Однак, у кримінальній справі немає жодних конкретних документів про його «ворожу» щодо СРСР діяльність. І це між іншим підтвердили і слідчі, які записали, що «речових доказів у справі немає». Та закрите судове засідання військового трибуналу 4 Українського фронту 19 січня 1945 року засудило вчителя до страти, яка була виконана 21 січня 1945 року. Але про могилу уже ніхто ніколи не дізнається.

Подібна доля спіткала і вчителя з с.Вільшинки Перечинського району Миколу Прокопа, який працював у селах Запереділля та Голятин, а перед арештом, у грудні 1944 року, у самому Міжгір'ї. Засуджений 30 березня 1945 року, теж військовим трибуналом 4 Українського фронту, до вищої міри покарання, яка була виконана 9 квітня 1945 року. Кримінальної справи на нього та його дружинну Ганну Прокоп, яка була репресована у 1949 році, поки не виявлено.

21 січня 1945 року військовий трибунал 1-ої гвардійської армії 4 Українського фронту засудив до розстрілу і учителя з с.Іванівці Мукачівського району Івана Мучичку родом з с.Руські Комарівці Ужгородського району за те, що в роки угорської окупації, будучи в угорській армії, працював перекладачем контррозвідки. Розстріляний 30 січня 1945 року. Реабілітований 9 жовтня 1992 року.

У цьому ж році спецсуд Закарпатської України і військовий трибунал 4 Українського фронту засудили на різні строки таборів учителя М.І.Кошчу з с.Кам'яниця Ужгородського району, А.В.Криштофі з с.Чинадієво Мукачівського району, М.Ю.Малець з с.Доманинці (тепер Ужгород), М.М.Крайняка з с.Люта Великоберезнянського району. 1947–1958 років за ґратами опинилися учителі О.Ю.Кришеник з с.Білки Іршавського району, Ю.І.Матішинець з с.Водиця Рахівського району, В.І.Маргітич з с.Верхні Ремети Берегівського району, І.І.Мартин — директор середньої школи з м.Берегово та багато інших.

Серед репресованих бачимо педагога і диригента хору «Метеор» з м.Мукачево Антона Скибу, арештованого 27 серпня 1948 року і звинуваченого в антирадянській агітації та у тому, що в період угорської окупації був диригентом хору, який їздив у Будапешт для «проведення профашистської пропаганди», що служив в угорській армії і серед студентів мукачівської учительської семінарії проводив виховну роботу «в антирадянському дусі» і нібито забороняв їм співати радянські пісні.

29 листопада 1948 року Антон Скиба був засуджений на 25 років таборів і направлений в Ангартський Іркутської області Російської Федерації. 7 січня 1955 року у протесті до Верховного суду УРСР республіканський прокурор відзначав, що у матеріалах попереднього слідства не добуто доказів того, що засуджений проводив антирадянську агітацію. Тому це звинувачення підлягає скасуванню. Прохання прокурора президія суду задовольнила і Антона Скибу із ув'язнення звільнила, де він пробув 6 років і 7 місяців.

У грудні 1948 року обласний суд засудив артиста Закарпатського народного хору Івана Вербича родом з с.Середнє Ужгородського району на 25 років. Відбував покарання у таборах м.Магадан та с.Чуна Іркутської області. Звільнений у 1955, реабілітований 1979р.

Виявлено документи про 17 репресованих делегатів першого з'їзду народних комітетів Закарпатської України, які віддали свої голоси за маніфест про возз'єднання краю з Україною. Серед них і представники інтелігенції Й.П.Бойчук з Великого Бичкова Рахівського району, С.П.Борецький з Ужгорода, греко-католицький священник В.Є.Дулішків з с.Негрово Іршавського, М.Ф.Кіштулинець з с.Кузьмино Мукачівського, М.А.Орос

з Буштина та І.М.Немеш з с.Вонігово Тячівського, А.О.Ситовський з с.Сасово Виноградівського, Ф.І.Тегза з с.Березово Хустського, Ю.М.Вакула з с.Тур'я Пасіка Перечинського районів, В.В.Федак з м.Ужгород та ін.

13 жовтня 1947 року за «шпигунську» та «антирадянську» діяльність був арештований і вивезений у Москву відомий державний і громадський діяч Закарпаття П.П.Цібере, що народився у с.Залужжя Мукачівського району. Перебуваючи в еміграції в Лондоні у роки другої світової війни, він став членом Державної ради Чехословацької республіки від Підкарпатської Русі. 11 грудня 1948 року особливою нарадою МДБ СРСР засуджений на 25 років таборів. Третього вересня 1956 року Верховний суд СРСР його обвинувачення у шпигунстві визнав необґрунтованим, і за відсутністю складу злочину він був звільнений і реабілітований.

За подібні «злочини» був засуджений і відомий поет і журналіст Андрій Патрус-Карпатський, який у роки війни служив офіцером у Чехословацькому корпусі, був працівником чехословацької військової місії СРСР і мав зв'язки з П.П.Цібере в Лондоні, листувався з ним.

Представників інтелігенції репресували як в індивідуальному порядку, так і у складі так званих антирадянських організацій і груп. Так, у 1947 році до судової відповідальності були притягнуті учасники «антирадянської» організації під назвою «Визвольний комітет Підкарпатської Русі» (ВКПР).

Як сказано в обвинувальному висновку та рішенні військового трибуналу прикордонних військ МВС Закарпатського округу від 13–14 лютого 1948 року, вони прагнули встановити зв'язки з «імперіалістичними колами Сполучених Штатів Америки і Англії» і з їх допомогою відірвати Закарпаття від України і приєднати його до однієї з «капіталістичних держав». Згаданий комітет нібито планував створити збройні сили під назвою «Карпатська визвольна армія» та свою християнську народну партію.

Організацію «ВКПР» очолював греко-католицький священник Ю.Ю.Іванчо, який працював у с.Люта Великоберезнянського району. Його заступником був адвокат з м.Ужгород М.М.Бандуськ, членами організації В.Д.Балесцький — учитель школи глухонімих в Ужгороді, М.І.Буксар — інспектор Ужгородського районного відділу освіти, Д.І.Галас — бібліотекар, Г.Г.Кирилик — головний бухгалтер Великоберезнянського державного банку, І.М.Ледекач — помічник священника в с.Люта, а також хлібороби с.Люта, С.В.Шеба та М.Ю.Шоляк. Із 9 учасників 6 було засуджено на 25 років таборів, троє — на 10 років.

Подібні плани виношувала і «антирадянська українська націоналістична» організація «Закарпато-українські повстанці» (ЗУП) з центром у с.Тур'я-Пасіка Перечинського району. Свою діяльність, крім Перечинського району вона поширювала і на Мукачівський, Свалявський, Ужгородський райони та м.Ужгород. Організація була створена у квітні 1946 року з ініціативи М.І.Фленька (Тур'я-Пасіка) та К.Г.Писанка (Ужгород) уродженця Білорусії).

Вона була викрита у листопаді 1946 року, і органи МДБ арештували 48 її учасників. Для швидкого розслідування і підготовки кримінальних справ до суду вони були поділені на декілька груп за місцем проживання та діяльності. Так група М.І.Фленька (Перечинський і Мукачівський райони) — 26 осіб, С.С.Щербака (Ужгород) — 7 осіб, М.С.Похана (с.Середнє Ужгородського району) — 5 осіб, Ю.В.Цигики (Ужгородське педучилище) — 10 осіб, К.Г.Писанка (Ужгород) — 4 особи. У 1947–1948 роках військовий трибунал засудив усіх на різні строки виправно-трудових таборів.

Якщо говорити про практичні дії «ЗУП», то тур'я-пасіцька група займалася пограбуванням магазинів та вбивствами активістів. Так, вона пограбувала 6 магазинів, організувала вбивство єврейської сім'ї родини Шварца з трьох осіб, а також селян Скубенича, Легези та Бушеліча. При ліквідації групи М.І.Фленька була вилучена зброя.

Щодо політичної діяльності так званого «ЗУП» та штабу, то вони, як такі, існували лише на папері, його міністри про це навіть не знали. Не існувало і повстанських збройних сил. Не виявлено жодних контактів або зносин цього так званого уряду або організації з представниками іноземних держав. Списки так званого «плебісциту» у с.Середнє та інших селах були фальшивими.

Крім окремих членів групи М.І.Фленька, 30 учасників організації «ЗУП» були реабілітовані, в тому числі всі з с.Середнє, Ужгородського педучилища, групи С.С.Щербака з Ужгорода, а також 8 осіб з групи с.Тур'я-Пасіка, за винятком бандгрупи Фленька.

Це далеко не повний перелік репресованих представників Закарпатської інтелігенції у повоєнне десятиріччя.

Омельян ДОВГАНИЧ,
доктор історичних наук,
керівник науково-редакційного відділу
обласної книги «Реабілітовані історією».

ПЕДАГОГ ГЕОРГІНА МЕЙСАРОШ

Георгіна Мейсарош

Георгіна була другою за віком серед чотирьох дітей родини Мурані. Її далекі родові корені сягають у село Чертежне Меджилабірського округу у Східній Словаччині.

Батько Георгіни — Іван Мурані народився 1881 року у с. Тур'я Ремета на Перечинщині. Мати Лаура була донькою відомого на Закарпатті письменника Івана Сільвая. У роки першої світової війни вона захворіла на запалення легенів і померла. І. Мурані був священиком у с. Березові на Хустщині. На початку 1920 року переїхав на роботу до Ужгорода. Тут багато років працював викладачем Ужгородської гімназії та учительської семінарії. Це всебічно обдарована людина автор багатьох наукових праць з математики, мовознавства, літератури, за що був обраний членом-кореспондентом Угорської Академії наук. Як людина далекоглядна, яка мала певний життєвий досвід, володіла глибоким аналітичним розумом, І. Мурані відчував, особливо після арешту близького йому колеги Івана Гарайди, який у першій половині 40-х років очолював «Підкарпатське общество наук», що і над ним нависає подібна загроза. Все це негативно відбивалось на його праці, психологічному

стані. 28 жовтня 1945 року він помер від крововиливу в мозок.

1945 рік був дуже складним, важким для родини Мурані. 2 липня заарештовано і спеціальним судом Закарпатської України засуджено на 8 років чоловіка Георгіни — Олександра Мейсароша, який у той час працював головним інженером лісництва торгового відділу при Народній Раді Закарпатської України. Після засудження його було відправлено для роботи на шахти Донбасу, де 17 січня 1947 року він помер.

1 листопада 1946 року працівниками УМДБ було арештовано і Георгіну. На волі залишилися дві сестри — Надія, 1908р.н., і Катерина 1913р.н. та брат Микола, 1911р.н.

24 червня 1949 року було арештовано і засуджено на 10 років ув'язнення і Миколу, який займав одне із керівних місць в управлінні греко-католицької єпархії.

Георгіна, як і її сестри, була хорошим педагогом, працювала у школах в різних місцевостях Закарпаття. Народилась вона 29 вересня 1909 року в с. Нересниця Тячівського району. У 1915 році поступила в народну школу села Березова. 1917 року її відіслано до родички в с. Тур'я-Ремети Перечинського району, де поступила у третій клас народної школи. У 1920 році, закінчивши 5 класів народної школи, поступила в перший клас до Ужгородської реальної гімназії. Після закінчення гімназії, 1928 року, протягом шести місяців навчалась на вчительських курсах при Ужгородській

семінарії. По закінченні курсів її направлено на роботу вчителькою народної школи в с.Терново Тячівського району. Тут працювала до кінця 1929 року. Далі була вчителькою народної школи у с.Вільхівцях цього ж району. Згодом працювала у школах Ужгородського й Іршавського районів.

У 1932 році вийшла заміж за інженера Олександра Мейсароша і переїхала разом з чоловіком у Рахівський район, де вчителювала до 1936 року. Далі виїхала в с.Колочаву, де до 1939р. працювала у народній школі. Потім разом з чоловіком переїхала в с.Ясіня Рахівського району, де вчителювала до кінця 1942 року.

Наприкінці 1942 року чоловіка було переведено на роботу у с.Перечин, де Георгіна працювала вчителькою народної школи.

Влітку 1944 року разом з чоловіком переїхала до Ужгорода.

Після арешту та засудження чоловіка, щоб прогодувати себе і сім'ю, змушена була влаштуватись на роботу. 1 вересня 1945 року вона зарахована бухгалтером Ужгородської фельдшерсько-акушерської школи, де працювала до 1 липня 1946 року. Незважаючи на матеріальну скруту, змушена була звільнитись з роботи і протягом певного часу ніде не працювала.

1 листопада 1946 року Георгіна Мейсарош була заарештована органами УМДБ. Дома без батьків залишилось двоє малолітніх дітей — доньці було 11, а синові 2 роки.

Їй було пред'явлено стандартне на той час обвинувачення про те, що вона проводила антирадянську агітацію, дискредитувала заходи Комуністичної партії і Радянського уряду, робила наклепи на Радянську Армію і колгоспне будівництво в СРСР тощо.

На пред'явлене обвинувачення рішуче не погоджувалась. Разом з цим, визнавала, що «...коли селянин має клапчик своєї землі, то він намагається її добре обробити». Про Червону Армію нічого поганого не говорила, лише зазначила, що «...їх очікували, а тепер скільки людей по в'язницях і таборах. Я це сказала тільки тому, що мого чоловіка засудили на 8 років, а я була впевнена у тому, що він не винуватий і буде звільнений...»

Слідство тривало рік і два з половиною місяці.

15 грудня 1947 року Георгіну Іванівну було засуджено на 6 років таборів, 3 роки поразки у правах з конфіскацією майна.

Її направили у будівельну бригаду «Волго-Бат-будову». Працювала у лісі. Каторжна праця, холод, голод доводили Георгіну до повного виснаження. Скільки пекельних мук, страждань і горя зазнала тут — про це не любить розповідати. Крім цього, щоденно боліло серце за неповнолітньою донькою і маленьким сином.

Писані нею скарги у вищестоящі судові органи залишились без реагування. Лише 10 жовтня 1952 року Георгіну Мейсарош було звільнено з ув'язнення. Але за рішенням суду їй було заборонено ще протягом трьох років працювати на Закарпатті. Вона знаходилася на засланні і лише 1955 року повернулася додому.

31 січня 1962 року Георгіна Іванівна направила із м.Мукачева в прокуратуру Союзу РСР листа з проханням про її реабілітацію. У листі вона зазначала: «Я є виключно жертвою наслідків культу особи...» Однак, реабілітували її тільки 11 вересня 1991р. постановою Генеральної Прокуратури України.

Олексій ХЛАНТА.

ПАМ'ЯТІ ЙОСИПА ДОБРОВСЬКОГО (До 70-річчя з'їзду слов'янських філологів у Празі)

6–13 жовтня 1929р. у Празі відбувся з'їзд слов'янських філологів, присвячений 100-річчю від дня смерті визначного вченого-славіста чеха Йосипа Добровського.

До початку роботи з'їзду видано науковий збірник на честь Й.Добровського, у якому були надруковані і статті д-ра Франтішека Тішого «Josef Dobrovský a Podkarpatská Rus» та Івана Брика «Йосип Добровський та українські граматики» — в останній подано й характеристику Михайла Лучкаля.

Робота з'їзду проходила у трьох секціях: лінгвістичній, літературознавчій і педагогічній. Учасники виголосили понад сто доповідей і повідомлень, окремі з яких стосувалися Закарпаття. Наприклад, зацікавлення викликав реферат Юліана Яворського «Значение и место Закарпатья в общей схеме русской письменности». Вчений поділив закарпатоукраїнську літературу на чотири періоди: 1. найдавніший — слов'яноноруський — до кінця XVIст., він базувався майже виключно на засадах загальноноруської літературної спадщини та традиціях, з місцевими рисами, церковнослов'янської мови; 2. середній — XVII–XVIIIст.ст. — зі значною перевагою народної мови, яка з духовного погляду знаходилася в тому самому колі, що і руська (українська) література за Карпатами; 3. латинсько-угорський — від середини XVIII до 40-х років XIXст.ст. при цьому народна традиція продовжувала жити серед нижніх верств суспільства; 4. відродження — починаючи від Олександра Духновича і далі.

Частково торкалася Закарпаття і доповідь визначного українського дослідника музичного фольклору Філарета Колесси, який на основі власних спостережень, проведених по обидва боки Карпат, дійшов до висновку, що галицькі і закарпатські лемки, словаки і моравани, частково і польські гуралі, мають спільний цикл пісень; наприклад, значна частина балад, співаних на Лемківщині, споріднена з баладним репертуаром словаків, моравських чехів, місцями — польських гуралів. Ця близькість помітна не лише у текстах, але й ще більшій мірі, — в мелодіях і віршовій будові. Принагідно згадувалися мовні і культурні явища під час дискусії по доповіді Яна Гусака «Pomer linguistcky a etnologie».

Велику зацікавленість Закарпаттям проявили етнографи й мовознавці при особистих зустрічах і дискусіях з Іваном Панькевичем, зокрема щодо створення там архівів народних повір'їв і забобонів, народної прози і пісні, дитячих пісень та ігор тощо. Такий інтерес вчених був не випадковий: серед українців Закарпаття на той час зберігалася чимало культурних пережитків, дохристиянських вірувань і обрядів, старослов'янських мовних реліктів тощо.

Дослідники, зокрема проф.Геземан, висловлювали думку, що неправильно записувати тільки одні тексти народних пісень, потрібно обов'язково робити записи і їх мелодій, тільки при цій умові пісня творить одну цілість. Проф. Шневайс проявив великий інтерес до збору і запису народних вірувань, пов'язаних з рослинами і різним зіллям.

Деякі учасники з'їзду заїхали на Закарпаття. Зокрема, відомі українські вчені проф. д-р Іван Зілинський з Кракова досліджував говірку села Невицьке, а проф. д-р Філарет Колесса зі Львова упродовж трьох днів у селах Раково, Невицьке, Горяни записав близько 140 мелодій народних пісень. Таким чином, з'їзд визначних славістів світу, який відбувся 70 років тому, став пам'ятним і для нашого краю.

П.Ф.

У ЗАВОРОЖЕНОМУ ПЕРСТЕНІ КРАСИ

(До 90-річчя від дня народження Богдана-Ігоря Антонича)

Трагізм історичної долі України породжує й трагічні парадокси нашого культурного життя: один із великих ліриків ХХ ст. Богдан-Ігор Антонич, визнаний у світі, на довгі десятиліття випав із історії української поезії. На жаль, і сьогодні, коли в Україні видана вся поетична спадщина Антонича (зб. «Поезії», К., 1989), коли з'явилася цікава збірка статей і споминів «Весни розспіваної князь» (Львів, 1989), ґрунтовна монографія Миколи Ільницького про життя і творчість поета (К., 1991), захищена дисертація В.Махна про поетику митця, твори Антонича не просто знаходять свого читача. Цілі десятиліття замовчування, несприйняття читачем, вихованим на догмах функціонального розуміння призначення мистецтва, художніх концепцій Антонича, складної мови його символів зробили свою справу. Між тим, поезія натхненного співця краси землі та гармонії людини із всесвітом як ніколи свіжо і застережливо звучить сьогодні, в епоху злочинного нищення природи й загрози самому існуванню людства на планеті.

Син чарівної Лемківщини, якому доля відрахувала всього 28 літ життя, народився 5 жовтня 1909 року в селі Новиця Горлицького повіту, де його батько був священиком. Велична у красі гірська природа, своєрідна народна культура, колоритні обряди і звичаї лемків сприяли розвитку поетичної натури хлопчика.

Закінчивши польську гімназію в Сяноку, Б.-І.Антонич стає 1928 року студентом Львівського університету, де вивчає славістику. В ті роки українського відділення в університеті не було, і студенти-українці створили свій гурток, до якого входив і Антонич. Завдяки наполегливій праці юний лемко зумів так опанувати літературною українською мовою, що його поезії часто приймали за твори наддніпрянця. Уже в студентські роки Антонич став відомим, популярним поетом, яким захоплювалася молодь, про вірші якого багато писали й дискутували в критиці.

Після успішного завершення у 1933 році університетських студій Антонич віддався інтенсивній творчій діяльності. Та слабке здоров'я поета спричинилося до його передчасної смерті, що настала 6 липня 1937 року внаслідок застуди після нескладної операції та запалення легенів. Очевидно, надлюдська напрута постійного творчого горіння, як це часто буває в житті великих митців, вичерпала сили Антонича. «Мій дім за третьою зорею», — писав поет за рік до смерті. — «Від'їду вже. Тут був я тільки принагідним гостем. До інших зір молитимусь...»

За життя Антонича вийшли його поетичні збірки «Привітання життя» (1931), «Три перстені» (1934), «Книга Лева» (1936), по смерті - «Зелена євангелія» (1938), «Ротації» (1938), «Велика гармонія» (1967), лібрето опери «Довбуш», прозові твори, літературно-критичні статті.

Лірика Антонича відтворює п'янке щастя життя, завороженість красою світу. В своєму поетичному «Автопортреті» митець розкриває прадавні, ще з язичницьких часів, корені свого сонцепоклонництва, молитовного поклоніння «дочасності красі незглибній»:

*Я, сонцеві життя продавши
за сто червінців божевілля,
захоплений поганин завжди,
поет весняного похмілья.*

У поетичному світі Антонича все живе, доцільне, таємничо-прекрасне: клени читають «весни буквар», «ранок синім возом їде», сонце неждано вискакує з трави, «немов сполохане лоша». Слова для поета «пахнуть житом, сіном, сонячними днями, надихані землею та навіяні вітрами» («Над книжкою поезій»). Його надчутливому серцю відкриваються всі таємниці живого, адже «закони біосу однакові для всіх»:

*Я розумію вас, звірята і рослини,
я чую, як шумлять комети і зростають трави,
Антонич теж звіря сумне і кучеряве.
(«До істот з зеленої зорі»).*

Своє власне буття поет не відділяє від біологічних процесів на землі і в космосі, він бачить себе часткою вічного руху, незнищенної матерії та її безконечних змін і перетворень. Пантеїстичне світовідчуження Антонича внесло в його лірику струмисько якоїсь потужної вітальної сили, могутнього енергетизму, що протистоїть мертвій тиші й застигості статичного зображення природи:

*Росте Антонич, і росте трава,
і зеленіють кучеряві вільхи.
Ой, нахилися, нахилися тільки,
почуєш найпайніші з всіх слова.
(«Весна»).*

Поетична концепція біологізму, що втілюється в чарівний дивосвіт образів «Трьох перстенів», «Книги Лева», «Зеленої євангелії», була справжнім художнім відкриттям митця оригінального й неповторного світобачення, відкриття, яке викликало в сучасників і захоплення, і здивування, а часом і нерозуміння.

«Ні, ні! Дайте собі спокій з тим вашим Антоничем!» — вигукував один із читачів журналу «Назустріч» 1935 року. Інший запитував у листі до редакції: «Скажіть, будь ласка, що це значить: «Антонич був хрущем і жив колись на вишнях», або «Червоне сонце продають на ярмарку в Горлицях»? В інтерв'ю журналові поет пояснював свої образи і їх прихований від неспідготовленого читача зміст: «Антонич така сама частина природи, як трава, вільхи, зозулі, лисиці тощо, частина, органічно зв'язана з загальним біологічним ростом. Образ з славним уже хрущем — до деякої міри має джерело в подібному відношенні до природи. Але його зміст таки інший. Вірш «Вишні», що в ньому виступає цей образ, висловлює зв'язок поета з традицією нашої національної поезії, а зокрема з шевченківською традицією. У цій традиції поет відчуває себе одним дрібним тоном (малим хрущем), але зате врослим у неї глибоко й органічно, наче б сягав корінням ще шевченківських часів» («Як розуміти поезію». — Назустріч, 1935, №15).

Справді, музу Антонича живлять глибинні національні традиції, які поєднуються в його ліриці з творчим засвоєнням здобутків новітньої світової поезії та філософії. Художній світ Антонича складний, повний динаміки, суперечностей і пошуку внутрішньої гармонії та втраченої людством цілісності буття. Поет вибудовує його на метафорах «трьох перстенів». Це перстень краси, що матеріалізується в пісні, перстень молодості і перстень ночі.

Характерно, що перстень пісні, який владно веде за собою «в сріблених снах зигзагом мрії та безумства», постає в свідомості митця як «знак зловісний», знак внутрішньої муки і трагізму життя:

Ну, сам скажи,
навіщо це усе,
навіщо мерзти
в краси холоднім сяйві.
Ось краще бережи
твоєї молодості перстень.

(«Елегія про перстень молодості»).

І все ж поет благословляє той дивовижно-прекрасний «перстень пісні», «перстень натхнення», що «тремтить» у серці найвищою радістю («До моєї пісні»). У ньому — і земне щастя творця, і його продовження в слові:

Спочине серце під крилатим кленом,
порине в море трав зелене,
і тільки пісня вільна, спіла,
жива, нестримна, горда, сміла
ітиме далі вже без мене.

Співець перстенів молодості і краси життя не був замкненим у собі й безстороннім спостерігачем, байдужим до суспільних проблем. Не визнаючи підпорядкованості мистецтва «злобі дня», він завжди ясно виявляв свої позиції у ставленні до насильства, братовбивчих війн, антигуманної сутності тоталітарних режимів, до фальшивих цінностей урбанізації та проявів людської жорстокості («Слово до розстріляних», «Слово про Алькозар», збірка «Ротації»). У поезії «Маніфест серця» (1932) поет гостро докоряв трубадурам червоної Москви:

...декларуєте: кров, крові, кров'ю...
Я інший покажу закон:
право на щастя людини,
право любити.

За справедливим твердженням Ореста Зілинського, голос Антонича «у смислі всеохоплення життя — це найзмістовніший голос, що зазвучав в українській поезії після Шевченка і Франка, хоч є в ній ряд поетів зі значно більш безсумнівним ідейним вкладом... Творчість Антонича спроможна розкривати очі на безмір психічних можливостей, які має людина — глибоко гуманна й морально активна. Бо ж гуманне кожне мистецтво, що піднімає людину хоч на один ступінь вище у розвитку її свідомості» («Дім за зорею» у кн. «Весни розспіваної князь», с.109).

Дослідники правомірно ставлять Богдана-Ігоря Антонича в один ряд із найбільшими поетами-ліриками світової літератури — Шевченком, Лоркою, Рільке, Тичиною. Нині з глибокою шаною і подивом до геніальних поетичних прозрінь майстра згадуємо великого чарівника слова в його 90-річний ювілей. Віримо: поет повертається в Україну.

Лідія ГОЛОМБ,
доктор філологічних наук,
професор УжДУ.

«ЧИ ЗНАЙДЕТЕ ДЕРЖАВНІ ДНІ ПРИЙДЕШНІ..?»

(До 100-річчя від дня народження поета Олекси Стефановича)

*О Україно! Вічний міте
в серцях мандрівних злидарів!
Про що ж іще тут можна снити
у млах самотніх вечорів?
і незбагненною такою
здається путь твоя в віках.
Проходиш зморою страшною,
калікою на костурах.
і тільки маревом дні слави,
оновлені хрести церков
і знак воскреслої держави
над Києвом звитяжним знов...*

Ці елегійні рядки з ностальгійним забарвленням написані в 1948 році представницею колишньої «Празької школи» українських поетів 20-х—30-х років поетесою Наталією Лівницькою-Холодною в Німеччині, де в таборах для переміщених осіб перебувала значна частина української еміграції. Але ці рядки міг із повним правом повторити будь-який представник гнаної чужоземними зайдами з рідної землі української інтелектуально-творчої еліти і зокрема поетів «Празької школи», домінуючою рисою світогляду яких була українська національна ідея — споконвічна мрія про волю українського народу та його незалежну державу. І вони несли цю мрію упродовж довгих років поневіряння по чужих землях, свято вірили в її здійснення й утверджували у своїй творчості. До когорти поетів, які несли у власній творчості ідею української незалежної державності, крім названої Наталії Лівницької-Холодної, належали Євген Маланюк, Оксана Лятуринська, Юрій Дараган, Леонід Мосендз, Олег Ольжич, Олена Теліга, Юрій Клен, Андрій Гарасевич, Юрій Липа і два вихідці із Закарпаття — Іван Ірлявський та Іван Колос. Активним учасником літературного життя «Празької школи» українських поетів був також Олекса Стефанович.

Олекса Коренатович Стефанович народився 5 жовтня 1899 року в селі Милятин Острозького повіту на Волині (тепер — Рівненська область). Хоч Острог, який виховував Олексу Стефановича, втратив колишню славу стародавнього центру українського шкільництва, проте якісь могутні відблиски минулих віків ще опромінювали острозькі околиці і на початку ХХст.

Народившись у священицькій родині, Олекса Стефанович і сам збирався йти у світі слідами батька: він закінчив Волинську духовну семінарію (1919), однак невдовзі, у 1922 році, доля занесла його в Чехословаччину. У Празі Стефанович відвідував лекції на філософському факультеті і літературно-мистецькі курси в Українському вільному університеті. У 1932 році захистив дисертацію на тему «А.Метлинський як поет». Хуртовина другої світової війни змусила Олексу Стефановича поселитися спершу в німецькому Міттенвальді, а з 1949 року — в американському місті Буфало. Помер Олекса Стефанович 4 січня 1970 року, а 6 грудня цього ж року його тлінні останки були перепоховані на православному цвинтарі в американському Бавнд Бруку. «За труною, — пише наш земляк Іван Фізер у «Вступній статті» до «Зібраних творів» Олекси Стефановича, виданих у Торонто в 1975 році, йшло тільки двоє людей — поет Рубчак та автор цих рядків. Не було тут ні помпезного ритуалу, ні поминальної тризни, ні тих, що в годину смерті інших шукають публічного самоствердження. Перефразовуючи один із його віршів, був тільки Поет, що

*Його смертю наливо ущерть
Його смертю докраю наливо,
Заціловано смертю насмерть.
...і була Вічність»*

Творчість Олексі Стефановича складає понад дві сотні віршів, поему «Кінець Атлантиди», декілька перекладів російських творів Тараса Шевченка та двох літературознавчих статей про Олексу Влизька й Олега Ольжича. Окремими збірками твори Олексі Стефановича виходили: «Поезії» (1927), «Stephanos 1» (1936) - обидві у Празі, а також «Зібрані твори» (1975), упорядковані Богданом Бойчуком із вступною статтею Івана Фізера.

При всій оригінальності і своєрідності стилю та розмаїтті тематики творів Олексі Стефановича, слід особливо виділити один важливий аспект — тему України. З цього приводу один із дослідників творчості Олексі Стефановича Леонід Череватенко у статті «...Так, як іще ніколи, сонце упало з неба» стверджує: «Україна — ось незмінний генетичний код його поезії, становий хребет, плоть і дух її. Все тут зіткане з української матерії й субстанції, все дихає вітчизною, читацьку уяву переповнюють образи її природи й історії, веселощів і жахіття, гостра зневіра й споконвічні вірування».

Отже, тема України, її багатовікова історія і долі її державності йде через усю творчість поета. І всюди домінують теми трагічної долі українського народу — від Київської Русі-України до масакри української молоді під Бродами. Віщуном трагічної історичної долі українського народу у віршах Олексі Стефановича постійно виступає персонаж слов'янської міфології — Див, який фігурує у нашому «Слові о полку Ігоревім». Разом із цим міфічним персонажем у творчість Олексі Стефановича вривається колір крові. Ось вірш «З давнього-давнього»:

*Не ниви кличуть то, не мєви, —
То в темряві лісів,
У пущах-нетрях, «зверху древа» —
Чорнокриластий Див.
Сидить, криластий, десь найвище,*

*У хащах, у кущах —
І про нещастя кликом віщим
стєпи оповіща...*

*Глибоко з полком своїм Ігор,
Глибоко в степ зайшов —
І хилить половецький вихор
Вкраїнську хоругов...*

*Душа із тіла — наче пташка —
Й працює Птахолов...
Вода в Каялі тяжка-тяжка,
Вода в Каялі — кров.*

Від тих далеких часів Ігорєвих знов і знов завойовник хилитиме «вкраїнську хоругов», а рідна, земля постійно скроплюватиметься кров'ю українського народу, який став на захист Вітчизни. У пошуках виходу з такого становища Олексі Стефанович звертається до образів Петра Сагайдачного й Богдана Хмельницького, Дмитра Дорошенка й Івана Виговського, які повинні були вивести український народ з під'ярємної залежності. У вірші «Вічна слава» поет контурно протягує історичну нитку наступності від княжої доби — «княжої могутності лев'ячої» до «козачої сили жаскої», а далі до Базару і Крутів:

*Славно княжу могутність лев'ячу
І козачу силу жаску.
Слава Вічная Конашевичу
За похід його на Москву.*

*Слава гетьманові Хмельницькому:
Світлі звитязства віда Хмель.
По поклону для нього низькому
Покладім од своїх земель.*

*Й ще вклонимось Виговському:
Скільки часу не утекло б,
Занапасникові московському
Не забути про Конотоп.*

Від тих далеких часів Олекса Стефанович переходить до часів новітніх і бачить полки Січового Стрілецтва, що йдуть на захист Києва й України:

*І віквічно перебує прославлена
—Божих воїв тобі салют! —
Замордована, закривалена
Перемого Базару й Крут.*

Який несподіваний поворот думки і твердження поета! Ми звикли, що Базар і Крути — це наша трагічна поразка, це поразка наших змагань до державної незалежності, а для Стефановича — це замордована і закривавлена перемога, це віра в майбутню перемогу українського народу.

Візія тривожних картин Базару і Крутів зливається в Олексі Стефановича з картинами скроплених українською кров'ю вулиць Парижа і Роттердама, де загинули дві великі постаті українського національно-визвольного руху ХХ століття Симон Петлюра та Євген Коновалець:

*Вони злились в єдину гаму,
Єдиний витворили гуд —
Гук з-під Базару і з-під Крут,
Гук із Парижу й Роттердаму...*

Розмірковуючи над трагічними подіями української історії, Олекса Стефанович завжди бачить урок для майбутніх поколінь, яким доведеться будувати власну державність. Про це переконливо свідчать строфи з віршів «Крути», «До «Базару», «До «Бродів». Поета завжди цікавило питання — «Чи знайдете державні дні прийдешні?..», поставлене у вірші «Велика-Глуша»:

*Зо всіх сторін — темнозелений мрок...
«Вкраїнці ви?»- «Ми, паночку, тутешні...»
Чи знайдете, державні дні прийдешні,
Цей межі пущ загублений куток?*

Насамкінець ще раз звернемося до «Вступної статті» Івана Фізера до «Зібраних творів» Олексі Стефановича, в якій автор стверджує, що Стефановичева «поетична візія виповнена постатями українського минулого, предметами його дитячих років, фавною волинського пейзажу, трагічними моментами української історії. Отже — перед нами в особі Олексі Стефановича — поет України, української нації та української державності — поет української національної ідеї, яка формально зреалізувалася 24 серпня 1991 року, хоч і надалі багато з нас залишилися «тутешніми», не ставши, на жаль, «українцями».

Богдана БАГЛАЙ,
кандидат філологічних наук.

ВІДЗНАЧЕННЯ 70-ЛІТТЯ НАРОДНОГО ДОМУ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» В УЖГОРОДІ

14 жовтня минулого року, на Покров Пресвятої Богородиці, в актовому залі Народного Дому товариства «Просвіта» в Ужгороді відбувся святковий вечір, присвячений 70-річчю побудови і відкриття цього національного центру українців Закарпаття. Актівий зал, де відбувалося відзначення визначної в історії краю події, був ущерть заповнений відомими людьми: вченими, письменниками, педагогами, громадсько-культурними і політичними діячами, ветеранами просвітянської ниви.

Доповідь «Народному Дому «Просвіти» в Ужгороді — 70 років» виголосив кандидат історичних наук, голова крайового товариства «Просвіти» Павло Федака. Він розповів про історію спорудження закарпатоукраїнської культурної палати, пам'ятника народного воскресіння, зведеного тяжким трудом і талантом наших предків-просвітян, вказав на велику роль просвітянського центру у розвитку культури, зміцненні національної свідомості, вихованні чисельного загону патріотів-борців за українську державу, згадав про багаторічну боротьбу «Просвіти» за повернення відібраної більшовиками рідної домівки, зупинився на проблемах, пов'язаних з ремонтом і облаштуванням Народного Дому, накреслив плани його використання, перетворення у науковий і культурно-просвітницький центр Закарпаття. Теплі слова подяки

Президія вечора. За трибуною ректор УжДУ академік Володимир Сливка, зліва направо начальник управління культури Василь Габорець, голова «Просвіти» Павло Федака, заступники голови доцент Йосип Баглай і професор Михайло Сюсько; у другому ряду Микола Бандуськ і Федір Сас.

У залі ввечора

у доповіді пана голови «Просвіти» були адресовані тим, хто найбільше спричинився до повернення Народного Дому законному власникові, а саме: юристу Миколі Бандусяку, колишнім народним депутатам України Оресту Климпушу, Івану Коршинському, юристам Віктору Бедю, Михайлові Поповичу, секретарю «Просвіти» Миколі Вовку, Ужгородській міській раді, Закарпатській облдержадміністрації, провідникам окремих громадських організацій і політичних партій, а також тим, хто відгукнувся на заклик з'їзду «Просвіти» і вніс на відродження Народного Дому свої пожертви: Карпатському Союзові США (голова Михайло Шпонтанк, голова Допомогового комітету Вікентій Шандор), Братству Карпатських Січовиків у Торонто (Канада), Іванові Пуйові (США), Юрію Трухлому (США), Михайлові і Вірі Шпонтанк (США), Миколі Кушніренку (США), Юрію Кубінію (США), Івану і Осипу Росулам (США), Василю Іванчу (Австралія), нашим країнам Михайлу Левдарю, Олександрю Пайкошу, Оксані і Михайлові Ганичам, Євгену Ясінському, Михайлові Федаці та іншим.

На урочистому вечорі виступили: начальник управління культури облдержадміністрації Василь Габорець, який передав «Просвіті» вітальну адресу обласної ради і обласної державної адміністрації з нагоди свята, ректор Ужгородського державного університету академік Володимир Сливка, котрий пообіцяв допомогти «Просвіті» у ремонті Народного Дому, заступник Ужгородського міського голови Еміль Ландовський, який запевнив, що міська влада сприятиме відродженню просвітянського центру, ветеран «Просвіти» Микола Бандусяк, голова обласної організації Союзу Українок, професор УжДУ Оксана Ганич, племінник Михайла

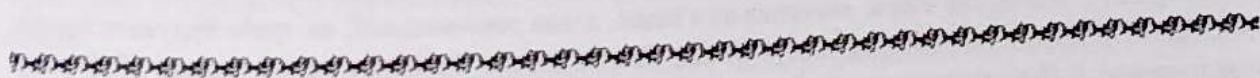

Виступає ансамбль «Дзвіночки Карпат».

Брацайка Юрій Ревиський з Мукачева, сеньйор Пласту Василь Белей-Могікан з Мукачева, голова Спілки народних майстрів Закарпаття, голова крайового Меморіалу ім.В.Стуса Михайло Баник, поет Микола Гнатюк, який присвятив 70-річчю Народного Дому в Ужгороді спеціальний вірш, та інші.

На внесення голови зібрання, голови товариства «Просвіта» Павла Федаки група учасників вечора на чолі з Юрієм Ревиським поклала вінок пам'яті і живі квіти на могилу визначного громадського діяча краю Михайла Брацайка, якому у цей день виповнилося 115 років.

Силами відомого ансамблю «Дзвіночки Карпат», який діє при Ужгородській дитячій школі мистецтв (директор школи Євген Ясінський, керівник ансамблю заслужений працівник культури України Михайло Керецман), та учнів Ужгородської СШ№6 (директор школи Борис Сливка) було дано чудовий концерт. У залі, де проходило свято, експонувалися художні картини авторства учнів Ужгородської дитячої школи мистецтв.

Календар садівника

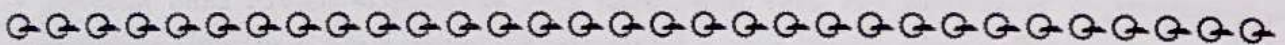
ЛИСТОПАД–ГРУДЕНЬ

У листопаді, а також грудні погода на Закарпатті нестійка і дуже мінлива. Тепла суха погода на початку листопада може змінитися на дощову, а часто і морозну. У грудні бувають тривалі відлиги. До такої мінливої погоди дерева повинні бути підготовленими. Вони найкраще загартовуються тоді, коли спостерігається поступове зниження температури і порівняно довгий час на них діє низька температура (+2-5°C). І, навпаки, тепла дощова погода затримує і заважає деревам перейти до стану спокою. Тривалі потепління в грудні, як це було, наприклад, у 1993р., спричиняють передчасний вихід дерев зі стану спокою. Якщо плодові дерева своєчасно закінчили ріст і скинули листя в першій половині листопада, то морозостійкість їх достатньо висока. Несприятливі погодні умови грудня вони переносять добре. У стані спокою традиційні для Закарпаття кісточкові культури легко витримують морози -25-27°C, а зерняткові — ще більші. Однак, після виходу із стану спокою, для них небезпечні навіть морози -8-12°C. У таких випадках найчастіше пошкоджуються тканини стовбура, особливо камбій. Тому нижню частину стовбура корисно підгортати землею або утеплити листям, опилками і ін.

Бажано слідкувати за температурою в приміщеннях, де зберігаються плоди. Найсприятливішою для зберігання плодів є температура +1-3°C. Щоб уникнути усихання і зморщення поверхні плодів, вологість повітря повинна бути 90-95%. Для підвищення і утримання вологості на такому рівні в приміщенні розкладають різний посуд, наповнений водою, плоди регулярно сортують, підгнилі вилучають.

Слідкують за загальним станом дерев, знімають і знищують гнізда гусениць та муміфіковані (засохлі) плоди.

Контролюють стан стратифікації насіння, проводять ремонт садового інвентаря, заготовляють добрива, отрутохімікати, тару для плодів.

Педагог, письменник, громадський і церковний діяч (До 100-річчя від дня народження Дмитра Поповича)

Серед закарпатоукраїнського греко-католицького духовенства 20-40-років нинішнього століття почесне місце належить Дмитру Миколайовичу Поповичу. Він був талановитою, високоосвіченою людиною. Крім глибокого знання теології, Д.Попович був письменником, журналістом і чудовим педагогом, який користувався заслуженим авторитетом не лише серед учнів, педагогів, з якими разом працював, але й людей, які його знали та з якими він часто спілкувався. За натурою це була добра людина, готова допомогти порадою, підтримкою усім, хто звертався до нього.

Д.Попович народився 7 листопада 1899 року в с.Онок на Виноградівщині у сім'ї сільського коваля. Починаючи з навчання в початковій школі, він проявляв добрі знання, чим привертая увагу вчителів. Саме завдяки відмінним знанням, йому пощастило поступити на богословський факультет Будапештського університету, після успішного закінчення якого отримав духовну освіту. 3 вересня 1922 року приступив до роботи на посаді викладача вчительської семінарії у м.Ужгороді.

У 1923 році вступив до культурно-освітнього товариства «Просвіта», у якому проводив активну роботу: відвідував збори, виступав на з'їздах, давав рекомендації, як треба будувати працю читалень «Просвіти», які знаходяться у селах. Газета «Нова Свобода» за 10 серпня 1938 року подала виступ Д.Поповича на просвітянському з'їзді у Великій Копані. Звертаючись до присутніх, він сказав: «Благословив я Вам наш дорогий синьо-жовтий прапор і передаю Вам його до Ваших

Дмитро Попович з дружиною і сином

рук у тім кріпкім переконанні, що його Ви гордо понесете вперед і без боязні сміло, без усякого вагання будете йти за ним до тої мети, яку маєте перед собою...»

У травні 1924 року склав іспит на професора релігії, а 18 серпня цього ж року був висвячений єпископом Мукачівської єпархії Петром Гебеєм у сан греко-католицького священника. З вересня вже служить у м.Хусті. Одночасно був викладачем релігії, української та латинської мов, історії та географії у Хустській гімназії.

Серед усієї багатогранної діяльності Д.Поповича провідне місце займала викладацька робота у Хустській гімназії, в якій пропрацював 22 роки. Майже весь час був серед молоді, якій намагався віддати набуті знання, життєвий досвід. У своїх спогадах учні засвідчують його високу педагогічну майстерність, толерантність. Відомий художник Й.Бокшай намалював автопортрет і в січні 1965 року подарував його Дмитрові Поповичу з такими дарчими словами: «Написаний на згадку моєму дорогому вчителю від Йосипа Йосиповича Бокшая».

Вихованцями Д.Поповича та випускниками Хустської гімназії були славнозвісний греко-католицький єпископ Мукачівської єпархії (1944-1947) Теодор Ромжа, сучасні єпископи: ординарій Іван Семедій та його помічники — Іван Маргітич, Йосиф Головач, відомий письменник Словаччини, уродженець села Березова, що на Хустщині, Степан Пап та ін.

У кінці лютого 1939 року його було призначено директором гімназії. Однак, після окупації угорськими військами Закарпаття, за активну діяльність у часи національно-визвольних змагань Карпатської України був арештований, через деякий його звільнено і він працював викладачем гімназії.

Поряд з педагогічною Д.Попович брав активну участь у громадській роботі як у Хустській гімназії, так і за її межами. Так, у 1926 році він отримав від єпископа Мукачівської греко-католицької єпархії Петра Гебея листа, в якому містилось розпорядження організувати в гімназії «Маріанську конгрегацію». Це було товариство Діви Марії. Керівником цієї організації єпископ П.Гебей

призначив Д.Поповича, він очолював її до кінця 1944 року. Д.Попович був також і керівником гімназійної організації «Поширення віри». З 1940 року виконував обов'язки члена «Контрольної комісії» Хустського Королівського суду. Комісія розглядала справи про дострокове звільнення тих засуджених, котрі показали себе з позитивного боку під час відбуття покарання, тобто не порушували тюремного режиму.

Як викладач Д.Попович брав активну участь в учнівській організації «Пласт», зокрема відправляв Божу службу, готував молодь для вступу у загони січовиків, як записано у протоколі допиту одного із свідків. Він був також членом учительського товариства, турбувався питанням покращання матеріального становища вчителів, обміном досвіду педагогічної роботи тощо. У 1930 році отримав звання консисторіального радника при Мукачівській греко-католицькій єпархії. Виконував також обов'язки єпархіального цензора.

За ініціативою союзу католицьких студентів у Празі, що організовували екскурсії до Італії, в 1931, 1933, 1935 роках Д.Попович побував у цій країні, зокрема у Ватикані, де разом з іншими екскурсантами зустрічався з папою Пієм XI. Крім цього, у 1931 році мав щастя особисто розмовляти з ним. На прийомі у папи був рівно дві хвилини. Як зізнався сам Д.Попович, папа «запитав звідки я, як здоров'я. Благословив мене. Я передав йому листа і був відпущений. Папа подарував нам 75 тисяч лір, за що ми побудували інтернат». Д.Попович працював директором цього інтернату.

Д.Попович проводив цілеспрямовану роботу і як член християнсько-народної партії, організатором якої був Августин Волошин. Від цієї партії, як керівник у м.Хусті, обирався членом окружного представництва. Помітну роботу виконував і як член Українського національного об'єднання (УНО), в яке вступив у січні 1939 року. Він належав до тих людей, які найближче оточували А.Волошина. Ці та інші «провини» були пред'явлені Д.Поповичу після його арешту органами КДБ 4 лютого 1949 року. Вони фігурували уже під час першого допиту.

На другому допиті, що відбувся 9 лютого 1949 року, слідчий цікавився його літературною діяльністю. На це Д.Попович відповів, що літературною діяльністю займався з квітня 1923 року і продовжував цю справу до 1944 року, тобто до приходу радянської армії. Він стверджував: «Я писав на різні теми. Зокрема, я писав статті і брошури релігійного, наукового і педагогічного характеру..., літературна діяльність була спрямована до Бога, греко-католицької церкви і народу...»

Особливо популярними були підручники «Історія Церкви Христової» (1925) та «Апологетика» (1926). Обидва твори отримали високу оцінку в рецензіях, що були опубліковані в журналі «Душпастир» (1925. – №8; 1926. – №4). Єпископ Петро Гебей про «Апологетику» писав: «Вона є не тільки учебником, але й корисним духовним читанням не лише для простих, але й для інтелігентних вірних, як і для священників». Про актуальність підручників «Історія церкви Христової» та «Апологетика», написаних Д.Поповичем для молоді середніх шкіл, свідчить те, що єпископ Нярадій пропонував використовувати їх також у Пряшівській єпархії.

Статті Д.Поповича публікувалися в основному на сторінках газет «Свобода», «Русин», «Учитель», «Верховина», «Нова Свобода». Чимало його статей друкувалося також у релігійних журналах «Душпастир», «Місійний вісник», що видавалися Мукачівською греко-католицькою єпархією. У його науково-популярних статтях, як і в літературних творах, важливе місце займають релігійні питання, які мали неабияке морально-виховне значення.

У 1943 році Підкарпатське общество наук в Ужгороді випустило книги Д.Поповича «Адам і інші оповідання» та «Будователі храмів» (1944), а в серії «Народна бібліотека» збірку оповідань «Із життя» (1943). У рецензії на останню збірку, опублікованій у журналі «Літературна неділя» (1943. – Ч.13. – С.156), відзначено: «Д.Попович — старший наш письменник, котрий виступав на літературному полі вже в перших роках після війни. Відтоді він часто, як прозаїк, пише гарні і для народу дуже відповідні оповідання та публікує багато популярних статей і повчальних книжечок, через що здобув собі визначне місце в нашому культурному житті й літературі».

Крім згаданих, перу Д. Поповича належать також книги «Женський вопрос» (1923), «Вам, солодкі молоді браття» (1926), «Дорога правди» (1927), «Світло в темноті» (1928), «Молодим дівчатам» (1929), «Стефан Касап» (1943).

У журналі «Літературна неділя» (1943. –Ч.7; 1944. –Ч.19) були опубліковані оповідання «Клопота», «Марія» та «Повернулося щастя». У «Місійному календарі» (1941) з'явилося оповідання «Марія».

Стиль нарисів, художніх творів Д. Поповича був надзвичайно чітким, дохідливим, розрахованим на масового читача.

Опитуваних свідків під час слідства було чимало. Однак один із них, що разом із Д. Поповичем працював у гімназії, правильно підмітив настрої і ставлення підсудного до марксизму-ленінізму і тоталітарних режимів: «Попович був вороже настроєний до комунізму і у розповідях зі мною ототожнював комунізм з гітлеризмом. Попович мені одного разу сказав, не пам'ятаю коли, таке: «Гітлеризм — це коричневий комунізм». Інший свідок — працівник Хустського філіалу лісового постачання Т.М. — твердив, що бачив Д.Поповича на трибуні під час проведення мітингу разом з іншими членами уряду Волошина.

12 лютого 1949 року слідчим було пред'явлено звинувачення. У ньому зазначалось: 1.Д.Попович протягом усієї педагогічної діяльності виховував молодь в антикомуністичному дусі, прищеплював їй почуття відданості католицизму і угорським окупантам. 2.Він був з 1923 року членом і проводив роботу у націоналістичному товаристві «Просвіта». 3.Був членом УНО і членом Центрального проводу цієї антирадянської націоналістичної партії. 4.Одночасно був керівником християнсько-народної партії в м.Хусті. Як кандидат цієї партії обирався членом окружного представництва. Виступав на сторінках української націоналістичної газети «Свобода», закликав до боротьби за «Самостійну Україну». 5.Крім того, співробітничав у реакційних католицьких журналах «Душпастир», «Місійний вісник». Публікував у них статті антирадянського і антикомуністичного характеру, в яких зводив наклепи на Радянський Союз і теоретиків марксизму-ленінізму.

У відповідь на пред'явлене звинувачення Д.Попович заявив, що винним себе не визнає.

21 березня 1949 року слідчим було підготовлено звинувачувальний висновок. У ньому повторювались уже вказані звинувачення. Поряд з цим, у заключному звинуваченні були й деякі доповнення. Зокрема, зазначалось, що Д.Попович неодноразово їздив до Ватикану, де був на особистому прийомі у папи римського. Після воз'єднання Закарпаття з Українською РСР він проводив серед місцевого населення антирадянську агітацію, ...оправдував антирадянську політику Ватикану, висловлював недовір'я до повідомлень радянської преси, робив наклепи на адресу компартії і радянської держави та її керівників. Було ще й таке звинувачення, що Д.Попович протягом тривалого періоду зберігав у себе антирадянську й фашистську літературу. Усе це були шаблонні звинувачення, які бездоказово приписувалися багатьом арештованим церковнослужителям та іншим особам.

На основі вказаних звинувачень 29 березня 1949 року Закарпатським облсудом Д.Поповича було засуджено на 25 років виправно-трудових таборів, 5 років позбавлення громадянських прав з конфіскацією належного йому майна. 10 вересня засудженого перевезли в Київ і кинули до Лук'янівської тюрми. Там побув п'ять днів. Потім направили його в Озерний Тайшет — табір МВС СРСР у м.Тайшет Іркутської області.

На несправедливість засудження ним та його родичами у різні інстанції писалися скарги, на які отримували відмови. В одному зверненні до Генеральної прокуратури СРСР Д.Попович справедливо писав: «Я все життя намагався жити порядочно, дисципліновано, за законами тих країн, яких я був громадянином. Із самого народження до 1918 року в Угорщині. З 1919р. по 16.III.1939р. в першій Чехословацькій республіці. Із 1939 по 1944 знову в Угорщині, а потім з 29

червня 1945р. в СРСР... Всі звинувачення, пред'явлені мені, відносились до того періоду, коли я не був громадянином СРСР».

Лише 15 вересня 1956 року судова колегія Верховного суду СРСР з кримінальних справ зменшила йому покарання до 7 років і 4 місяців. Позбавлення громадянських прав вирішили виключити. Основним висновком Генпрокуратури України було те, що він був засуджений за діяльність під час проживання в інших країнах, коли не був громадянином СРСР. 21 січня 1993 року Генеральною прокуратурою України Дмитра Поповича було реабілітовано.

Насамкінець слід ще сказати, що у травні 1944 року у Коложварському університеті (тепер Румунія) Д.Попович захистив дисертацію і здобув звання доктора юридичних наук і канонічного права. Однак у цьому званні працювати довелося йому недовго — вже у вересні 1945 року, за комуністичного режиму, був звільнений з роботи. Наступного року працював касиром, бухгалтером окружної спілки споживчого товариства м.Хуста, потім статистиком, зазнаючи переслідувань. Один із його колишніх гімназистів Іван Сарваді, що нині живе в Америці, згадує: «...Восени 1944 року «визволителі» вивезли д-ра о.Д.Поповича і там заставили викопати свою могилу, звинувачуючи його в тому, що молився за українців».

Д.Попович помер 3 жовтня 1968 року і похований в Ужгороді.

Олексій ХЛАНТА,
кандидат історичних наук,
Іван ХЛАНТА,
кандидат філологічних наук.

Забуті імена

МИКОЛА НОДЬ

Літератор, музикант, громадський діяч народився 1819 року у бідній сім'ї в угорському містечку Вошвар. Скоро став сиротою, але, незважаючи на нестатки, йшов тернистим шляхом до освіти. Закінчивши Ужгородську богословську семінарію, став священником у Сиготі, викладачем Ужгородської семінарії, парохом у Відні, ректором Віденської богословської семінарії «Барбареум». Скромний, трудолюбивий, він весь свій вільний час присвячував літературі.

Перебуваючи у Відні, М.Нодь налагодив співробітництво з галицькими українськими культурними діячами, активно підтримував ідею єдності всієї української культури, єднання східних слов'ян.

Микола Нодь видав дві збірки поезій, з яких перша «Русский соловей» — світські пісні з нотами, а друга — дитячий збірничок церковних пісень «Пам'ять із отпуста добрим дітям». які були видані у Відні 1851 року. Тексти цих пісень — поезії М.Нодя.

Крім згаданих збірників, друкував свої вірші та публіцистичні статті у віденському «Віснику». Помер М.Нодь у Відні 1862 року.

Збірник «Русский соловей» був підручником музичного виховання в місцевих українських школах. Він вніс свіжий подих у закарпатоукраїнську літературу своїми інтимними та громадянськими мотивами, в яких основне місце відводилося пробудженню національної свідомості, патріотизму. Як і В.Довгович, М.Нодь переспівував угорські народні пісні, пересаджаючи їх на український ґрунт.

Художній почерк М.Нодя своєрідний. Він народився і ріс в угорському середовищі, тому йому нелегко давалося засвоєння рідної української мови. Незважаючи на це, мова його творів колоритна, виразна.

Микола Нодь був відомий і як видатний диригент церковного співу. Тогочасна віденська та сиготська преса відзначала успіхи його хорів. Мав він і значні заслуги в освітній діяльності, особливо серед румунського населення Сигота, де довгий час був священником.

Про популярність М.Нодя говорить і той факт, що одразу після смерті на похороні з різних кінців Закарпаття і Галичини на його могилі у Відні було споруджено пам'ятник. Така честь судилася не кожному, особливо у 19 столітті.

Василь ПАГИРЯ, краєзнавець.

ЛЕГЕНДАРНИЙ ГЕТЬМАН САМІЙЛО КІШКА

Рівно чотириста років тому гетьманом славного війська Запорозького став Самійло Кішка — один з найзагадковіших ватажків, справжній козацький характерник. Невдовго судилося йому гетьманувати — усього три роки (1599-1602), проте це були переломні літа і для козацтва, і для цілого українського суспільства, тому пам'ять про Кішку (тобто Кістку, Кістлявого) глибоко закарбувалася у пам'яті народу, в його безсмертних думках та піснях.

Самійло Кішка народився близько 1540 року — імовірно, на Брацлавщині чи Вінничині, де відомий шляхетсько-козацький рід Кошчичів. Перша документальна згадка про нього збереглася від 1573 року, коли він згадується як командувач козацькими морськими походами. Невдовзі він потрапив до турецького полону, у якому, за переказами, перебував довгих двадцять п'ять літ. Народна дума повідомляє, що він був веслярем на галері трапезундського бей Алкан-паші. Але врешті-решт Кішці вдалося підняти на галері бунт, захопити корабель, відтак напасти на Євпаторію і навіть здійснити морський рейд до Стамбула. Дума підкреслює, що козацький корабель мав «златосинії» паруси — це одна з перших згадок про використання козаками таких барв. На зворотному шляху Кішка зустрів біля о.Тендра нового гетьмана Семена Скалозуба, чий човни направлялися до турецької фортеці Азов. Скалозуб загинув у цьому поході, а січовики обрали наступним гетьманом Самійла Кішку.

Кішка став гетьманом у дуже непевну добу. Козацтво після нищівної поразки повстання С.Наливайка опинилося на межі виживання. Протистояння між козаками і шляхтою ускладнювалося ще й внутрішніми чварами між реєстровими і нереєстровими козаками. Запорозжці хотіли йти на море рятувати людей Скалозуба. Кішка заходився готувати похід, а тим часом послав і по реєстрових козаків. Його авторитет був значним, і до Січі прибуло ще тисяча козаків. Похід видався успішним, було відбито кілька галер з невольниками. Ця перемога об'єднала реєстровців і низовиків — вперше після чотирьох років розбрату. Восени Кішка повів об'єднане військо до Молдови допомагати водоському воєводі Михайлові, що повстав проти турків. Цей похід теж був успішним. Після нього Кішка поїхав до Києва на прощу і там почав будувати церкву Миколи Доброго на згадку про своє визволення.

Навесні 1600 року волоський господар Михайло напав на ставленика Польщі молдовського господаря Могилу. Польська корона не мала достатньо війська, то ж звернулася по допомогу до козаків. Тут мудрий гетьман зробив другий крок до відродження козацької сили. Він відмовився виступати у похід, аж поки не буде повернуто усі права, скасовані після виступу Наливайка. Король Сигізмунд двома власноручними листами поновив козаків у їхніх правах. Лише після цього Кішка повів чотири тисячі козаків у похід. Цей корпус і забезпечив успішний фінал кампанії.

Не встигла вона завершитися, як почалася війна Польщі зі Швецією. Уряд звернувся до козаків. Тепер вже Кішка домігся, щоб і сейм на початку 1601 року видав закон про поновлення козацьких прав — правда, лише за умови їхньої участі у лівонській кампанії. Козаки прибули до Лівонії восени. Після захоплення ряду лівонських міст вони стали нарікати на затримку платні. Кішці вартувало великих зусиль підтримувати дисципліну серед своєї вольниці, не звиклої до умов регулярної війни. У березні 1602 року він загинув — за одними даними — під час погоні за шведським воєначальником Нассау, за іншими — убитий своїми ж.

Проте головного вже було досягнуто — козацьке військо відновлене, держава відмовилася від планів повної ліквідації козащини, а отже, й українська нація у період свого формування могла опертися на власну військову організацію.

С.Д.

100-ЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ ХУДОЖНИКА МИКОЛИ КРИЧЕВСЬКОГО

21 листопада 1998р. в актовому залі Народного Дому «Просвіти» в Ужгороді відбувся вечір пам'яті художника Руського театру товариства «Просвіта» Миколи Кричевського.

Вступним словом про когорту славних діячів національно-культурного відродження Закарпаття 20-х—30-х років ХХст. вечір відкрив голова крайового товариства «Просвіта» Павло Федака.

Про роль і місце Миколи Кричевського в культурному житті Закарпатської України та про його працю як талановитого художника-декоратора першого на Закарпатті українського професійного театру розповів заступник голови крайової «Просвіти» доцент Йосип Баглай.

Ужгородець Василь Леонідович Гошовський поділився спогадами про Миколу Кричевського, який неодноразово відвідував їхню родину у будинку біля Ужгородського замку, та сказав, що зберігає як безцінні скарби подаровані художником кілька власних картин.

На вечорі також виступили директор Ужгородського коледжу мистецтв ім.А.Ерделі Іван Небесник, голова Спілки народних майстрів Закарпаття Михайло Баник, заступник голови крайової «Просвіти», професор УжДУ академік Михайло Сюсько, доцент УжДУ Федір Куля, відповідальний секретар крайової організації Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих Омелян Росул та інші.

XX

Підняти честь свого народу (До 210-річчя від дня народження Михайла Лучкая)

Відомий український вчений-історик, мовознавець, фольклорист і культурно-освітній діяч Михайло Михайлович Лучкай народився 19 листопада 1789р. в селі Великі Лучки (тепер в Мукачівському районі Закарпатської області) в багатодітній сім'ї священика. Його справжнє прізвище Поп, а Лучкай — псевдонім, що походить від назви рідного села. Михайло Лучкай спочатку вчився у місцевого дяка, потім в Ужгородській гімназії, Віденській духовній семінарії (1812-1816). Працював бібліотекарем та архіваріусом при Мукачівській греко-католицькій канцелярії. У 1829р. побував в Італії (м.Лукка). З М.Лучкаєм підтримували контакти відомі вчені. Так, у 1839р. з ним зустрівся Я.Головацький, у 1842 — І.Срезневський, у 1843 — Б.Носак-Незабудов. Помер дослідник 3 грудня 1843р. в Ужгороді.

Михайлу Лучкаю довелося працювати в добу складної загальнополітичної обстановки. Це був період кризи феодально-кріпосницької системи господарювання. Все більший вплив на передових людей того часу мали просвітницькі ідеї. Посилювався процес національного відродження багатьох народів. Зростав інтерес до історичних знань. На рубежі століть (1799-1805) вийшла двотомна праця І.Базилевича «Короткий нарис фундації Федора Корятівича», яка поклала початок вивченню історії і духовного життя краю закарпатськими істориками. М.Лучкай розширив діапазон історичних проблем і підніс історичну науку на вищий (практично європейський) рівень.

Найважливішою працею М.Лучкая є «Історія карпатських русинів церковна і світська (давня і нова) аж по наш час». Вона написана латинською мовою і нараховує 1437 сторінок. Науковці Ужгородського університету Ю.Сак, О.Барбіл, М.Губаш, Й.Баглай, М.Орос і Е.Швед практично завершили її переклад на українську мову. А Музей української культури у Свиднику (Словаччина) друкує її на сторінках «Наукового збірника» (1983. — № 11; 1986. — № 14; 1988. — № 13; 1990. — № 16; 1991. — № 17; 1992. — № 18; та ін.). Є впевненість, що з цим ґрунтовним дослідженням зможе познайомитися широке коло науковців і краєзнавців.

Звернено увагу на вагому джерельну базу «Історії карпатських русинів». Вона написана на основі архівних матеріалів Мукачівської греко-католицької єпархії, давньоруських і угорських літописів, документів і літератури, знайдених у бібліотеках Лукки і Риму. Автор також використав праці окремих античних та середньовічних вчених, до яких підійшов досить критично.

У заданій праці М.Лучкай на високому науковому рівні висвітлив такі питання, як автохтонність слов'янського населення Закарпаття, належність русинів краю до українського етносу, соціально-

економічні відносини та політичний розвиток регіону, становище селянства і його антифеодальна боротьба, національно-визвольний рух народів Австрійської імперії, роль народних мас в історії тощо. Дослідник не оминув своєю увагою й такі проблеми як прихід угорців наприкінці IX ст. в Тисо-Дунайську низовину, монголо-татарське нашествя 1241–1242 рр., переселення на Закарпаття подільського князя Федора Корятовича. Характеристика подій в Закарпатті дана у тісному зв'язку з угорськими на фоні загальноєвропейських суспільних процесів. Безперечно, «Історія карпатських русинів» сприяла пробудженню національної самосвідомості русинів (українців) Закарпаття. Хоча й далеко не кожний міг ознайомитися з її змістом.

М.Лучкай зробив внесок і у вивчення церковної історії Закарпаття. Це питання ґрунтовно розкрито у згадуваній «Історії карпатських русинів». Автор прослідкував процес прийняття християнства в краї, навів багато відомостей про становище духовенства (православного і греко-католицького), дав оцінку Ужгородській унії 1646 р., висвітлив боротьбу за канонізацію Мукачівської греко-католицької єпархії, глибоко проаналізував культурно-освітню діяльність окремих єпископів — Й.де Камеліса (1690–1706), М.Ольшавського (1733–1737), І.Брадача (1767–1772), А.Бачинського (1772–1809) та ін. М.Лучкай зробив висновок, що пам'ять про цих видатних релігійних діячів завжди буде благословенна в народі.

Цікавився Михайло Лучкай і проблемами філології. Ще в 1815 р. він написав розвідку про ефіопські мови («Словник і алфавіт»), за що окремі дослідники (Й.Дзендзелівський, Ю.Качій, Т.Тютрюмова, Я.Штернберг) вважають його першим українським ефіопістом. Нині рукопис цієї праці зберігається в бібліотеці Ужгородського університету. А в Закарпатському обласному державному архіві зберігається «Проспект русько-латинсько-угорсько-німецького словника на основі священних та літературних книг». Найбільшу славу М.Лучкаєві, як мовознавцю, принесла праця «Граматика слов'яно-руська», опублікована в Будині в 1830 р. (перевидана латинською і українською мовами в Києві 1989 р.). Згадана праця одержала високу оцінку відомих вчених — М.Возняка, Я.Головацького, А.Кухарського, О.Маковця, І.Срезневського, П.-Й.Шафарика та ін. Це й не дивно, бо вчений зробив гідний внесок у розвиток культурного життя всіх західноукраїнських земель. Нагадаємо, що в Галичині граматика української мови Й.Левицького вийшла дещо пізніше, у 1834 р..

М.Лучкай був людиною енциклопедичних знань. Він цікавився не тільки історією Закарпаття, питаннями мовознавства, але й іншими проблемами. Вчений був також фольклористом і літератором. Він збирав народні пісні, писав літературні твори, які прагнув видати (про це залишили відомості, зокрема Я.Головацький і Б.Носак-Незабудов). Певні здобутки наш земляк має в плані вивчення стану освіти і науки в Закарпатті. Крім того, у своїх працях вчений зберіг пам'ять про кращих людей «Угорської Русі», імена яких з плином часу могли канути у забуття. Він був гуманістом. У «Церковних бесідах» (Будин, 1831) розкрив суть основних морально-етичних принципів християнської віри. Головне своє покликання М.Лучкай вбачав в тому, щоб «піднести честь свого народу». Завжди допомагав бідним. Перед смертю заповів продати маєток і майно, а виручені кошти використати на видавничу справу і на допомогу вдовам.

Спадщина М.Лучкая стала доступною для дослідників недавно. Але дещо зроблено. Зокрема, у 1989 р. проведено наукову конференцію, присвячену 200-річчю від дня народження вченого (її матеріали опубліковано). У тому ж році в Києві перевидано його «Граматику слов'яно-руську» (про це згадувалось вище). Була опублікована стаття в «Українському історичному журналі» (1990. — №9). Доктор історичних наук, професор Ужгородського університету Д.Данилюк видав брошуру «Михайло Лучкай — патріарх закарпатської історіографії» (Ужгород, 1995). З'явилась низка публікацій в періодичній пресі.

Михайло Лучкай — вчений з європейським ім'ям. Його наукова спадщина має неперехідне значення. Він вперше дослідив важливі питання соціально-економічного, політичного і культурного розвитку Закарпаття на фоні загальноєвропейської історії, приділив належну увагу питанням антифеодальної боротьби селянства краю. М.Лучкай — автор першої на західноукраїнських землях слов'янської граматики. Таким чином, творчі здобутки вченого є солідним надбанням української науки.

Микола ОЛАШИН
кандидат історичних наук.

ПРО НАЗВУ «ЗАКАРПАТТЯ»

Українська етнографічна територія розширюється на захід за Карпатські гори, творячи там ніби суцільне продовження української Галичини. З Київської Руси-України прийшла в цю землю назва Русь. Пізніше цей край за Карпатами — Закарпаття — мав різні неусталені назви. Чеський письменник, дослідник Закарпаття, Іван Ольбрахт писав у 1932 році: «Ця земля є ще без імені, чи ліпше сказати, має їх забагато для того, щоб могла його мати».

Ціле українське Закарпаття перед 1919 роком, протягом століть, належало до Угорщини. Тому в українській і російській літературі називано його Угорська Україна або Угорська Русь.

Після приєднання Закарпаття до Чехо-Словаччини, у травні 1919 року, цей край офіційно став називатися Підкарпатська Русь (Podkarpatska Rus). З погляду чехів, русини-українці у цьому краю жили «під Карпатами». Однак Підкарпатська Русь стосовно цілої української території була не «підкарпатська», а «Закарпатська». Через те в українській літературі вживається назва «Закарпатська Україна», або просто — «Закарпаття». Про нього видатний український географ Степан Рудницький у 1923 році писав: «Досі називано його й досі називають Угорською Україною чи Русею, Карпатською Русею, Підкарпаттям, чи як ще. Перша з цих назв мала ще деяке оправдання, як довго існувала давня велика Угорщина, інші назви, або незручні, або (як пр. остання) цілком хибні. Одиноким географічно вартісна назва це Закарпаття. Воно дійсно лежить у запіллі (чи геотектонічно чи морфологічно братимемо) карпатської фалдовини». Цю назву чехи, під час свого володіння Закарпаттям, забороняли, вбачаючи в ній протидержавні тенденції, і вона була нелегальною, не кажучи вже про назву «Закарпатська Україна», за котру карали.

Для українців, що дивляться на цей край з Києва і Львова, є він за Карпатами. Так має дивитися на нього кожний українець, незалежно від того, де він перебуває — у Києві, Львові, чи у Нью Йорку або в Сиднеї. Закарпаття, за словами географа, «одиноким географічно вартісна назва», що має також і політичний зміст.

Територія Підкарпатської Руси у роках 1919–1939 не охоплювала цілого етнографічного Закарпаття. Частина його, положену на південь від Тиси, з містом мармароським Сиготом і українськими селами довкола нього, зайняла у 1919 році Румунія і ця територія належить до неї й тепер.

Західна частина Закарпаття, на захід від ріки Ужа, — Пряшівщина, тобто закарпатська лемківщина, від 1919 року й дотепер належить до Словаччини.

За часів автономії Підкарпатської Руси, від кінця жовтня 1938 року, на її території неофіційно почала вживатися назва «Карпатська Україна», спочатку вона появилася в галицькій українській пресі і швидко прийнялася на Підкарпатській Русі. Декретом автономного українського уряду Підкарпатської Руси ця назва стала офіційною назвою краю від 1-го січня 1939 року. Також і Соїм Карпатської України прийняв цю назву 15-го березня 1939 року.

Територія Карпатської України, після віденського арбітражу 2-го листопада 1938 року, була менша кол. Підкарпатської Руси, бо міста Ужгород і Мукачів були приєднані до Мадярщини. Назва «Карпатська Україна» має історичне значення і відноситься вона до частини Закарпаття за певної доби його історії — від жовтня 1938р. до середини березня 1939, коли у федеративній Чехословаччині, на невеликому клаптику землі, заіснували деякі форми української державності, розголошучи на цілий світ актуальність всеукраїнської політичної проблематики.

Після приєднання Закарпаття у 1945 році до Української ССР, воно має в її межах ту саму територію, що була за часів Чехо-Словаччини перед віденським арбітражем. Цей

край у межах УССР творить окрему адміністративно-територіальну одиницю — Закарпатську область. У сучасній Україні називають його Закарпатська Україна, або Закарпаття, що має багато ширший зміст, ніж територіально-адміністративна назва.

За чеської ери на Закарпатті, українці, не хотючи вживати для свого краю штучної назви «Підкарпатська Русь», вживали хибну, як писав географ С. Рудницький, назву «Підкарпаття». Цю назву вживав також тижневик «Українське Слово» в Ужгороді (1932-1938) і автор цих рядків, друкуючи в ньому свої статті. Назва «Підкарпаття» була хибна тому, що їдучи зі Львова на південь натрапляємо на властиве «Підкарпаття» або «Підгір'я», себто околиці Долини, Стрия, Дрогобича, Самбора.

Українці в Америці іноді й тепер вживають неточних, чи неправильних назв, пов'язаних із Закарпаттям. У «Свободі» (2 березня ц.р. ч.47) П.Стерчо пише: «Прихильні рецензії в чужоземній (?) пресі (на виступи учительського хору — М.К.) інформували про те, що мають високу тисячолітню культуру, а країна їх не є «землею без імені», як твердив чеський письменник Іван Ольбрахт». Автор статті не подає жадних джерел тих рецензій, але цілком імовірно, що в чеській, словацькій і румунській мові були дуже прихильні рецензії на виступи закарпатського учительського хору під диригентством Олексі Приходька, кол. помічника славного Кошиця. Але чи в тих рецензіях (1932-35рр.) були вирази «карпатські українці» — це дуже сумнівне. Очевидно це сучасні терміни П.Стерча перенесені в минувшину. Крім того, славний чеський письменник Іван Ольбрахт не просто «твердив», що Закарпаття є «землею без імені», а вжив стилістично дуже змістовне речення, що на початку цієї статті точно перекладене з чеської мови. Він писав, що Закарпаття має «забагато імен». У своїх знаменитих репортажах («Zeme bez jmena») може не під милозвучною назвою для українського вуха, цей видатний письменник ще у 1932 році писав про москофільство — українську боротьбу так: «Бойові сили москофілів (RUSW) і українців рівні: половина проти половини. Але українство переможе». (ст.86). Далі він подає свої аргументи «чому мусить перемогти українська мова» (ст.87.). Ольбрахтові передбачення на п'ять-шість років наперед здійснилися в більшій мірі, ніж він думав.

Назва «карпатські українці», коли вона не стосується точно доби Карпатської України, та й загалом, є помилкова, бо в Карпатах є українці в околиці Турки, Сколя, Балигороду й ін. Отже про котрих українців мова?

На південних схилах Карпат є Закарпаття, а українці у цьому краю є закарпатські, чи просто закарпатці, як є буковинські українці — буковинці, галицькі — галичани, а над Дніпром — полтавці, чернігівці, херсонці іт.д. Сантимент до Карпатської України (1938-39) не може затемнювати логіки і географії та запроваджувати хаотичне назовництво.

У ЗСА існує діяльна організація «Карпатський Союз», що складається з українців уроджених на Закарпатті та тих, що там багато років жили і працювали. На з'їзді цієї організації в 1972 році у Глен Спей, один з його учасників подав пропозицію, щоб змінити назву Союзу на «Закарпатський». Голова зборів, не подавши цього внеску на ніяке обміркування, зразу дав його на голосування і за тією пропозицією було три голоси. Назва «Карпатський» є не лише географічно неправильною й невиразною, а й відірваною від сучасних назв «Закарпаття» та «Закарпатська Україна», що їх уживають на українських землях.

Д-р Микола КУШНІРЕНКО,
Філадельфія, США.

(Передрук з газети «Свобода». — 1979. — 16 травня).

З історії села Дравці Ужгородського району

У Підгір'ї Карпат, біля дороги із Ужгорода до Мукачева, лежить давнє долинянське село Дравці, якому через 20 років виповниться 800 років. Воно вперше згадується в історичних документах за 1220р., тобто ще до навали татаро-монгольської орди.

З півночі й сходу село оточували дубові, букові, грабові ліси, а із заходу і півдня — рукави річки Ужа. Старожили оповідають, що на початку ХХст., внаслідок побудови дамби у Радванці, на лівому березі річки Уж, рукави їх висохли, проте місцями тотут, то там лишилися сліди русла у полі.

Народна легенда оповідає про заснування і назву села. Цигани-волохи робили з тополь корита, ваганки, варіхи, ложки (с.Коритняни), по дорозі додому крали з кошар баранів (с.Баранинці), які випасались у полі (с.Довге Поле), а далі над поточиною їх драли (с.Дравці). Їх люди переслідували, і вони тікали в гори (с.Горяни), а відтак додому (с.Циганівці).

Село Дравці належало Яношу Другету. Сам Ужгород належав Другетам 360 років. За ті роки селяни брали участь у будівництві міста, церков, житла, та ін. Різні події — війни, облоги, хвороби, зміна господарів Ужгорода не минали і Дравці.

В 1241 році татаро-монголи захопили наш край, у тому числі Ужгород з його околицями. Скільки було хат і самих поселенців, пам'ять не зберегла. Хто потрапляв до рук напасників — убивали, решта тікала до лісу, в гори, щоб переховатись від непрошених гостей.

У1290р. угорський король Ендре III. (1290-1301) подарував Ужгород і прилеглі до нього села своєму канцлеру Аба Омодею.

В 1301р. Ендре III, останній король династії Арпадів, помер. Почались міжусобні війни за владу. Вони принесли Ужгороду і всій Ужанській долині руйнування, а Дравцям нові бідування.

У 1318р. Ужгород і Ужгородська жупа перейшли у володіння начальника королівських військ графа Філіпа Другета. Ужгородське володіння мало два помістя — горянське і дравецьке. В 1327р. Філіп Другет помер (с.Горяни), але не мав спадкоємців, тому все майно перейшло до рук Яноша, який жив у Дравцях. Крім Ужгорода, Горян і Дравців, їм належало ще 29 сіл Ужанської долини — Середнє, Невицьке, Довге, Перечин, Великий і Малий Березний, Кам'яниця, Оріховиця та інші. У 60 роках ХІVст. Ужгород і його околиці охопила епідемія холери.

У 1384р. Другети будують церкву, монастирі та закінчили будівництво нового замку, який стоїть по цей час. Село за традицією умовно ділили на Нижнє і Верхнє, і, згідно цього поділу, мешканців звали нижняками та верхняками. Століттями селяни займалися хліборобством, тваринництвом, виноградарством, ткацтвом, ремісництвом. У книзі Лайоша Нодя за 1828 рік значилось, що в Дравцях нараховувалось 72 двори і 635 мешканців. В географічному словнику (1839р.) зазначалось, що мешканці села руської (української) національності. У 1839р. склад мешканців за віросповіданням був такий: 512 греко-католиків, 48 римо-католиків, 14 іудеїв. Станом на 1 січня 1908р. це співвідношення було таким: 1099 греко-католиків, 134 римо-католиків, 2 лютерани, 22 реформатори, 94 — іудеї.

Угорці не раз перейменовували назву села на свій лад — Доровц та Унгдоровц. Внаслідок революції 1848-1849рр. було скасовано панщину. Старожили часто згадували, як лютували гайдуки графа Варені і як карали кріпаків під соснами, де були лавиці (на теперішній території школи).

У селі було дві школи — церковно-парафіальна (сільська), де навчання і виховання велось церковно-слов'янською мовою, та державна. Остання була збудована з цегли на території колишнього маєтку графа Варені (у кінці ХІХст.). В ній навчання і виховання велось руською (українською) мовою, але недовго, бо в 1906 році вийшов у світ закон Аппоні (міністр освіти Угорщини), за яким неугорські школи перевели на мадярську мову. Це тривало аж до 1919р., коли край увійшов до складу Чехословаччини.

організацію «Пласт», а через деякий час і товариство «Гасич». Всі вони проіснували до осені 1938р. Поштарями-бубнярами були Бокшан, Синика та ін. За радянський час поштарство ліквідоване. У 1949р. силоміць було відібрано храм і передано енкаведистами православної московській церкві. Внаслідок цього греко-католицька громада розкололась на три групи: одні йшли в церкву, щоб її влада не закрила, другі пішли в римо-католицький костел, а треті (їх була більшість) виявила церковну непокору — нікуди не ходила, хоч всі дотримувались греко-католицького обряду. Всіх підпільно обслуговував греко-католицький священник Іван Васько.

Під час служіння батюшки Василя Самоша в церкві відбулось ряд згубних акцій: а)зруйновано дерев'яний престол; б)викинуто з церкви образ святої Терезії; в)зіпсовано ікону Ісуса Христа; г)спотворено місіонерський хрест; д)ліквідовано «Розанець», Хресну дорогу, е)знищено прадавнє поховання під стіною церкви; є)піддано церковній цензурі книги; ж)заборонено колядування, процесії, дзвонення (1971р.). Територія церкви огорожена залізною сіткою, з лівого боку є бетонний хрест. Відновлено придорожні хрести. Церква електрифікована, газифікована, радіофікована. У січні 1991р. православна громада самоліквідувалась, а церква була повернута греко-католицькій громаді.

Старожилами села були родини Пайкошів, Андрейчиків, Товтів та ін.

Село має свою неповторну топоніміку. З півночі, від лісу, у напрямку на схід знаходяться Луки, Нілочка, Грушник, Парцела (зараз там новий міський цвинтар), Велика Гора (винниця, яку знищив колгосп). На Луках знаходяться різні будівельні організації. Замостянка, від сучасного цвинтаря в бік Барвінка, найскоріше була забудована приватними будинками, як і Нілочки.

На захід від села знаходиться Табла, Чіпкийш, Добош, Велике Терня, Фяталош, Гідеш, Ніл, Лази. Збудовані заводами місцевості Добош, Чіпкийш і Велике Терня — в бік с.Минай. Починають будувати в наш час приватні будинки на Таблі, Гідеші, Нілі, Лазах.

Відомі імена священників, які служили у храмі в період 1834—1998рр.:

1. 10.V.1834 — о.Михайло Кечковський.
2. 14.I.1864 — о.Антоній Желтвай.
3. 22.V.1871 — о.Іван Данієлович.
4. 18.V.1876 — о.Степан Стечович.
5. 22.IX.1894 — о.Дмитро Мелеш.
18.IX.1912
6. 1912—1920 — о.Яцкович.
7. 1920—1925 — о.Ортутай.
8. 1925—1949 — о.Стефан Пайкоші (останній греко-католицький священник)
9. 1949—1961 — о.Іван Данко.
10. 1961—1963 — о.Дмитро Щока.
11. 1963—1990 — о. Василь Самош.
12. 1991— о.Михайло Баник (новий греко-католицький священник).

Список священників XIXст., мабуть, не повний і вимагає подальшого уточнення. Дати і прізвища встановлені за документами. Архів церкви у 1949р. влада знищила, як «мотлох історії».

Ми свідомі того, що наш цей нарис про село є далеко не повний, а тому віримо, що у майбутньому будуть зібрані нові матеріали, які значно розширять і поглиблять славу історію Дравців.

Емеріх ВАСЬКО,
член товариства «Просвіта».

До 90-річчя від дня народження Зореслава «ЗРИВАВ Я ЗОРІ І БЛАКИТЬ»

В одному з віршів-сонетів першої поетичної збірки Зореслав (отець Степан-Севастьян Сабол ЧСВВ) чітко сформулював своє поетичне, громадське і пастирське кредо:

*Іду!.. Співаю пісню перемоги,
Іду безсилим на шляху кріпиль.*

Тоді ж у другій частині цитованого сонетного диптиха «На шляху» залишив настанову сучасникам і нащадкам:

*Ідять, змагайтеся в страждань горіні,
Людьми ви є лише в борні, в терпінні,—
Охляли духом — це живі мерці!*

*Ідять, з собою і з життям боріться,
Ідять і чорним будням не коріться.
Ідять, а там — хоробрих ждуть вінці!*

Цій настанові сам він слідує все своє життя.

Його шлях розпочався 7 грудня 1909 року в Пряшеві. Продовжується й нині у США.

Син пословаченого українця, дрібного урядовця в'язничної служби, та матері-словачки, людей релігійних, він став видатним українським поетом і одним з найбільш заслужених релігійних діячів Закарпаття, доктором богослов'я, автором численних наукових та науково-популярних праць богословського характеру.

П'ятнадцятирічним підлітком-юнаком вступив до Мукачівського Чину св.Василія Великого монастиря. Гімназійну освіту здобув у монастирях Крехова, Лавріва, Добромилі. Вищу — у Григоріанському університеті в Римі. Опісля, тут же, 1950 року, став доктором богослов'я, цей ступінь йому присвоєно як авторові

Поет Зореслав

поважної праці, присвяченої розгляду творчості українського поета XVII століття Мелетія Смотрицького. А одразу після висвячення у чернецтві в серпні 1934 року П.Гойдичем і закінчення університету о.Севастьян працює у монастирі отців Василіян в Ужгороді, викладає у семінарії та гімназії, редагує журнал «Благовісник». В часи Карпатської України (листопад 1938р. — березень 1939р.) він — директор єпархіального хлоп'ячого інтернату в Хусті, капелан Карпатської Січі, сповідник прем'єр-міністра Августина Волошина, близький співробітник владики Діонісія Нярадія. З угорською окупацією був арештований, перебував у тюрмі, звідки його як уже надто відомого богослова власті змушені були випустити. Випустили із заборобою проживання на Закарпатті і видворенням у Чехословаччину, де з липня 1939-го упродовж дев'яти літ був настоятелем усіх Отців і Братів Василіянського Чину Словаччини та протекторату Чехії й Моравії. Із входженням радянських військ до Чехословаччини за ним полювали по всій Словаччині й Чехії, та грізними спецслужбам не вдалося його скопити. У серпні 1948 року перебрався до Австрії, відтак до Риму, а з весни 1950 року — до США, де проживає і донині. Втеча не завадила Головному Суду в Празі 18 грудня 1948 року засудити його на довічне ув'язнення «за шпіднажну службу та за протидержавну діяльність, пов'язану з бандерівцями УПА», хоча ніякого відношення до Української Повстанської Армії засуджений заочно священик не мав. Про це, писав він у 1983 році, «ніколи і не снилось мені». Аж на зламі літа-осені 1991 року йому вдалося навідатися до Пряшева й Ужгорода, відслужити панахиду на Красному Полі біля Хуста, на могилах добре знааних йому захисників Карпатської України, зустрітися з людьми, що знали-пам'ятали його, та молодими поколіннями прашівчан і закарпатців. Його було прийнято у Спілку українських письменників Словаччини та Спілку письменників України. Доктора богослов'я, ще в 1956 році його запрошували на богословські кафедри Віденського і Зальцбургського університетів на професорські посади, та дозволити собі таку розкіш з огляду на радянські спецслужби він не міг. Уже в 30-і роки гостро відчував загрозу фашизації коричневої і не менш небезпечної червоної:

Мовчать земля... Кругом заклата ніч.

Лиш полохливо млики літають.

То заглядають марева до вч,

То в темноті зникають...

А з підземелля зрада буха, б'є

(вже динаміт підложений, готовий!...),

На Півночі Червоний Смок встає—

Жадний людської крові.

І зором його очі обняли

Усю Європу, Азію й всю землю...

На всі краї зрадливо налягли

Кроваві тіні Кремлю.

Поет застерігав: «Ставай, Європо, йде червоний Смок, Ставай, бо буде пізно!»

Його перу як науковця належить історична розвідка, що вийшла окремою книгою — «Від Угорської Руси до Карпатської України» (Філадельфія: Карпатський голос, 1956), з чверть тисячі статей на історико-релігійні та соціальні теми в газетній і журнальній періодиці дорадянського Закарпаття, Словаччини та Сполучених Штатів Америки, півтора десятка брошур подібної тематики, що вийшли в Нью-Йорку у видавництві отців Василіян в 50-і роки у серії «Слово доброго пастиря», публікації у наукових журналах та великобсяжні монографії «Католицтво і православ'я» (Нью-Йорк, 1955), «Голгофа греко-католицької церкви в Чехословаччині» (Торонто-Рим, 1978). Із праць подібної тематики останнього часу назовемо гімн до 1000-ліття хрещення Руси (музика Мирона Федоріва) та богослужбу святого Володимира Великого — утрєню, всенощну, вечірню і Божественну літургію. На його клопотання впроваджується нове свято — Неділя всіх українських святих, до якого він написав Богослужбу на честь усіх українських святих.

В літературу поет Зореслав увійшов, ще навчаючись у Пряшеві в горожанці після закінчення народної школи, де викладання велося угорською мовою. В горожанці вчили російською, але з вимовою місцевих українців. Упродовж 1921–1923рр. народжувалися його російськомовні вірші, частина з яких публікувалися на шпальтах «Русского слова» в Пряшеві та журналу «Світ дитини» у США. Учень горожанки, він усвідомлював, що мова, якою їх вчать, і розмовна мова українців Пряшівщини надто різняться, тож цілком природним був його перехід на українську літературну мову, і з другої половини 20-х років він починає друкуватися як український поет в рукописних журналах «Перші проміння» та «Пробійні струни» у Лаврові, календарі «Місіонер», інших періодиці Галичини і Закарпаття.

Видатним мистецьким явищем краю і України стали його поетичні збірки «Зі серцем у руках» (Ужгород, 1933) та «Сонце і блакить» (Ужгород, 1936). Під час війни у Жовкві, у серії «Українська книжка» було підготовлено і вже частково видруковано книгу вибраних поезій Зореслава, але якраз в Галичину знову ввійшли радянські війська, і майже готове видання не вийшло у світ. Підготований поетом рукопис третьої оригінальної книги «Блакитні ескадри», що включала біля вісім десятків поезій, згорів у вогні в одному з монастирів Словаччини, коли Зореслава переслідували радянські спецслужби. Вибране поета побачило світ лише після тридцятиліття з часу виходу першої збірки («З ранніх весен» — Нью-Йорк: Карпатський Союз. — 1963). Відрадно, що й на Закарпатті сучасна шкільна молодь нарешті теж має можливість прилучитися до поезії Зореслава — у третьому випуску «Шкільної серії» повністю передруковане це Нью-Йоркське видання (Ужгород: Карпати — Гражда, 1998. — С.48-72).

Поетична творчість Зореслава належно поцінована у численних відгуках, починаючи з випуску першої книги (Є.Маланюк, В.Бирчак, Є.Пеленський, М.Бажанський, Б.Кравців, О.Мишанич, М.Тершаковець та інші). Проте й досі не зайняла свого гідного місця в синтетичних працях з історії української літератури.

Зореслав приніс в українську поезію свій неповторний світ — свої реалії, свою філософію, свою образність, закроєну на асоціаціях, символіці, глибоко індивідуалізованій природі метафори.

Його поезія, замішана на реаліях рідного краю, увібравши набутки української класики, жила в пошуках європейського модерного словесного мистецтва. Виступає водночас і як продовження традицій і певне дистанціювання від них, як індивідуальне збагачення народного й професійного поетичного підґрунтя. В ній живе пам'ять власного народного родоvodu, висловлена представником сучасного цивілізованого світу:

*І щодня в мене пісня і радість,
і щодня в мене сонце й весна...
На руках в мене колос дозрілий
і червоне вино на устах,
і усміхнена соняшність Христа.
(«Ранком»).*

Ще у першій збірці Зореслава видрукований прикметний вірш «Молитва», що первісно називався «Молитва нації», в якому, усвідомлюючи себе й країн часткою великого українського народу, просить-благає Бога дати рідному народові гідних провідників-пророків, що виведуть його з неволі:

*У люте время, в бурі люті,
Пророків, Боже, зволь нам дати,
Пророків, що на праві путі
Мільйони повели б закуті
Від гір Кавказьких по Карпати.*

А в часи, коли утверджувалася Карпатська Україна, він у однойменному вірші поставив актуальне донині питання «Де ви?» Їх, своїх провідників, разом з поетом чекає, не дочекається весь наш український народ.

Дмитро ФЕДАКА.

ВІТАННЯ «ПРОСВІТИ» МИКОЛІ БАНДУСЯКУ З НАГОДИ 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДИН

Д-р Микола Бандусяк

16 грудня виповнюється 90 років від дня народин відомого громадсько-політичного діяча Закарпаття, почесного члена крайового товариства «Просвіта» Д-ра Миколи Бандусяка.

Зростаючи в свідомій гуцульській родині та українському етнічному оточенні, Микола вже десятирічним хлопцем, під час Гуцульської республіки брав участь у поширенні листівок, що закликали до возз'єднання краю з Україною.

Справжньою школою національного гарту стала для М.Бандусяка Берегівська гімназія, в яку він поступив у 1920р. і в котрій мав щастя слухати лекції і спілкуватися з такими визначними посталями як Василь Пачовський, Корнило Заклинський, Андрій Дідик, о.Кирило Феделеш та ін. Тут був активним у Пласті, долучився до праці в «Просвіті», до збору фольклорних та етнографічних матеріалів, окремі з яких друкував в українських популярних виданнях, зокрема журналі «Наш рідний край» та інших.

Далі навчався на юридичному факультеті Празького університету, отримавши диплом доктора юриспруденції. Працював у Рахові і Мукачеві, одночасно проводив плідну громадську роботу, зокрема в «Просвіті», активно прилучившись до збирання пожертв на Народні Доми ще з кінця 20-х років — спочатку в Ужгороді, а відтак, у 30-і роки, — в Рахові.

У листопаді 1938 року переїхав у Хуст, де поряд з адвокатською працею, був активним у громадській і політичній праці в Карпатській Україні.

За свій патріотизм зазнав репресій, спочатку від малярської (був в'язнем сумнозвісного Ковнера в Мукачеві), а потім — советської влади (пройшов муки донбаських шахт і таборів ГУЛАГу у Воркуті).

Повернувшись у 1956р. у рідний край, з надією чекав краху ненависного комуністсько-московського режиму, з кінця 80-х років активно включився в громадсько-політичну і культурну працю, зокрема в Народному Русі, Товаристві української мови ім.Т.Шевченка, відродженій «Просвіті» та інших українських організаціях.

З радістю і натхненням зустрів у 1991р. звістку про проголошення України незалежною державою. З тих пір, незважаючи на поважний вік, і далі самовіддано працює на українську справу. Саме він доклав великих зусиль, аби Народний Дім товариства «Просвіта» в Ужгороді було повернуто законному власнику — крайовому товариству «Просвіта». Ця радісна для пана Миколи і всіх просвітян Срібної Землі мить настала 30 вересня 1997 року — саме у цей день сесія Ужгородської міської ради прийняла історичне рішення про повернення просвітянам краю рідної домівки.

І нині ветеран «Просвіти», національно-визвольних змагань українців Закарпаття Д-р Микола Бандусяк, як і раніше, в строю, тримає руку на пульсі громадсько-політичного і культурного життя України і краю, допомагає українським організаціям корисними порадами, виконує важливі доручення, подає цінні ідеї і сприяє їх втіленню у життя. А життя без активної праці він не уявляє.

Сердечно дякуючи шановному Д-ру Миколі Бандусяку за багаторічну самовіддану працю на ниві українства, бажаємо йому міцного здоров'я, молодечого запалу і натхнення ще на многая і блага літа!

Рада Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

СПРАВА НАРОДНОГО ДОМУ «ПРОСВІТИ» В УЖГОРОДІ

Після повернення Народного Дому в Ужгороді крайовому товариству «Просвіта» постала проблема його ремонту, облаштування і утримання, на вирішення якої потрібні значні кошти. З цього приводу «Просвіта» звернулася до громадськості Закарпаття, а також до братів і сестер у діаспорі. На заклик товариства відгукнулися члени і прихильники «Просвіти», щирі українські патріоти, своїми пожертвами допомагаючи у відродженні народної святині Срібної Землі.

Щирі і щедрі пожертви на Народний Дім «Просвіти» внесли: **Іван Пуйо, Михайло і Віра Шпонтан, Юрій Трухлий, Микола Кушніренко, Павло і Феня Беца, о.Юрій Кубіній, Іван Тереля, Іван Росул, Осип Росул, Юрій Іванега, Антон Роман** — усі зі США, **о.Василь Іванчо** (Австралія), **Юрій Гвоздулич** (Канада), **Карпатський Союз Америки** (голова **Михайло Шпонтан**, голова допомогового комітету **Вікентій Шандор**). **Братство Карпатських Січовиків** у Торонто (Канада).

Не залишилися осторонь цієї патріотичної акції і члени «Просвіти» та інших громадських організацій краю. Їхні пожертви хоча й менші, але також щирі. Серед жертводавців насамперед слід назвати **Михайла Левдаря** з Тячева, **Олександра Пайкоша, Оксану і Михайла Ганичів, Михайла Федаку** з Ужгорода, благодійний фонд «Мистецтво» (голова **Євген Ясінський**), а також **Омеляна Росула, Михайла Ердевдія, Людмилу Григаш, Павла Федаку, Євгена Ясінського, Альберта Казініна, Степана Пойду, Василя Шерегія, Михайла Сюська, Йосипа Баглая, Богдана Досяка, Миколу Вовка, Ірину Біган, Еміла Ландовського, Валентину Статсєву, Федора Саса, Миколу Бандусяка, Василя Габорця, Валентина Савченка, Петра Скунця, Василя Попа, Миколу Вегеша, Наталію Вигодованець, Юрія Туряницю, Олену Почекутову, Олену Закривидорогу, Тетяну Кузь, Оксану Люту** — усі з Ужгорода, **Василя Белея** з Мукачева.

Зібрані кошти дозволили упродовж минулого року замінити у кількох місцях покрівлю Народного Дому, стічні труби і жолоби, санітарні вузли, провести електроенергію тощо.

Допомогу у ремонті і облаштуванні Народного Дому надають також Ужгородський міський голова **Степан Сембер** і ректор УЖДУ **Володимир Сливка**, які у кінці минулого року відвідали центр «Просвіти».

За справжній патріотизм, жертвовність і щирю поміч висловлюємо усім благодійникам і жертводавцям нашу сердечну просвітянську подяку.

Рада Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

Подяка Карпатському Союзові за братерську поміч потерпілим від повені

Небувала в історії Закарпаття листопадова 1998 року повінь сколихнула усю Україну й увесь світ, болем і співчуттям відгукнулася в кожному українському серці на неосяжних просторах нашої планети.

Не залишилася байдужою до людського горя і земляцька організація **Карпатський Союз Америки**. Саме на заклик провідників Карпатського Союзу **Михайла Шпонтан, Вікентія Шандора, Петра Часта, Наталії Канюги** проведено збір пожертв серед наших братів і сестер в далекій Америці та зібрано поважну суму, яку передано громадським організаціям Срібної Землі для допомоги потерпілим від повені.

Пожертви будуть справедливо розподілені поміж обездоленими внаслідок страшного стихійного лиха закарпатцями та дитячими установами краю.

Від глибини душі та з братерською любов'ю висловлюємо Карпатському Союзові, усім жертводавцям — людям доброї волі і ласкавого серця — нашу щирю подяку і просимо нашого Всемогутнього і Милостивого Господа Бога, аби добром і ласкою віддячив усім братам і сестрам, які спричинилися до цього милосердного, гідного справжніх патріотів і християн, вчинку.

Іван МАРГІТИЧ, єпископ-синкел
для українців Закарпаття

Павло ФЕДАКА, голова Закарпатського
крайового товариства «Просвіта»

Омелян РОСУЛ, відповідальний секретар
крайової організації Всеукраїнського товариства
політичних в'язнів і репресованих.

ВИДАННЯ ЗАКАРПАТСЬКОГО КРАЙОВОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» (КНИЖКИ І БРОШУРИ)

1. За рідне слово: Полеміка з русофілами (Перевидання 1937р.) - Ужгород, 1990 - 104с. (Ужгородська «Просвіта»).
2. Січові пісні - Ужгород, 1990. - 36с. (Ужгородська «Просвіта»).
3. Матеріали установчої конференції по відродженню на Закарпатті т-ва «Просвіта». - Ужгород, 1991. - 120с.
4. Календар «Просвіти» на 1991р. - Ужгород, 1991. - 108с. (Видання Ужгородської «Просвіти»).
5. Слово коліски нашої: Бібліографія праць Володимира Гнатюка про Карпатську Русь-Україну. - Ужгород, 1991 - 32с.
6. Тези III науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Олександра Маркуша (Разом із Товариством охорони пам'яток історії та культури). - Ужгород-Хуст, 1991 - 113с.
7. Павло Федака. Нарис історії т-ва «Просвіта» Карпатської Русі-України. - Ужгород, 1991. - 54с.
8. Павло Федака. Правда про Народний Дім т-ва «Просвіта». - Ужгород, 1992 - 24с.
9. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Івана Панькевича. - Ужгород, 1992. - 400с.
10. Розумниця: Українські народні казки. - Ужгород, 1992, - 252с.
11. Календар «Просвіти» на 1993р.-Ужгород, 1993 - 146с.
12. Любомир Белей. Ім'я для дитини в українській родині: Словник-довідник. - Ужгород, 1993. - 114с.
13. Мамине серце: Українські народні героїко-фантастичні казки. - Ужгород, 1993. - 282с.
14. Календар «Просвіти» на 1994р.-Ужгород, 1994, - 184с.
15. Календар «Просвіти» на 1995р.-Ужгород, 1995, - 196с.
16. Павло Михайлович Федака: Бібліографічний покажчик до 50-річчя від дня народження. - Ужгород, 1995. - 50с.
17. Василь Пачовський. Щедрівка «Просвіти»: Першим загальним зборам товариства «Просвіта» в Ужгороді 29 квітня 1920 року. (Репринтне видання). - Ужгород, 1995р.
18. Календар «Просвіти» на 1996р.-Ужгород, 1996, - 194с.
19. Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник I (XV) - Ужгород, 1996р. - 246с.
20. Павло Федака. Пам'ять рідної землі: Народознавчі статті і нариси (разом з Закарпатським краєзнавчим музеєм). - Ужгород, 1996. - 326с.
21. Календар «Просвіти» на 1997р.-Ужгород, 1997. - 198с.
22. Василь-Гренджа-Донський. Величний Все-просвітнянський з'їзд 17.10.1937 в Ужгороді. Маніфест до українського народу Підкарпаття. - Ужгород, 1997. - 34с.
23. Йосип Баглай. Людські долі і людські поклонання. - Ужгород, 1997. - 96с.
24. Короткий звіт про діяльність Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта» з часу відродження (грудень 1990-листопад 1997рр.). - Ужгород, 1997. - 16с.
25. Статут Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта». - Ужгород, 1997. - 24с.
26. Народні пісні українців Боснії, Хорватії, Воеводини. - Ужгород, 1997. - 228с.
27. Календар «Просвіти» на 1998р.-Ужгород, 1998. - 200с.
28. Омелян Панця. Хустський Замок: Історичний нарис. - Ужгород, 1998. - 44с. (разом із Закарп. краєзн. музеєм).
29. Йосип Баглай. Перший художник-декоратор «Руського театру» т-ва «Просвіта» в Ужгороді (До 100-річчя від дня народження Миколи Кричевського). - Ужгород, 1998. - 16с.
30. Маріан Токар. За покликом серця. (До 100-річчя від дня народження Андрія Міня). - Ужгород, 1998. - 60с.
31. Календар «Просвіти» на 1999 рік. - Ужгород, 1998. - 232с.

Вказані видання, крім тих, що розійшлися, можна придбати в центральній «Просвіті» за адресою:
м.Ужгород, пл.В.Гренджі-Донського, 3, Народний Дім т-ва «Просвіта».
Тел.: 3-45-42, 2-85-09.

ЗОРІ ПЕТРА ЧАСТА (До 60-річчя від дня народження)

Петро Часто народився 24 червня 1939 року в с. Долгобичі на Лемківщині. Як і всіх лемків Польщі, родину Частів спіткала лиха доля сталінського етногеноциду 1946–1947рр. Тамтешні власті, згідно з розробленою Сталіним акцією «Вісла» (боротьба з Українською Повстанською Армією), ліквідували лемків Польщі як компактну найзахіднішу групу українського народу, що споконвіку жила на цих землях. Одним з ешелонів його родину, яка з роками переїхала на Львівщину, вивезли на Волинь. Вічним болем Петрової душі залилася та подія. Та життя брало своє. Закінчив середню школу, спробував шахтарського хліба, пройшов строкову армійську службу і подався на журналістські хліби, навчаючись водночас заочно на факультеті журналістики Львівського держуніверситету. Суспільна відлига, що зблисла була на якийсь час, дала змогу боротися за українську національну ідею, та раптом, знов почався тріумфальний брежнєвсько-суслівський рух назад, до сталінізму. Мав великі неприємності й він, але уник долі політв'язня. Щоправда, довелося зі Львівщини переїжджати.

Петро Часто

З другої половини 60-х років його вдумливу, емоційно напружену публіцистику добре пам'ятають на Закарпатті. Якийсь час працював у районній газеті, відтак у «Закарпатській правді» — аж тут знов з'явилися копачі компромату. Довелося перейти на іншу роботу — літпрацівником обласного музично-драматичного театру в Ужгороді. З 1975 по 1991 рік був редактором, потім завідувачем редакцією у книжковому видавництві «Карпати». У 1990–1991рр. редагував також першу на Закарпатті газету нового, відродженського типу, концепцію якої сам й розробив — «XXI вік». Родинні обставини — тяжка хвороба найменшої доньки — змусили виїхати до США, де вдалося, уже здавалося безнадійно хвору, поставити на ноги. Нині Петра Часта добре знає україномовний читач у Штатах як редактора відділу найстаршої, донедавна щоденної, української газети США «Свобода». Редагує також два українські журнали.

Як письменник у літературу ввійшов книгою новел «Високе село» (1978), яка ввібрала всі карпатські, живлячись водночас чеснотами його незабутніх Долгобичів. Глибокодумні, інтелектуально напружені художні оповіді Петра Часта з виходом на далекий світ Сходу, однієї з найдревніших його цивілізацій — Індії, склали другу поважну книгу «Самотності просто нема» (1985). В останні закарпатські літа інтенсивно трудився над повістю про світоча доби Просвітництва на Закарпатті Василя Довговича, однією з центральних постатей якої мав бути також загадковий Костянтин Матезонський. Торік у видавництві «Патент» вийшла його нова книга із символічною, короткою, як той найкоротший українській тост, назвою «Між...». З її сторінок у своїй майстерній публіцистиці постає перед нами такий пізнаваний Петро Часто. Постає між Америкою і Українськими Карпатами. Цими далями мандрує і його добра душа. І не лишень вона. Ужгородська домівка досі радо приймає його.

Щиро вітаємо Петра Часта з ювілеєм під ясними українськими зорями на многая і благая літ!

Рада Закарпатського
крайового товариства «Просвіта».

«Минула молодість!... Мов пісня прошуміла!...» (До 80-річчя від дня народження Ганни Божук)

Винесені в заголовок нашого привітання слова належать матері Лесі Українки Олені Пчілці, але їх може повторити кожен, кому доля дала довгий вік, незалежно від того, чи був він устелений запашними трояндами, чи терновими гілками. Може й із якимось прихованим смутком повторила б ці слова і наша ювілянтка — Ганна Василівна Божук...

Ганна Василівна Божук народилася 24 липня 1919 року у Великому Бичкові в селянській родині Василя й Василини Божуків. Родина Божуків була національно свідомою з діда-прадіда. Досить згадати, що свояк ювілянтки — Дмитро Кузьмик віддав своє молоде життя на вівтар української незалежності.

Після закінчення горожанської школи у Великому Бичкові Ганна у 1935 році поступає до Мукачівської Торговельної Академії, де стає активною учасницею пластового руху в курені імені Лесі Українки, драматичного гуртка «Рідна нива», Етнографічного товариства Підкарпатської Русі, різних святкових вечорів тощо.

Саме тут, під впливом таких визначних викладачів-патріотів, як Августин Штефан, Іван Трухлий, Валер'ян Горбачевський, Олекса Приходько, Іванна Гірна, Оксана Голубінка та інших вона пройшла велику школу національного гарту. Згадані і незгадані професори засіяли в душу допитливої учениці золоті зерна любові до України, її мови і знедоленого народу.

У грудні 1945 року Ганна стає студенткою історичного факультету Ужгородського державного університету, який закінчила в січні 1951 року й отримала посаду старшого лаборанта кафедри історії СРСР. Тут вона підготувала кандидатську дисертацію «Аграрні відносини на Закарпатті в 20-х роках ХХ століття» й успішно захистила її у 1974 році. Із 1980 року Ганна Василівна — доцент історичного факультету УЖДУ.

Із розпадом СРСР та проголошенням України як незалежної держави Ганна Василівна стає активним учасником національного відродження і бере активну участь у проведенні різних громадсько-політичних та культурних заходів, організованих Товариством української мови імені Тараса Шевченка, Народним Рухом України, крайовим товариством «Просвіта», Союзом українок, Закарпатським об'єднанням всеукраїнського товариства імені Олени Теліги. Вона — постійний учасник чисельних наукових конференцій, автор багатьох наукових і публіцистичних статей, в останні роки — на тему Карпатської України, національно-визвольного руху 20-х—40-х років.

Шановна Ганно Василівно!

З нагоди Вашого славного ювілею зичимо Вам, заслуженій працівниці на українській ниві Закарпаття, багато добра, здоров'я, гараздів і наснаги на подальшу творчу працю!

Ганна Божук

**Рада Закарпатського
крайового товариства «Просвіта».**

ЗМІСТ

Церковний календар на 1999р	5
Історичний календар	11
Календарик заснування сіл	17
Сидір Воробкевич. То наші любі, високі Карпати	18
Сторінки рідної історії. До 60-річчя Карпатської України	19
Олександр Олесь. Живи, Україно... Хіба не бачите?	22
Августин Волошин: Мир людям доброї волі!	23
Зореслав. Українське Різдво	24
Колядки. Ішли молодці	25
Ой з-за гуроньки	26
Календар садівника. Січень-лютий	27
(рубрику веде кандидат сільськогосподарських наук В.А.Заяць)	28
Дмитро Федака. Брості Івана Ірлявського	30
Іван Ірлявський. Привіт	31
Олексій Хланта. Освітянин, художник, громадський діяч	32
(До 80-річчя від дня народження Василя Бурча)	33
С.Ф. Українські першодруки	34
Про що писала преса Карпатської України. Народ переміг	36
Іван Сенько. Вчений-латиніст (До 60-річчя від дня народження Михайла Ороса)	37
Хроніка життя «Просвіти»	38
Василь Стус. Як добре те, що смерті не боюсь я	39
Сергій Федака. Одна із предтеч сучасної України	42
Старійшина просвітянського руху Закарпаття (До 80-річчя від дня народження Федора Саса)	43
До 60-річчя Карпатської України. Передрук з «Нової Свободи» за лютий 1939-го року	44
Як відзначали річницю Крут у Карпатській Україні	45
Календар садівника. Березень	47
Хроніка життя «Просвіти». Сторожниця відзначила річницю «Просвіти»	48
Василь Кобаль. Чесна пісня	49
Василь Івасюк. Сл. В.Миколайчука «Відлітали журавлі»	51
Тарас Шевченко. Подражаніє 11 псалму	52
Як відзначали Шевченківське свято в Карпатській Україні. Не забудьте спом'янути	54
Іван Колос. Мій рід	55
Микола Вегеш. Карпатська Україна в боротьбі з угорською «п'ятою колоною»	59
Іван Ірлявський. Карпатська Січ	60
До українського громадянства!	63
Сторінки вікопомних подій. Сойм Карпатської України	68
Йосип Баглай. «Була осінь не сива, а синя»	73
Наталія Чалаплюк. Спомин про батька	75
Іван Хланта. Карпатська Україна у народних переказах	77
Павло Федака. Подвижник «Просвіти». До 125-річчя від дня народження Августина Волошина	78
Микола Вегеш. Августин Волошин в оцінці Гренджі-Донського	81
Іван Хланта. Народна пісенність часів Карпатської України	82
Ци чули-сьте, милі браття	83
Коломийки про Карпатську Україну, записані Іваном Панькевичем	86
Василь Гурдзан. У полоні «олжі прелютої»	87
Довідка про автора	88
Сергій Федака. Київський Літопис	86
Микола Олашин. Дослідник історії Закарпаття. До 140-річчя від дня народження О.Л.Петрова	87
Літопис вікопомних подій. Річниці Карпатської України	88
до здобуття Україною незалежності відзначали наші брати і сестри в діаспорі	86
П.Ф. Мистецький світ був зачарований талантом закарпатців	87
Календар садівника. Квітень	88

Микола Олашин. Будитель народного духу. До 160-річчя від дня смерті Ю.І.Гуци-Венеліна	89
С.Д. Пращур сучасних підручників української історії	91
Іван Костюк. З історії освіти у присілках Репинного Сухий і Діл	94
Павло Кальницький. Фольклорист, літературознавець, педагог. До 70-річчя від дня народження Юрія Туряниці	96
Народні прислів'я з околиці села Білки у записках Петра Світлика	98
Христос Воскрес! Свято надії, світла і правди	99
Іван Ірлявський. Великоднє	100
Марія Баяновська. З історії села Ярок Ужгородського району	101
Павло Кальницький. Ціле життя працював для України (До 80-річчя від дня народження Петра Стерча)	105
Омелян Росул. Культурно-просвітницька діяльність в сталінських таборах ГУЛАГ-у	108
Довідка про автора	114
Микола Зимомря. Зорі неповторного світу. До 60-річчя від дня народження Володимира Задорожного.	115
Календар садівника. Травень	119
Василь Белей. Бути вірним Україні	120
Йосип Баглай. На вітар ідеї державної самостійності (До 120-річчя від дня народження Симона Васильовича Петлюри)	123
Ф.С. Два українські ієрархи	126
Іван Сенько. Прославив Горінчово, Закарпаття, Україну (До 90-річчя від дня народження Петра Лінтура)	128
Хроніка життя «Просвіти». Річницю «Просвіти» відзначили працею	130
Михайло Шпонтан. Ураган з півночі	131
Сурми і сліди. З поетичного доробку Анатолія Ковальчука	134
Анатоль Ковальчук. Воля у масці?	134
Якщо... Слідів розвіяних молитва	135
Залізна троянда	136
Календар садівника. Червень	136
Лідія Голомб. Поет Гуцульщини (До 125-річчя Марка Черемшини)	138
Людвіг Філіп. З історії села Сіль Великоберезнянського району	142
Павло Федака. Усе життя утверджував себе працею (До 80-річчя від дня народження Івана Пуйа)	146
Іван Пуйо. «Принади» повоєнної червоно-московської клоунади	149
Календар садівника. Липень—серпень	153
Емеріх Васько. З історії «Просвіти» у Дравцях	155
Василь Пагіря. Андрій Попович (До 190-річчя від дня народження)	158
Сторінки рідної історії. Якою мовою?	159
Ядор. Співай, руснак!	159
Йосип Баглай. «Розливайся, рідне слово, по всій Україні!..» (До 180-річчя від дня народження Пантелеймона Куліша)	160
Іван Попович. Чорнопотіцький бронзовий скарб	163
Сергій Федака. Мати князів руських (До 1030-річчя смерті княгині Ольги)	165
У світі цікавого. Сім чудес світу. Інші визначні пам'ятки світу	167
Павло Федака. Визначний громадсько-політичний і державний діяч (До 100-річчя від дня народження Юліана Ревая)	168
Едвард Касинець. У вдячності до бл. п.Юліана Ревая	171
Іван Пуйо. Остання зустріч з Юліаном Реваям	171
Хроніка життя «Просвіти». Вшанування ювілярів. Зустрічі з відомими людьми	172
Микола Мушинка. Син славного роду (До 110-річчя з дня народження Корнила Заклинського) ..	173
Календар садівника. Вересень-жовтень	176
Одержимий ідеями «Просвіти»	178

Олександр Пайкош. Спогади про діяльність читальні товариства «Просвіта» в Кальнику	178
І син народний, і отець	183
Петро Скунець. Ні, той народ не раб	183
Юрій Шип, Василь Гайдук. Ми вчимося у Шевченка	184
Йосип Баглай. Один із фундаторів Руського театру товариства «Просвіта» в Ужгороді (До 115-ї річниці від дня народження Івана Трухлого)	185
Ф.П. Унікальні записи народної творчості краю (До 70-річчя створення архіву народної пісні і говорів Закарпаття)	187
Василь Белей-Могікан. Леонід Бачинський — Прижмурене Око	188
Ганна Реґо. Будьмо природі другом	190
Володимир Задорожний. Михайло Андрійович Балудянський (До 230-річчя з дня народження)	192
Омелян Довганич. Репресії проти закарпатської інтелігенції у перше повоєнне десятиріччя	196
Олексій Хланта. Педагог Георгіна Мейсарош	198
П.Ф. Пам'яті Йосипа Добровського (До 70-річчя з'їзду слов'янських філологів у Празі)	200
Лідія Голомб. У завороженому перстені краси (До 90-річчя від дня народження Богдана-Ігоря Антонича)	201
Богдана Баглай. «Чи знайдете державні дні прийдешні..?» (До 100-річчя від дня народження Олексі Стефановича)	204
Хроніка життя «Просвіти». Відзначення 70-ліття Народного Дому товариства «Просвіта» в Ужгороді	207
Календар садівника. Листопад—грудень	210
Олексій Хланта, Іван Хланта. Педагог, письменник, громадський і церковний діяч (До 100-річчя від дня народження Дмитра Поповича)	210
Василь Пагіря. Микола Нодь	214
С.Д. Легендарний гетьман Самійло Кішка	215
Хроніка життя «Просвіти». 100-літній ювілей художника Миколи Кричевського	216
Микола Олашин. Підняти честь свого народу (До 210-річчя від дня народження Михайла Лучкая)	216
Д-р Микола Кушніренко. Про назву «Закарпаття»	218
Емеріх Васько. З історії села Дравці Ужгородського району	220
Дмитро Федака. Зривав я зорі і блакить (До 90-річчя від дня народження Зореслава)	223
Вітання «Просвіти» Миколі Бандусяку з нагоди 90-річчя від дня народин	226
Справа Народного Дому «Просвіти» в Ужгороді	227
Подяка Карпатському Союзові за братерську поміч потерпілим від повені	227
Видання Закарпатського крайового товариства «Просвіта»	228

На першій сторінці обкладинки:

Художник Йосип Бокшай. Хустський замок. 1942 р.

Історико-краєзнавче видання

Календар "Просвіти" на 1999 рік

Укладач

Павло Федака

Редагування

Павла Федаки

Коректура

Михайла Федаки

Здано до набору 15.12.98.

Підписано до друку 25.01.99.

Формат 70х100/16. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 20,5. Ум.-вид. арк. 16,4.

Друк офсетний. Замовлення № 8.

Закарпатське крайове культурно-освітнє товариство "Просвіта".

294003, м. Ужгород, пл. Василя Гренджі-Донського, 3.

ТОВ "Колір принт"

294000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.

ТОВАРИСТВО

ПРОСВІТА